

ISSN 2959-7803

МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ «КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ» - И
ДАСТГОҲИ ИЧРОИЯИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ «НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА»
ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО АППАРАТА ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

STATE INSTITUTION «NATIONAL LIBRARY» OF THE EXECUTIVE OFFICE OF
THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

ПАЁМИ
КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ

Маҷаллаи илмӣ
2024, № 3 (7)

ВЕСТНИК
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

Научный журнал
2024, № 3 (7)

BULLETIN
OF THE NATIONAL LIBRARY

Science Magazine
2024, № 3 (7)

Душанбе – 2024

ТДУ 027.54(575.3)
П-14

Паёми Китобхонаи миллӣ: мачаллаи илмӣ / сармухаррир Ҷ. Х. Файзализода; муҳаррири масъул Ш. Комилзода. – 2024. – № 3 (7). – 154 с.

Мачалла ба Фехристи наприяҳои илмии тақризшаванди Комиссияи олии аттестацонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25.10.2024, №397/м ворид гардидааст.

Мачалла мувофиқи шартномаи литецензионии №262–12/2023 аз 18 декабря соли 2023 дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексацонии мазкур дар бораи шуморахои чопшуда маълумот ворид менамояд.

Мачалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №220/МЧ-97 аз 27 сентябри соли 2021 ба қайд гирифта шудааст.

Муассиси мачалла: Китобхонаи миллӣ

Файзализода Ҷумахон Ҳол

САРМУҲАРРИР

доктори илмҳои педагогӣ, профессор, директори МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастиҳои иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Комилзода Шариф

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, сармухассиси МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастиҳои иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бобозода Фаридун Толибҷон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

номзади илмҳои таъриҳ, дотсент, мудири бахши Раёсати маориф, фарҳанг ва иттилооти Дастиҳои иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Саидзода Раҳим Ҳамро

доктори илмҳои техникӣ, профессор, вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Олимов Кароматулло Олимович

доктори илмҳои фалсафа, профессор, академики АМИТ, сарҳодими илмии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Насридинзода Эмомалий Сайфиддин

доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор, узви вобастаи АМИТ, ректори МДТ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ибодуллозода Аҳлиддин Ибодулло

доктори илмҳои таъриҳ, профессор, ректори МДТ ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ

Латифзода Диловаршо

доктори илмҳои педагогӣ, профессор, муовини ректори МДТ КМТ ба номи Т. Сатторов

Сӯғизода Шодимуҳаммад

доктори илмҳои филологӣ, профессор, директори КМИ ба номи И. Гандии АМИТ

Муҳиддинов Сайдалий Раҷабовиҷ

доктори илмҳои таъриҳ, профессори кафедраи таърихи умумӣ ва ватанини МДТ Донишгоҳи Русияву Тоҷикистон (славянӣ)

Шосайдзода Сафар

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мушовири директори МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастиҳои иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мачалла соли 2021 таъсис ёфтааст.

Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯчаи Техрон 5. Тел.: (+992 37) 221–04–83;
E mail: payom@kmt.tj

Сомонаи ПҚМ: payom.kmt.tj
Дараҷаи илмии мавод, саҳехии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Бознашри мавод танҳо бо ризояти идораи нашрия ва истинод ба мачалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи чопӣ дар сомонаи расмии ПҚМ ҷойгир карда шудааст.

УДК 027.54(575.3)
В -38

Вестник Национальной библиотеки: научный журнал / главный редактор Дж. Х. Файзализода; ответственный редактор Ш. Комилзода. – 2024. – № 3 (7). – 154 с.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных изданий Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан от 25.10.2024, №397/м.

Журнал, на основе лицензионного договора №262-12/2023 от 18 декабря 2023 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №220/МЧ-97 от 27 сентября 2021 года.

Учредитель журнала: Национальная библиотека

Файзализода Джумахон Хол

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор педагогических наук, профессор, директор ГУ “Национальная библиотека” Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Комилзода Шариф

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

кандидат педагогических наук, доцент, главный специалист ГУ “Национальная библиотека” Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

**Бобозода Фаридун
Толибджон**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

кандидат исторических наук, доцент, заведующий сектором Управления образования, культуры и информации Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Саидзода Рахим Хамро

доктор технических наук, профессор, министр образования и науки Республики Таджикистан

**Олимов Кароматулло
Олимович**

доктор философских наук, профессор, академик НАНТ, главный научный сотрудник Национальной академии наук Таджикистана

**Насридинзода Эмомали
Сайфиддин**

доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАНТ, ректор ГОУ Таджикский национальный университет

**Ибодуллозода Ахлиддин
Ибодулло**

доктор исторических наук, профессор, ректор ГОУ ТГПУ имени С.Айни

Латифзода Диловаршо

доктор педагогических наук, профессор, заместитель ректора ГОУ НКТ имени Т. Сатторова

Суфизода Шодимухаммад

доктор филологических наук, профессор, директор ЦНБ имени И. Ганди НАНТ

**Мухиддинов Сайдали
Раджабович**

доктор исторических наук, профессор кафедры всеобщей и отечественной истории ГОУ РТСУ

Шосаидзода Сафар

кандидат педагогических наук, доцент, советник директора ГУ “Национальная библиотека” Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Журнал основан в 2021 году.

Адрес: 734024, Республика Таджикистан, улица Тегеран 5. Тел.: (+992 37) 221-04-83;
E mail: rayom@kmt.tj Сайт ВНБ: rayom.kmt.tj

За степень научности материалов, достоверности цифр, фактов и ссылок несут ответственность авторы.
Перепечатка материалов осуществляется только с разрешения редакции издания и ссылок на журнал.
Полный текст печатных материалов размещен на сайте ВНБ.

© НБ, 2024

UDC 027.54(575.3)
B-98

Bulletin of the National Library: scientific journal / Chief editor J. Kh. Faizalizoda; executive editor Sh. Komilzoda. – 2024. – №2 (6). – 154 p.

The journal is included in the List of peerreviewed scientific publications of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 25.10.2024, №397/M.

The journal is registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan №220/MG-97 from 27 September 2021.

The journal was included under License contract №262-12/2023 dated December 18, 2023, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

Founder of the journal The National Library

CHIEF EDITOR

Faizalizoda Jumakhon Khol

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, director of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

RESPONSIBLE EDITOR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, chief specialist of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan

EDITORIAL BOARD:

Bobozoda Faridun Tolibchon

Head of the sector of the Department of Education, Culture and Information of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan

Saidzoda Rahim Hamro

Doctor of Technical Sciences, Professor, Minister of Education and Sciences of the Republic of Tajikistan

Olimov Karomatullo Olimovich

Doctor of Philosophy, Professor, academician NAST, chief Researcher of the National Academy of Sciences of Tajikistan

**Nasriddinzoda Emomali
Sayfiddin**

Doctor of Juridical Sciences, Professor, corresponding member of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Rector of the SEI Tajik National University

Ibodullozoda Ahliddin Ibodullo

Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of the SEI TSPU named after S. Aini

Latifzoda Dilovarsho

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Deputy Rector of the SEI NCT named after T. Sattorova

Sufizoda Shodimuhammad

Doctor of Philological Sciences, Professor, Director of the CSL named after I. Gandi of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan

Muhiddinov Saydali Rajabovich

Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of General History and National History SEI RTSU

Shosaidzoda Safar

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director's Advisor of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan

The journal was founded in 2021.

Address: 734024, Republic of Tajikistan, Tehran Street 5. Tel: (+992 37) 221-04-83; E-mail: payom@kmt.tj
BNL website: payom.kmt.tj

The authors are responsible for the degree of scientific content, reliability of figures, facts and references. Reprinting of materials is carried out only with the permission of the administration of the publishing house and links to the journal.

The full text of the printed materials is available on the BNL website. The full text of printed materials is available on the NL website.



МУНДАРИЧА

Китобхонашиносӣ

Комилзода Ш. Озмуни чумхуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» ва аҳаммияти он дар муаррифии дастовардҳои назарраси даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон.....	8
Камолзода С. Марҳалаи ҷашмрас дар масири фарҳанги мутолиа.....	17
Ҳадиятуллоҳи Амирiddин. Соҳиб Табаров - хонандаи ифтихории Китобхонаи миллӣ....	29
Қурбонов Ш., Умарова М. Нақши Китобхонаи миллӣ дар баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон.....	34

Библиографияшиносӣ

Кодирова Ф. Мавқеи «Фехрист»-и О.П. Шеглова барои шинохти китобҳои чопи санѓӣ ва тоҷирони китоб.....	42
---------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва публицистикашиносӣ

Муродӣ М. Б. Андарёфти публицистӣ-ҳунарии корзори НБО-и «Роғун» ва фидокории офарандагони он.....	48
Ҷумъаев М. О. Баъзе вижагиҳои маҳорати нависанда Ҷамолиддин Тошматов дар эҷоди асарҳои публицистии марбут ба бундёи неругоҳи Роғун.....	56
Баёнов М. Б. Рӯзгор ва фаъолияти эҷодии аввалин муҳаррири рӯзномаи “Овози тоҷик”.....	69
Атозода М. И. Рӯзномаи «Бухорои шариф» ҷаро ва ҷигуна баста шуд?.....	80
Шокирзода Ш. Ҳикоёти латиф дар ибороти салис.....	85
Каримова Т. Х. Муносабати давлат ва фарҳанг аз нигоҳи академик Муҳаммадҷон Шақурӣ.....	95
Нодиров А. А. Баъзе вижагиҳои кӯтоҳбаёни нутқи гуфтугӯйӣ дар асарҳои публицистии Фазлиддин Муҳаммадиев.....	107

Фарҳангшиносӣ

Шарифзода Ф. Ҳифз ва барқарорсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангии халқи тоҷик дар даврони истиқлол.....	121
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Таърих

Рахматов Б. Муҳтасари таърихи нашри китоб ва саҳми як тоҷири хучандӣ дар ин раванд.....	131
--------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Танқид ва китобиёт

Нодирзода С. С. Библиографияи Тоҷикистон: вазъ ва дурнамо (андешаҳо дар ҳошияни китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон: солҳои 1991-2022. – Душанбе: Истеъодод, 2023. – 208 с.»).....	141
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----



СОДЕРЖАНИЕ

Библиотековедение

Комилзода Ш. Республиканский конкурс «Лучший читатель произведений Лидера нации» и его значение в представлении достижений периода независимости Таджикистана.....	8
Камолзода С. Важный этап на пути культуры чтения.....	17
Хадиятуллохи Амриддин. Сохоб Табаров – почетный читатель Национальной библиотеки.....	29
Курбанов Ш., Умарова М. Роль Национальной библиотеки в повышении правового просвещения граждан.....	34

Библиографоведение

Кодирова Ф. Роль «Каталог»-а О.П. Щегловой в познании литографированных книг и книготорговцев.....	42
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Языкоzнание, литературоведение и публицистиковедение

Муроди М. Б. Художественно-публицистическое осмысление эпопеи «Рогунская ГЭС» и героизма ее создателей.....	48
Джумаев М. О. Некоторые особенности мастерства писателя Джамолиддина Тошматова в творении публицистических произведений, посвященных строительству Рогунской гидроэлектростанции.....	56
Баёнов М. Б. Жизнь и творческая деятельность первого редактора газеты “Овози таджик”	69
Атозода М. И. К вопросу о закрытии газеты «Бухорои шариф».....	80
Шокирзода Ш. Приятные истории в выразительных фразах.....	85
Каримова Т. Х. Взаимосвязь государства и культуры с точки зрения академика Мухаммаджона Шакури.....	95
Нодиров А. А. Некоторые особенности краткоизложения разговорной речи в публицистических произведениях Фазлиддина Мухаммадиева.....	107

Культурология

Шарифзода Ф. Сохранение и реставрация историко-культурных памятников таджикского народа в период независимости.....	121
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

История

Рахматов Б. Некоторые сведения об истории книгоиздания, книгораспространения и вклад худжандского торговца в развитие этого дела.....	131
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Критика и библиография

Нодирзода С. С. Библиография Таджикистана: состояние и перспективы (размышление в контексте библиографического указателя «Библиография библиографии Таджикистана: 1991-2022 гг. – Душанбе: Истеъдод, 2023. – 208 с.”).....	141
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----



CONTENT

Library science

Komilzoda Sh. The republic competition "The best reader of the Leader of the Nation's works" and its significance in the presentation of the recent achievements of Tajikistan's independent period.....	8
Kamolzoda S. Visionable stage in the route of reading culture.....	17
Hadiyatullohi Амқиддин. Sohib Tabarov, honorary reader of the National Library.....	29
Qurbanov Sh., Umarova M. The role of the National Library in improving of law enlightenment of citizens.....	34

Bibliography

Kodirova F. Position of the "Register" of O.P. Sheglova for recognition lithographic books and book dealers.....	42
-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Linguistics, literary studies and journalistic studies

Murodi M. B. Artistic and publicistic interpretation of the epic "Rogun HPS" and the heroism of its builders.....	48
Jumaev M. O. Some features of the writer Jamaliddin Toshmatov's skill in creating journalistic works dedicated to the construction of the Rogun Hydroelectric Power Station.....	56
Bayonov M. B. The life and work of the first editor of the newspaper "Ovozi tojik".....	69
Atozoda M. I. Why and how was the newspaper "Bukharai sharif" closed?.....	80
Shokirzoda Sh. Hikayati latif (Pleasant stories) in an elegant phrase.....	85
Karimova T. The relationship of the state and culture from the point of view of academic Muhammadjon Shakuri.....	95
Nodirov A. A. Some features of summary of spoke in the public works of Fazliddin Mukhammadiev.....	107

Culturology

Sharifzoda F. Protection and restoration of historical and cultural monuments of the tajik people during the period of independence.....	121
-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

History

Rahmatov B. A short history of a book publication and the contribution of a khujand's trader in this process.....	131
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Criticism and bibliography

Nodirzoda S. S. Bibliography of Tajikistan: status and prospects (reflection in the context of the bibliographic index "Bibliography of bibliography of Tajikistan: 1991-2022. – Dushanbe: Istedod, 2023. – 208 p.").....	141
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

**КИТОБХОНАШИНОЙ
БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
LIBRARY SCIENCE**

ТДУ 06.063:323+002.2+9:027.5 (575.3)

**ОЗМУНИ ЧУМҲУРИЯВИИ «ХОНАНДАИ БЕҲТАРИНИ АСАРҲОИ
ПЕШВОИ МИЛЛАТ» ВА АҲАММИЯТИ ОН ДАР МУАРРИФИИ
ДАСТОВАРДҲОИ НАЗАРРАСИ ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ
ТОЧИКИСТОН**

Комилзода Шариф

Муассисай давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Соҳибистиқлонии кишвар барои рушду равнақи соҳаҳои гуногуни ҳаёти чомеа, аз ҷумла соҳаи китобдорӣ шароитҳои заруриро фароҳам соҳт. Имкон дод, ки китобхонаҳо ҳамчун муассисаҳои иттилоотию фарҳангӣ ва омӯзишии дорои фонди муташаккили ҳуҷҷатҳо бо дарназардошти ниёзҳои иттилоотии чомеа самту ҳадафҳои асосии фаъолияти хешро ба талаботи даврони соҳибистиқлонӣ мувоғиқу созгор намоянд. Дар даврони истиқлол, бо ташаббусҳои наҷиби Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои ҷалби аҳолӣ ба китобу китобхонӣ як қатор тадбирҳои мушахҳас андешида шуда, силсилаи барномаҳои давлатӣ тарҳрезиву татбиқ шудаанд. Аз ҷумла, дар радифи соҳта ба истифода дода шудани биноҳои хуштарҳу замонавии китобхонаҳо дар гӯшаву канори мамлакат, таҳқими заминаи моддиву техниқӣ ва такмили фондҳои онҳо бо адабиёти тозанашри ниёзи хониш, ташкил ва баргузории силсилаи озмуну фестивалҳо, аз қабили «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм – фурӯғи маърифат», ««Тоҷикон» – оинаи таърихи миллат», «Ҳафтаси китобҳои кӯдакону наврасони Тоҷикистон» барои рушди соҳаи китобдорӣ таконӣ ҷиддӣ дода, ҷиҳати ҷалб намудани киршҳои гуногуни чомеа ба китобхониву донишандӯй тамоми шароитҳои заруриро фароҳам оварданд.

Имсол бори нахуст бо ташабbus ва сарпарастии Муассисай давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Озмуни ҷумҳуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» баргузор шуд. Ҳадаф аз баргузории Озмуни мазкур, қабл аз ҳама, тавассути асарҳои пурмуҳтавои Пешвои миллат дар замири наврасону ҷавонон парвариш намудани ҳисси баланди ҳудшиносиву ҳудоғоҳии миллӣ, эҳтиром ва арҷузорӣ ба муқаддасоти миллӣ, гиромидошти арзишҳои миллию умунибашарӣ ва бо ҳамин васила, фароҳам соҳтани шароитҳои зарурӣ ҷиҳати омӯзиши мактаби давлатдории Президенти мамлакат ва хизматҳои шоистаи ў дар бунёди Тоҷикистони навин, барқарорсозии сулҳу вахдати комил ва таҳқими истиқлоли давлатӣ мебошад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки бо қӯшишҳои ҳастанопазири Сарвари давлат истиқлолияти давлатӣ барои ҳудшиносии миллӣ, рӯй овардан ба омӯзиши таъриху тамаддуни ҳеш, зиндасозию абадигардонии хотираи неки таърихӣ тамоми шароитҳоро муҳайё соҳт. Дар ин робита бештари масоили марбут ба истиқлолият ва истиқлолиятшиносӣ ифодаи расмии худро дар асару мақолаҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайдо кардаанд. Бахусус тавсифи истиқлолият ҳамчун нишони барҷастаи пойдории давлат ва нақши он дар рушди истиқлолияти тамоми соҳаҳои ҳаёти чомеа дар осори пурғановати Пешвои



миллат ҳамаҷониба мавриди арзёбӣ қарор гирифтаанд. Аз ин рӯ, омӯзиш ва истифодаи афкор ва андешаҳои Пешвои миллат, ки дар асару мақола ва суханрониҳояшон дарҷ ёфтаанд барои дарки моҳияти бунёди давлати демократӣ, хукуқбунёд, дунявӣ ва ягонаи Тоҷикистон шароит муҳайё сохта, ҷиҳати муаррифии дастовардҳои назарраси даврони соҳибиستиклолии мамлакат ҳамчун як давраи нави таъриҳӣ мусоидат менамояд.

Барои дар сатҳи зарурӣ баргузор гардидани Озмуни чумхуриявии «Хонандаи бехтарини асарҳои Пешвои миллат» аз ҷониби сарпараст ва маъсули асосӣ – Китобхонаи миллӣ тамоми шароитҳо муҳайё карда шуданд ва иштирокдорони озмун имкон пайдо карданд, ки бемаъмоният ба осори чопӣ ва электронии Пешвои миллат ва адабиёти марбут ба зиндагинома ва фаъолияти гуногунпаҳлуи ў дастрасӣ дошта бошанд. Аз ҷумла, дар ошёнаи дуюми бинои китобхона толори маҳсуси «Хонандаи бехтарини асарҳои Пешвои миллат» бо 90 ҷойи нишаст барои довталабони озмун созмон дода шуд. Дар толор 8 намоиши китобӣ ташкил карда шуд, ки дар онҳо 97 асари Пешвои миллат ва 164 адабиёти марбут ба зиндагинома ва корномаҳои ў барои шиносӣ ва истифода пешниҳод шудааст. Ҳамзамон, ҷиҳати саривакӯт дарёфт намудани осори Пешвои миллат ва адабиёт оид ба фаъолияти гуногунпаҳлуи ў дар рафи якуми намоиши китобӣ 14 дастури библиографӣ, аз қабили «Феҳристи таърихнигорӣ оид ба фаъолияти Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон», «Эмомалӣ Раҳмон: китобномаи шарҳиҳолӣ», «Эмомали Раҳмон дар адабиёти бадей: китобнома», «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон: китобнома» (иборат аз 8 ҷилд) ва кумакфеҳристҳои мавзӯй, ҷуғрофӣ ва ашҳос таҳти унвони «Раҳнамои пажуҳиши осори Пешвои миллат» ба 22 ҷилди силсила маҷмуаи «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат» ба забонҳои тоҷикию русӣ пешниҳод шуданд. Мутобиқ ба мазмуну муҳтавояш силсила маҷмуаи «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат» бояд китоби рӯйимизии кулли кормандони ниҳодҳои давлатӣ, ташкилоту муассисаҳо, донишгоҳу донишкадаҳо ва зинаҳои дигари таҳсилот бошад. Ҷунки дар ин силсила маҷмуаи матни тамоми маърӯзаву суханрониҳо, паёму изҳорот, мақолаву мусоҳибаҳои Пешвои миллат ҷамъовариву пешниҳод мешаванд ва аз ин мавод ҳарчи бештар муҳаққиқону мутахassisони соҳаҳои муҳталифи илм, омӯзгорону донишҷӯён, магистранту унвонҷӯён ва хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёна истифода мекунанд. Аз ин рӯ, дар рафҳои дуюму сеюми намоиши китобӣ 22 ҷилди силсила маҷмуаи «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат» ба забонҳои тоҷикию русӣ гузошта шуд. Дар баробари ин, дар рафҳои чорум ва панҷуми намоиши китобӣ асарҳои ҷудогонаи Пешвои миллат, аз қабили «Тоҷикон дар оинай таъриҳ», «Забони миллат – ҳастии миллат», «Чеҳраҳои мондагор», «Уғуқҳои истиқлол», «Ҷумҳурии Тоҷикистон дар остонаи асри XXI», «Ваҳдат, сулҳ ва бунёдкорӣ мароми мост», «Зиндагӣ аз модар сарчашма мегирад», «Ориёҳҳо ва шинохти тамаддуни ориёй», «Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ», «Мероси Имоми Аъзам ва гуфтугӯи тамаддунҳо», «Фарҳанг ҳастии миллат аст», «Бо роҳи ваҳдат ва бунёдкориҳо», «Ҷавонон – ояндаи миллат», «Наврӯз – шиносномаи миллат», «Суҳанҳои ҳикматомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон», «Забони давлатӣ ва истиқлол», «Иҷлосияи нусратовар ва ваҳдатовар», «Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон – таҳқимбахши сиёсати доҳилий ва ҳориҷии Тоҷикистон», «Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин», «Маориф омили муҳимтарини таҳқими давлат ва начоти миллат», «Варзиш – қосиди сулҳу дӯстӣ» ва гайраҳо ба намоиш гузошта шуданд.

Дар рафи шашуми намоиши китобӣ тарҷумаи асарҳои Пешвои миллат ба забонҳои ҳориҷӣ, аз ҷумла «Тоҷикон дар оинай таъриҳ» (ба забони англисӣ) ва дигар забонҳо барои истифода пешниҳод шуданд.

Дар рафҳои ҳафтуму ҳаштуми намоиши китобӣ адабиёти марбут ба зиндагинома ва фаъолияти гуногунпаҳлуи Пешвои миллат ба маърази тамошо гузошта шуд. Ин ҷо хонандагон тавонистанд ба мазмуну муҳтавои китобҳои «Роҳ ба сӯйи созиш»



(Душанбе, 2003. – 160 с.), «Шохроҳи сулҳофарӣ ва бунёдкории Президент Эмомалӣ Раҳмон» (Душанбе, 2008. – 304 с.), «Корномаи Эмомалӣ Раҳмон» (Душанбе, 2012. – 272 с.), «Сиёсати давлатии Президент Эмомалӣ Раҳмон ва рушди устувори Тоҷикистон» (Душанбе, 2012. – 144 с.), «Президенти мо» (Душанбе, 2014. – 224 с.), «Қаҳрамони вахдат» (Душанбе, 2014. – 208 с.), «Достони Роғун» (Душанбе, 2015. – 360 с.), «Эмомалӣ Раҳмон дар оинаи замон» (Душанбе, 2015. – 808 с.), «Бунёдгузори давлати миллӣ – Пешвои миллат» (Душанбе, 2015. – 172 с.), «Пешвое, ки ҳалқро аз парокандагӣ, миллатро аз нешшавӣ ва давлатро аз завол начот дод» (Душанбе, 2016. – 286 с.), «Пешвои миллат – меъмори вахдат» (силилакитоби «Ваҳдат, Давлат, Президент», ҷилди XXV. – Душанбе, 2016. – 422 с.), «Эмомалӣ Раҳмон – Пешвои миллат» (Душанбе, 2016. – 414 с.), «Эмомалӣ Раҳмон – асосгузори давлатдории муосири тоҷик» (Душанбе, 2017. – 216 с.), «Мафҳумҳои бунёдии назариёти сиёсии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон» (Душанбе, 2018. – 422 с.), «Эмомалӣ Раҳмон ва ниҳоди сарварӣ: назария, амалия ва қонунгузорӣ» (Душанбе, 2018. – 236 с.), «Пешвои миллат бо ҷавонон» (Душанбе, 2018. – 416 с.), «Симои сиёсӣ ва фарҳангии Пешвои миллат» (Душанбе, 2018. – 80 с.), «Фазилати Пешво» (Душанбе, 2019. – 148 с), «Душанбе қалби Тоҷикистон» (Душанбе, 2019. – 216 с.), «Мактаби давлатдории Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаккул ва рушд. Ҷилди I» (Душанбе, 2019. – 392 с.), «Мактаби давлатдории Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаккул ва рушд. Ҷилди II» (Душанбе, 2019. – 430 с.), «Мактаби давлатдории Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаккул ва рушд. Ҷилди III» (Душанбе, 2021. – 506 с.), «Паём Пешвои миллат ва масъалаҳои рушди маърифат» (Хуҷанд, 2020. – 168 с.), «Пешвои миллат ва сиёсати давлатии забон» (Душанбе, 2021. – 268 с.), «Часорати бузурги Пешвои миллат» (Душанбе, 2021. – 272 с.), «Фарзонафарзанди миллат» (Душанбе, 2021. – 240 с.), «Президент» (Китоби 3. – Душанбе, 2021. – 400 с.), «Шоҳкориҳои Пешвои миллат» (Душанбе, 2021. – 216 с.), «Тоҷики оламшумул: нашри дуюми такмилёфта» (Душанбе, 2022. – 316 с.), «Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар рушди тамаддуни ҳалқи тоҷик» (Хуҷанд, 2022. – 414 с.), «Сипаҳсолор» (Душанбе, 2023. – 348 с.) ва гайраҳо шинос шаванд.

Илова бар ин, барои хонандагони толори «Хонандай беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» пойгоҳи электронии асарҳои Пешвои миллат ташкил карда шуд, ки бо истифода аз он довталабон тавонистанд бемаъмоният ба матни электронии асарҳои Пешвои миллат шинос шаванд ва зеркашӣ намуда, мавриди истифода қарор диҳанд. Ҳамзамон, дастрасии хонандагони маҷозӣ ба омӯзиш ва фароқашии асарҳои Пешвои миллат бо таври ройгон тавассути сомонаи nlt.tj (Китобхонаи миллии электронии Тоҷикистон) таъмин карда шуд. Оид ба ин масъала дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” иттилоъ чоп шуд [19].

Дар радифи толори «Хонандай беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» дар Китобхонаи миллӣ дигар толорҳо низ вуҷуд доранд, ки барои қонеъ гардонидани ниёзҳои иттилоотии хонандагон марбут ба омӯзиши осори Пешвои миллат ва адабиёт доир ба ў корҳои тарғиботиро роҳандозӣ намуданд. Аз ҷумла, Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳанӯз соли 2012 бо мақсади фароҳам овардани фонди алоҳидаи хучҷатҳои расмии давлатӣ ва асноди марбут ба фаъолияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфта буд, имрӯз дорои 1266 адад фонди китобӣ буда, аз ин ҳисоб 1043 адад ба забони тоҷикӣ, 206 адад бо забони русӣ, 17 адад адабиёт бо дигар забонҳо (англисӣ, арабӣ, қазоқӣ, қирғизӣ, озарӣ, туркӣ, ӯзбекӣ, форсӣ, ҳиндӣ, чинӣ), мебошад.

Ҳамзамон, фаъолияти Медиатека баҳри иҷрои хизматрасонии иттилоотӣ ва маълумотдиҳӣ-библиографии хонандагон, ташкили феҳристи электронӣ, маҳзани манобеи электронӣ ва таҳияи асарҳои библиографӣ, равона карда шудааст. Кормандони Медиатека дар ҷамъовариву батанзимдарории фонди китобҳо ва матбуоти даврии ватанӣ, созмондииҳи дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии чопӣ ва



электронӣ, таҳияи силсилаи дастурҳои библиографӣ саҳм гирифтанд. Аз ҷумла, бори нахуст аз ҷониби онҳо дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии электронӣ созмон дода шуд ва дар соҳтори он: **захираи нашрҳои маълумотдиҳанда** (Энциклопедияи миллии тоҷик, ҷилдҳои 1-10; Энциклопедияи советии тоҷик, ҷилдҳои 1-8; Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик, ҷилдҳои 1-3; Китобхонаи миллии Тоҷикистон: роҳнамо) ва **библиографӣ** (Эмомалӣ Раҳмон: китобномаи шарҳиҳолӣ; Эмомалӣ Раҳмон дар адабиёти бадӣ; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон: китобнома иборат аз 8 ҷилд; Об-манбаи ҳаёт: феҳристи адабиёт; Иҷтисодияи сарнавиштсоз: феҳристи адабиёт; Наврӯз: китобнома иборат аз 3 ҷилд, Ваҳдати миллӣ: феҳристи адабиёт иборат аз 3 ҷилд; Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: феҳристи адабиёт; Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: феҳристи адабиёт;) **феҳристи мураттабӣ** ва алифбой; **каротекаи** электронии рӯзномаҳо, **каротекаи** электронии маҷаллаҳо, **каротекаи** мавзуии электронии «Тоҷикистон дар қомуси бузурги шуравӣ» ва **каротекаи** хронологии маводи «Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» шомиланд ва мавриди такмил, коркард ва истифода қарор доранд. Инчунин, дар самти ҷамъоварии маводи электронии марбут ба сафарҳои доҳилӣ ва ҳориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (маълумоти пурра бо аксҳо), матни китобҳо, паёмҳо ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, суханрониҳо ва паёмҳои табрикотӣ ба муносибати ҷашиҳои миллӣ (дар ҳаҷми 500 суханронӣ), маводи электронӣ оид ба савғандёдкуни Сарвари давлат дар солҳои 2006, 2013 (маълумоти пурра ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ ва ҳамчунин аксҳо), фиттаҳои «Видеофильмҳои ҳуҷҷатии Тоҷикистон дар 20-соли Истиқлолияти давлатӣ» (20 адад фитта), корҳои назаррасро ба анҷом расонидаанд, ки дар маҷмуъ барои ошноии ҳарчи беҳтару беҳтару ҳонандагон ба осор ва зиндагиномаю фаъолияти роҳбарии Сарвари давлат мусоидат менамоянд.

Тибқи низомномааш Ӯзмун ҷумҳуриявии «Ҳонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» аз ду давр иборат буд ва моҳҳои май – октябри соли 2024 баргузор гардид. Маъсӯлони баргузории Ӯзмун: Китобхонаи миллӣ, вазоратҳои маориф ва илм, фарҳанг, кумитаҳои таҳсилоти ибтидой ва миёнаи қасбӣ, телевизион ва радио, кор бо ҷавонон ва варзиш, Академияи миллии илмҳо, Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва Академияи идоракуни давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буданд. Ҳамзамон, ректорон (директорон)-и муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии қасбӣ ҷиҳати дар сатҳи баланд ташкил ва баргузор кардани даври якуми Ӯзмун саҳм гирифтанд.

Даври ниҳоии Ӯзмун дар Китобхонаи миллӣ рӯзҳои 24-27 сентябр баргузор гардид ва рӯзи 28 сентябр Ӯзмун ҷамъбаст ва ғолиbon муайян шуданд.

Тибқи қарори Комиссияи Ӯзмун, ки дар заминаи ҳулосаи ҳайати ҳакамони давраи дуюм ба тасвиб расидааст, ғолибони Ӯзмун **миёни донишҷӯёни донишгоҳу донишкадаҳои ҷумҳурӣ муайян шуданд**: ҷойи якумро – донишҷӯи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ **Дилишод Ниёзов**; ҷойи дуюмро – донишҷӯи Академияи идоракуни давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон **Тоиршои Қадамшо**; ду ҷойи сеюмро – донишҷӯи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон **Мавлуддин Холов** ва донишҷӯи Донишгоҳи давлатии Қӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ **Абдулбосит Расулзода** ишғол намуданд. **Миёни довталабони коллечҳои ҷумҳурӣ**: ҷойи якум – насиби донишҷӯи Коллеchi омӯзгории ноҳияи Қубодиён **Содикзода Гулнисои Муҳаммадҷон**; ҷойи дуюм – насиби донишҷӯи Коллеchi тиббии шаҳри Ваҳдат Эркамоҳ **Насриддинова**; ду ҷойи сеюм – насиби донишҷӯи Коллеchi тиббӣ-инноватсионии шаҳри Boхтар **Сироҷиддин Маҳмадзода** ва донишҷӯи Коллеchi тиббии шаҳри Ваҳдат **Мутриба Нажмуддинзода** гардид.

Ҳамзамон, ҷойҳои ифтихориро донишҷӯёни Донишгоҳи миллии Тоҷикистон **Махина Абдураҳмонова** ва **Ҳалима Сафарова**, донишҷӯи Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М. В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе **Сиддиқов Муҳин Рустамович**,



денишчӯёни Академияи идоракуни давлатии назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон **Сайдамир Бокиев** ва **Адлия Шоева**, денишчӯи Донишгоҳи славянин Россия – Тоҷикистон **Пулатова Манижа Абдуллоҷоновна**, денишчӯи Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи С. Улугзода **Мехроҷиддин Ғуломов**, денишчӯи Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров **Фарҳод Ҳоҷиев**, денишчӯи Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода **Беҳрӯз Сайфуллоев**, денишчӯи Донишгоҳи давлатии Ҳоруг ба номи Моёншо Назаршоев **Нодирхонова Шайло Шоқирҷоновна**, денишчӯи Коллечи тибии шаҳри Ваҳдат **Қараашмаи Нангилой**, денишчӯи Коллечи техникию омӯзгории ноҳияи Рӯдакӣ **Сайдалиев Эҳсон Сухробович**, денишчӯёни Коллечи тибии ҷумҳурияйӣ **Холисамоҳи Ҷумахон** ва **Бегова Адиба Ёдгоровна**, денишчӯи Коллечи тибии ноҳияи Бобоҷон Ғафуров (гайридавлатӣ) **Фотима Давлатзода**, денишчӯи Коллечи тибии ноҳияи Рӯдакӣ (гайридавлатӣ) **Шаҳрбону Ҳусейнзода**, денишчӯёни Коллечи тибии шаҳри Кӯлоб **Муборак Кӯлобиев** ва **Дилноза Намоззода**, денишчӯи Коллечи тибии шаҳри Турсунзода **Зияева Нозанин Баҳтиёровна**, денишчӯи Коллечи тибии шаҳри Гулистон (гайридавлатӣ) **Зарнигор Абдуқодирова**, денишчӯи Коллечи омӯзгории ба номи Ҳосият Махсумоваи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ **Субҳия Умархонзода** соҳиб шуданд.

Ҳамин тавр, ҷамъбасти озмун нишон дод, ки таваҷҷуҳи насли ҷавони қишвар ба омӯзиши асарҳои Пешвои миллат тадриҷан афзудааст ва онҳо дар радифи мутолиаи осори чопӣ истифодай китобҳои электрониро низ муҳим арзёбӣ карданд. Китобхонаи миллӣ ҳамчун сарпараст ва масъули асосӣ воқеан тавонист дар ташкил ва баргузории озмун саҳми муносиб гузорад.

Натиҷагирий аз сатҳу сифати баргузории озмун ва аҳаммияту мусоидати он ба рушди китобхонии ҷавонон дар мақолаву гузоришҳои мутахассисони соҳа ва аъзоёни ҳакамони озмун мавриди баррасиву арзёбӣ қарор гирифтанд. Аз ҷумла, директори Китобхонаи миллӣ, профессор Ҷумахон Файзализода дар мавриди идеяи баргузории Озмун ва ангезаи асосии ташкили он ҷунун ибрози андеша намудааст: «Идеяи баргузории озмун дар робита ба аҳаммияти илмӣ, таъриҳӣ, фарҳангӣ ва адабии ғаъолияти Пешвои миллат дар тарбия ва таълими насли наврас, баҳусус денишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии қасбии ҷумҳурӣ дар руҳияи ҳамон сифатҳо, ки барои бунёдкорони ҷомеаи навини тоҷик зарур мебошанд, ба миён омад. Ангезаи муҳими баргузории озмун ин буд, ки осори гаронмояи Пешвои миллат фарогири сатҳи баланди омӯзиш, эҳтиром ба арзишҳо, суннатҳо ва адабу русуми миллӣ мебошад» [22]. Узви ҳакамони Озмун адабиётшиноси маъруф Ҳафиз Раҳмон дар мавриди баргузории Озмун ҷунун ишора мекунад: «Озмун бо шукӯҳу шаҳомати ҳос гузашт, мисли озмуни «Фурӯғ»... Ҳар се гурӯҳи доварон аз сахар то бегоҳ бо кор таъмин буданд, кормандони китобхона омадурафти довталабонро назорат мекарданд, ҳар китоб ё маводе, ки барои доварон зарур буд, филфавр меоварданд, ҳулоса, масъалаҳои ташкилии озмун дар сатҳи баланд ҳал мешуд....» [23]. Роҷеъ ба ҳадафрасиву натиҷабахшии Озмун рӯзноманигори тавоно Бобоҷон Шафеъ қайд менамояд, ки: «Ҳадафи Озмун арҷузорӣ ба таърихи пуритихори миллати тоҷик, омӯзиши дақиқу ҳамаҷонибаи корнамоиҳои начиб ва ғаъолияти шоистаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар роҳи начоти давлат, таҳқими ваҳдати миллӣ буд, муваффақ ба рисолати ҳуд шуд. Ҳатто, гумон мекунам, ки болотар аз ҳадди интизор. Озмун ба сари ҳуд як тадорукоти вижана бесобиқа барои ин муассисаи адабиву фарҳангӣ буд. Кулли ҳарчи он аз ҳисоби Китобхонаи миллӣ пардоҳт шуд. Озмун марҳалаи таҷрибавиро пушти сар кард ва ташабbusi соли аввал паёмҳои ҳуше аз ояндаи роҳандозии он башорат медиҳад. Аз назари инҷониб боястӣ барои таҳқими минбаъдаи ифтихорот ва бедории ҳудшиносии миллӣ, шинохти асли ҳуд ин



Озмун дар Китобхонаи миллӣ васеътару густардатар ва бо ҷалби доираи васеи хонандагон, намояндагони касбу кори гуногун ҳамасола баргузор шавад» [24].

Аз оғоз то анҷоми Озмун сомонаи Китобхонаи миллӣ (kmt.tj) фаъол буд. Дар саҳифаҳои он сараввал Низомномаи озмун [8] ва тавассути равзани «Озмуни «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» порчаҳои ҷолиб аз асарҳои Пешвои миллат барои иштирокчиёни озмун пешниҳод шуданд. Масалан, бо истифода аз китобҳои Президенти мамлакат «Забони миллат – ҳастии миллат» ва «Чехраҳои мондагор» дар сомона маводи зарурӣ оид ба таърихи забони тоҷикӣ: «Забони тоҷикӣ ва Темуриёни Ҳинд» [12], «Забони тоҷики дар нимҷазираи Ҳиндустон» [13], «Забони тоҷикӣ ва санчиши замон» [11] ва зиндагиномаи шаҳсиятҳои таъриҳӣ: Зиёуддини Нахшабӣ [15], Зебуннисо [14], Куруши Кабир [16] ва Спитамен [17] чоп шуд.

Ҳамзамон, доир ба оғозу анҷом, ҳадафу вазифаҳо [18] ва раванди баргузории озмун мақолаву гузоришҳои Шариф Комилзода [4], Бобоҷон Шафеъ, Зафари Гулмурод [25, 26], Мавзуна Орумбекова [3], Раҳима Аъзам [1, 2], Бунафша Раҳмонова [20], Наргиз Назарзода [6-8], Шавқинисо Носирова [9, 10] ва Лола Ризой [21] ба табъ расиданд.

Адабиёт

1. Аъзам, Р. Андешаҳо перомуни озмуни «Беҳтарин хонандаи асарҳои Пешвои миллат» [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/andeshaho-rekomuni-ozmuni-behtakin-honandai-asakhoi-peshvoi-millat
2. Аъзам, Р. Сабти барномаи телевизионӣ аз фаъолияти толори озмуни ҷумҳуриявии «Беҳтарин хонандаи асарҳои Пешвои миллат» [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/sabti-baqnomai-televiziony-az-faoliyati-toloki-ozmuni-jumhukiyavii-behtakin-honandai-asakhoi-peshvoi-millat
3. Гулмурод, З., Орумбекова, М. Ташаббусе, ки ояндаро рӯшан мекунад [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <https://kmt.tj/tashabbuse-ki-oyandaqo-k-shan-mekunad/>
4. Комилзода, Ш. «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат». Иқдоми маорифпарваронае барои ибрат [Матн] // Ҷумҳурият. – 2024. – 30 апрел.
5. Назарзода, Н. Даври ҷамъбастии озмуни ҷумҳуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» оғоз шуд [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/davki-jambastii-ozmuni-jumhukiyavii-honandai-behtakini-asaqhoi-peshvoi-millat-ogoz-shud/
6. Назарзода, Н. Кашифи истеъдодҳои наъ дар озмуни ҷумҳуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/kashfi-istedodhoi-nav-daq-ozmuni-jumhukiyavii-honandai-behtakini-asaqhoi-peshvoi-millat/
7. Назарзода, Н. Озмуни ҷумҳуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» ҷамъбаст ва ғолибон қадрдони шуданд [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-jumhukiyavii-honandai-behtakini-asaqhoi-peshvoi-millat-jambast-va-golibon-adqdoni-shudand/
8. Низомномаи Озмуни ҷумҳуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии қасбӣ [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/wp-content/uploads/2024/03/nizomnoman_ozmun.pdf
9. Носирова, Ш. Озмуни «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» гоме ба сӯи ҳудшиносӣ [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtakini-asaqhoi-peshvoi-millat-gome-ba-sui-hudshinosy/



10. Носирова, Ш. Омодаги Китобхонаи миллй ба даври ниҳоии озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/omodagii-kitobhonai-milly-ba-davki-nihoi-ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat/
11. Озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Забони тоҷикӣ ва санчиши замон [Матн] / таҳияи О. Давронова [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-zaboni-tojiky-va-sanjishi-zamon/
12. Озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Забони тоҷикӣ ва Темуриёни Ҳинд [Матн] / таҳияи О. Давронова [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-zaboni-tojiky-va-temukiyoni-ind/
13. Озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Забони тоҷикӣ дар нимҷазираи Ҳиндустан [Матн] / таҳияи О. Давронова [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-zaboni-tojiky-daq-nimjaziqai-induston/
14. Озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Зебуннисо [Матн] / таҳияи О. Давронова [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-zebunniso/
15. Озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Зиёуддини Нахшабӣ [Матн] / таҳияи О. Давронова [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-ziyouddini-nahshaby/
16. Озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Куруши Кабир [Матн] / таҳияи М. Мирзоҳасанова [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-kuqushi-kabik/
17. Озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Спитамен [Матн] / таҳияи М. Мирзоҳасанова [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-spitamen/
18. Озмуни ҷумҳуриявӣ «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат», ки Китобхонаи миллӣ эълон мекунад [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/ozmuni-jumhukiyavii-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-ki-kitobhonai-milly-elon-mekunad/
19. Пешниҳоди асарҳои Пешвои миллат дар шакли электронӣ [Матн] // Ҷумҳурият. – 2024. – 19 июн.
20. Раҳмонова, Б. Дар толори озмуни “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” қадом китобҳоро метавон мутолиа кард? [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/dak-toloki-ozmuni-honandai-behtaqini-asakhoi-peshvoi-millat-kodom-kitob-hoko-metavon-mutolia-kaqd/
21. Ризоӣ, Л. “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Фолибон қадр шуданд [Матн] // Ҷумҳурият. – 2024. – 2 октябр.
22. Файзализода, Ҷ. «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат». Ҳадафи озмун аз густариши эҳтиром нисбат ба арзишҳо, суннат ва адабу русуми миллӣ иборат аст [Матн] / мусоҳиб Л. Тоирӣ [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: khovaq.tj/2024/10/honandai-be-taqini-asak-oi-peshvoi-millat-adafi-ozmun-az-gustakishi-e-tiqom-nisbat-ba-akzish-o-sunnat-va-adabu-kusumi-mill-iboqat-ast/
23. Ҳафиз Раҳмон.Масъулияти баланди Китобхонаи миллӣ... [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: kmt.tj/masuliyati-balandi-kitobhonai-milly/
24. Шафеъ, Б. “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”. Озмуне, ки худшиносии миллиро тақвият медиҳад [Матн] // Ҷумҳурият. – 2024. – 3 октябр.
25. Шафеъ, Б. Гулмурод, З. «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат». Озмуне, ки худшиносиро таҳқим мебахшад [Матн] // Ҷумҳурият. – 2024. – 24 июл.



26. Шафеъ, Б. Гулмурод, З. Эълони Озмуни чумхуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» иқдоме дар роҳи худшиносии миллӣ аст [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: khovak.tj/2024/07/eloni-ozmuni-um-ikiyavii-honandai-be-taqini-asak-oi-peshvoi-millat-i-dome-daq-ko-i-hudshinosii-mill-ast

ОЗМУНИ ЧУМХУРИЯВИИ «ХОНАНДАИ БЕҲТАРИНИ АСАРҲОИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ» ВА АҲАММИЯТИ ОН ДАР МУАРРИФИИ ДАСТОВАРДҲОИ НАЗАРРАСИ ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола ҳадафу вазифа, омодагӣ, раванди баргузорӣ ва ҷамъбасти Озмуни чумхуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ба андешаи муаллиф омӯзиш ва истифодаи афкор ва андешаҳои Пешвои миллат, ки дар асару мақола ва суханрониҳояшон дарҷ ёфтаанд барои дарки моҳияти бунёди давлати демократӣ, ҳукуқбунёд, дунявӣ ва ягонаи Тоҷикистон шароит муҳайё соҳта, ҷиҳати муаррифии дастовардҳои назарраси даврони соҳибиستиклолии мамлакат ҳамчун як давраи нави таъриҳӣ мусоидат менамояд.

Қайд мегардад, ки барои дар сатҳи зарурӣ баргузор гардиданӣ Озмуни чумхуриявии «Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат» аз ҷониби сарпараст ва масъули асосӣ – Китобхонаи миллӣ тамоми шароитҳо муҳайё карда шуданд ва иштироқдорони озмун имкон пайдо карданд, ки бемаъмоният ба осори чопӣ ва электронии Пешвои миллат ва адабиёти марбут ба зиндагинома ва фаъолияти гуногунпаҳлуи ӯ дастрасӣ дошта бошанд. Аз ҷумла, толори маҳсус барои 90 ҷойи нишастан ва 8 намоиши китобӣ, ки дар онҳо беш аз 250 асарҳои Пешвои миллат ва адабиёт дар бораи ӯ гузошта шуданд. Илова бар ин, дастрасии хонандагони мукимӣ ва маҷозӣ ба омӯзиш ва фароқашии асарҳои Пешвои миллат бо таври ройгон тавассути сомонаи nlt.tj (Китобхонаи миллии электронии Тоҷикистон) таъмин карда шуд.

Дар оҳири мақола, муаллиф дар заминай маводи нашршуда афкору андешаҳои мутахассисони соҳа ва аъзоёни ҳайати ҳакамонро перомуни сифати баргузории озмун ва аҳаммияту мусоидати он ба рушди китобхонии ҷавонон мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, озмун, хонандаи беҳтарин, Китобхонаи миллӣ, китоб, мутолиа, донишҷӯ, ҳакамон, голибон, истиқлолият.

РЕСПУБЛИКАНСКИЙ КОНКУРС «ЛУЧШИЙ ЧИТАТЕЛЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЛИДЕРА НАЦИИ» И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ ДОСТИЖЕНИЙ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

В статье анализированы цели, задачи, подготовка и проведение Республиканского конкурса «Лучший читатель произведений Лидера нации». По мнению автора, изучение и практическое применение идей и взглядов Лидера нации, содержащиеся в его произведениях, статьях и выступлениях, создают условия для лучшего понимания сущности создания демократического, светского и унитарного государства Таджикистан и способствуют представлению значительных достижений периода независимости страны, открывшего новую веху в историческом развитии Таджикистана.

Отмечается, что для успешного проведения конкурса «Лучший читатель произведений Лидера нации» со стороны его устроителя и ответственной организации – Национальной библиотеки были подготовлены все условия, что дало участникам конкурса возможность беспрепятственного доступа к печатным и электронным вариантам произведений Лидера нации и литературе о его биографии и многогранной

деятельности. С этой целью, в том числе, был подготовлен специальный зал на 90 мест и организовано восемь книжных выставок, где было представлено более 250 произведений Лидера нации и литература о нем. Кроме того, был обеспечен доступ стационарных и виртуальных пользователей к литературе и документам, необходимых для изучения и безвозмездного скачивания произведений Лидера нации с помощью сайта nlt.tj (Национальной электронной библиотеки Таджикистана).

В статье также на основе опубликованных статей подвергнуты исследованию мнения и идеи специалистов отрасли и членов жюри об уровне и качестве проведения конкурса и его значении и способствовании развитию книгочтения среди молодежи.

Ключевые слова: Лидер нации, конкурс, лучший читатель, Национальная библиотека, книга, чтение, студент, жюри, победители, независимость.

THE REPUBLIC COMPETITION "THE BEST READER OF THE LEADER OF THE NATION'S WORKS" AND ITS SIGNIFICANCE IN THE PRESENTATION OF THE RECENT ACHIEVEMENTS OF TAJIKISTAN'S INDEPENDENT PERIOD

In the article, the goals and objectives, preparation, process of holding and summary of the republic competition “The best reader of the Leader of the Nation's works” have been analyzed. In the opinion of the author, the study and use of the thoughts and opinions of the leader of the nation, which were recorded in his works, articles and speeches, created conditions for understanding the essence of the creation of a democratic, law-based, secular and unified state of Tajikistan, and contributed to the presentation of significant achievements of the country's independence period as a new historical period. it seems

It should be noted that all conditions were prepared for the republican competition “The best reader of the Leader of the Nation's works” to be held at the required level by the sponsor and the main responsible - the Leader of the Nation, and the participants of the competition had the opportunity to freely read the printed and electronic works of the Leader of the Nation and have access to literature related to his biography and multifaceted activities. Among them, a special hall for 90 seats and 8 book fairs where more than 250 works of the Leader of the Nation and literature about him were displayed. In addition, the access of local and virtual readers to the study and dissemination of the works of the Leader of the Nation was provided free of charge through the website nlt.tj (National Electronic Library of Tajikistan).

At the end of the article, the author, on the basis of the published materials, investigated the opinions and opinions of industry specialists and members of the jury regarding the level and quality of the competition and its importance and support for the development of reading among young people.

Keywords: the Leader of the Nation, competition, best reader, National Library, book, reading, student, judges, winners, independence.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Комилзода Шариф** – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, сармухтахассиси МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастроҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Техрон 5. Тел.: (992) 900-67-18-06; Е mail: komilzoda1958@mail.ru

Сведения об авторе: **Комилзода Шариф** – кандидат педагогических наук, доцент, главный специалист ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран 5. Тел.: (992) 900-67-18-06; Электронная почта: komilzoda1958@mail.ru



Information about the authors: Komilzoda Sharif – Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, chief specialist of the State Institution «National Library» of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5. Tel.: (992) 900-67-18-06; Email: komilzoda1958@mail.ru

ТДУ 02+020+021+004+025+027+371.2

МАРҲАЛАИ ЧАШМРАС ДАР МАСИРИ ФАРҲАНГИ МУТОЛИА

Камолзода Сайфиддин

Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тайи солҳои соҳибистиклой дар раванди баланд бардоштани сатҳи маънавият ва такомулу ташаккули сатҳи маърифатии аҳли чомеа амалҳои зиёди муассиру судманд ва мондагор аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шуд. Аммо, тавре медонем, масъалаи ба омӯзиш ва мутолиаи осори бадей фаро гирифтани қиширҳои гуногуни кишвар, ба хусус, насли наврас ва ҷавонон дар солҳои аввали соҳибистиклой ва байди ҷанги бемаъни доҳилӣ рӯ ба таназзул ниҳода, коста гардида буд. Омилҳои зиёде дар ин боб аз тарафи зиёйён, донишмандон, шоиру нависандагон, рӯзноманигорон, коршиносони масоили фарҳанг ва намояндагони соҳтору ниҳодҳои муҳталифи давлатӣ баҳри такон баҳшидан ва рӯ овардани мардум ба китобхонӣ пешниҳод мегардид. Бо вуҷуди талошҳову ҷаҳди олимону донишмандон ва умуман зиёйён дар ин самт дигаргунӣ ва тағиироти ҷиддӣ ба амал наомад. Мушкилии мазкур, воқеан, роҳи ҳалли ҳудро тақозо дошт, зеро заминаву таҳдоби пешрафту рушди ҷомеаро насли бомаърифат, пурхонда, дорои ҷаҳонбинӣ ва тафаккури интеллектуали ташкил медиҳад ва он ҷомеаю кишваре, ки дар он фарҳанг мутолиа такомул наёфтаасту ин масъаларо дувумдарача меҳисобад, ҳаргиз ба қуллаҳои баланди тараққиёт наҳоҳад расид. Аз ин рӯ, ҷомеа дар садади интихоб ва қабули консепсияи вижайи рӯ овардан ба омӯзиш ва мутолиаи осори бадей қарор дошт. Вале ин иқдом ҷӣ тавр, бо қадом роҳу шева татбиқи ҳудро меёфт, ҳанӯз ба таври мушахҳас муайян ва пешниҳод нағардида буд. Тавре ишора намудем, шеваю ҷузъиёти тақвият баҳшидани мутолиаи осори бадей ва дар маҷмуъ, ба раванди фарогир табдил додани масоили китобхонӣ аз ҷониби иддае аз алоқамандони адабиёту фарҳанг, асосан, зиёйён пешниҳод мегардид. Аз ҷумла, дар барҳе аз матолибу мақолаҳо омили асливу муқаддами бедор намудани шавқу рағбат ва таваҷҷӯҳи мардум, ба хусус, насли наврас ва ҷавононро дар муассисаҳои таълимӣ мечустанд. Ва, бешубҳа, ин як амри воқеӣ ҳам маҳсуб меёфт, зеро маҳз мактаб омили асосӣ ва решагии бурузи майлу ҳоҳиш ва талошу ҳирси мутолиа ва омӯзиши осори бадей ба шумор меравад.

Ин андеша, дар силсиланавиштаҳои бешумор, хусусан, мақолаҳои пероста бо далелҳои мӯътамади рӯзноманигор ва нависандай ҳушбайӯн, барандаи Ҷоизаи адабии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ Шодӣ Раҷабзод – «Ман наҳонам, ту наҳонӣ, кӣ меҳонад?», «Фарҳанг мутолиаро ташаккул дихем», «Адабиёти рус ва роҳҳои дастёбӣ ба омӯзиши он» ва гайра, ки дар саҳифаҳои нашрияи Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ – «Омӯзгор» ба табъ расида буданд, равшану амиқ ба мушоҳида мерасид. Дар ин радиф, доир ба масъалаи мазкур бо ибтикор ва ҳамдастии вазоратҳои фарҳанг, маориф ва илм, нашрияҳои давлатӣ ва Иттифоқи нависандагони

Тоҷикистон борҳо ҳамоишу мизҳои мудаввар баргузор гардид, ки ҳадафи он ҳама як буд! бо чӣ усулу шева маърифати мутолиа бо баланд бардошту завқи хонданро рушду нумӯй бахшид. Ҳамзамон, дар воҳӯрию мулоқоти адабон, сафарҳои чудогона ба шаҳру навоҳии қишвар мушкили китобхонии аҳли чомеа мавриди баррасӣ қарор мегирифт.

Мазмун, ҷанбаҳои ангезандай такомули маънавии чомеа, ки бо таъсири мутолиа ва майлу таваҷҷуҳ намудан ба китобу китобхонӣ бояд сурат мегирифт, ҳамаҷониба омӯҳта, таҳлил ва натиҷагирий гардида, ҳалли худро мейфт. Мутаассифона, бо ҳама талошу иқдомҳои олимону донишмандон ва зиёён ин раванд сусту камранг амалӣ мешуд ва аслан самараи дилҳоҳ намедод. Бояд таъкид намуд, ки дар ин навиштаву матолиб аксари муаллифон сабабу омил ва камбудию норасоиҳоеро, ки дар самти омӯзиши мутолиа ба назар мерасид, дилсӯзона хотиррасон намуда, роҳу шеваҳои рафъу ислоҳи он омилҳоро ошкор мекарданд. Аз ҷумла, зикр мегардид, ки баҳри ба мутолиа ҷалб намудани қиширҳои гуногуни чомеа, ба ҳусус, наврасону ҷавонон мебояд як силсила корҳоро ба анҷом расонд, ки бештари онҳо ба мактабу маориф иртиботи амиқ дошт. Воҳеан, тайи ҷандин сол фарҳанги мутолиа ва маърифати интихоб, дарёфт ва ба таври ҳадафмандона мавриди омӯзиш қарор додани осори бадей, аз камаҳамиятиу бехавсалагӣ, бетафовутӣ, ҷиҳати ҷӯстуҷӯйи роҳҳои тарбияи завқи эстетикӣ (зебоипарастӣ)-и хонандагон аз ҷониби устодону омӯзгорон, каммутолиагии худи онҳо фаъолияти сатҳио каммояи китобхонаҳо (ҳусусан, китобхонаҳои мактабӣ) то ҷое, аз байн рафтани анъанаҳои неку иқдомҳои судманд, амсоли ташкил ва баргузории воҳӯрию мулоқот бо шоирону нависандагон, шабнишиниҳои адабӣ, бемастулиятиу фориғболии барҳе аз волидон дар ин масъала, мушкили дувумдарача шумурдани аз мутолиа дур мондани мардум аз нигоҳи намояндагони мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ (шаҳру ноҳияҳо), аслан мавҷуд набудани дуқонҳои рӯзномаву маҷалла ва китоб дар дехот, ба таври созгор ба талаби замон фаъолият накардани баҳшҳои фарҳанги ҷамоатҳои шаҳраку дехот ва гайра шаҳодат медиҳад. Ин муҳиту фазо бозгӯйи он буд, ки бояд ва ногузир як иқдоми ҷадиди таконбахш дар масъалаи ба мутолиа рӯ овардани аҳли чомеа, бавижӣ, насли наврас ва ҷавонон ба миён ояд, вагарна бадтару фоҷиабортар ҳодиса ба ҷуз бемаънавиятиу қасодии фарҳангӣ дар чомеа буда наметавонад. Дар самти тарғибу муаррифии осори бадей низ амали назаррасе он айём анҷом дода нашуда буд. Ба ҳусус, яке аз мавзууҳои доги васоити аҳбори омма он солҳо ба таври зарурӣ тарҷума ва дастраси мардум нагардидани асаҳрои гаронмояи адабони ҷаҳон ба шумор мерафт. Ҳатто гурӯҳе аз зиёён дар як ҳамоиш аз ғафри маънавӣ садо баланд карда, роҳи начотро дар мутолиаи иҷборӣ донистанд. Ва ниҳоят, падидай ғайримунтазира дар ин раванд бо иқдому дастур ва роҳнамоии Асосгузори сулҳу вахдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба амал омад, ки он ҳам ташкил ва баргузории озмуни ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» ба шумор мераవад. Маҳз иқдоми воҳеан ватандӯстонаи Сарвари давлат дар самти ба омӯзиши мутолиа ҷалб намудани табақаҳои муҳталифи чомеа, аз ҷумла, хонандагони муассисаҳои таълимию донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии қасбӣ тавассути маблағузорӣ кардани озмуну қадрдонию ҳавасманд гардонидани ғолибони номинатсияҳо, ки ҳоло ба шаш аداد расидааст, имкон фарҳам овард, ки аҳли чомеа бо диди нав ба китобу китобхонӣ рӯ орад. Аз рӯҳои нахустини эълони озмун маълум гардид, ки дар шаҳру навоҳӣ ва манотики гуногуни қишир мардуми ташни омӯзиши мутолиа ниҳоят бешуморанд ва бо иродату азми тамом метавонанд бо мутолиаи осори фаровони бадей дар озмун иштирок ва маҳорату дониши худро бисанҷанд. Дар масъалаи ба василаи маблағ ҳавасманд гардондани ғолибону иштирокдорони беҳтарини озмун сару садоҳои зиёде баланд гардид, вале аз рӯйи инсоғ бояд зикр кард, ки ин омил дар марҳалаи кунунӣ замина баҳри таҳқиму собит



гардидани фарҳанги мутолиа ба шумор меравад, ки хусусияти оммавӣ пайдо кардааст. Дар ин масъала адабиётшинос ва публitsисти шинохта Ҳафиз Раҳмон дар як нигоштаи худ барҳақ қайд кардааст, ки қадрдонӣ намудани голибони озмун, ки асарҳои зиёди насриро мутолиа ва ашъори фаровони шуарои пешину мусоирро ҳифзу аз бар кардаанд, тавассути маблағҳои муайян раванди таҳриқдиханда, вале дар айни замон муқарраротӣ буда, ҳеч чойи шигифтию нигаронӣ надорад. Тайи панҷ сол раванди баргузории озмун нишон дод, ки тоҷикон дарвоқеъ, миллати хирадгаро буда, решай омӯзишу мутолиаи намояндагони ин миллат дар асрҳои хеле қадим нуҳуфтааст. Аз рӯзҳои нахустини сарварии худ, Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалий Раҳмон дар радифи ҳаллу баррасӣ намудани масоили сиёсию иқтисодӣ, таҳқими сулҳу субот ва ваҳдату ягонагӣ, ба фарҳангу адабиёт, тарбияи маънавию ахлоқӣ, бедории шуури ахли ҷомеа, ба як сухан баланд бардоштани ҷанбаи интеллектуалии қиширҳои гуногуни кишвар таваҷҷӯҳи ҷиддӣ зоҳир намуданд. Ба ҳамин мақсад, бо дастуру пешниҳоди Сарвари давлат ба хотири гиромидошти бузургону намояндагони адабиёти гузаштаи тоҷику форс, олимону мутафаккирон, ҷаҳраҳои саршиноси мазҳабӣ, осори адабио таъриҳӣ ва фалсафии эшон тӯли солҳои соҳибистиқлолӣ як силсила тадбирҳои адабио фарҳангӣ на танҳо дар ҷумҳурӣ, балки миқёси байнамилалӣ андешидаву ба роҳ монда шуданд, ки таҷлии зодрӯзи абармарди ин адабиёт амсоли Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Ҷалолуддини Балҳӣ, Шамсиддин Шоҳин, Туғрал, Камоли Ҳуҷандӣ, Сайфи Исфарангӣ, ҷаҳни Имом Абуҳанифа, гиромидошти қаҳрамонони шуҷои ватан ва амсоли инҳо ба ин доҳил мешаванд. Сарвари давлат дар тамоми суханрониҳояшон такрор ба такрор таъқид мекунанд, ки тоҷикон миллати куханбунёд буда, таърихи тақрибан шашҳазорсола доранд. Ба ин маънӣ, кули тадбирандешҳои адабио фарҳангӣ, ки ба рушду таҳаввули маънавияти ҷомеа мусоидат мекунанд, заминаи қавие баҳри ба омӯзишу мутолиа фаро гирифта шудани мардум ва ба ин васила, ташкил ва баргузории озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» ба шумор меравад, ки бо ҳидояту пешниҳоди Пешвои миллат ҳамчунон идома мейбанд. Дар самти амалӣ намудани дастуру ҳидоятҳои Сарвари давлат вазоратҳои фарҳанг, маориф ва илм, молия, Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ гомҳои ҷиддӣ ниҳода, баҳри дар сатҳи баланд баргузор намудани озмуни мазкур тамоми шароити заруриро фароҳам оварданд. Ҳидмати назаррасу арзандай роҳбарият ва кормандони Китобхонаи миллӣ дар ин боб боиси таҳсин мебошад. Бояд хотиррасон намуд, ки эълон гардидани озмун ба раванди бесобиқаи таҳияву таълифи асарҳои тозаи бадӣ, тарҷума ва дастраси аҳолӣ гардидани ин осор такон баҳшид. Иқдоми беназири роҳбарияти вақти нашриёти «Адиб» дар боби тарғибу муаррифии осори нашршуда ба василаи роҳандозии тадбири фарҳангии сайёр таҳти унвони «Корвони китоб» дар шаҳру навоҳӣ ва мағнотики мухталифи ҷумҳурӣ ба ҷалбу фароғии дӯстдорони осори бадӣ ва вусъати тоза ёфтани мутолиаю омӯзиши асарҳои адибони ватанию ҳориҷӣ мусоидат кард. Тавре ки медонем, бо мақсади тарғиби китобҳои нависандагону шоироне, ки асосан барои кӯдакону наврасон эҷод мекунанд, ҳамасола тадбирҳои зиёде андешидаву амалӣ карда мешаванд, ки «Ҳафтаи адабиёти кӯдакону наврасони Тоҷикистон», ки бо ибтикори маъмурияти Китобхонаи давлатии бачагонай ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар дар кули шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ роҳандозӣ мегардад, аз ин қабил ба шумор меравад. Мулоқоту сұхбатҳои рӯёргӯ ва гарму ҷӯшони адибони бачаҳо бо ҳаводорону мухлисони асарҳои тозанашри эшон омили мухимест дар боби ба омӯзишу мутолиа ҷалб намудани насли наврас ва хонандагони муассисаҳои таълимӣ, ки тайи солҳои охир натиҷаву самараи нек дода истодааст. Аз ҷониби Вазорати фарҳангии кишвар баргузор намудани Озмуни ҷумҳуриявии «Китоби сол» яке аз дигар иқдомоти



таблиготии китобу китобхонӣ ба ҳисоб рафта, дар самти бештар гардидани сафи алоқамандони осори бадӣ ва дар умум, адабиёт нақши муассир мегузорад. Дар ҳусуси парваридани меҳру муҳаббат, завқи мутолия ва омӯзиши осори бадӣ ташабbusi муштараки Вазорати маориф ва илми кишвар ва Иттифоқи нависандагони Тоҷикистонро набояд аз мадди назар дур гирифт. Тайи чанд соли охир бо дастгирии ин ду ниҳод аз силсилаи «Китобхонаи мактаб» тақрибан тамоми осори насрию назмии адабони тоҷик ба нашр расида, ҳамчунин, ба истиқболи ҷаҳни 30-солагии Истиқолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон намунаи осори шоирону нависандагони классики тоҷику форс ва мусоир дар 30 ҷилд аз ҷониби нашриёти «Маориф» бо зевари табъ ороста ва дастраси муассисаҳои таълимӣ гардонда шуд. Ҷунин ҷараёни фарогирро дар масъалаи нашри осори бадеии ҷаҳон ва тоҷику кишварҳои ҳамзабон – Эрону Афғонистон низ баравъло ба мушоҳида гирифтан мумкин аст, ки дар ин боб саҳми нашриётҳои «Ирфон», «Адабиёти бачагона», «Ношир»-и шаҳри Ҳуҷанд ва дигар чопхонаҳои ҳусусӣ бағоят қалон мебошад.

Тавре ишора шуд, ташкил ва баргузор намудани озмуни ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» падидай бузурги фарҳангӣ буда, дар бобати дарёftи ҷаҳонӣ соҳибистеъод, дорои зехну ҳофизаи гайримуқарарӣ, пурхондаву донишманд ва варзида, ки асосан насли наврасу ҷавононро дар бар мегирад, хидмати мондагори таърихӣ анҷом медиҳад. Бар мабнои ин, таваҷҷӯҳу назари аҳли зиё, олимону адабиётшиносон, шоирону нависандагон, устодону омӯзгорон бо мақсади тақмилу ташаккул баҳшидани моҳияти озмун низ ба манфиати кор буда, бознигарӣ ва баррасии ин мулоҳизаву пешниҳодҳо саривақтист. Аз ҷумла, дар як матлаби муфассалу пурмуҳтавои худ Шоири ҳалқии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ Қамол Насрулло ҷиҳати дастгирӣ, тарбия ва минбаъд ба камол расидани шоирону нависандагони соҳибистеъод, адабиётшиносону мунаққидон, назариётчиёни назм (шეър), фолклоршиносон аз байни ғолибони номинатсияҳои озмун пешниҳод карда буд, ки дар баробари таъсиси номинатсияи адабиётшиносӣ ва танқиди адабӣ, беҳ мебуд, барои муаррифии ин ҷаҳонӣ (ҳафтнома ё мачалла)-и маҳсус таъсис дода шавад. Вокеан, ин андешаи шоири маъруфи тоҷик дар боби тарғибу ҳавасманд намудани ғолибони озмун, ҳусусан, аз номинатсияи эҷоди назм ва наср лоиқи дастгирист. Зоро, ҷунонки маълум аст, ҳамасола пас аз ҷамъбаstu натиҷагирии озмун дар ҳамаи номинатсияҳо ва бо мукофотҳои пулӣ қадрдонӣ кардани онҳо тақдири минбаъдаи аксар довталабони ғолиб норӯшану номаълум мемонад. Ҳол он ки дар ҳусуси маҳорату ҳунар ва донишу қобилияти иштирокдорони озмун ва ғолибони номинатсияи он, нақшаю ҳадафҳои минбаъдаи онҳо метавон маколаю лавҳа, очерку мусоҳиба таълиф ва ба ин васила, довталабонро муаррифию тарғиб намуд. Дар ин масъала, ба андешаи мо, Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, Вазорати фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва МД «Китобхонаи миллӣ»-и ДИПЧТ дар ҳамкорӣ метавонанд иқдом нишон дода, нашрияеро таъсис бидиҳанд, ки паёми довталаб аз комёбииҳои ба даст овардааш ҳоҳад буд. Доманаи мазмуну ҳадафи навиштаҳои нашрия бавусъат буда, он метавонад дар инъикоси андешаҳои ҳакамони озмун, олимону адабиётшиносон, устодону омӯзгорон ва амсоли инҳо хидмати шоиста анҷом бидиҳад.

Ҳамин тавр, ташкил ва баргузории озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» бо дастуру ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро метавон инқилоби ҷадиди фарҳангии маънавӣ унвон кард, ки дар пешгирии амалҳои номатлуб дар байни наврасону ҷавонон, аз ҷумла, ғарвидан ба гурӯҳу ҳаракатҳои тундгарои мазҳабӣ, терористиҷо экстремистӣ, побанди ҷаҳолату ҳурофт гардидани аҳолӣ, ки ин нуктаҳо



дар мулокоти Сарвари давлат бо намояндагони қиши руҳонӣ ва зиёйёни кишвар дар соли равон ба таври вижада таъкид шуданд, нақши муассиру мондагор хоҳад бозид.

Марому мақсади Ҳукумат ва давлат низ аз ташкилу роҳандозӣ намудани озмунҳои гуногун аз қабили «Фурӯғи субхи доноӣ китоб аст», «Илм – фурӯғи маърифат», «Тоҷикистон ватани азизи ман» ва ғ. маҳз тарбияи инсони комилу шоистаи даврон мебошад, ки дар пешрафту рушди кишвари соҳибистиқлоламон саҳми шоистаи худро гузорад.

Вобаста ба ичрои банди 38-и Ҷадвали баргузории ҷашнуну солгард, фестивалу намоиш, иду озмунҳои фарҳангию маърифатӣ ва анъанаю ҳунарҳои мардумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2024, ки бо Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 декабря соли 2023, №АП-470 тасдиқ гардидааст, моҳҳои май – сентябрини соли равон, Озмуни ҷумҳуриявии “Хонандай беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ баргузор гардид.

Қобили зикр аст, ки Низомнома ва ҳайати Комиссияи озмун дар мувофиқа бо роҳбари Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Раҳмон Озода Эмомалӣ тасдиқ карда шуда, бо иштироки ҳайати Комиссияи озмун, ҷаласаҳои корӣ баргузор ва раванди баргузории озмун мушаххас карда шуд. Озмун, бо қарори Шурои илмӣ-методии Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ) аз 19.01.2024, №1 қабул ва дар ҳамкорӣ бо муассисаҳои даҳлдори соҳаи маориф (Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумита оид ба таҳсилоти ибтидой ва миёнаи қасбии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон) ҷиҳати иҷро пешниҳод гардонида шуда буд. Бо дастигирӣ соҳторҳои зикршудаи давлатӣ кулли муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии қасбии кишвар вазифадор карда шуданд, ки ширкати фаъолонаи донишҷӯёро таъмин ва дар сатҳи зарурӣ баргузор гардидани озмунро пайгирӣ намоянд.

Ҳадаф аз баргузории Озмун, арҷгузорӣ ба таърихи пурифтиҳори миллати тоҷик, омӯзиши амиқу ҳамаҷонибаи корнамоиҳои начиб ва фаъолияти шоистаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар роҳи начоти давлат, таҳқими Ваҳдати миллӣ, эъмори модели нави давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягонаи Тоҷикистон дар шароити нави таърихӣ ва ба ин васила дарёftи чеҳраҳои нави суханвару сухандон, арҷ гузоштан ба арзишҳои миллию фарҳангӣ, инкишофи қобилияти эҷодӣ, таҳқими эҳсоси худогоҳию ҳудшиносӣ, ифтиҳори миллӣ, тақвияти қобилияти кордониву роҳбарӣ, омӯзиши ҳамаҷонибаи Мактаби давлатдории Пешвои миллат миёни қишири ҷавони аҳолии кишвар, баҳусус, донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ нигаронида шуда буд.

Озмун дар роҳи рӯй овардан ба ҳувияти миллӣ, зиракии сиёсӣ, ҳудшиносию меҳанпарастӣ ва дар маҷмуъ эҳтирому шукргузорӣ аз истиқлоли сиёсӣ ва ба ин васила ҷалби ҷавонон ба омӯзиши осори пурғановати Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва саҳми назарраси ин шаҳсияти шинохтаи сатҳи ҷаҳонӣ дар бунёди давлати навини тоҷикон, пайгирии сиёсати хирадмандона ва ташаббусҳои аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ эътирофшудаи ў, ваҳдатофаӣ, инсондӯстӣ ва дигар паҳлӯҳои шоистаи фаъолияти роҳбарии ў дар самти якпорчагии Тоҷикистон дар даврони соҳибистиқлолии кишвар нақши созгор хоҳад дошт.

Таърих сабит месозад, ки миллату давлати соҳибистиқлоли мову шумо дар ҳама шароит ба фарҳангии миллӣ, неруи баланди зеҳнӣ ва хираду маънавиёт такя карда, илму маорифро сипари бозътиимиҳои худ қарор додааст. Асарҳои пурғановату ҳувиятсози Пешвои миллат, ки ваҳдатофаринӣ, инсондӯстӣ ва асолати миллиро талқин мекунанд дар ин ҷода барои ҳар як фард ҳамчун манбаи маърифат ва хиради азалий хидмат хоҳад кард.

Месазад зикр намуд, ки даври якуми Озмун дар 80 муассисай таҳсилоти миёнаи касбӣ ва 27 муассисай таҳсилоти олии кишвар баргузор гардида, ба даври ниҳоии он 268 нафар довталаб роҳҳат гирифтааст.

Қобили зикр аст, ки МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ сарпариши Озмун, вазоратҳои маориф ва илм, (ВМИЧТ) фарҳанг, кумита оид ба таҳсилоти ибтидой ва миёнаи касбӣ (КТИМК), Кумитаҳои телевизион ва радио, кор бо ҷавонон ва варзиш, Академияи миллии илмҳо (АМИТ), Иттифоқи нависандагон, Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (АИД ПЧТ) ва Кумитаи иттифоқи касабаи кормандони маориф ва илм ба ҳайси масъулони баргузории Озмун ҷиҳати дар сатҳи лозима ташкил ва баргузор гардидани он масъул буданд ва дар самти тарғибу ташвиқи ҳамаҷониба ва ба роҳ мондани корҳои фаҳмондадиҳӣ бо дарки масъулият корҳои омодагиро пурзӯр ва назорати ҷиддии рафти баргузории даври ҷамъбастии Озмуно таъмин намуданд.

Вобаста ба баргузории даври якум ва таъмини ширкати довталабон ба даври ниҳоии Озмун дар МТМК, раиси КТИМК, академик Фарҳод Раҳимӣ ва дар МТОК муовини якуми ВМИЧТ, профессор Ҷамshed Ҷӯразода, роҷеъ ба ҷараёни корҳои омодагии МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ ба даврии ниҳоӣ аз ҷониби муовини директор оид ба илм, захираҳои иттилоотӣ ва хизматрасонӣ ба истифодабарандагони kitobxonaи мазкур Сайфиддин Камолзода ҳамзамон, роҷеъ ба инъикоси раванди баргузории Озмуни мазкур тавассути васоити аҳбори омма, баҳусус шабакаҳои телевизион ва радио, муовини раиси Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Дилафрӯз Рустамзода дар ҷаласаҳои Комиссияи Озмун мунтазам иштирок ва гузориш доданд.

Бояд ёдовар шуд, ки бо пешниҳоди мутахассисони шуъбаҳои даҳлдори МД «Китобхонаи миллӣ»-и ДИПЧТ, баҳусус, Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази “Тоҷикшиносӣ”, шуъбаҳои илмӣ-методӣ ва таҳқиқотӣ, рисолаҳои илмӣ ва дигар шуъбаҳои муассиса ба ёрии довталабони Озмун, төъдоди 1000-савол мураттаб карда шуда, дар Шуруи илмӣ-методӣ ва ҷаласаи якуми Комиссияи озмун мавриди баррасӣ қарор дода шуд. Бо пешниҳоди аъзои Комиссия, саволнома ҷиҳати коркард ва такмилу иловажо ба Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Доњиши АМИТ пешниҳод карда шуд. Дар навбати худ, аз төъдоди саволҳои пешниҳодгардида дар ибтидо 500 ва тибқи ҷаласаи сеюми Комиссия төъдоди 300-савол интиҳоб ва тасдиқ карда шуда, тавассути Сомонаи МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ ва соҳторҳои даҳлдор пешниҳоди муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ гардонида шуд.

Бо мақсади фароҳам овардани шароити зарурӣ бо довталабони Озмун, дар ошёнаи дуюми муассиса толори алоҳида таҳти унвони “Хонандай беҳтарини асаҳрои Пешвои миллат” бо фарогирии 90 ҷои нишаст созмон дода шуда, 113-номгӯйи асаҳрои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва китобҳо дар бораи Пешвои миллат иборат аз 305 номгӯй (дар маҷмуъ 1291 нусха) гирдоварӣ ва дастраси хонандагон гардонида шуд. Ҳамзамон, 418-номгӯйи асаҳрои номбурда ракамӣ (pdf) гардонида шуда, бо истифода аз равзанай маҳсус тавассути Сомонаи МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ пешниҳоди истифодабарандагон гардид.

Даври якуми Озмуни ҷумҳуриявии «Хонандай беҳтарини асаҳрои Пешвои миллат» бо иштироки бештар аз 1500 нафар донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ҳанӯз моҳҳои май ва июни соли равон баргузор гардида, тибқи протоколи муассисаҳои зикршуда 268 нафар довталабон ба даври ҷамъбастии Озмун роҳ ёфтанд.

Бо мақсади дар сатҳи баланд баргузор гардидан ва тарғибу ташвиқи ҳамаҷонибаи раванди баргузории озмун тавассути ВАО, баҳусус, шабакаҳои



телевизион ва радио, ҳамзамон, рӯзҳои 24-28.09.2024 бо таҷхизоти зарурӣ (баландгӯяк ва монитор) муҷаҳҳаз гардонидани 3-толори баргузории даври ниҳоии озмун, аз ҷониби Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон иқдомот сурат гирифта, корҳои ташкилий ва тарғиботӣ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шуд.

Бояд тазаккур дод, ки рӯзҳои 24-28 сентябри соли 2024, дар МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ даври ниҳоии Озмуни чумхуриявии “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” баргузор гардид. Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон масъули толори асосии даври ниҳоии Озмун интихоб шуд. Дар толори мазкур ғолибони даври аввали озмун, миёни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ рақобат намуданд. Ғолибони даври аввали озмун ба марҳилаи ниҳоӣ роҳҳат гирифта, донишӯ малака ва мутолиоти зеҳнӣ худро назди се гурӯҳи ҳакамони босалоҳият муаррифӣ намуданд.

Озмун дар руҳияи баланди илмӣ, фарҳангӣ, адабӣ ва ҳувияти миллӣ баргузор гардид.

Тавре дар ибтидо зикр шуд ҳар як иштирокчии Озмуни чумхуриявии “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” муваффақу ғолиб аст. Вале дар ин радиф пешоҳангони озмун низ вуҷуд доранд, ки нисбат ба дигарон аз лиҳози моҳият, мазмун, донишҷои адабӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва маънавӣ бештар омӯхтаанд. Ва ҳайати босалоҳияти ҳакамони озмун низ бо тамоми масъулият қӯшиш намуданд, ки озмуно ба таври шаффоф ҷамъбаст кунанд.

Аз 77 нафар довталабони МТОК, 64 нафар дар озмун иштирок намуданд, ки аз ин ҳисоб 26 нафар дуҳтарон ва 38 нафар писарон буданд. 11 нафар довталабон аз донишкадаву донишгоҳҳои кишвар бо сабабҳои гуногун дар озмун иштирок карда натавонистанд.

Озмуни чумхуриявии “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”, ки аз 24-ум то 28-уми моҳи сентябр дар толорҳои барҳавои ошёнаи дувуми МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ маротибаи якум баргузор гардид, бевосита таҳти сарпарастии ҳамин ниҳоди давлатӣ бо шукуҳу шаҳомати хос гузашт, мисли озмуни “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст” дар сатҳи лозима баргузор гардид. Се гурӯҳи доварон аз саҳар то бегоҳ бо кор таъмин буданд, кормандони Китобхона омаду рафти довталабонро назорат мекарданд, ҳар китоб ё маводе, ки барои доварон зарур буд, очилан меоварданд, ҳулоса, масъалаҳои ташкилии озмун дар сатҳи баланд роҳандозӣ гардид (муфассал нигаред ба замимаи 1).

Замимаи 1.

Ҷадвали

**иштироки довталабон дар Озмуни чумхуриявии
“Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”
(МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ, 24-27.09.2024)**

т/р	Муассисаҳои таълимӣ	Рӯзи баргузорӣ				Писарон	Дуҳтарон	Ҳамагӣ
		1	2	3	4			
1.	МТМК (коллекчо)	46	44	20	9	34	85	119 нафар
2.	МТОК (донишкадаву донишгоҳҳо)	24	18	18	4	38	26	64 нафар

Дар маҷмуъ: 183 нафар довталабон дар Озмун иштирок карданд, ки аз ин шумора, 72 нафар писарон ва 111 нафар дуҳтарон буданд.

28-уми сентябр дар маросими тантанавӣ голибони Озмуни чумхуриявии “Хонандай беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” қадрдонӣ карда шуданд. Бояд гуфт, ки даври ниҳоии озмуни мазкур аз 24 уми сентябр то 27 уми сентябр дар МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ баргузор гардида, голибон дар 2 гурӯҳ миёни донишҷӯёни донишгоҳу донишкадаҳо ва довталабон аз коллечҳои чумхурий муайян гардиданд.

Дар расми ифтиҳои ҷорабинӣ Масрур Абдуллоҳозода – мушовири баҳши Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа ба ҳайси раиси Комиссияи озмуни чумхуриявии “Хонандай беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” суханронӣ карда, нақш ва мақоми озмуни мазкуро барои имрӯзи ҷомеа муҳим арзёбӣ намуд. Ӯ зикр кард, ки мақсади асосии мо аз баргузории озмун шинохти миллӣ ва худшиносиро миёни насли ҷавон боло бардоштан ва бедор намудани завқу ҳаваси қитобхонӣ дар замири ҳар яки онҳо дар заминаи осори Пешвои миллат маҳсуб мейбад.

Сипас, донишманди шинохта Ҳафиз Раҳмон ҳамчун намояндаи ҳайати доварони озмун ибрози андеша кард. Номбурда, зимни суханронии худ таъқид дошт, ки озмуни мазкур ҳарчанд таҷрибаи аввал барои ташабbusкори ин озмун – Қитобхонаи миллӣ буд, бисёр хуб ва дар сатҳи баланд доир гардид. Дар идома барои беҳтарсозии вазъ ва дарёftи ҷавонони ватандӯstu худшинос ҷиҳати ворид соҳтани иловаҳо ба низомномаи озмун пешниҳодҳои худро ироа намуд, ки аз ҷониби иштирокдорон хуб пазируfta шуданд. Ҳафиз Раҳмон инчуни изҳор дошт, ки ташкили ин озмун бисёр бамаврид ва на танҳо зарурӣ, балки дорои аҳаммияти бузурги таърихист. Ҳамчунин, ба тамоми ташкилкунандагони озмун ва иштирокдорон барои ташкили фазои хуби корӣ давоми 4 рӯзи охири даври ниҳоии Озмун, изҳори миннатдорӣ кард.

Бо ҳамин қисмати асосии ҷорабинӣ оғоз гардида, дар он намояндағони соҳторҳои баландпояи давлатӣ дар соҳаҳои маориф ва илм, фарҳанг, ҷавонон, кумитаи иттифоқи қасаба ва донишгоҳу донишкадаҳои чумхурий иштирок ва ба голибон тухфаҳои хотиравӣ тақдим намуданд.

Мувофиқи натиҷаи ниҳоии хулосаи аъзои ҳакамон, миёни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ: Диլшод Ниёзов, донишҷӯи ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ – ҷойи яқум; Тоиршои Қадамшо, донишҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – ҷойи дуюм; Мавлуддин Холов, донишҷӯи соли 4-уми факултаи таърихи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – ҷойи сеюм ва ҳамзамон Абдулбосит Расулзода, донишҷӯи Донишгоҳи давлатии Қӯлоб ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ ҷойи сеюмро ишғол карданд.

Ҷойҳои ифтиҳорӣ насиби донишҷӯёни Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Сафарова Ҳ. ва Абдураҳмонова М., Сиддиқов М.Р. – донишҷӯи Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе, Бақиев С. – донишҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пулаторва М.А. аз Донишгоҳи славянини Россия – Тоҷикистон, Гуломов М.Т. аз Донишгоҳи байналмилалии забонҳои ҳориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улугзода, Шоева А., аз Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳоҷиев Ф., аз Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Бобоҷон Faфуров, Сайфуллоҳозода Д. Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода, Нодирхонова Шайло Шокирҷоновна аз Донишгоҳи давлатии Ҳоруғ ба номи Моёншо Назаршоев гардид.

Миёни донишҷӯёни коллечҳои чумхурий ҷойи аввал насиби Содикзода Гулнисои Муҳаммадҷон – донишҷӯи Коллеchi омӯзгории ноҳияи Кубодиён, Эркамоҳ Насриддинова, донишҷӯи Коллеchi тиббии шаҳри Ваҳдат – ҷойи дуюм, Маҳмадзода Сироҷиддин, донишҷӯи Коллеchi тиббӣ-инноватсионии шаҳри Боҳтар ва



Нажмуддинзода Мутриба, донишчӯи Коллечи тиббии шаҳри Ваҳдат сазовори ду ҷойи сеюм гардианд.

Ҳамчунин, Карапшиа Нангийёлой – донишчӯи Коллечи тиббии шаҳри Ваҳдат ва Сайдалиев Эҳсон Сухробович – донишчӯи Коллечи техникию омӯзгории ноҳияи Рӯдакӣ, Холисамоҳи Ҷумахон аз Коллечи тиббии чумхурияйӣ, Бегова Адиба Ёдгоровна аз Коллечи тиббии чумхурияйӣ, Давлатзода Фотима – донишчӯи Коллечи тиббии ноҳияи Бобоҷон Ғафуров (ғайридавлатӣ), Ҳусейнзода Шаҳрборону аз Коллечи тиббии ноҳияи Рӯдакӣ (ғайридавлатӣ), Қӯлобиева Муборак – донишчӯи Коллечи тиббии шаҳри Кӯлоб, Зияева Нозанин Бахтиёровна – донишчӯи Коллечи тиббии шаҳри Турсунзода, Намоззода Дилноза – аз Коллечи тиббии шаҳри Кӯлоб, Абдуқодирова Зарнигор – донишчӯи Коллечи тиббии шаҳри Гулистон (ғайридавлатӣ), Умархонзода Субҳия – донишчӯи Коллечи омӯзгории ба номи Ҳосият Махсумоваи Доңишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ соҳиби мақоми ифтихорӣ гардианд.

Аз суратҳисоби маҳсуси МД «Китобхонаи миллӣ»-и ДИПЧТ ба ду нафар голибони ҷойҳои якум ба маблаги 20000 сомонӣ, ба голибони ду ҷойи дуюм 15000 ба ба голибони чор ҷойи сеюм 7500 сомонӣ (дар маҷмуъ 100000 (сад ҳазор) сомонӣ, ҷом, диплом ва дигар тухфаҳои хотиравӣ тақдим гардид.

Бояд зикр кард, ки бо мақсади ҳавасманд гардонидани довталабон ва қадршиносии 20 нафар ҳайати ҳакамони даври ҷамъбастии Озмун, ки бо пешниҳоди садорати бонуфузтарин муассисаҳои таълимии қишвар ва ҷонибдории ВМИЧТ интиҳоб гардидаанд, ифтихорнома ва бо ибтикори МД «Китобхонаи миллӣ»-и ДИПЧТ илова ба тухфаҳои дар Низомномаи Озмун пешбинигардида, инчунин 300-адад ҷузвон бо тухфаҳо (иборат аз дафтар, ручка ва нишон бо рамзи озмун) омода карда шуд, ки ин тухфаҳо ба кулли довталабон ва 20 нафар узви ҳакамони Озмун тақдим карда шуд.

Ҳамин тавр, метавон хулоса намуд, ки Озмуни ҷумҳурияи “Ҳонандай бехтарини асарҳои Пешвои миллат” бо ибтикорот ва сарпарастии МД “Китобхонаи миллӣ”-и ДИПЧТ аз лиҳози ташкилӣ ва коргузорӣ дар сатҳи баланд баргузор гардид. Маҳз ба шарофати ҳамин озмун, сафи истифодабарандагони муассиса аз ҳисоби донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии қишвар боз ҳам афзун гардид. Таваҷҷуҳи насли ҷавону ояндасози миллат ба нигоштаҳои Асосгузори сулҳу вахдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба маротиб рушд намуд. Дигар қиширҳои ҷомеа маҳз тавассути силсилаҳабарҳои мукаммалу муҳтасари ВАО ва дигар шабакаҳои иҷтимоӣ ба умқи масъала оғаҳии амиқу фаровон пайдо карда, ҳоҳиши мутолиаи пайвастаи асарҳои Пешвои муаззами миллатро дарёфтанд.

Бинобар ин, ҷиҳати тақвияти корҳои тарғиботиву ташвиқотии андешаҳои созандаву бунёдкоронаи Сарвари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пешниҳодоти зеринро салоҳи кор мешуморем:

1. Нахустин иқдомоте, ки бояд пайғирӣ гардад, минбаъд таҳти сарпарастии Роҳбари Дастигҳои иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамасола баргузор гардидани Озмуни ҷумҳурияи “Ҳонандай бехтарини асарҳои Пешвои миллат” мебошад.

2. Ҳатман таҷдиди назар ва такмил ёфтани Низомномаи Озмун ва ҳаққи дар озмуни минбаъда ширкат пайдо кардани дигар қиширҳои ҷомеа, баҳусус хизматчиёни давлатӣ, мушаҳҳасан таъйин кардани миқдори асарҳои Пешвои миллат (ба андешаи инҷониб, на кам аз 20 асар), такмил додани саволнома ва бештар ба озодбаёни довталабон имкон бояд фароҳам овард.

3. Озмун дар се марҳила баргузор карда шавад.

4. Озмун аз рӯйи ду ва ё се номинатсия вобаста ба мавзуоти мубрами асарҳои Пешвои миллат дар бунёди давлатдории навинро хонандозӣ карда шавад.

5. Дар озмун 5 гурӯҳ ё намояндагони панҷ қишири чомеа ҳаққи ширкат дошта бошанд:

а) хонандагони синфҳои болоӣ ва омӯзгорони МТМУ;

б) донишҷӯёну устодони муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ;

в) кормандоне, ки дар соҳторҳо ва муассисаҳои идораи давлатӣ фаъолият мекунанд (хизматчиёни давлатӣ);

г) кормандони илму фарҳанг ва ходимони ҷамъияти;

ғ) бознишастаҳо (собиқадорони кору заҳмат, шахсиятҳое, ки баъди нафақа имконоти истифода кардани доништу таҷрибаи худро доранд).

6. Тағирии ном, яъне минбаъд Озмуни чумхуриявии “Дониш талабу бузургӣ омӯз” (мутолиаи асарҳои Пешвои миллат) номгузорӣ шудани озмуни мазкур.

Дар маҷмуъ, Озмуни чумхуриявии “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” ҳарчанд таҷрибаи аввал буд, вале бо тадоруoti комил баргузор шуда, бо боварӣ метавон гуфт, ки дар тафаккур ва шуури иштирокчиёни он нақши созгор гузошт. Ин Озмун аз лиҳози мазмун ва моҳият ҳеч мағлуб надорад ва ҳар як довталаб бо мутолиаи комил барои худ муваффақиятҳои маънавӣ ва илмию маърифатӣ ҳосил намудааст.

Озмуни мазкур дар руҳияи баланди илмӣ, фарҳангӣ, адабӣ ва сиёсию маънавӣ баргузор шуда, ҳар як довталаб бо иродаи баланди шаҳрвандӣ, ҳисси ифтиҳори миллӣ, муҳабbat ба Ватани соҳибистиқлоли худ, марзи муқаддаси тоҷикон ва гузаштаи пургановати худ осори хувиятсози Пешвои муazzами миллатро мутолиа карда, ба озмун омодагӣ гирифтанд.

Бо ибтикори маъмурияти муассиса (тибқи мактуб аз 29.04.2024, №49/1-525/6) ва кӯшиши сардори Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари 1231 маводи мусаббат (аудио-видеоӣ) таҳти унвони “Фарҳанг ҳастии миллат”, “25 соли Ваҳдати миллӣ”, “Солҳои 2019-2021 – солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ”, сафарҳои хориҷӣ ва дохиилии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2022 ва 2023 (гузориҳои телевизионӣ), Паёмҳои табрикии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати фарорасии Соли нави мелодӣ, Наврузи байналмиладӣ, моҳи Рамазон ва Рӯзи забони давлатӣ, ки аз қисмҳо ва зерқисмҳо иборатанд аз Кумитаи телевизион ва радио назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фильмномаи сафарҳо ва суханрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дастрас гардид.

Ҳамзамон, наворҳо иборат аз 18 адад фитта ва 100 адад сабти видеоги Озмуни чумхуриявии “Хонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат”, ки аз ҷониби шабакаҳои телевизионии “Тоҷикистон”, “Баҳористон” ва “Синамо”-и Кумитаи телевизион ва радио омода карда шудаанд, ба ҳазинаи Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ҳифзу тарғиб дастрас карда шуд.

МАРҲАЛАИ ҶАШНӢСИ ДАР МАСИРИ ФАРҲАНГИ МУТОЛИА

Дар мақола вазъи раванди баланд бардоштани сатҳи маънавият ва такомулу ташаккули сатҳи маърифатии аҳли ҷомеа мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Қайд мегардад, ки масъалаи ба омӯзиш ва мутолиаи осори бадӣ фаро гирифтани қишлоҳои гуногуни қишвар, ба хусус, насли наврас ва ҷавонон дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ ва баъди ҷонги бемаъни дохилӣ рӯ ба таназзул ниҳода, коста гардида буд. Ҳушбахтона, соҳибистиқлолии Тоҷикистон барои бозсозии фаъолияти муассисаҳои



китобдорӣ шароитҳои заруриро муҳайё соҳт. Аз ҷумла, дар фаъолияти ин муассисаҳо истифодаи мақсадноки маводи чопӣ роҳандозӣ гардид, ки дар натиҷа сифати хизматрасонии китобдорӣ беҳтар ва ҳамзамон, ин фаъолият ба муҳити мӯътадили иттилоотӣ-таълимиӣ ва соҳибмаърифат гардидани шаҳрвандон, баҳусус насли ҷавон мусоидат намуд.

Дар баробари ин, дар мақола ишора шудааст, ки падидай гайримунтазира дар раванди банизомдарории мутолия бо иқдому дастур ва роҳнамоии бевоситаи Асосогузори сулҳу вахдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомали Рахмон ба амал омад, ки он ҳам ташкил ва баргузории озмуни чумхуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» ба шумор меравад. Маҳз иқдоми воқеан ватандӯстонаи Сарвари давлат дар самти ба омӯзиши мутолия ҷалб намудани табақаҳои муҳталифи ҷомеа, аз ҷумла, ҳонандагони муассисаҳои таълимию донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии қасбӣ тавассути маблағгузорӣ кардани озмуни қадрдонию ҳавасманд гардонидани голибони номинатсияҳо, ки ҳоло ба шаш адад расидааст, имкон фароҳам овард, ки аҳли ҷомеа бо диди нав ба китобу китобхонӣ рӯ орад.

Ҳамзамон, дар мақола оид ба масъалаҳои нашри китоб, ташкил ва баргузории озмунҳои чумхуриявии мутолиаи китоб, аз қабили Озмуни чумхуриявии “Ҳонандаи беҳтарини асарҳои Пешвои миллат” ва натиҷагирий аз он ибрози назар карда шудааст.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, китоб, китобхона, мутолия, иттилоот, ҳонанда, озмун, муассисай таълимиӣ.

ВАЖНЫЙ ЭТАП НА ПУТИ КУЛЬТУРЫ ЧТЕНИЯ

В статье подвергнуты изучению и анализу состоянию и процессу повышения уровня духовности, формирования и развития образовательного уровня членов общества. Отмечается, что в первые годы независимости и гражданской войны наша страна столкнулась с заметным падением уровня посещаемости библиотек и чтения художественной литературы, при этом это касалось различных слоев общества, особенно подрастающего поколения. К счастью, независимость Таджикистана создала необходимые условия для перестройки и улучшения деятельности библиотечных учреждений. В том числе, в этих учреждениях было налажено целевое использование печатных материалов, и подобная деятельность способствовала созданию нормального информационно-образовательного климата для граждан страны, особенно молодежи.

Наряду с этим в статье указывается на чрезвычайно важное явление в процессе организации, систематизации и активизации библиотечного дела и привлечения большой массы людей к чтению книг, связанное с важнейшей инициативой и дальновидной заботой Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, распоряжением которого проводится республиканский конкурс “Мудрости зари сиянье - книга”. Именно этот истинно патриотический шаг Главы государства на пути привлечения к книге и чтению различных слоев общества, в особенности учащихся средних и высших профессиональных учебно-образовательных учреждений путем спонсирования конкурса, поощрения и премирования победителей номинаций, число которых возросло ныне до шести, создал благоприятный климат, благодаря чему члены общества стали смотреть на книгу и чтение совершенно новым взглядам.

А также в статье высказано мнение по вопросам книгоиздания, организации и проведения республиканских конкурсов по чтению, в том числе республиканского конкурса “Лучший читатель произведений Лидера нации”.

Ключевые слова: Лидер нации, книга, библиотека, чтение, информация, читатель, конкурс, учебно-образовательное учреждение.

VISIONABLE STAGE IN THE ROUTE OF READING CULTURE

The article examines the state of the process of raising the spiritual level and improving and forming the cognitive level of society. It is noted that the problem of covering the study and reading of works of art of various segments of the country's population, especially the younger generation and youth, declined in the early years of independence and after the senseless Civil War. Fortunately, the entrepreneurship of Tajikistan has created the necessary conditions for the resumption of the activities of library institutions. In particular, the purposeful use of printed materials was established in the activities of these institutions, which led to an increase in the level and quality of library services, and at the same time, these activities contributed to a stable information and educational environment and the education of citizens, especially the younger generation.

At the same time, the article notes that an unexpected phenomenon occurred in the process of ordering reading under the leadership and direct supervision of the founder of peace and national unity – the Leader of the nation, the President of the country, the respected Emomali Rahmon, who also organizes and conducts the republican contest "morning glory of wisdom is a book." It was the truly patriotic actions of the head of state in the direction of attracting various segments of society to learning and reading, including students of educational institutions and students of secondary and higher professional educational institutions, by financing competitions and encouraging the winners of nominations, of which there are currently six, that allowed the society to see and turn again to books and reading.

At the same time, the article discusses the issues of publishing a book, organizing and holding republican book reading contests, such as the republican contest "The Best Reader of the works of the Leader of the Nation" and its results.

Keywords: Leader of the nation, Book, library, reading, information, reader, competition, educational institution.

Маълумот дар бораи муаллиф: Камолзода Сайфиддин – муовини директори Миассисай давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, и.в. дотсент. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Техрон 5, тел.: (+992) 918-23-28-22; 221-89-76. E-mail: kamolzoda70@mail.ru

Сведения об авторе: Камолзода Сайфиддин – заместитель директора Государственного учреждения «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан, кандидат педагогических наук, и.о. доцент. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегран 5, тел.: (+992) 918-23-28-22, 22189-76. E-mail: kamolzoda70@mail.ru

Information about the author: Kamolzoda Sayfiddin – Deputy Director of the State Institution “National Library” of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Pedagogical Sciences, acting. assistant professor. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Tehran 5, tel.: (+992) 918-23-28-22; 221-89-76. E-mail: kamolzoda70@mail.ru



ТДУ 891.550 (092):021.4+002.2+027.5

СОХИБ ТАБАРОВ – ХОНАНДАИ ИФТИХОРИИ КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ

Ҳадиятуллоҳи Амридин

Муассисай давлатии “Китобхонаи миллӣ”-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Рӯзгори тору тираи башариятре роҳнамову равшанидиҳанда илму хирад аст ва илму хирад ҳосил нашавад ҷуз ба мутолиа ва сарчашмаи асосии мутолиа китоб асту макони китоб китобхона. Пас муҳимтарин амокин ва муқаддастарин маъвову ашё дар рӯзгори насли Одам китоб асту китобхона. Ин аст, ки гӯянд бузургтарин ихтирои бани башар китоб аст, ки алҳақ дуруст.

Равоншиноси машҳури шведсарӣ Карл Густав Юнг гуфтааст: “Китобҳо ҷароғҳои равшани дарёи торики зиндагӣ ҳастанд”, ки дар воқеъ китоб василаи башоратдиҳанда ба сӯйи ростӣ ва ҳақиқати зиндагист. Одамон маҳз ба воситаи мутолиа метавонанд ба ҳадаф бирасанд ва роҳу равиши мувофиқи расидан ба мақсадро дарёбанд.

Онҳое, ки мутолиаро ҳадафи асосии худ дар зиндагӣ қарор доданду зиндагии худро ба дӯстдории китоб ва китобхона маъно бахшиданд, дар ҷаҳони ҳастӣ ба муроди дил расиданд ва ному ёдгорашон ҷовидонӣ гардидааст.

Замоне, ки Абӯалӣ ибни Синои ҷавон дар синни 16-17-солагӣ, ки кам-кам шуҳрати табибиаш дар атроғу акноғ паҳн мегардид, табибон аз муолиҷаи бемории Нӯҳ бинни Мансур очиз монданд ва қарор ба даъвати Сино шуд. Абӯалӣ ибни Сино шоҳро табобат мекунад ва бар ивази подоши хидматаш аз шоҳ “барои истифода аз китобхонаи салтанатӣ иҷозат мепурсад” [5, с. 71] ва амир иҷозат медиҳад. Ин қисса агарчи аз ҷанд ҷиҳат шоёни тааммулу тафаккур бошад ҳам масъалаи қобили мулоҳизаи он интиҳоби китобхона дар баробари подоши хидмат аз шоҳи замон аз ҷониби писарбачаи 16-17-сола мебошад. Абӯалӣ ибни Сино метавонист аз Нӯҳ бинни Мансур молу мулки зиёд, ҷоҳу мақом ва кушку сарой ҳоҳиш кунад, аммо интиҳоби танҳо истифода аз китобхонаи салтанатӣ (Китобхонаи савvon-ал-ҳикмат) тадбiri оқилона ва дурандешонаи як ҷавони китобдӯст буд, ки натиҷаи он интиҳоби мантиқӣ ба табиби ҳозиқи ҳама давру замон ва гӯяндаи ҳарфи аввали тиб дар ҷаҳон бадал шуд.

Чунин намунаи фидокориву китобдӯстии ҳалқи тоҷик дар таърихи дирӯзу имрӯзи миллати фарҳангии мо зиёд аст, ки номи онҳоро ба дasti ҷовидонии таърих супоридааст.

Соли 2024 бо Амри Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар қатори дигар иду айём ва ҷаҳонҳо аз 100-солагии зодрӯзи олимӣ нуктасанҷ ва адабиётшиноси маъруф Табаров Соҳиб Шуҳратиевич таҷлил мешавад. Соҳиб Табаров дар воқеъ аз зумраи афроди болозикр аст, ки ҳастии худро, буду набуди худро ба мутолиа ва китобу китобхона бахшидааст, ки рӯзгори ӯ намунаи ибрati насли имрӯzu фардои меҳан аст.

Мутолиаи афкору осор, мақолаву мулоҳизаҳо ва маҳсусан дафтари хотироти Соҳиб Табаров бо номи “Таассуроти ақлу дил”, ки 122 дафтари 96-саҳифаиро дарбар мегирад, нишон медиҳад, ки ӯ марде китобдӯст, китобхонапарвар ва фидоии роҳи илму таълим мебошад. Ёддоштҳои адабиётшинос нишон медиҳанд, ки ӯ бештари авқоти худро дар китобхонаҳо алалхусус Китобхонаи давлатии ба номи А. Фирдавсӣ (ҳоло Китобхонаи миллӣ) сарфи ҷустуҷӯ, мутолиа, пажуҳиш ва таҳқиқи паҳлӯҳои гуногуни илми тоҷик, аз қабили адабиётшиносӣ, шеършиносӣ, таърих, театр, мусиқӣ ва дигар анвои улум кардааст.

Аксари одамон Соҳиб Табаровро ҳамчун мунаққид ва адабиётшинос мешиносанд ва дар бораи ин ки ў дар шинохти олами санъату мусикӣ ва театр баҳрero мемонад бепайдоканор маълумот надоранд, ки ин баҳши рӯзгори донишманди мумтоз масъалаи таҳқики ҷудогона аст.

Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ба макони муқаддас ва маъвои доимии Соҳиб Табаров табдил ёфта буд, ҳамон гуна ки дар яке аз матолибаш бо номи “Маъвои ҳаёти маънавиам” мегӯяд: “Банда якумин бор ба останаи Китобхонаи давлатии оммавии Ҷумҳурияти Шуроии Сотсиалистии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ (он вакт ин китобхона ҳамин гуна унвон дошт) дар моҳи октябрி соли 1939 қадам гузоштам” [1, с. 7]. Яъне Соҳиб Табаров вакте ҳамагӣ 15 сол дошт рӯ ба китобу китобхона меоварад ва аз ганҷинаи он маҳзани бузург истифода мебарад.

Баъдҳо алоқаву иштиёқ ва меҳру муҳаббати Соҳиб Табаров ба китобу китобхонӣ бештар гардида, маҳсусан дар солҳои 1945-1949, ки дар риштаи аспирантура таҳсил мекард, Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ба хонаи дувуми ў мубаддал мегардад. “Аз самими қалб мегӯям, ки солҳои 1945-1949 маҳсусан Китобхонаи давлатии оммавии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ бароям хонаи дувумам ҳисоб меёфт. Дар он солҳо, ки аспиранти Институти забон, адабиёт ва таърихи Филиали Тоҷикистонии Академияи илмҳои Иттифоқи Ҷумҳуриятҳои Шуроии Сотсиалистӣ будам, дар як хонаи хурди хобгоҳи донишҷӯёни Доғишгоҳи давлатии омӯзгории ба номи Шевченко бо зану духтарам, хоҳару бародари ҳамсарам мезистам. Дар хонаи хурд барои бурдани корҳои илмӣ ва таҳсili аспирантӣ ҳеч гуна шароит надоштам. Бинобар ҳамин банда ҳар рӯз дар тамоми фаслҳои қарib чор фасли сол баъд аз наҳорӣ як шиша шир, як қадоқ нон ва баъзе дигар ҳӯрданиҳоро бо худ гирифта, роҳи ин китобхонаро пеш мегирифтам ва то оҳири кор ва гоҳо ҳатто дуру дарозтар дар идораи китобшиносии он ҳамроҳи китобшиносони меҳрубонам Талман, Икромова, Қосимова, Межеритская, ки бароям як мизи маҳсусро бо равоқҳои энсиклопедияҳо ва солномаҳо ҷудо намуда буданд ва дар шуъбаи дастнависҳои шарқ ба мутолиаи асарҳои даркориам машғул мешудам” [1, с. 11].

Соҳиб Табаров бештари вакти ҳудро на танҳо дар Китобхонаи ба номи Фирдавсӣ мегузаронид, балки у хонандай доимии бонуфузтарин ва бузургтарин китобхонаҳои Тоҷикистон ва кишварҳои Шуравии он давра буд. Ў пайваста китобу мақола ва ёддошту маводи илмии заруриашро аз маҳзандои Китобхонаи давлатии умумиитифоқии ба номи Ленин, Китобхонаи давлатии хориҷӣ (Москва), Китобхонаи Академияи илмҳои иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуроии Сотсиалистӣ, Китобхонаи давлатии ба номи Салтиков-Шедрин (Санкт-Петербург), Китобхонаи давлатии ба номи Навоӣ (Ӯзбекистон) ва ҷандин китобхонаҳои дигар ҷустуҷӯ, пайдо ва мутолиа мекард ва ба гуфтаи ҳуди ў дар миёни ҳамаи ин китобхонаҳо “маргабаву поя, мақому манзалат ва қадру қимати Китобхонаи миллии Тоҷикистон” [1, с. 9] барояш хеле баланд меистодааст.

Ӯ алоқаву пайвастагии ҳуд бо китобхонаро амиқу ногусастани мепиндошт ва тамоми дастоварду муваффақияти ҳудро аз баракати ҳазинаи бебаҳои китобхонаҳо алалхусус Китобхонаи миллӣ медонист. Яке аз болҳои муваффақият дар замони донишҷӯяш низ маҳз хонандай доимӣ будани ў дар Китобхонаи миллӣ будааст. Тавре аз ёддоштҳояш маълум мешавад тамоми дастовард ва баҳоҳои хуби гирифтааш дар даврони таҳсilaш дар доғишгоҳ маҳз аз баракати дастрасӣ ва мутолиаи садҳо китобу мақола, қомусу рисола ва рӯзномаву маҷаллаҳо аз Китобхонаи давлатии оммавии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ насибаш гаштааст. Ҳамон тавр ки мегӯяд: “Ҳамин китобхонаҳо ба камина ёрӣ расониданд, ки аз соли дувум то оҳири таҳсилам дар он Доғишгоҳи омӯзгорӣ ба гирифтани Стипендиияи Сталинӣ мушарраф гардам” [1, с. 8].



Соҳиб Табаров танҳо ду роҳро медонист; яке макони таҳсил ё кору хона дигаре китобхона. Ўхангоми рафтую ба китобхонаҳо бо тамоми кормандони китобхонаҳо ошнои самимӣ гардида, онҳоро аз дӯстон ва наздикини худ мепиндошт. Бо кормандони китобхонаҳо маҳсусан кормандони Китобхонаи миллӣ унс гирифта, бо онҳо сари як пиёла чой менишаст ва гоҳо бо рафти корҳои онҳо шинос мегардид. Ҳамин аст, ки захираи китобӣ ва матбуоти даврии китобхонаҳоро аз ҷумла Китобхонаи миллӣ ва китобхонаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айниро хуб медонист ва дар баъзе қайдҳову мулоҳизаҳояш роҷеъ ба беҳтар намудани сатҳу сифати фаъолият ва захираи иттилоотии онҳо пешниҳодҳои муғид ва дарҳостҳои худро ироа менамуд. Соли 1941 дар яке аз матлабҳояш бо номи “Китобхона пурра шавад” дар мавриди захираи китобии китобхонаи Интститути педагогии ба номи Шевченко (ҳоло Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни) сухан ронда, пас аз баёни комёбиву дастовардҳои колективи китобхона ҷиҳати беҳбудии сифати фаъолият ҷунин мегӯяд: “Камбудии китобхонаи институт аз он иборат аст, ки ба забонҳои тоҷикӣ ва узбекӣ китобҳои дарсӣ, асарҳои бадӣ, адабиёти бачагона, журналҳои мавҷуда ҷамъоварӣ карда намешавад. Аз асарҳои шоир ва нависандагони тоҷик ва узбек, дастнависҳои адабиёти классикии мо кам ёфт мешаванд” [4]. Ба ҳамин монанд барои ғанӣ гардонидани фонди Китобхонаи миллӣ низ соли 2004 пешниҳоди ҷамъоварӣ ва ҳаридории ҳазорҳо ҷилд китобу рисола, қомису баёз, рӯзномаву маҷалла, нусхаҳои ҳаттӣ, кулиёти шоирон, нотаву писсаҳо ва бойгониҳои адабону олимонро мекунад.

Соҳиб Табаров худро аз китобу китобхона дур тасаввур карда наметавонист ва танҳо маконе, ки ба ў оромиш мебахшид китобхона буд. Ба андешаи адабиётшинос Аламхон Қӯчарзода: “Китобхонаи ба номи Фирдавсӣ (Китобхонаи миллӣ, – Ҳ. А.) ҷунин муассисаи сеҳрнок ҳастии устодро батамом фаро гирифта буд ва ҳаракат мекард, ки ягон китоби арзишманду пурмуҳтаво аз назари эътибори ў дур намонад” [2, с. 116].

Тавре ки зикр гардид устод Соҳиб Табаров бештари авқоти худро дар Китобхонаи миллӣ сарфи мутолия ва таҳқиқ мекард аз ин ҷоист, ки дилаш ҳамчун як хонанда, як муҳаққиқ ва як шаҳрванди одӣ барои ояндаи миллат месӯҳту кам будани сарҷашмаҳои илмӣ, таълими, таъриҳӣ, ҷуғрофӣ ва садҳо намуди манбаъҳои асл дар захираи Китобхонаи марказии Тоҷикистон, яъне Китобхонаи миллӣ дилашро реш-реш мекард. Ба ин хотир зарур мешуморид, ки ба гӯши масъулин ин масъалаи муҳимро расонад, зеро ба андешаи ў бе дастрасӣ ба маъҳазҳои муҳимми илмӣ, таъриҳӣ, ҷуғрофӣ, дастнависҳо, ҳаритаҳо, рӯзномаву маҷаллаҳо ва дигар сарҷашмаҳои таҳқиқу пажуҳиш омӯзиши таърихи миллат ғайриимкон аст. Ў дар яке аз мактубҳои худ таҳти унвони “Ба китобхонаҳои Тоҷикистони азизам” ҷунин навишта буд: “Китобхонаҳои Тоҷикистон ҳоло ҳам аз даҳҳо газета ва журналҳои давраи тореволютсиягӣ ва солҳои 1917-1960 маҳруманд. Бе он газета ва журналҳо таърихи ҳалқи тоҷик, таърихи адабиёти тоҷик, таърихи афкори фалсафӣ, иҷтимоӣ, таърихи мактаби тоҷик, таърихи маданияти тоҷикро мукаммал ва пурра ба вучуд овардан мумкин нест. Ҳазор бор ҳоҳиш дорам: ба китобхонаҳои машҳури Ленинград, Москва, Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Фарғона, Ашқобод, Боку, Тиблизи, Симферопол, Қазон, Уфа, Оренбург, Киев, Фрунзе, Алма-Ата ва ғайра библиографҳои босаводтарин, дилсӯзтарин ва илмпарвартаринро фиристед, то ки ксерокопияи ин газета ва журналҳоро ба Душанбе оранд. Инҳоро албатта ҷамъ овардан лозим аст, зеро таърихи ҳалқҳои ситамдидаи мо маҳз дар ҳамин газетаю журналҳо гирд оварда шудаанд. Банда-ку реҳлат ба он дунё дорам, vale аз ҳама вазифадорон ва соҳибilmони имрӯза ҳоҳиш ва талаб дорам, ки фикри имрӯзи худро накунанду фикри ояндаи миллати азizamонро кунанд ва ҷавононро илм омӯзанд, илми асилу комил ва росту дуруст” [6].

Соҳиб Табаров ҳамин гуна андешаҳои созандаву дилсӯзонаи худро нисбат ба таърихи миллати тоҷик, нисбат ба фарҳанг ва нисбат ба Китобхонаи миллӣ, ки маҳзани бузурги иттилоот ва маъхазҳои нодир илмӣ мебошад, борҳову борҳо ба воситаи нашри мақолаҳо дар матбуоти даврӣ ва ирсоли мактубҳо ба масъулини илму фарҳанги кишвар пешниҳод намудааст. Зоро ба ақидаи ў маҳз ба воситаи мутолия ва аз худ кардани илму дониш, донистани дирӯзи ҳалқ ва обод намудани фардои ватан муюссар ҳоҳад шуд.

Ӯ дигар на танҳо як хонандай маъмулии Китобхонаи миллӣ буд, балки ҳамчун як мутахассиси соҳаи китобдорӣ нозукиҳои ин қасбро низ хуб медонист, зоро ҳамкории пайваста бо китобдорони Китобхонаи миллӣ ўро аз паҳлухои гуногуни ин қасби бошараф низ барҳӯрдор намуда буд. Бинобар ин ўро ҳамчун як мутахассиси донаандай соҳа ба узвияти Шурои илмию методии Китобхонаи миллӣ пазирафтанд. Соҳиб Табаров давоми солҳои 60-70-уми садаи бист дар ҷаласаҳои Шурои илмию методии Китобхонаи миллӣ ширкат варзида, доир ба масъалаҳои муҳимми соҳа, аз ҷумла тарғибу ташвиқи китобу китобхонӣ, роҳҳои ҷалби хонандагон ба мутолия, ташкил ва баргузории сӯҳбату мулӯқотҳо бо зиёйён, таҳия, тадвин ва нашри солномаву дастурҳои методӣ-библиографӣ ва гайра андешаҳои худро баён намуда, оид ба ин ё он масъала пешниҳодҳои судманд ироа менамуд.

Муҳаббату садоқат ва алоқаи ў ба китобхониву китобдӯстӣ берун аз ҳади маъмул буд. Тавре аз ёддошҳои донишманд бармеояд худро ба кулӣ ғидоии роҳи мутолия медонад. Вақте ки мегӯяд: “Китоб ва китобхона дӯстони чонии ман мебошанд, маро ягон сол дар китобхонаи оличанобе ҳабс карда монанду аз ҳавои он нафас қашам ва аз китобҳо ғизо гирам... Банда худамро бе китобу бе китобхона мурда меҳисобам” [3]¹.

Роҳбарияти Китобхонаи миллӣ ҳамкориҳои пайваста, ташрифи доимии ў ба китобхона (аз моҳи октябри соли 1939 то соли 1999), саҳмгузорӣ дар ҳалли масъалаҳои муҳимми соҳаи китобдорӣ ва иштироки фаъолонаи ўро дар ҷорабиниҳои илмӣ-маърифатии китобхона ба инобат гирифта, бо қарори Шурои илмию методии Китобхонаи миллӣ аз 27 октябри соли 1999 дар арафаи таҷлили 75-солагии адабиётшинос ўро бо нишони ифтихории “Аввалин хонандай ифтихории Китобхонаи миллӣ” сарфароз гардониданд.

Тақдими нишони хонандай ифтихории Китобхонаи миллӣ ба Соҳиб Табаров соли 1999, дар таърихи фаъолияти 66-солаи китобхона ҳодисаи нодир мебошад.

Мутолиаи ҳамешаҳӣ, садоқат ба илму дониш ва дӯстдории китобу китобхона буд, ки як писарбачаи ятими деҳотиро ба қуллаҳои баланд, минбарҳои бонуфуз баровард ва ўро ба донишманди сатҳи ҷаҳонӣ табдил намуд. Ин ҳама аз баракат ва файзи китобдӯстӣ ва китобхонии Соҳиб Табаров буд ва таҷлили солгарди 100-умини ў бо амри Президенти кишвар натиҷа ва нишони гуфтаҳои болост.

Адабиёт ва маъхазҳо

- Ганцинаи фарҳанг [Матн]: ҷашинона баҳшида ба 70-солагии Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А. Фирдавсӣ. – Душанбе: Эҷод, 2004. – 136 с.
- Қӯҷаров, А. Муҳаққиқи соҳибмактаб [Матн]. – Душанбе: Адиб, 2014. – 160 с.
- Табаров, С. Дафтари хотираҳо бо номи “Таассуроти ақлу дил”. – №4, 05.02.1969. – С.40 [Матн] // Ганцинаи нақди адабии Соҳиб Табаров. – ноҳияи Муъминобод.

¹ Дафтари хотироти устод Соҳиб Табаров аз соли 1968 номи “Таассуроти ақлу дил”-ро мегирад ва дар он, ки то охири умри ин донишманд ба 122 дафтари 96-варага расидааст, қайдҳои илмӣ, публисистӣ ва андешаҳои омӯзгорӣ ва иҷтимоии муаллиф равшану возех ошкор мегардад. Ин дафтарҳо дар “Ганцинаи нақди адабии Соҳиб Табаров” дар маркази ноҳияи Муъминобод маҳфуз мебошад.



4. Табаров, С. Китобхона пурра шавад [Матн] // Газетаи муаллимон. – 1941. – 27 феврал.
5. Улугзода, С. Пири ҳакимони машриқзамин [Матн]. – Душанбе. 2021. – 177 с.
6. Номаҳои Соҳиб Табаров чоп мешавад [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ:<https://kmt.tj/nomahoi-sohib-tabarov-chop-meshavad/>

СОҲИБ ТАБАРОВ - ХОНАНДАИ ИФТИХОРИИ КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ

Дар мақола роҷеъ ба ишқу алоқа ва муҳаббати адабиётшиноси нуктасанҷ Соҳиб Шуҳратиевич Табаров ба китобу китобхонӣ ва китобхона дар асоси мақолаву ёддоштҳо ва мактубу баёниҳои ўбаррасӣ сурат гирифтааст.

Муайян гардидааст, ки дар воқеъ Соҳиб Табаров тамоми ҳастӣ ва муҳаббати худро ба китобдӯстиву китобхонӣ бахшида, бештари вақти худро дар бузургтарин китобхонаҳои минтақа ва кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, маҳсусан китобхонаҳои калонтарини Тоҷикистон ва Китобхонаи миллӣ мегузаронидааст.

Ӯ ҳангоми таҳқиқу пажуҳиши осори адібон ва самтҳои гуногуни илми адабиётшиносии тоҷик аз сарчашмаҳои мӯътамад ва илмии Китобхонаи миллӣ ба таври васеъ истифода мебурд ва доир ба ин ё он масоили илми адабиётшиносӣ хулосаҳои зарурӣ ва мантиқии худро баён медошт.

Муҳаббати доимӣ ва мутолиаи пайвастаи китоб боис гардид, ки Соҳиб Табаров аз як писарбачаи ятими дехотӣ ба донишманди сатҳи ҷаҳонӣ табдил ёбад ва сазовори нишони “Аввалин хонандай ифтихории Китобхонаи миллӣ” гардад, ки дар таърихи фаъолияти Китобхонаи миллӣ ҳодисаи ягона ва таъриҳӣ ба шумор меравад.

Калидвозжа: Соҳиб Табаров, китоб, китобхона, хонанда, мутолиа, китобдӯстӣ, пажуҳиш, адабиётшинос.

СОҲИБ ТАБАРОВ – ПОЧЕТНЫЙ ЧИТАТЕЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

На основе статей, заметок, писем и высказываний Сохиба Шуҳратиевича Табарова автор в статье анализирует его отношение и любовь к литературоведению, к книгам и чтению, и библиотеке в целом.

Соҳиб Табаров свою жизнь посвятил книгам и библиотечному делу. Большую часть своего времени ученый проводил в крупнейших библиотеках Таджикистана и национальных библиотеках стран Содружества Независимых Государств (СНГ).

В своих научных трудах, при исследовании творчества писателей и различных направлений таджикского литературоведения он использовал достоверные научные источники Национальной библиотеки, высказывал и делал научные выводы по тем или иным вопросам литературоведения.

Любовь к чтению позволили Сохибу Табарову из сельского мальчика-сироты превратиться в ученого мирового уровня, и удостоится звания «Первого почетного читателя Национальной библиотеки», что является уникальным историческим событием в истории нашей Национальной библиотеки.

Ключевые слова: Соҳиб Табаров, книга, библиотека, читатель, чтение, библиофил, исследование, литературовед.



СОҲИВ ТАБАРОВ, HONORARY READER OF THE NATIONAL LIBRARY

The article discusses the relationship and love of literary critic Sohib Shuhratievich Tabarov for books, reading and the library based on his articles, notes, letters and statements.

Sohib Tabarov devoted all his life and love to books and librarianship, spending most of his time in the largest libraries of the region and countries of the Commonwealth of Independent States, especially the largest libraries of Tajikistan and the national library.

In his scientific works he used the reliable and scientific sources of the National Library while researching the works of writers and various areas of Tajik literary studies and expressed his scientific conclusions on one or another scientific issues of literary studies.

The constant love and constant reading of the book made Sohib Tabarov turn from an orphan village boy into a world-class scholar and was awarded the title of "The First Honorary Reader of the National Library", which is a unique and historic event in the history of the National Library.

Keywords: Sohib Tabarov, book, library, reader, reading, bibliophile, research, literary critic.

Маълумот дар бораи муалиф: **Хадиятуллоҳи Амриддин** – номзади илмҳои филологӣ, сардори шуъбаи илмӣ-методӣ ва таҳқиқотии МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯчаи Текрон 5. Тел.: (+992) 918 26 80 83; Email: muhsin2704@mail.ru

Сведения об авторе: **Хадиятуллоҳи Амриддин** – кандидат филологических наук, заведующий научно-методическим и исследовательским отделом ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран 5. Тел.: (+992) 918 26 80 83; Email: muhsin2704@mail.ru

Information about the author: **Hadiyatullohi Amriddin** – Candidate of Philology, Head of the Scientific, Methodological and Research Department of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5. Tel.: (+992) 918 26 80 83; Email: muhsin2704@mail.ru

ТДУ 027.5+340.116 (575.3)

НАҚШИ КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ ДАР БАЛАНД БАРДОШТАНИ МАҶРИФАТИ ҲУҚУҚИИ ШАҲРВАНДОН

Шаҳром Қурбонов
Манзура Умарова

Муассисай давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и
Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Асосгузори сулҳу вахдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (28.12.2023) қайд намуданд, ки: «Амалӣ намудани меъёрҳои Конститутсия ба мо имкон дод, ки пояҳои устувори чомеа ва давлатро созмон диҳем, сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва вахдати миллиро таҳқим бахшем, рушди устувори иқтисодии кишварамонро таъмин намоем, барои ҳар як шаҳрванди мамлакат шароити зиндагии арзанда ва



инкишофи озодонаро мухайё созем. Бинобар ин, пешниҳод менамоям, ки соли 2024 ба ифтихори ин санаи бисёр мұхимми таърихӣ «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон карда шавад» [9, с.59].

Эълон гардидан соли 2024 ҳамчун «Соли маърифати ҳуқуқӣ» бешак барои баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, таъмини волоияти қонун, пешгирии ҳаргуна ҳуқуқвайронкуниҳо ва таҳқими қонунгузории кишвар мусоидат менамояд. Ҳадафи дигари эълон гардидан соли маърифати ҳуқуқӣ аз ҷониби Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мұхтарам Эмомали Рахмон ин таҷлили бошӯқуҳи ҷашни 30-юмин солгарди Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва ба ифтихори ин ҷашн муассисаву ташкилотҳо дар қаламрави ҷумҳурӣ ҷорабинҳои мұхимми илмиву маърифатӣ баргузор намуданд.

“Маърифати ҳуқуқӣ яке аз намудҳои маърифати ҷамъиятӣ буда, арзишҳои ҳуқуқиро дар худ инъикос менамояд ва аз сатҳи инкишофи ҳуқуқии ҷомеа дар робита бо ҳамаи унсурҳои воқеяти ҳуқуқӣ шаҳодат медиҳад. Дар навбати худ маърифати ҳуқуқӣ ба маърифати ҳуқуқии ҷомеа ва маърифати ҳуқуқии шаҳс чудо мешавад. Таркиби маърифати ҳуқуқиро дониш, фаҳмиш ва иҷрои бошурунаи талаботҳои қонун дар фаъолияти ҳаётии инсон ташкил медиҳад. Ба мо маълум аст, ки дар шароити феълии рушди ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявии Тоҷикистони соҳибистиклол таъмини волоияти қонун ва иҷрои бечунучарои он аз бисёр ҷиҳат ба сатҳи дониш, тафаккур ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон вобаста аст” [6].

Тавре дар Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 омадааст: “Баланд бардоштани сатҳи маърифат ва шуури ҳуқуқии аҳолӣ, таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон яке аз самтҳои мұхими сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб мешавад ва ҳамчун фаъолияти мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳои ҷамъиятию сиёсӣ, шаҳрвандон оид ба муайян намудани мақсадҳо, вазифаҳо, афзалиятҳо, воситаҳо, шаклҳои тарбияи ҳуқуқӣ баромад намуда, тавассути таъмини сатҳи баланди маърифати ҳуқуқӣ, тарғиби ҳуқуқӣ, инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ ва тарбияи қадрҳои ҳуқуқшиносони қасбӣ амалӣ мешавад” [7].

Ҳамзамон, дар ин санади мұхим ишора шудааст, ки “Сатҳи баланди маърифати ҳуқуқии шаҳрванд, ки бевосита аз сифат ва дастрасии иттилооти ҳуқуқӣ вобаста мебошад, метавонад ба боло рафтани эҳтиром нисбат ба қонун ва санадҳои дигари меъерии ҳуқуқӣ ҳамчун воситаи асосӣ ва калидии батанзимдарории муносибатҳои ҷамъиятӣ, паст шудани сатҳи нигилизми ҳуқуқӣ, инчунин дар ботини шаҳс ба вучуд овардани эътиқод ба рафтари ҳуқуқӣ, ташаккули масъулият оид ба итоат кардан ба муқаррароти санадҳои меъерии ҳуқуқӣ мусоидат намояд ва шаҳрванд худро дар ҷомеа комилан озод ва бехатар эҳсос намояд” [7].

Тибқи нишондоди Консепсияи мазкур барои баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳолӣ андешидани ҷорҳои зерин мувофиқи мақсад аст:

- ҷоннок кардани корҳои тарғиб ва ташвиқи ҳуқуқӣ дар асоси ҳамоҳангсозии фаъолияти тамоми субъектони тарғиб ва ташвиқи ҳуқуқӣ;
- таъмини мақомоти ҳудидоракуни шаҳрак ва дехот, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ, баҳусус мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо нашрияи расмии иттилоотӣ-ҳуқуқӣ;
- ба таври васеъ ба аҳолӣ дастрас намудани санадҳои меъерии ҳуқуқӣ ва тағириу иловаҳо ба онҳо;
- таъсис додани сомонаи ягонаи миллӣ бо ҷойгир кардани тамоми санадҳои меъерии ҳуқуқии ҳусусияти умуниҳатмидоштаи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

— такмил додани механизми коркарди муроҷиати шаҳсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳамчун унсури муҳими баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳолӣ дар асоси ворид кардани дастоварҳои нави илму технология, пурзӯр кардани назорати ҷамъияти [7].

Дар радифи ҷораҳои дар боло ишорашуда, ба андешаи мо, барои саривақт таъмин намудани эҳтиёҷоти ба иттилооти ҳуқуқидоштаи ҷомеа ва баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон нақш ва мақоми китобхонаҳо хеле бузург аст. Яке аз бартариҳои китобхонаҳо нисбат ба дигар ниҳодҳои марифатию фарҳанѓӣ аз он иборат аст, ки китобхона метавонад тавассути фондҳои мукаммал ва дастгоҳи маълумотдихӣ-библиографии ҳуд дар таҳияи нақшай ҳониши адабиёти ҳуқуқӣ ва татбиқи он мусоидат карда, қодир аст бо таври ройгон талаботи ҳонандаро ба адабиёти ҳуқуқӣ таъмин намояд. Ҳамзамон, китобхона имкон дорад, ки бо истифода аз услубҳои маҳсуси таҳқиқотии соҳаи китобдорӣ майлу рағбати ҳонандагони адабиёти ҳуқуқиро омӯхта, омилҳои объективию субъективии таъсиррасонӣ ба ҳадаф ва сабаби ҳониши чунин адабиётро муайяну мушахҳас намояд.

Масъалаҳои марбут ба нақши китобхонаҳо ҳамчун марказҳои иттилооти ҳуқуқӣ ва саҳми онҳо дар баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқи муҳаққиқон: Ҷелмат Шерматов, Шариф Комилзода, Сафар Шосаидзода, Некрӯз Комилов қарор гирифтааст. Масалан, ҳанӯз 38 сол қабл доир ба яке аз масъалаҳои мубрами соҳаи китобдорӣ китобхонашиноси маъруфи тоҷик Ҷелмат Шерматов рисолаи номзадии ҳудро дар Шури диссертационии Донишкадаи давлатии фарҳанги Ҷаҳонӣ дар мавзуи «Китобхонаи деҳот чун субъекти тарбияи ҳуқуқии ҷавонон» [12] бомуваффақият дифоъ намудааст. «Бори нахуст аз дидгоҳи илмӣ баррасӣ шудани шароитҳои иловагии иҷтимоӣ-психологӣ ва ташкилӣ-методии такмили фаъолияти китобхонаҳо дар тарбияи ҳуқуқӣ, муайян кардани омилҳои иҷтимоӣ-демографӣ ва инфиродӣ-психологии ташаккули рағбатҳои ҳониши адабиёти ҳуқуқӣ ва тибқи нишондиҳандаҳои маданияти иттиллотӣ ба ғурӯҳҳои асосӣ ҷудо намудани ҳонандагон – навоварии таҳқиқот ҳисоб меёбанд. Ҳулоса ва тавсияҳои муҳаққиқ барои беҳтар намудани сифату самарарабахшии фаъолияти тарбиявии китобхонаҳои мамлакат, таҳияю ҷӯдӣ маводи таълимию услубӣ шароит муҳайё соҳта, дар таҳқиқу баррасии масоили назариявию методологии илми китобдории тоҷик чун раҳнамои бунёдӣ мавриди истифода қарор гирифтанд» [1]. Ҳамзамон, ба қалами устод Ҷелмат Шерматов беш аз 100 асару мақолаҳо, аз ҷумла дастурҳои методиву таълимии “Тарбияи ҳуқуқии ҷавонони деҳот” [11] ва “Услуби тарбияи ҳуқуқӣ дар китобхона” [13] тааллук доранд. Доир ба масъалаҳои ташкили маркази иттилооти ҳуқуқӣ дар китобхонаҳо [5], нақши китобхонаҳо дар тарғиби донишҳои ҳуқуқӣ [3] ва такмили сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон [4] мақолаҳои муҳаққиқ Шариф Комилзода ба табъ расидаанд ва то имрӯз қимати илмиву услубии ҳудро нигоҳ дошта, мавриди истифода қарор мегиранд.

Баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон дар партави эълон шудани соли 2024 ҳамчун “Соли маърифати ҳуқуқӣ” мубрамияти хосро қасб кард. Дар ин робита, бо Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.03.2024 № АП-533 «Нақшай ҷорабиниҳо бахшида ба «Соли маърифати ҳуқуқӣ» тасдиқ карда шуд, ки тибқи он воҳидҳои соҳтории Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазорату идораҳо, корхона, муассисаву ташкилотҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ муваззаф шуданд, ки иҷрои саривақтӣ ва сифатнокии ҷорабиниҳо дар нақша пешбинишударо таъмин намоянд.

Дар заминаи санадҳои қабулшуда бо фармоиши директори Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Нақшай ҷорабиниҳои Китобхонаи миллӣ бахшида ба «Соли маърифати ҳуқуқӣ» аз санаи 29.03.2024 №22/3 ба имзо расид ва тамоми соҳторҳои китобхона вазифадор шуданд, ки дар татбиқи нишондодҳои Нақшай-ҷорабиниҳо саҳм гузоранд.



Мавриди зикр аст, ки дар сохтори Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Даастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бахши «Иттилооти ҳуқуқӣ» фаъолият менамояд, ки он нахуст дар сохтори ҳамин муассиса мөҳи марта соли 2012 ҳангоми ба фаъолият шурӯъ намудани бинои нави Китобхонаи миллӣ ҳамчун «Маркази иттилооти ҳуқуқӣ» таъсис ёфта буд. Ҳадаф ва вазифаҳои Марказ – аз ҷамъоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ, тарғибу ташвиқи мунтазами санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва ба ин васила баланд бардоштани сатҳи дониш ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон иборат буд. Барои сари вақт қонеъ намудани эҳтиёҷоти хонандагон ба иттилооти ҳуқуқӣ дар фонди Маркази иттилооти ҳуқуқиро асосан конститутсияҳо, қонунҳо, кодексҳо, қонунҳои конститутсионӣ, санадҳои байналмилалӣ, фармонҳо, амрҳо, фармоишҳо, даастурамалу оинномаҳо, низомномаву тартиботҳо, қоидаву барномаҳои давлатӣ, стратегияву конвенсияҳо, барномаҳо, адабиёти илмиву таълимӣ доир ба масоили ҳуқуқ, ташкил медод [2].

Таъқид ба маврид аст, ки имрӯз ҳадафу вазифаҳои “Маркази иттилооти ҳуқуқӣ” ба уҳдаи бахши “Иттилооти ҳуқуқӣ”-и Китобхонаи миллӣ voguzor карда шудааст ва фаъолияти он тибқи Низомномааш аз чунин самтҳои асосӣ иборатанд:

- бунёди фонди мукаммали адабиёти чопӣ ва электронӣ доир ба соҳаи ҳуқуқ;
- омӯзиш ва пешниҳоди роҳҳои нави баланд бардоштани сатҳи дониши ҳуқуқии истифодабарандагон ва кормандони китобхона;
- ҷалб намудани истифодабарандагон ба маҳфилҳои дорои равияи ҳуқуқидошта;
- ташкил намудани нишастҳои матбуотӣ доир ба соҳаи ҳуқуқ;
- мустаҳкам намудани асосҳои ҳуқуқии китобхона;
- ташкил намудани ҳамоишҳои илмӣ ва маърифатӣ бо ҷалби ҳуқуқшиносон ва кормандони ҳифзи ҳуқуқ;
- иштирок намудан дар тартиб додани нақшаҳои корӣ ва дурнамои фаъолияти гурӯҳҳои кории китобхона ва дигар ташкилоту идораҳое, ки дар рушди соҳаи ҳуқуқ фаъолият менамоянд;
- таҳия, пешниҳод ва мувофиқасозии лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Китобхона бо мақомоти давлатӣ тибқи тартиби муқарраршуда;
- мусоидат ҷиҳати бастани шартномаҳо ва созишинаҳо бо корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо ва шаҳрвандон дар мувофиқа бо директори Китобхона тибқи тартиби муқарраргардида;
- баланд бардоштани савияи дониши ҳуқуқии истифодабарандагони китобхона;
- омӯзиш ва таҳлили иттилоотии соҳаи ҳуқуқ;
- ташвиқу тарғиби фаъолияти ҳуқуқии Китобхона ва соҳторҳои он дар матбуоти даврӣ, радио ва телевизион;
- таҳияи дастурҳои методӣ оид ба пешгирий ва бартараф намудани омилҳои коррупсионӣ дар соҳаи китобдорӣ;
- ташкил ва ҳамоҳангсозии хизматрасонии иттилоотӣ-ҳуқуқӣ ва дигар намуди хизматрасонии пулакӣ дар асоси созишина (якҷоя бо дигар шуъбаҳои китобхона).

Дар радифи иҷрои вазифаҳои пурмасъулияти ишорашуда, ҳамзамон, бахши “Иттилооти ҳуқуқӣ” барои пешбурди фаъолияти пурсамар ва барҳурдор гаштан аз навгониҳо дар низоми қонунгузории кишвар, дастрас намудани санадҳои меъёриу ҳуқуқӣ ва феҳристбандии электронии мавод бо барномаи Махзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқӣ “Адлия” (ЦБПИ Адлия 7.0) пайваст буда, барои қонеъ гардонидани ниёзҳои иттилооти ҳуқуқии хонандагон санадҳои меъёри-ҳуқуқиро сари вақт пешкаш менамояд. Барномаи мазкур литсензионӣ буда, бо се забон ба роҳ монда шудааст ва ҳамасола аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тамдид карда мешавад. То ба имрӯз мувофиқи маълумоти оморӣ, барнома дорои 53166 лоиҳаи санади меъёриу ҳуқуқӣ

мебошад, ки тибқи низоми санадҳои меъёрию ҳукуқӣ мавқеъгузорӣ ва барабандӣ гаштааст. Тарзи ҷустуҷӯ бошад, аз рӯйи соҳаҳо, рақами санад, санаи қабули санад ва калидвожаҳо сурат мегирад.

Барномаи дигаре, ки кормандони бахш бештар аз он истифода мебаранд ин сомонаи Маркази миллии қонунгузорӣ (*mmk.tj*) мебошад, ки тамоми санадҳои меъёрии ҳукуқии дар даврони истиқлол қабулшударо фаро гирифтааст.

Дар баробари ин пойгоҳҳои маълумотдихӣ, дар шуъбаи феҳристнигории Китобхонаи миллӣ беш аз 30000 номгӯи адабиёти соҳаи ҳуқӯқ бо ду забон вучуд дорад, ки аз ин ҳисоб 1460 номгӯяш рақамӣ гардонида шудааст.

Яке аз самтҳои дигари фаъолияти бахши “Иттилооти ҳукуқӣ” ин кор бо Портали ҳукуқӣ мебошад. Портал бо мақсади дар руҳияи эҳтироми қонун, риояи ҷиддии он тарбия намудани шаҳрвандон ва очилан қонеъ намудани талаботи онҳо бо иттилооти зарурии ҳукуқӣ ташкил шудааст. Портали иттилооти ҳукуқӣ дорои фонди маводи чопӣ ва электронии бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ интишорёфта доир ба масоили ҳукуқӣ мебошад. Илова бар ин, Портали иттилооти ҳукуқӣ дар такмили маҳзани электронии маълумотҳои иттилоотӣ-ҳукуқӣ саҳм гирифта, дастрасии истифодабарандагонро ба ин манобеъ таъмин менамояд.

Самтҳои асосии фаъолияти Портал иборатанд аз:

- фароҳамоварии асноди меъёрию ҳукуқӣ;
- баланд бардоштани савияи дониши ҳукуқии шаҳрвандон;
- омӯзиш ва таҳлили рушди соҳаи ҳуқӯқ;
- омӯзиш ва таҳқики эҳтиёҷот ба донишҳои ҳукуқидоштаи истифодабарандагон;
- таҳия ва интишори мунтазами варақаҳои ахборотӣ оид ба тарғиби донишҳои ҳукуқӣ [10].

Портали ҳукуқӣ то ба имрӯз дорои 11299 санади меъёрию ҳукуқӣ мебошад. Аз ин ҳисоб: 1700 – қонунҳо; 46 – кодексҳо; 122 – қонунҳои конститутсионӣ; 362 – низомномаҳо; 470 – фармонҳо; 7420 – қарорҳо; 38 – амрҳо; 33 – дастурамалҳо; 61 – оинномаҳо; 20 – фармоишҳо; 70 – тартиботҳо ва 132 – қоидаҳо.

Ҳамзамон, бахши “Иттилооти ҳукуқӣ” пайваста бо Раёсати кадр ва корҳои маҳсуси Китобхонаи миллӣ барои омода намудани лоиҳаҳои созишномаҳо бо корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо ва шаҳсони воқеӣ, лоиҳаҳои шартномаҳои меҳнатии асосии кормандон, шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ, шарномаҳо оид ба иҷрои кор, шартномаҳо оид ба ҳамкорӣ, қоидаҳо барои истифодабарандай (хонандай) Китобхонаи миллӣ, қоидаҳо барои хизматрасонии шуъбаҳо, таҳияи низомнома дар бораи гузаронидани атtestатсияи кормандони китобхона (дар панҷ сол як маротиба), таҳия ва мувоғиқасозии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳукуқии марбут ба соҳаи китобдорӣ мусоидат менамояд.

Дар баробари ин, бахши “Иттилооти ҳукуқӣ” дар ҳамкорӣ бо дигар бахшу шуъба ва марказҳои Китобхонаи миллӣ ба муштариёну муроҷиаткунандагон ҷиҳати дарёфт ва мутолия намудани адабиёти ҳукуқӣ бевосита кӯмак мерасонад.

Яке аз шуъбаҳои серхонандатарини Китобхонаи миллӣ ин шуъбаи хизматрасонӣ ба истифодабарандагон мебошад. Шуъбаи мазкур барои қонеъ намудани ниёзҳои иттилоотии хонандагон ҷорабиниҳои зиёд доир намуда, дорои толорҳои умумӣ, тиб ва табиатшиносӣ, ҳуқӯқ ва фалсафа ва толорҳо барои озмуни ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи донӣ китоб аст» мебошад.

Имрӯз истифодабарандагон аз тамоми манотики қишвар ба толори ҳуқӯқ ва фалсафа ташриф оварда, ҷиҳати пешбуруди корҳои илмӣ, омодагӣ ба дифои рисолаҳои номзадию докторӣ, дастраснамоии адабиётҳои илмию таълимӣ вобаста ба масоили ғуногуни ҳукуқӣ, баланд бардоштани сатҳи дониши маъnavию ҳукуқиашон адабиёти заруриро мавриди истифода қарор медиҳанд.



Бахши “Иттилооти хукуқӣ” бо Медиатекаи Президенти Тоҷикистон дар интихоб ва рақамигардонии китобҳои хукуқӣ ҳамкорӣ менамояд. Аз ҷумла, дар рақамигардонӣ ва тарғиби санадҳои меъёрию хукуқӣ, бунёди фонди алоҳидай хуччатҳои расмии давлатии нашри алоҳидай ва дар воситаҳои аҳбори омма интишорёфта, ташкили заҳираи хуччатҳои электронӣ ва савтӣ дар навъҳои гуногуни ҳомилҳои электронӣ барои таъмини амният ва истифодаи дарозмуддати фонди эҳтиётии хуччатҳои ба Медитеқа воридшуда. Медиатека ҳанӯз соли 2012 дар соҳтори Китобхонаи миллӣ бо мақсади фароҳам овардани фонди алоҳидай хуччатҳои расмии давлатӣ ва асноди марбут ба фаъолияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфта буд [2].

Ҳамин тавр, омӯзиши мавзуи мавриди назар нишон дод, ки сарфи назар аз андешидани тадбирҳои мушахҳас оид ба баланд бардоштани сатҳи маърифати хукуқии шаҳрвандон, мағкураи хукуқии онҳо ҳанӯз ҳам ба такмил ниёз дорад. Дар ин маврид, декани факултети хукуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Парвон Мирзозода чунин қайд кардааст: “Имрӯз маърифати хукуқии шаҳрвандон дар дараҷаи начандон хуб қарор дорад, ки ин албатта монеи рушди ҷомеа мегардад. Пешрафти давлатҳои абарқудрат аз пешрафт ва маърифати баланди хукуқии шаҳрвандони онҳо шаҳодат медиҳад. Яке аз олимони юонон Ситсерон мегӯяд, агар ҳоҳӣ озод бошӣ, пас ғуломи қонун бош. Ин маънои онро дорад, ки мо бояд новобаста ба мансаб ва эътиқоди динӣ эҳтироми санаду меъерҳои хукуқиро дар мадди аввал гузорем. Ана, ҳамин аст, аслан, маърифати хукуқӣ” [8].

Адабиёт

1. Комилзода, Ш. Дехот. Нақши китобхонаҳо дар тарбияи хукуқии ҷавонон [Матн] // Ҷумҳурият. – 2024. – 14 август.
2. Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон. Дириӯз ва имрӯз [Матн]: дастури таълими барои мактабҳои олий. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 196 с.
3. Комилзода, Ш. Нақши китобхонаҳо дар тарғиби донишҳои хукуқӣ [Матн] // Китобдор. - 2007. – №1. – С.19-20.
4. Комилзода, Ш. Такмили сатҳи маърифати хукуқии шаҳрвандон – талаби замон: [Матн] / мусоҳиба бо рӯзноманигор И.Идизод // Қонун ва ҷомеа. – 2011. – 12 май.
5. Комилзода, Ш. Таъсиси Маркази иттилооти хукуқӣ дар китобхона [Матн] // Ҷумҳурият.–2004. – 10 январ.
6. Комилов, Н. Нақши китобхона дар таҳқими маърифати хукуқӣ [Матн] // Китобдор. – 2013. – №1-3 (10). – С.29-31.
7. Концепсияи сиёсати хукуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «б» феврали соли 2018, №1005 тасдиқ шудааст [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: mmk.tj/content/концепсияи-сиёсати-хукуқии-ҷумҳурии-тоҷикистон-барои-солҳои-2018-2028?
8. Мирзозода, П. Маърифати хукуқӣ, яъне чӣ? [Матн] // Ҷумҳурият. – 2024. – 17 январ.
9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати доҳилӣ ва ҳориҷии ҷумҳурӣ”, 28 декабря соли 2023 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2023. – 64 с.
10. Портали иттилоотии хукуқии Китобхонаи миллӣ [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://172.16.12.5/>
11. Тарбияи хукуқии ҷавонони дехот [Матн]: маслиҳатҳои методӣ ба ёрии китобхонаҳои оммавӣ / мураттиб Ҷ. Шерматов; муҳаррир Ҷ.Раҷабов. – Душанбе: КД ба номи А.Фирдавсӣ, 1983. – 20 с.

12. Шерматов, Дж. Сельская библиотека как субъект правового воспитания молодежи: условия совершенствования работы (На примере Тадж. ССР) [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук. – М.: МГИК, 1986. – 16 с.

13. Шерматов Ч. Услуби тарбияи ҳуқуқӣ дар китобхона [Матн]: дастури таълимӣ / мухаррирон: С.Сулаймон, С.Шосаид. – Душанбе, 1990. – 50 с.

НАҚШИ КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ ДАР БАЛАНД БАРДОШТАНИ МАЪРИФАТИ ҲУҚУҚИИ ШАҲРВАНДОН

Дар мақола масъалаҳои марбут ба нақши китобхонаҳо дар баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Қайд гардидааст, ки дар партави Паёми Роҳбари давлат ба Мачлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2024 ҳамчун «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон гардид. Ҳадафи асосии «Соли маърифати ҳуқуқӣ» баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, ҳифзи арзишҳои миллӣ, мустаҳкам намудани ҳифзи ҳуқуқи инсон, тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳияи эҳтиром нисбат ба қонун ва таъмин намудани волоияти он, тақвияти ҳамкории самараноки давлат ва ниҳодҳои чомеаи шаҳрвандӣ дар самти боло бурдани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон мебошад.

Ҳамзамон, дар мақола саҳми китобхона ҳамчун маркази иттилооти ҳуқуқӣ дар ташкилу такмили фонди адабиёти ҳуқуқӣ, дастгоҳи маълумотӣ-библиографӣ, роҳандозии ҳадамоти китобдорӣ, қонеъ намудани ниёзҳои иттилоотии хонандагон, ташкилу баргузории чорабинҳои гуногуни оммавӣ, аз қабилии конференсияи хонандагон, сухбату воҳӯриҳо, мизҳои мудаввар, намоишҳои китоб, нишон дода шудааст. Ба андешаи муаллифон тафовути китобхона нисбат ба дигар ниҳодҳои марифатию фарҳангӣ аз он иборат аст, ки китобхона тавассути фондҳои мукаммали худ метавонад дар таҳияи нақшаи хониш ва татбиқи он мусоидат карда, қодир аст саривакт талаботи хонандаро ба адабиёти ҳуқуқӣ таъмин намояд.

Калидвоҷаҳо: Китобхонаи миллӣ, соли маърифати ҳуқуқӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, адабиёти ҳуқуқӣ, маркази иттилооти ҳуқуқӣ, китоб, Пешвои миллат, давлат, демократия, ииннома, иттилоотӣ, қонунгузор.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ В ПОВЫШЕНИИ ПРАВОВОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ ГРАЖДАН

В статье рассматриваются вопросы, связанные с ролью библиотек в повышении уровня правового просвещения граждан. Отмечается, что в свете Послания Президента страны Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2024 год объявлен “Годом правового просвещения”, главной целью которого является повышение уровня правового просвещения граждан, защита национальных ценностей, упрочение прав человека, воспитание граждан в духе уважения закона, обеспечение верховенства закона, усиление эффективного сотрудничества государства и институтов гражданского общества с целью повышения уровня правового просвещения граждан.

В статье также указан вклад библиотеки как центра правовой информации в организацию и комплектование фонда правовой литературы, справочно-библиографического аппарата, налаживание библиотечных услуг, удовлетворение информационных нужд и потребностей пользователей, а также в организацию и проведение различных массовых мероприятий в форме конференций читателей, встреч и бесед, круглого стола, книжной выставки и т.д. По мнению автора, библиотека отличается от других культурно-просветительных учреждений тем, что она может способствовать в составлении плана чтения и его реализации, и способна своевременно обеспечивать потребности пользователей в литературе.



Ключевые слова: Национальная библиотека, “Год правового просвещения”, нормативно-правовые документы, правовая литература, центр правовой информации, книга, Лидер нации, государство, демократия, Положение, информационный, законодатель.

THE ROLE OF THE NATIONAL LIBRARY IN IMPROVING OF LAW ENLIGHTENMENT OF CITIZENS

In the article, the issues related to the role of libraries in improving of law knowledge of the citizens have been studied. It is noted that under the message of the Head of State to Majlis Oli of the Republic of Tajikistan, 2024 was declared as the “Year of Law Enlightenment”. The main goal of the “Year of Law Enlightenment” is to increase the level of legal education of citizens, to protect national values, to strengthen the protection of human rights, to educate citizens in the spirit of respect for the law and to ensure its supremacy, to strengthen the effective cooperation of the state and civil society institutions in the direction of raising the legal education of citizens.

At the same time, in the article, the contribution of the library as a center of legal information in the organization and improvement of the fund of legal literature, information and bibliographic equipment, management of library services, satisfaction of information needs of readers, organization and holding of various public events, such as conferences of readers, conversations and meetings, round tables, exhibitions book, shown. According to the authors, the difference between the library and other educational and cultural institutions is that the library, through its complete funds, can assist in the development of the reading plan and its implementation, and is able to meet the reader's needs for legal literature in a timely manner.

Keywords: National Library, year of legal education, regulatory and legal documents, legal literature, legal information center, book, Leader of the nation, state, democracy, charter, informational, legislator.

Маълумот дар бораи муаллифон: Курбанов Шахром Баҳромовиҷ – мудири баҳши иттилооти хуқуқӣ МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Техрон 5. Тел.: (+992)000-50-72-27; Shahrom_9595@list.ru

Умарова Манзура-мутахассиси баҳши иттилооти хуқуқӣ МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Техрон 5. Тел.: (+992)888-84-88-97; umarova.manzura.97@mail.ru

Сведения об авторах: Курбанов Шахром, заведующий отделом правовой информации «Государственное учреждение Национальная библиотека» Исполнительного Аппарата Президента Республики Таджикистан. Адресс: 734024 Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Тегеран 5. Тел.: (+992)000-50-72-27; Shahrom_9595@list.ru

Умарова Манзура – специалист по правовой информации «Государственного учреждения Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адресс: 734024 Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Тегеран 5. Тел.: (+992)888-84-88-97; umarova.manzura.97@mail.ru

Information about the authors: Qurbanov Shahrom, Head of the legal information department "State Institution of National Library" Executive Office of the Republic of Tajikistan. Adress: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe city. Tehran 5 Tel.: (+992)000-50-72-27; Shahrom_9595@list.ru

Umarova Manzura is a legal information specialist of the "State Institution of National Library" Executive Office of the President of Republic of Tajikistan. Adress: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe city. Tehran 5 Tel.: (+992) 888-84-88-97; umarova.manzura.97@mail.ru



БИБЛИОГРАФИЯШИНОСЙ БИБЛИОГРАФОВЕДЕНИЕ BIBLIOGRAPHY

ТДУ 017/019: 9 (092)+002.2+003.323 (091)+336

МАВҶЕИ «ФЕХРИСТ»-И ОЛИМПИАДА ПАВЛОВНА ШЕГЛОВА БАРОИ ШИНОХТИ КИТОБҲОИ ЧОПИ САНГӢ ВА ТОЧИРОНИ КИТОБ

Қодирова Фирӯза

Муассисаи давлатии “Маркази илмии Камоли Ҳучандӣ”

Фехрист (каталог) – рӯйхати номгӯйи китобҳои чопиву хаттии як ё якчанд китобхона, дастури асосии ҷустуҷӯ ва дарёфти маълумот аст, ки бо мақсади мушаххассозии доираи мавзӯъ ва кӯмак барои хонандагон дар интиҳоби китоб таҳия мегардад. Пешниҳоду нигоҳдории маълумоти кӯтоҳи шинос ва роҳнамоиқунанда вазифаи асосии фехрист ба ҳисоб меравад, ки маҳз бо ҷунин тарҳу соҳт фарогири аҳаммияти илмист.

Анъанаи фехристсозӣ таърихи қадима дошта, ҳамчун манбаи муаррификунандаи доираи фонди китобхонаҳо бо соҳтори гуногун асосан дар асрҳои XIX-XX маъмул гардид ва давоми ин асрҳо рӯйхати номгӯйи маъҳази китобхонаҳои саросари ҷаҳон рӯйи коғаз муаррифӣ шуд. Аз ҷумла, Э.Браун, Ч.Рё, Э.Блоше, С.Семенов, М.Маклай, А.Алимардонов, О.Навшоҳӣ, Т.Субҳонӣ, А.Мунзавӣ, М.Ҳиравӣ, М.Ҳонбобо, Б.Дорн, С.И.Баевский, В.В.Кушев, Ю.Н.Марр, О.П. Шеглова ва садҳои дигар ба таҳияи фехристи осори китобхонаҳо шуғл варзидаанд.

Бояд қайд намоем, ки дар радифи номбаршудагон саҳми доктори илми таърих – Олимпиада Павловна Шеглова хеле назаррас аст, зоро самти асосии кораш омӯзиши нашри китобҳои чопи сангӣ бо забони форсӣ дар асрҳои XIX-XX мебошад. Таҳия ва нашри мақолот, рисолаҳо (номзадӣ ва докторӣ), фехристҳои китобҳои литографии китобхонаҳои Русия (Хазинаи шуъбаи ленинградии Институти шарқшиносии АИ ИҶШС, Хазинаи шуъбаи шарқии Китобхонаи илмии ба номи М.Горкийи Донишгоҳи давлатии Ленинград, Хазинаи Китобхонаи миллии Русия) бозгӯйқунандаи ҷараёни фаъолияти ин муҳаққикӣ ба шумор мераванд.

«Фехристи китобҳои чопи сангии форсии хазинаи Шуъбаи ленинградии Институти шарқшиносии АИ ИҶШС» – яке аз аввалин таълифоти О.П. Шеглова мебошад. Он аз ду ҷилд иборат буда, ҷунонки аз номаш бармеояд, дар мавриди китобҳои форсии чопи сангӣ дар хазинаи Шуъбаи ленинградии Институти шарқшиносии АИ ИҶШС ҷамъшуда маълумот медиҳад [4; 5]. Бино ба қайди муаллиф, китобҳои чопи сангӣ низ ба монанди дастхатҳо дар хазинаи китобхонаҳои машҳури дунё хифзу нигоҳдорӣ мешаванд, вале як ҷонбаи нигаронқунанда он аст, ки назар ба дастхатҳо тамоман мавриди омӯзишу баррасӣ қарор нағирифтаанд. Мақсад аз таҳия ва тадвини фехрист, пеш аз ҳама, муаррифии китобҳо, муаллифони он ва ба ин васила ҷалби муҳаққикону мунаққидон барои таҳқиқи маҳсусиятҳои он мебошад. Новобаста аз фарогирии төъдоди қами китобҳо фехристи мазкур таҷассумкунандаи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ва як марҳилаи муайяни интишори он мебошад.

Соҳти фехрист. О.Шеглова такя бо тарҳу услуби фехристҳои қаблӣ ҳангоми муаррифӣ маълумотро асосан дар 2 баҳш: а) маълумоти умумии библиографӣ ва б) тақризи муҳтасар (аннотатсия) гурӯҳандӣ намудааст. Ин тарзи пешниҳоди маълумот дар



навбати худ барои алоқамандони осори хаттӣ ва чопи сангӣ аз чанд ҷиҳат манфиатнок мебошад. Аз ҷумла, агар дар бахши аввал оид ба муаллиф ва номи асар, макон ва соли ҷоп, саҳифа ва андозаи китоб сухан равад, дар бахши дигар, ба таври умум, дар бораи мавзуъ ва муҳтаво, замони таълиф ва забони асл, котибон, таҳиягарону муҳаррирон, фармоишгарону чопкунандагон, ва, ҳамчунин, хусусиятҳои матни китоб ва ҳошияи он маълумот омадааст. Масалан, зери №128 [4, с.83] чунин маълумот зикр ёфтааст:

а)	<p>Носири Ҳусрави Қубодиёни Марвазӣ – Алавӣ (394-481/1004-1088-89).</p> <p style="text-align: center;">كتاب... سفرنامه حکیم ناصر خسرو الموسوم به زاد المسافرین</p> <p>Китоби ... «Сафарнома»-и Ҳаким Носири Ҳусрав ал-мавсум ба Зод-ул-мусофирии. Бомбей, "GPres", 1309/1891-92. 76 с.; 25 см.</p>
б)	<p>Тасвири сафар ба Миср. Дар нашр иштибоҳан бо «Зод-ул-мусофирии» ном асари дигари Носири Ҳусрав ягона доноста шудааст. Ба матни асар маълумоти муҳтасар доиң ба тарҷумаи ҳоли Носири Ҳусрав илова гардидааст.</p> <p>Ношир: Малик-ул-кутоб</p> <p>Мушар, 965, 2390; Storey, 1139; Edwards, 584; Arberry, 157.</p>

Аслан, вобаста ба моҳияти корбари дар раванди феҳристсозӣ ба чанд нукта диққат дода мешавад ва то имрӯз навъҳои гуногуни он, аз қабили алифбой, мураттабӣ, мавзӯй, ҳронологӣ ва ғ. таҳия гардидаанд. Дар феҳристи мавриди баррасии мо низ аксар ҷузъиёту нозукиҳои феҳристсозӣ бо тарҳи илмӣ татбиқ шудааст. Аз ҷумла, номгӯйи китобҳо вобаста ба мавзуъ ба бахшҳои алоҳида – таъриҳ, ҷуғрофия, тарҷумаҳолӣ (биография), улум (тиб, математика, нуҷум, фалсафа, сиёsat, мантиқ, грамматика...), дастурҳои таълимӣ, луғатҳо, адабиёти бадӣ (назму наср), дастурҳои таълимӣ ва ғ. тасниф гардида, пеш аз ҳама, бо дарназардошти замони таълиф (ҳронология) осори муаллифашон муайян дар аввал ва осори маҷҳулулуаллиф дар охири ҳар бахш оварда шудаанд.

Ҳар қадоме аз бахшҳо дар навбати худ боз ба зергурӯҳҳо тақсимбандӣ гардида, ҷустуҷӯкунандаро бо моҳияти китоб мушаҳҳасан шинос мегардонад. Масалан, дар ҷилди аввал бахши «Таъриҳ» ба зергурӯҳҳои: - таърихи умумӣ (№1-22: «Таърихи Табарӣ», «Таърихи Носирӣ», «Мифтоҳ-ут-тавориҳ», - таърихи Эрон (№23-56: «Тарҷумаи Таърихи Яминӣ», «Таърихи Нодирӣ»), - ҳронологияи Эрон (№57-58: «Иҷмол-ут-тавориҳ», - таърихи шаҳру минтақаҳои алоҳидаи Эрон (№59-63: «Гуфтори аввал ва дуввуми «Форснома»-и Носирӣ», «Таърихи нисфи ҷаҳон ва ҳамаи ҷаҳон», -Хилофати Араб (№64-65: «Наср-уд-дурар», Тарҷумаи «Китоб-ул-футуҳ», - таърихи Осиёи Миёна (№66-69: «Таърихи Наршайӣ», «Таърихи касира», - таърихи Афғонистон (№70-75: «Муҳорибаи Кобул ва Қондаҳор», «Ахволи Ҳирот», - таърихи Ҳиндустон: умумӣ (№76-88: «Таърихи фаришта», «Таърихи Ҳиндустон») ва доҳилӣ (локали – №89-95: «Вақоєи Ҳайдаробод», «Миръоти Аҳмадӣ», «Гулзори Осафия»), - таърихи дигар давлатҳо (№96-105: «Таърихи Питри кабир», Тарҷумаи «Таърихи Искандар») тасниф шудааст [4, 29-67].

Маҷмууан, дар феҳрист номгӯйи 1923 аداد китоб ба назар мерасад, ки дар Эрон, Ҳиндустон, Осиёи Миёна, Афғонистон, Аврупо, Русия, Туркистон ва Миср бо забони

форсӣ ва тоҷикӣ чоп шуда, давоми зиёда аз 100 сол ҷамъоварӣ гардидаанд. Аз төъдоди зикршуда доираи бештарро китобҳо дар Ҳиндустон (700 адад) ва Эрон (616 адад) ҷопшуда ташкил медиҳанд [4, с.13]. Вобаста ба соли чоп – китоб, аниқтараш фарҳанги «Ҳафт қулзум» нисбатан барвақттар (давоми солҳои 1236-37/1820-22 дар 7 мучаллад) дар Лакҳнав нашр ёфтааст [4, с.366]. Нисбатан дертар китоби «Шоҳномаи Ранҷит Сингҳ»-и Аҳмадёри Мавлавӣ (асари назмии ба ҳокими сингҳо – Ранҷит Сингҳ баҳшидашуда) соли 1951 дар Амритсар чоп гардидааст [5, с.493].

Паҳншавии чопи сангӣ. Баъди хидмати ҳазорсолаи котибон (дастхатҳо) чопи сангӣ як навғонии пешбарандай маданият гардида, китоб – дастхатҳои гуногунмавзӯъ, аз қабили таъриҳӣ, фалсафӣ, динӣ, лугатшиносӣ, адабиёти бадей ва, ҳатто, таълимӣ ба доираи васеи ҳонандагон дастрас шуд. Дар ҳифзу муаррифии дастхатҳои баъзе асарҳои азбайнрафта ва ё ба рӯйхати китобҳои нодир воридшуда нақши чопи сангӣ хеле назаррас аст. Маҳсусан, осори давоми асри XIX таълифгардида – дастурҳои таълимии вобаста ба забономӯзӣ («Қавоиди забони форсӣ»), ҳисоб («Китоби ҳисобӣ»), қонуншиносӣ («Сирот-ун-наҷот»), ашъори шоирону олимони маъруфи давр (Қоонӣ, Висол, Р.Ҳидоят ва диг.) бо дарҳост ва зери назари муаллифон чоп шуда, имрӯз танҳо дар ҳамин шакл (литография) дастраси ҳонандагону муҳаққиқон мебошанд [4, с.9].

Сабаби паҳншавии чопи литографӣ, пеш аз ҳама, ба суръату сифати он алоқаманд буд, зеро аз солҳои 30-40-уми асри XIX то ибтиди асри XX дар Ҳинду Эрон ва Осиёи Миёнга роҳи ягонаву афзалиятноки интишорот ба ҳисоб мерафт. Аз маводи ҷамънамудаи О.Шеглова маълум гардидааст, ки баъзе чопхонаҳо асосан бо нашри доираи муайянӣ адабиёт машғул буданд. Масалан, дар чопхонаҳои Эрон дар алоқамандӣ бо вазъи сиёсӣ бештар адабиёти марбут ба дин ва бадей, дар Ҳиндустон дар чопхонаи «Мұчтабой»-и Муҳаммад Абдулаҳад (Дехлӣ) китобу дастурҳои марбут ба грамматика, дар чопхонаҳои Мунший Нувал Кишур ва Муҳаммади Малик-ул-куттоб китобҳои гуногунмавзӯъ нашр мегардидаанд [4, с.21; 6, с.197].

Бояд қайд намуд, ки дар раванди шакли литографии чопи китобҳо, пеш аз ҳама, тоҷирон ва ноширон саҳмгузор буданд. Тоҷирон бо соҳибони чопхонаҳо дар ҳусуси чопи ягон асар шартнома баста, рӯйхатро сараввал ба котибон ва баъдан дастхатро ба чопхона месупориданд. Дар ин маврид асосан тоҷирони яклухтфурӯш мавқеи назаррас доштанд ва қайди номи онҳо чун «ношир» ва «фармоишгар» дар саҳифаҳои аввали кутуби чопи сангӣ далели он аст. Дар феҳристи О.Шеглова номи зиёда аз 350 ношир (Мулло Алиакбар, Мирзо Муҳаммад Ҳасани Ҳонсорӣ ва писари ў Мирзо Маҳмуд ибни Ҳасани Ҳонсорӣ, Нувал Кишур ва Мунший Праг Найараин, Мирзо Муҳаммади Шерозӣ маъруф ба Малик-ул-куттоб, Муҳаммад Абдулаҳад, Қозӣ Абдулкарим ибни Қозӣ Нурмуҳаммад, Муҳаммад Боқир, Ҳочӣ Сиддиқҳоҷаи Ҳучандӣ, Муҳаммад Ҷалолуддин ва г.) мушоҳида гардид, ки аксари онҳо ҳамзамон тоҷир буданд. Аз ҷумла, Мунший Нувал Кишур ва писараш Мунший Праг Найараин аз ноширон ва тоҷирони сермаҳсули Ҳинҷ ба шумор рафта, соҳиби чопхонаи шаҳсӣ буданд. Зимни ҷустуҷӯ маълум гардид, ки дар чопи 60 китоби дар феҳристи мавриди таҳқиқ зикршуда ҳамчун «Ношир» (18 маротиба – Нувал Кишур ё Мунший Нувал Кишур ва 42 маротиба – Мунший Праг Найараин) ҳиссагузорӣ намудаанд [5, с.717]. Төъдоди аз ҳама зиёд (64 адад) бо иқдоми Мирзо Муҳаммади Шерозӣ маъруф ба Малик-ул-куттоб омода гардидааст, ки баробари ношири бо таълиф, котибӣ ва тарҷумонӣ низ машғул буд [5, с.733]. Ба ин монанд, номи чанд ношир ва тоҷири дигар, амсоли Қозӣ Абдулкарим ибни Қозӣ Нурмуҳаммади Пуландарӣ (29 адад), Муҳаммад Абдулаҳад (27 адад), Муҳаммад Ҷалолуддин (14 адад), Ҳочӣ Сиддиқҳоҷаи Ҳучандӣ (8 адад) дар феҳрист нисбатан бештар зикр ёфтааст.

Тоҷирон, ки ҳамзамон фармоишгарони чопи китобҳо ба ҳисоб мерафтанд, дар ҳамкорӣ бо чопхонаҳои амалқунанда китобҳоро чоп намуда, ба доираи васеи ҳонандагон



дастрас мекарданد. Аз чумла, муҳаққики рус Г.Л. Дмитриев дар натиҷаи омӯзиши маъхазҳои шаҳри Тошканд муайян намудааст, ки тоҷири ҳуҷандӣ – Ҳоҷӣ Сиддиқҳоҷа аз охирҳои асри XIX то соли 1918 бо ҳаридуғурӯш ва нашри китоб машгул буд. Ӯ асосан бо ҷопхонаҳои шаҳрҳои Бомбай, Лакҳнав ва Лоҳур ҳамкорӣ дошт, ки дар ҳазинаи ленинградӣ нуҳ китоби «бо дарҳости Ҳоҷӣ Сиддиқҳоҷаи Ҳуҷандӣ», аз чумла «ҷаҳор китоби дар ҷопхонаи «Нувал Кишур»-и шаҳри Лакҳнав, ҷаҳор адад дар Бомбай: се адад дар ҷопхонаи «Ҷалолӣ ибни Сиддиқӣ», як адад дар ҷопхонаи «Музafferӣ» ва як адад дар шаҳри Лоҳур» ҷопшууда нигаҳдорӣ мешаванд [6, с.205-206]. Масалан, таҳти №1651 [5, с.596]:

فهريش ۴۰۰ عادل خان مس درویش

**Қиссаи Одилхон мaa сe дарвеш. Лакҳнав, "Нувал
Кишур", 1319/1901; 36 с.; 24 см.**

**Ҳикоя дар бораи ҳокими Ҳуросон – Одилшоҳ ва
саргузаشت се дарвеш.**

**Дар якчояни бо «Қиссаи Шоҳзода Баҳром ва мадика
Гуландом (нигаред ба №1640) бо супориши тоҷири
китоб Сиддиқҳоҷаи Ҳуҷандӣ нашр шудааст.**

**Мушар, 2591; Arberry, 416. Дастиҳат: Феҳристи
муҳтасар, 1072 (7), 1073 (5), 1091 – 1093.**

Дар мавриди фаъолияти тоҷириву ноширии ин марди фазилатпеша ба ҷуз феҳристу мақолоти О.Шеглова [4; 5; 6], ҳамчунин дар навиштаҳои муҳаққиконе, чун Г.Л. Дмитриев [1], А.Насриддин [2, с.444] ва, маҳсусан, повести ёддоштии Раҳим Ҷалил «Маъвои дил» [3] маълумот омадааст.

Ҳамчунин, аз саҳми котиб (переписчик)-ону рассом (художник)-он низ бояд ёдовар шавем, зеро бо омодасозии асос – нусҳаи ибтидой дар нашри китобҳо нақши заминавӣ гузаштаанд. Аз доираи котибони дар феҳрист номбаршуда (зиёда аз 270 нафар) номи Муҳаммад Маҳдӣ-Гулпойгонӣ, Шамсулкуттоб, Алиакбари Ишқӣ ибни Юсуфхон, Шайх Алӣ Акбар, Алиасгари Тафришӣ, Мирзо Сайдӣ Алӣ Ал-Хусайнӣ Аз-Заҳабӣ Аш-Шерозӣ ва Шайх Алиакбари Муаммам нисбатан бештар зикр ёфтаанд. Ҷанде аз котибон ҳамчунин «рассом», «муаллифи қайдҳо дар ҳошия» ва «ношир» низ буданд, ки зикри вазифаю ном ва қайдҳо дар саҳифаҳои китоб аз кори пурмашаққату бомаъсулӣяти онҳо далел аст. Аз чумла, дар 25 адад китobi дар феҳристи О.Шеглова зикршуда Муртазо Ал-Хусайн Ал-Барагонӣ – «котиб», «ношир» ва «муаллифи қайдҳо дар ҳошия» (№362: Нусҳаи шарифаи «Ноғӣ-юл-афҳом»; №1459: «Мазҳар-ул-аҷоиб»; №1792: Ҷилди дуюми «Дастури саодат» ва ғ.) мебошад [5, с.717]. Дар ориши китобҳо бо нақшҳои ҷолиб ва тарҳу услуби хоса вобаста ба мавзӯъ рассомон саҳм гузаштаанд. Дар китобҳои феҳристи мавриди назар номи зиёда аз 20 рассом (Алиҳон, Ғуломризо, Мирзоҳасан, Насруллоҳ, Абӯтуроби Ғаффорӣ ва ғ.) мушоҳида гардид, ки аз ин тэъдод номи Алиҳони Наққош дар 22 китоб (№1170: Қиссаи «Мушу гурба», №1600: Қиссаи «Варқа ва Гулшоҳ», №1639: «Баҳром ва Гуландом») афзалият дорад [5, с.695].

Ҳамин тавр, маводи «Феҳристи китобҳои чопи сангии форсии ҳазинаи Шӯъбаи ленинградии Институти шарқшиносии АИ ИҶШС»-и О.П. Шеглова дар баробари муаррифии китобҳои муаллифон барои шинохти дигар ашҳоси дар ҷопу интишор саҳмгузашта назаррас мебошад. Дар натиҷаи баррасии маълумоти ин феҳрист маълум

гардид, ки заҳмату фаъолияти дастаҷамъонаи хунармандоне, чун котиб, мусаххех, рассом, саҳҳоф, ношир ва тоҷир далели он аст, ки китоб чун ганчинаи заволнопазири ҷамъият чун сайёраи Замин дар гардиши доимӣ мебошад. Барои дар давоми асри XIX ва ибтидои асри XX бо микдори зиёд ва сифати беҳтар дастраси доираи васеи хонандагон гардидани он нақши тоҷиронро бояд маҳсусан қайд кард, ки бо як маҳорати хоса аудиторияи муайянро пайдо ва бо кутуби зарурӣ таъмин менамуданд.

Адабиёт

1. Дмитриев, Г.Л. Распространение индийских изданий в Средней Азии в конце XIX – начале XX в. [Текст] // Книга. Исследования и материалы: Сб. VI. – М., 1962. – С.239-254.
2. Насриддин, Абдулмансон. Куллиёти осор. Дар ҳафт мӯҷаллад. Ҷилди ҳафтум [Матн]. – Ҳуҷанд: Ношир, 2013. – 764 с.
3. Ҷалил, Раҳим. Маъвои дил: Повести воқеӣ. Китоби 2 [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 368 с.
4. Щеглова, О.П. Каталог литографированных книг на персидском языке в собрании ЛО ИВ АН СССР. В двух частях. Ч.1 [Текст]. – М.: ГРЛВ «Наука», 1975. – 400 с.
5. Щеглова, О.П. Каталог литографированных книг на персидском языке в собрании ЛО ИВ АН СССР. В двух частях. Ч.2 [Текст]. – М.: ГРЛВ «Наука», 1975. – 392 с.
6. Щеглова, О.П. Роль книготорговцев в развитии литографского книгоиздания (XIX – первое десятилетие XX в.) [Текст] // Письменные памятники Востока – 2012. – № 2 (17). – С.195-210.

МАВҚЕИ «ФЕҲРИСТ»-И О.П. ШЕГЛОВА БАРОИ ШИНОХТИ КИТОБҲОИ ЧОПИ САНГӢ ВА ТО҆ЦИРОНИ КИТОБ

Мақола ба муаррифӣ ва таҳлили мундариҷаи «Феҳристи китобҳои чопи сангии форсии хазинаи Шуъбаи ленинградии Институти шарқшиносии АИ ИҶШС», ки бо қӯшиши О.П. Шеглова таҳия ва таълиф шудааст, ихтисос ёфтааст. Мақсад аз таҳия ва тадвиини феҳристи мазкур, пеш аз ҳама, муаррифии китобҳо, муаллифони он ва ба ин васила ҷалби муҳакқиқону мунаққидон барои таҳқиқи маҳсусиятҳои он мебошад. Феҳристи мазкур дар баробари муаррифии 1923 номгӯй китобу муаллиф, барои шинохти ашҳоси дар чопу интишор саҳмгузошта, чун котибон, мусаххехон, рассомон, саҳҳофон, ноширон ва тоҷирон низ аҳамиятнок мебошад.

Қайд мегардад, ки, вобаста ба моҳияти корбарӣ дар раванди феҳристсозӣ ба ҷанд нукта дикқат дода мешавад ва то имрӯз навъҳои гуногуни он, аз қабили алифбойӣ, мураттабӣ, мавзӯй, хронологӣ ва ғ. таҳия гардидаанд. Дар феҳристи мавриди баррасӣ қарордодашуда низ аксар ҷузъиёту нозукиҳои феҳристсозӣ бо тарҳи илмӣ татбиқ шудааст. Аз ҷумла, номгӯйи китобҳо вобаста ба мавзӯй ба баҳшҳои алоҳида – таъриҳ, ҷуғрофия, тарҷумаҳолӣ (биография), улум (тиб, математика, нуҷум, фалсафа, сиёсат, мантиқ, грамматика...), дастурҳои таълимӣ, лугатҳо, адабиёти бадей (назму наср) ва ғ. тасниф шудаанд.

Калидвозжаҳо: феҳрист, О.П. Шеглова, чопи сангӣ, китобҳои литографӣ, адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, чопхонаҳо, тоҷирони китобҳо, тоҷири ҳуҷандӣ – Ҳочӣ Сиддикҳоҷа.

РОЛЬ «КАТАЛОГ»-А О.П. ЩЕГЛОВОЙ В ПОЗНАНИИ ЛИТОГРАФИРОВАННЫХ КНИГ И КНИГОТОРГОВЦЕВ

Данная статья посвящена изучению содержания «Каталога литографированных книг на персидском языке в собрании Ленинградского отделения института востоковедения АН СССР», составленным стараниями О.П. Щегловой. Определено, что



целью составления данного каталога, прежде всего является представления книг и их авторов и таким образом привлечь внимание ученых и критиков к изучению особенностей данных произведений. В результате изучения структуры и содержания отмечено, что данный каталог совместно с предоставлением описи 1923 единиц книг и авторов, также значителен в познании других лиц участвующих в печати и распространении книг, такие как переписчики, корректоры, художники, переплётчики, издатели и торговцы.

Отмечается, что в зависимости от сущности использования уделяется особенное внимание некоторым моментам процесса каталогизации, и до сих пор были разработаны различные ее виды, например алфавитный, систематический, тематический, хронологический и др. Большинство деталей и нюансов каталогизации с научным оформлением применено в рассматриваемом каталоге. В частности, классифицируются список книг по теме в отдельных разделах – история, география, биография, естествознание (медицина, математика, астрономия, философия, политика, логика, грамматика...), учебные пособия, словари, художественная литература (поэзия и прозы) и т.п.

Ключевые слова: каталог, О.П. Щеглова, литографированное издание, литографические книги, персидско-таджикская литература, типографии, книготорговцы, худжандский книготорговец Хаджи Сиддикхваджа.

POSITION OF THE "REGISTER" OF O.P. SHEGLOVA FOR RECOGNITION LITHOGRAPHIC BOOKS AND BOOK DEALERS

The article presents and analyzes the contents of the "List of books of Persian lithographs of the treasury of the Leningrad branch of the Institute of Oriental Studies of the Institute of Oriental Studies of the USSR Academy of Sciences", which was created by O.P. Sheglova was developed and authored, specialized. The purpose of the development and compilation of this directory is, first of all, the presentation of books, their authors, and thus attracting researchers and critics to investigate its specialties. Along with the presentation of 1923 names of books and authors, this directory is also important for recognition of people who contributed to printing and publishing, such as secretaries, editors, artists, journalists, publishers and merchants.

It is noted that, depending on the essence of the user, attention is paid to several points in the cataloging process, and until now there are various types of it, such as alphabetical, chronological, thematic, chronological, etc. have been developed. Most of the details and nuances of cataloging with a scientific design have been applied in the catalog under consideration. In particular, the list of books related to the subject in separate sections - history, geography, biography (biography), science (medicine, mathematics, astronomy, philosophy, politics, logic, grammar...), educational manuals, dictionaries, fiction (poetry prose) etc. are classified.

Keywords: register, O.P. Sheglova, stone printing, lithographic books, Persian-Tajik literature, printing houses, book traders, Khujand merchant - Haji Siddiqkhoja.

Маълумот дар бораи муаллиф: Кодирова Фирӯза – доктори фалсафа (PHD) аз рӯи ихтисоси филология, корманди МД «Маркази илмии Камоли Хӯчандӣ». Нишонӣ: ш. Хӯчанд, кӯчаи академик Раҷабовҳо 59. Тел: +992 92 830 39 03, E-mail: fkodirova 9101@mail.ru.

Сведения об авторе: Кодирова Фируза – доктор философии (PHD) по специальности филолог, сотрудник ГУ «Научный центр Камола Худжанди». Адрес: г. Худжанд, ул. академиков Раджабовых, 59. Тел: +992 92 830 39 03, E-mail: fkodirova 9101@mail.ru.

About the author: Firuza Kodirova – PhD in philology, employee of the State Institution “Kamol Khujandi Scientific Center”. Address: Khujand, Academician Radzhabovykh Street, 59. Tel.: +992 92 830 39 03, E-mail: fkodirova 9101@mail.ru.



ЗАБОНШИНОСӢ, АДАБИЁТШИНОСӢ ВА ПУБЛИСТИКАШИНОСӢ ЯЗЫКОЗНАНИЕ, ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ И ПУБЛИЦИСТИКОВЕДЕНИЕ LINGUISTICS, LITERARY STUDIES AND JOURNALISTIC STUDIES

ТДУ 891.550: 620.9+624.03: 323 (575.3)

АНДАРЁФТИ ПУБЛИСТИЙ-ХУНАРИИ КОРЗОРИ НБО-И «РОГУН» ВА ФИДОКОРИИ ОФАРАНДАГОНИ ОН

Муродӣ Мурод Бердӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар контексти ҳар гуна асари публитсистӣ воқеаи муҳимми давру замони муайян қарор мегирад. Воқеаҳои давру замони муайян худ аз худ муҳим, ҷолиб ва аҳамиятнок шуда наметавонанд, барои ба ин дараҷа расидани онҳо афроде нақш мегузоранд. Маҳз ба шарофати неруву тавони фавқулодаи ашҳоси гуногункасбу гуногунпеша дар зиндагии иҷтимоии инсонҳо воқеаҳои ҷолибу таъсиргизор рӯх медиҳанд, соҳаҳои муҳталифи ҳаёт таровати тоза касб мекунанд, ҷомеа рушд меёбад, қишвар обод мешавад, сатҳи некуаҳволии мардум боло меравад, умед ба фардои нек қавӣ мегардад. Ин раванд, аз як тараф, нерӯи созандагиву бунёдкории шаҳсро сабит созад, аз ҷониби дигар, баёнгари ин падида аст, ки ин ҳомеа дар ин ё он давраи мушахҳас ба чунин неруи азим, балки сарнавишсоз ниёз дошта аст.

Нерӯҳои созандаву бунёдкори инсонӣ ва майдони корзору пайкори иродатмандонаи корсозон дар ҳар давру замон мавриди таваҷҷуҳи аҳли қалам қарор доштаву дорад. Самараи кӯшишу талош, азму ирова, тавону гайрат, матонату заковат ва самимияту садоқати нерӯҳои созандаву бунёдкор, дар сад соли охир, баҳусус диққати адибону публитсистонро ба худ кашида, ки ҳосили кори мушоҳидаву таҳқиқи воқеиву бадеии корзорону корсозони иродатманд дар садҳо асарҳои адабиву публитсистӣ таҷассум ёфтааст.

Чунончи муҳакқиқ Н. Охунзода қайд кардааст: “Мавзуи бунёдкорӣ ва кору пайкори шаҳсиятҳои намоён дар публитсистикаи тоҷик анъанаи таъриҳӣ дошта бошад ҳам, он дар публитсистикаи замони истиқлол мавқеи меҳварӣ пайдо кардааст. Дар ин самт навиштаҳои публитсистону адибон доир ба таърихи навини Тоҷикистон, истиқолияти давлатӣ, Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ, бунёдкорӣ аз фаъолияту корномаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шаҳодат медиҳанд” [6, с.8]. Воқеан, дар тули даҳсолаҳои охир адибони публитсист ва намояндагони касбу кори гуногун ба корномаи коргарон – мутахассисони созандаву бунёдкор таваҷҷуҳи нисбатан бештар намудаанд. Раванди мушоҳидаву боздидҳо, омӯзишу пажӯҳишҳо аз майдони корзори нақбу неругоҳҳои барқӣ ва воҳӯриву сӯҳбатҳо бо соҳтмончиёни соҳибкасбу фидокор имкон фароҳам оварда, ки як силсила асарҳои публитсистӣ дар қолаби жанрҳои лавҳаву очерк ва қиссаву достон таълиф ва манзури хонандагон гардад.

Асари «Ҷонам фидои Рогун»-и Шералӣ Мӯсо ва маҷмуаи мақола, лавҳа ва ёддоштҳо бо номи «Шаҳомати «Рогун» аз зумраи асарҳое мебошанд, ки дар соли 2023 интишор ёфта, дар онҳо шинохт ва таассуроти муаллифони гуногун доир ба майдони



корзор ва қаҳрамониҳои корсозони НБО-и «Рогун» бозтоб гардидааст. Ин асарҳо аз нигоҳи шаклу мазмун ва жанру мундариҷа мутафовити ҳамдигар бошанд ҳам, объекти тасвир ва мақсади нигорандагони онҳо, ки дар асарҳо ҳамчун гояи асосӣ буруз кардааст, мушобехи ҳам аст. Аксари муаллифон кӯшиш намудаанд, ки гояи баланди бунёдкориро дар меҳвари навиштаи худ ҷой диханд. Чунончи муҳаққик А. Саъдуллоев дарёфтааст, «асари бадеӣ ва публисистӣ, пеш аз ҳама, қашфи гоя аст. Дар гоя воситаи моҳияти иҷтимоии асар ифода мегардад, барои нишонрас ва фарогир шудани идея ба эҷодкор қунҷковӣ лозим аст, аммо қунҷковӣ бояд мақсаднок бошад. Бофтани ҳама гуна фабула бо мақсади ифодаи ин ё он гоя барои асари бадеӣ заарнок аст» [10, с. 34]. Вучуд надоштани бофтаҳои таҳайюлии дур аз воқеиятҳои зиндагӣ омили дигари умумиятсоз дар чунин асарҳо гардидааст.

Албатта, дар ин асарҳо интиҳоби мавзуъ, мушоҳидаи объект, шинохти қаҳрамон, инъикос ва корнамоиҳои бунёдкорон бо нерӯву тавони эҷодии муаллифон сурат гирифтааст. Ин омили ҳунарӣ василаи асосии хоссагуфторӣ дар чунин асарҳои публисистӣ гардидааст.

Ба ин мазмун, асари «Чонам фидои Рогун»-и Шералий Мӯсо таҷассумгари зиндагиномаи як нафар аз соҳтмончиёни неругоҳҳои барқи обӣ – Ширинбек Укуматшоев аст, ки умри худро сарфи ин пеша намуда, аз корманди қаторӣ то муҳандиси соҳтмони НБО-и «Рогун» расидааст. Муаллиф зиндагиномаи Ширинбек Укуматшоевро аз даврони таҳсил дар мактаби таҳсилоти умумӣ то дами воласини ҳаёт дар сужаҳои гуногуни фараҳафзову ғамангез, пурмоҷарову ҳикматомез, андешазову тарбиявӣ бо забони содаву равон, ҷолибу муассир нақл кардааст. Ба ибораи муҳаққикиён Н. Солеҳов ва А. Саъдуллоев, «маълумоти тарҷумаиҳолиро истифода карда, муаллиф ба иҷтимогарони шаҳсият такя намуда, дар ҷарҳи гардон ба тағиироти равонию иҷтимоии қаҳрамон таваҷҷӯҳ менамояд» [11, с. 164].

Аз нигоҳи соҳтор ва сужа асар аз бахшҳои гуногун таркиб ёфтааст. Бахшҳо ба ҳам дар алоқамандии мавзӯй ва мантиқӣ қарор дошта, дар маҷмуъ раванди ташаккули хислатҳои инсонӣ ва камолоти қасбии қаҳрамони асар – Ширинбек Укуматшоевро бозгӯ менамоянд. Ин раванд бо нақлу тасвири даҳ марҳалаи зиндагии қаҳрамон, ки ҳар қадом дар алоҳидагӣ асари ҳурди публисистиро мемонад, мазмун ва моҳияти том пайдо кардааст: якум, ручӯъ ба мавзуъ, таваллуд ва тарбия дар оилаву мактаб, ангезаи интиҳоби қасби оянда ва таҳсил дар донишкадаи олий; дуюм, хизмат дар сафи артиш (Туркманистон), оғоз ва идомаи фаъолияти корӣ дар неругоҳҳои барқи обии «Шучанд», «Ванҷ», «Хоруғ» ва «Ишкошим», соҳтмони нақбҳои «Данғара» ва «Рогун» ва ҳамчун муҳандис ба камол расидани ў; сеюм, тавассути котиби парткоми соҳтмони НБО-и «Рогун» Комилов Икром Ёдгорович ба назди сардори трести «Тоҷикгидромаҳсуссоҳтмон» Сафар Ниёзов даъват шудани қаҳрамон ва тағиiri вақти таъйиншуда; ҷаҳорум, тафсили дар вақти таъйиншуда ба назди Сафар Ниёзов ҳозир нашудан, пешниҳод ба вазифаи нав – сардори НБО-и «Помир-1», панҷ соли кор дар ин НБО, бозгашт ба Рогун, табадуллоти солҳои аввали истиқлолияти кишвар, таъсири он ба парокандагии коргарон ва тарки Рогун кардани қаҳрамон; панҷум, бозгашт ба хона (Рушон), бекорӣ, беморӣ, муроҷиат барои кор ба НБО-и «Помир-1», муносибати дағалу дурушти шогирдаш Аламшо, кор дар ин иншоот ва дар қатори ҷандин коргарон ихтисолор гардидани Укуматшоев; шашум, тафсили «теғи сухану борони табиат», беморӣ, азоби бекорӣ, дар фикри шуғл, чӯпонӣ, воҳурии тасодуфӣ бо раиси ширкати «Барқи тоҷик» Ҷӯрабек Нурмуҳаммадов ва пешниҳоди баргаштан ба Рогун; ҳафтум, ба сифати сармуҳандиси НБО-и «Рогун» ба кор таъйин шудан, тафсили қисмати қаҳрамон, ифтиҳор аз баландии дарғоти неругоҳҳои барқи обии «Норак»-у «Рогун»; ҳаштум тасвири субҳи Рогун; нуҳум, нақли воқеаи соҳтани дарғоти 49-метраи соли 1987, ҳароб

шудани ин дарғот ва умеди азнавсозии он; даҳум, андешаҳои мақтаъӣ: бастани дарғот (2016), ба руҳсатӣ фиристонидани Ширинбеков, шикастани бугуми зону, ёди ҷашни Сада (рушнӣ), ташкили оши хайрбодӣ, фавт.

Ин бахшҳо ҳар қадом порчае аз ҳаёти қаҳрамони асосии асар Ширинбек Укуматшоев мебошанд, ки бо эҳсоси эҳтирому арҷузорӣ ба ӯ, садоқати ватандӯстиву меҳанпарастӣ, ифтихор аз меҳнатдӯстиву бунёдкорӣ бо маҳорати хос ва иртиботи мантиқии гуфтор нақл карда шудаанд. Нақли пораҳои ҳаёти қаҳрамон, ки дар маҷмӯъ ташаккули вижагиҳои шаҳсӣ ва камолоти касбии ӯро таҷассум менамояд, худи муаллиф аст. Сужасозӣ ва нақли муаллиф, аз як тараф, ифодагари панорамаи васеи воқеаву рӯйдодҳои бозгуунандай ҷеҳраи воқеии қаҳрамони асар гардида бошад, аз ҷониби дигар, аз қобилияти баланди дарки моҳияти воқеиятҳои иҷтимоӣ ва ҳунари тасвиргарои нигоранда дарак медиҳад.

Ин ручуъҳои публистиқӣ нақлу тасвирҳо аз ҳаёти қаҳрамон ба таъбири А. Саъдуллоев, «ба ҷараёни ҳати сужа тобеъият пайдо кардаанд, ки дар қашфи характер ва ифши ҷаҳони ботинии шаҳс мусоидат намудаанд» [10, с. 176].

Зимнан, Шералий Мӯсо дар таркибсозии мавзӯъ ва тасвири ҷузъиёти гуногуни он маҳорат ва ҳунари хосса дорад. Чунончи дар очерки сафарии ӯ «Рӯзи нур» ин ҳунари ӯ натанҳо баъроъ намудор мегардад, балки ба воқеаи тасвиршуда ҳашамат бахшидааст. Сафар ба шаҳри афсонавии Роғун бо инояти Асосгузори сулҳу вахдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалий Раҳмон ва ба мақсади воҳурӣ ва сӯҳбат бо корсозони НБО-и «Роғун» сурат грифтааст.

Зикри рӯз ва ҳайати сафар, оғози роҳ, ручуъ ба сафари пешин, ки 29 октябри соли 2016, ба муносибати бунёди пойдевори асосӣ, соҳтмони сарбанди Неругоҳи барқи обии «Роғун» ба вуқӯй пайвастааст, тасвири лаҳзаҳои паси фармони булдозери пуриқтидори замонавӣ нишастани Пешвои миллат ва тадриҷан бастани пеши дарёи Ваҳш, бозтоби сӯҳбатҳои идомаи роҳ, расидан ба шаҳри Роғун, баргузории маҳфил ва бозгашт ҷузъиёти таркибии очерки «Рӯзи нур»-ро ташкил медиҳанд. Дар зоҳир ин лаҳзаҳо бозгӯйи сафари якрузai муаллиф ва ҳайати ҳамроҳони ӯ мебошанд, ки дар вақту замони муайян рӯҳ дода, воқеиятҳои ошноро бозтоб менамоянд. Аммо моҳиятан чунин нест. Диду назар, сухандониву сухансозӣ, мавқеву ормон ва маҳорату ҳунари эҷодкории муаллиф имкон дода, ки ҷузъиёти очерк ба ҳам иртиботи мазмуниву мантиқӣ пайдо карда, нақлу тасвирҳо ҷаззоб ва пурҳикмат бароянд, фазои мутантану таъсирбахш ба қас ҳаловату умед бахшад. Ин санъати публистика аст, ки ба таъбири муҳаққик Е.П. Прохоров «маҳорати ба ҳонанда пешниҳод намудани тарҳи зиндагӣ, панорамаи воқеиёти муосирро маҳдуд намекунад..., балки аз публистиқи фаҳмиши бештари рӯйдодро тақозо менамояд. Муайян кардани муносибати худ ва ироаи музокира, гуфтугӯ ва фикри ҳонанда танҳо дар ҳолате мұяссар мешавад, ки мавқеъ аниқ ва устувор бошад» [7, с. 151].

Маҳз муносибати муайян, мавқеи аниқ ва устувор боис гардида, ки мақсади матлаб равшан ва тарзи баёни он ҷолибу муассир барояд. Нависанда дар нақлу тасвири дидаву шунида озод бошад ҳам, назараш ба макону фазои муайян иртибот мегирад. Ӯ ҳамеша дар хуруш ва хүшӯр аст, пайваста сайд мечӯяд ва бо фаро расидани фурсат, чун саёди моҳир нишон мегирад ва тиравро ба ҳадаф мерасонад. Чунончи:

“Мошини мо сӯи шаҳри Роғун роҳ пеш гирифт.

Ҳама ҳомӯш, ба андешаи худ банд буданд. Субҳи зебову офтобӣ ва гулшукуфти баҳорӣ. Ҳатто шуввоси мошин гӯшҳоямонро навозиш мекард. Ин навозиш мурғи ҳаёламро болу пар бахшид, ки он ба рӯзи 29-уми октябрисоли 2016 парвоз кард. Он рӯз низ бо меҳрубонии Ҷаноби Олӣ ба Роғун даъват шуда будем.

Чун Ваҳши саркаши худ аз шавқ сар қашидам,

Шайпури фатҳи ҳалқам бори дигар қашидам” [4, с. 104].



Ё:

“– Рогун афсонаи буду набуд нест, корзори ифтихор, чабҳаи номус, арсаи нангу ор. Шумо шерона камар бубаста, бо шасту ҷидду ҷаҳди Рустаму Фарҳод, дар синаи кӯҳ коҳи нур бунёд мекунед, – гуфт устод ва сипас бо шевай ба худ хос, бо эҳсосу ҳаяҷони пуршӯру шар ба қироати шеър пардоҳт” [4, с. 110].

Ш. Мӯсо аз раванди бунёдкориҳо хуб воқиф аст, ў дар фатҳи тамоми воқеаҳои бузурги таъриҳии алоқаманд ба бунёдкориҳо иштирок доштааст. Аз ин рӯ нақл ва тасвирҳояш ҳусусияти репортажро гирифта, бо табиию пурэҳсосӣ ва гувороиву умебахшӣ саҳнаҳои воқеиро пешӣ назари хонандад намудор мегардонанд.

“Курбоналий таронаи тозаву дилошӯби рақсӣ сар кард. Ў ҳам чун Муҳаммад мекӯшид, ҳарҷӣ ҳунаре дорад, ба кор барад. Воқеан худро дареғ надошта, тамоми маҳораташро ба ҳозирон мебахшид. Ва гӯё соҳтмончиёнро бе бода маст менамуд. Онҳо аз таҳти дил чунон зебо мерақсиданд, ки хуршеди тобон аз онҳо ҷашм намеканд”.

“Рогун бештар аз он аст, ки мо мепиндорем. Натанҳо марзи номус, балки маҳаки номус низ ҳаст!... Фаротар аз ин ҳама, бидуни шаку шубҳа, бе муболига Рогун муъҷиза аст” [4, с. 111].

Ҳунари тасвиргароии нигорандад низ беш аз он аст, ки мо мепиндорем. Ў на танҳо дар бораи қаҳрамон ва корномаи он зебо сухан меронад, балки аз фаъолияти ибраторомӯзи ў ба ҳаяҷон меояд, шодӣ мекунад ва дигаронро барои ба ин шодӣ шарик гардидан талқин менамояд.

Соҳтмони Неругоҳи барки обии «Рогун» дар фазои иттилоотии кишвар, бавижадар матбуоти даврӣ, адабиёт ва публистикаи тоҷик ҷойи маҳсус дорад. Инкишофи минбаъдаи натанҳо Тоҷикистон, балки кишварҳои минтақа аз бисёр ҷиҳат ба бунёди ин соҳтмони азим вобаста аст. Аз ин рӯ, раванди бунёди онро инъикос кардан, мушкилоташро баррасӣ намудан, кори пуршарафи бунёдкоронро нишон додан, симои коргарон – пешоҳангонро оғаридан вазифаи фахрӣ ва муҳимми натанҳо публистикуни адибон, балки муҳаққиқону омӯзгорон низ гардидааст. Ин аст, ки раванди омодагӣ ва бунёди ин соҳтмони азим аз ибтидо то имрӯз таваҷҷӯҳи рӯзноманигорон, публистикон, адибон ва зиёйёни касбу кори гуногунро ҷалб намуда, дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ ва дар шакли китобҳои алоҳида асарҳо ба ҷониши шудаанд.

Корро дар ин соҳтмон метавон ба се давра ҷудо кард. Давраи аввал асоснокгардонии бунёди соҳтмони НБО-и «Рогун» аст, ки соли 1930 бо тарҳрезии ин неругоҳ оғоз гардида, соли 1931 бо омадани таҳқиқотчиёни аввал ба мавзеи Рогун идома пайдо намудааст.

Давраи дуюм аз соли 1976 бо аввалин таркишҳои анҷомдодаи бунёдкорон дар соҳтмони НБО-и «Рогун» оғоз гардида, то соли 1981 идома ёфтааст. Шурои Вазирони ИҶШС муқаррар менамояд, ки соҳтмон соли 1993 бояд анҷом ёбад.

Бо сабаби муташаниҷ гардидани вазъи сиёсии Тоҷикистон соли 1990 кори соҳтмон натанҳо қатъ гардид, балки бо сар задани обхезиву оғатҳои табиӣ заҳматҳои кашидаи бинокорон барабас рафт.

Давраи сеюми соҳтмони НБО-и «Рогун» ба замони соҳибистиклолии кишвар ва иқдому ташаббусҳои бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иртибот мегирад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон натанҳо дар ҳалли масъалаи глобалии идомаи бунёди НОБ-и «Рогун» азму талоши бочуръат кардаанд, балки, чунончи адиби публисти Бахтиёри Муртазо шоҳидӣ медиҳад: «дар ҳар сафари кориашон ба минтақаҳои соҳтмони неругоҳи «Рогун» ба роҳбарон, муҳандисон ва коргарон сифати амалиёти эҳёгарӣ ва навсозиро ҷиддӣ таъқид менамуданд» [3, с. 30].

Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар воҳӯрӣ бо зиёйёни мамлакат аз 19 марта соли 2011 ба публистика ҳамчун соҳаи эҷоди зарурии замони

Истиқлол рӯй оварда, аз чумла таъкид карда буданд: «Вақти он расидааст, ки адібони точик бештар ба таҳияи мақолаҳои публисистӣ ва очеркҳои проблемавӣ даст зада, мардумро аз рӯйдодҳои кишвар, дастовардҳои диёри азизамон, масъалаҳои рӯз ва хатарҳои даҳшатбори замони ноором огоҳ созанд» [8].

Дар баробари ин ташкилоту муассисаҳои гуногун барои боздид аз корзори НБО-и «Рофун» сафарҳои сайёр ташкил намуда, бардоштҳояшонро дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва матбуоти даврӣ инъикос намуданд. Чунончи мушоҳидаҳои сафар ва бардоштҳои устодону кормандони ДМТ доир ба ин соҳтмон, ки аз сафар ба корзори он ҳосил шудааст, дар маҷмуае бо номи «Шаҳомати «Рофун»» ба нашр расидааст. Албатта, бардошту таассуротҳо яксон нестанд, дар онҳо вижагиҳои хос ва умумӣ паҳлуи ҳам омадаанд. Ба ин манзур, дар ағлаби нигоштаҳо факту арқоми якранг, мушоҳидаҳои ҳамгун, таманиёти воҳид ба назар мерасад. Ин ҳолати табиӣ ва амири воқеӣ аст, зеро объекти мушоҳида ва манбаи иттилоот барои ҳама як будааст. Ҳамчунин нигоштаҳо аз рӯйи ҳаҷм ва масъалагузорӣ рангоранг буда, дар ҳар қадоме аз он фикр ва таассуроти тозае ба мушоҳида мерасад, ки баёнгари диду назар, шинохт, мухабbat ва садоқати муаллифон ба ободкориҳои кишвари маҳбубамон – Тоҷикистон, баҳусус соҳтмони НБО-и «Рофун» аст. Ба гунаи таассуроти муовини мудири Маркази иттилоотӣ-таҳлилии ДМТ Ҷ. Абдуғаффор, ки навиштааст: “Зимни боздид аз ин иншооти аср дарк намудам, ки сиёсати пешгирифтai Пешвои миллат муҳтарам Эмомали Рахмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ободу зебо гардонидан, аз ҷиҳати иқтисодӣ пеш бурдани мамлакат ва беҳтар намудани сатҳу сифати ҳаёти мардум бесабаб нест. Зеро дар саҳфаҳои таърихи навини тоҷикон – ба истифода додани НБО-и «Рофун» воқеаи беназир ба шумор рафта, ин неругоҳ метавонад дар рушди иқтисодиёт ва иҷтимиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд” [12, с. 166].

Миёни нигоштаҳои ин маҷмуа ба асарҳое дучор омадан мумкин аст, ки дар онҳо мушоҳидаву шунидаҳо айнан нақл нашуда, дар бозтоби лаҳзаҳои сафар ва корзор маҳорат ва ҳунари нигорандагии муаллиfon низ буруз намудааст. Нигоштаҳои Б. Қутбиддин “НБО-и «Рофун» азamat аст” [12, с. 50-66], М. Муродӣ “Файзи НБО-и «Рофун»” [12, с. 105-109], С. Асозода “Рофун – коҳи нур” [12, с. 119-124], Ҷ. Абдуғаффор “Рофун” – арсаи нангӯ номуси миллӣ” [12, с. 164-168], А. Қӯҷаров “Рофуннома” [12, с. 234-140] ва гайраро метавондори чунин хусусият донист. Ба гунаи мисол нигоштаи Б. Қутбиддин дар қолаби жанри сафарнома шакл гирифтааст. Бинобар ин дар тасвиру баёни ӯ мушоҳидаҳои сарироҳӣ, тафсили моҳияти сафар, ҳайат ва мақсади он, шарҳи маълумоти раҳбалад – Қурбонназар Давронов доир ба раванди корҳо дар баҳшҳои гуногуни соҳтмон, тасвири лаҳзаҳои ҷолиби корзор ва амсоли ин бартарӣ дорад. Маҳдудияти вақт ва доманаи объекти мушоҳидашуда, имкон надодааст, ки ӯ ба олами корзор амиқ шавад ва моҳият ҷӯяд. Шояд бо чунин сабаб ӯ таъкид кардааст, ки “сафари мо ба ин неругоҳ мушоҳида буд, на таҳқиқ. Яъне ҳама чизро бештар дар зоҳир медиед” [12, с. 65]. Воқеаан, ин ишораи муаллиф дуруст аст. Чунин хусусиятро дар ағлаби нигоштаҳои маҷмуаи «Шаҳомати «Рофун»» мушоҳида мекунем.

Очерки Майд Салим “Дар корзори умр” [9], ки низ зимни сафари ӯ ба ин соҳтмони азим, эҷод шудааст, аз чунин хусусият бебаҳра нест. Аммо дар муқоиса ба матлаби боло Майд Салим ба мушоҳидаҳои роҳ машғул нагардида, бевосита аз тасвири корзори «Рофун» шурӯъ мекунад. Аз ин лиҳоз нигоштаи ӯ зери рубрикаи “Очерк” ба табъ расидааст, ки дуруст аст.

М. Салим имкон ва фурсат доштааст, ки тули се рӯз (шояд аз ин зиёд) ба корзори Рофун шинос шавад, бо директори генералии ҷамъияти саҳомии кушодай НБО-и «Рофун» ва коргарон ҳамсӯҳбат гардад, бо ҳидояти муҳандисон аз мавзеи нақбҳо, шахтаю шаҳре, ки дар зери кӯҳҳо, дар синаи сангарҳо обод гардида истодааст, дидан кунад.



“Дар корзори Рогун” низ хатти муайян дорад. Мушоҳидаву боздиҳои муаллиф, дар шакли сахнаҳои ҷудогона бо низом ва зикри рӯзу вакт инъикос ёфта, дар маҷмуъ панорамаи корзори Рогунро ба вучуд овардааст. Мундариҷаи матни очеркро аз нигоҳи соҳтор ва моҳият ба чор ҷузъ метавон ҷудо намуд. Якум, тасвири лаҳзаҳои мушоҳидашуда, дуюм, ҳикмати нақли мусоҳибону ҳамсұхбатон, сеюм, тафсили мавқеи муаллиф доир ба манзalati соҳтмон ва “бастакори он” – Эмомалӣ Раҳмон, чаҳорум зикри порчаҳои шеърӣ.

Тасвириҳои лаҳзаҳои мушоҳидашуда хонандаро аз рафти корҳо ва табиату азamatи соҳтмон ошно мегардонад:

“Рогун” бо садои путки коргарону овози беисти агрегатҳо ба дил неру мебахшад. Дар “Рогун” барҳақ табиат барои эҳёи ин марзу бүм дари файзу нусраташро күшодааст. Иқлим обу ҳаво мусоид, дарёи равон писанди ҳар бинанда аст. Дарё мавҷ мезанад ва суруд тавлид мешаваду розҳои дарё ифшо мегардад...”.

Сұхбатҳои бо коргарону мұхандисон ба масъалаҳои мавҷуда ва манфиати ин иншиот дар ташаккули кадрҳои ватанӣ, ҳусусан ҷалби ҷавонон ба кори ин соҳтмон ва амсоли ин рушанӣ меандозад:

“– Мұхандисону лоиҳакашон пештар намояндагони дигар миллатҳо буданд. Ҳоло бештар тоҷикон мебошанд. – гуфт Нуриддин”.

Андешиҳои мавқеъгаронаи муаллиф, сахнаҳои бевосита дар матн тасвиришуда ва гуфтаҳои ҳамсұхбатонро ба ҳам иртибот бахшида, ба мазмуни он солорӣ бахшидаанд:

“Рогун армони миллат аст. Пешвои маҳбуби миллатамон, ки устоди зиндаёд Бозор Собир” барҳақ “Бастакори ГЭС-и “Рогун” унвонашон карда буд, худашон ба булдозер нишаста, маҷрои рӯди Вахши сарқашро тағиیر доданд”.

Ҳамин тавр, соҳтмони НБО-и “Рогун” корзори нангү ном, қисмату сарнавишт ва ояндаи нурбори кишвар аст, ки тасвир ва таҷассуми корномаи он ҳам аз ҷониби адибони публицисти ба қавле “рөгуншинос”, ҳам аз тарафи рӯзноманигородону публицистони соҳибқалам ва ҳам аз сўйи ҳаводорони ин коҳи нур сурат гирифта, дар шакли асаρҳои гуногун манзури хонандагон гардидааст. Асаρҳои марбут ба ин иншиоти азим чи аз нигоҳи ҳаҷм, чи мазмун ва чи маҳорату ҳунари тасвирсозӣ яксон набошанд ҳам, шинохти корсозони НБО-и “Рогун” аз ҷониби муаллифон бо меҳру мұхаббат ба роҳбари оқилу доно, бастакори ин иншиот – Эмомалӣ Раҳмон ва умедворӣ ба “Рогун” ҳамчун манбаи рушноӣ ва рушди саноату иқтисодиёти кишвар сидқан ва содикона сурат гирифтааст.

Адабиёт

- Муродӣ, М. Таҳқиқи публицистии НБО-и “Рогун” [Матн] / М. Муродӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №2. – С. 83-95.
- Муродӣ, М. Муаммоҳои бунёди НБО-и “Рогун” ва тавсифи корномаи он дар публицистикай “Садои Шарқ” (1992-2022) [Матн] / М. Муродӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №3 (63). – С. 81-94.
- Муртазо, Б. Барномаи пешрафт ва бунёдкорӣ [Матн] / Б. Муртазо // Садои Шарқ. – 2017. – С.27-32.
- Мӯсо, Ш. Вақти гули себ [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе: Эр-граф, 2022. – 264 с.
- Мӯсо, Ш. Ҷонам фидои Рогун [Матн] / Ш. Мӯсо. – Душанбе, 2023. – 112 с.
- Охунзода, Н. Образи Пешвои миллат дар публицистикай китобӣ [Матн] / Н. Охунзода. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 254 с.
- Прохоров, Е.П. Искусство публицистики [Текст] / Е.П. Прохоров. – М., 1984. – С.151.
- Раҳмон, Э. Сұханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёйёни мамлакат, 19 марта соли 2011 [Матн] / Э. Раҳмон // Ҷумҳурият. – 2011. – 27 март.

- 
9. Салим, М. Дар корзори умр [Матн] / М. Салим // Адабиёт ва санъат. – 2023. – 23 ноябр.
 10. Саъдуллоев, А., А. Хосияти адабиёт [Матн] / А. Саъдуллоев. – Душанб: Адиб, 2000. – 256 с.
 11. Солеҳов, Н. Муаммои назарияи публитсистика [Матн]: маводи дарсӣ / Н. Солеҳов, А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2015. – 184 с.
 12. Шаҳомати “Роғун” [Матн]: маҷмуаи мақола, лавҳа ва ёддошт / мураттибон Б. Кутбиддин, Т. Иҳромов; муҳаррир М. Муродӣ. – Душанбе: ДМТ, 2023. – 278 с.

АНДАРЁФТИ ПУБЛИСТИЙ-ХУНАРИИ КОРЗОРИ НБО-И «РОҒУН» ВА ФИДОКОРИИ ОФАРАНДАГОНИ ОН

Дар мақола дараҷаи шинохти корзору корсозони НБО-и «Роғун» дар заминай таҳлили асарҳои публитсистии муаллифони гуногун таҳқиқ шудааст.

Дар замони соҳибиқиёлолии Тоҷикистон бунёди Неругоҳи барқи обии «Роғун» ҳамчун иншооти бузурги тақдирсоз шинохта шуда, таваҷҷухи адибону публитсистон, рӯзноманигорон ва ҳамчунин нафарони касбу кори гуногун ба раванди бунёди он зиёд гардид. Дар заминай мушоҳидаву боздидҳо, омӯзишу пажуҳишҳо аз майдони корзори ин неругоҳи барқӣ ва воҳуриву сӯҳбатҳо бо соҳтмончиёни соҳибкасбу фидокор як силсила асарҳои публитсистӣ дар қолаби жанрҳои лавҳаву очерк ва қиссаву достон ба табъ расонида шуд.

Дар ин мақола қиссаи публитсисти Ш. Мӯсо “Ҷонам фидои Роғун”, маҷмуаи мақола, лавҳа ва ёддошти “Шаҳомати “Роғун” ва очерку сафарномаҳои дар тули соли 2023 дар нашрияи “Адабиёт ва санъат” интишоргардида баррасӣ шудааст.

Таҳлилҳо нишон дод, асарҳои марбут ба ин иншооти азим аз нигоҳи ҳаҷм, мазмун ва маҳорату хунари инъикосу тасвир дар як сатҳ набошанд ҳам, шинохти корзори НБО-и “Роғун” ва бунёдкорони он аз ҷониби муаллифон бо меҳру муҳаббат ба роҳбари оқилу доно, “бастакори ин иншоот” – Эмомалӣ Раҳмон ва умедворӣ ба ояндаи “Роғун” ҳамчун манбаи рушной ва рушди саноату иқтисодиёти кишвар сидқан ва содикона сурат гирифтааст.

Калидвоҷаҳо: НБО-и “Роғун”, корзор, бунёдкорон, адиб, публитсист, мушоҳида, инъикос, тасвир, мундариҷа, жанр, раванд, маҳорат.

ХУДОЖЕСТВЕННО-ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ЭПОПЕИ «РОГУНСКАЯ ГЭС» И ГЕРОИЗМА ЕЕ СОЗДАТЕЛЕЙ

В статье, на основе анализа публицистических произведений различных авторов, исследуется степень познания и осмысления положения строительства строителями ГЭС «Роғун».

В период независимости Таджикистана строительство гидроэлектростанции “Роғун” было признано крупным судьбоносным сооружением, и к процессу ее строительства возросло внимание писателей, публицистов, журналистов, а также представителей различных профессий. На основе наблюдений, изучения и исследования процесса работы этой электростанции, встреч и бесед с преданными своему делу строителями был опубликован ряд публицистических произведений в жанрах зарисовки, очерка и рассказа.

В статье рассматриваются публицистическая повесть Ш. Мусо "Ҷонам фидои Роғун" («Душа моя жертва Роғуна»), сборник статей, зарисовки и мемуары “Шаҳомати” Роғун“ («Величественность «Роғуна»), а также некоторые очерки и путевые



заметки, которые были опубликованы в издании «Адабиёт ва санъат»(«Литература и искусство») за 2023 год.

Анализ показал, что произведения, связанные с этим гигантским сооружением, несмотря на разнообразие с точки зрения объема, содержания, мастерства и искусства отражения и изображения, осмысление работы Рогунской ГЭС и ее строителей авторами происходило искренне и добросовестно с любовью к мудрому руководителю, «архитектору» этого грандиозного строительства – Эмомали Рахмону и с надеждой на будущее “Рогуна” как источника света, роста промышленности и экономики страны.

Ключевые слова: ГЭС "Рогун", эпопея, основатели, писатель, публицист, наблюдение, отражение, изображение, содержание, жанр, процесс, мастерство.

ARTISTIC AND PUBLICISTIC INTERPRETATION OF THE EPIC “ROGUN HPS” AND THE HEROISM OF ITS BUILDERS

The article, based on the analysis of journalistic works by various authors, examines the level of knowledge and understanding of the situation of the construction of the Rogun Hydroelectric Power Station by the builders.

During the period of Tajikistan's independence, the construction of the Rogun Hydroelectric Power Station was recognized as a major fateful structure, and the attention of writers, publicists, journalists, as well as representatives of various professions increased to the process of its construction. Based on observations, study and research of the process of operation of this power station, meetings and conversations with builders dedicated to their work, a number of journalistic works were published in the genres of sketches, essays and stories. The article discusses the journalistic story of Sh. Muso "Konam fidoi Rogun" ("My soul is a victim of Rogun"), a collection of articles, sketches and memoirs "Shakhomati" Rogun" ("The Majesty of "Rogun"), as well as some essays and travel notes that were published in the publication "Adabiyot va san'at" ("Literature and Art") for 2023.

The analysis showed that the works related to this gigantic structure, despite the diversity in terms of volume, content, skill and art of reflection and depiction, the understanding of the work of the Rogun HPP and its builders by the authors was sincere and conscientious with love for the wise leader, the "architect" of this grandiose construction - Emomali Rahmon and with hope for the future of "Rogun" as a source of light, industrial growth and the country's economy.

Keywords: Rogun HPP, epic, founders, writer, publicist, observation, reflection, image, content, genre, process, skill.

Маълумот дар бораи муаллиф: Муродӣ Мурод Бердӣ – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Нишонӣ: Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. E-mail: murodi-65@mail.ru

Сведения об автор: Муродӣ Мурод Бердӣ – доктор филологических наук, профессор кафедры печати Таджикский национальный университет. Адрес: Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. E-mail: murodi-65@mail.ru

Information about the author: Murodi Murod Berdi – doctor of philology, professor of the department of printing of the Tajik national University. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17. E - mail: murodi-65@mail.ru

ТДУ 891.550 (092): 801+809.155.0: 620.9 (575.3)

БАЪЗЕ ВИЖАГИҲОИ МАҲОРАТИ НАВИСАНДА ҶАМОЛИДДИН ТОШМАТОВ ДАР ЭҶОДИ АСАРҲОИ ПУБЛИСИСТИИ МАРБУТ БА БУНДЁИ НЕРУГОҲИ РОҒУН

Чумъаев Мехроб Одинаевич
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Вақте ки сухан дар бораи маҳорати нигориши эҷодкор меравад, пеш аз ҳама, то чӣ андоза дурусту мохирона истифода бурдан аз ғановати лексикию имконоти грамматикии забон дар назар дошта мешавад [17, с. 21]. Ба ибораи дигар, муваффақияти эҷодкор ба корбурди дурусти имконоти забон вобаста буда, ӯ «маҳз ба воситаи сухани созанд, ба воситаи забони поку беолоши ва буррову оташин ба дили хонанда роҳ меёбад» [15, с. 4; 16, с. 5]. Дар иртибот ба ин метавон гуфт, ки забони асарҳои ба бунёди иншоотҳои гидроэнергетикӣ бахшидаи нависандай публисист Ҷамолиддин Тошматов, ки дар маҷмуаи «Қашшофони Рогун» ҷамъ оварда шудаанд, аз ҷиҳати забон содаву равон мебошад. Хонанда ба осонӣ он матлаберо, ки нависанда дар пеши худ гузоштааст, пай мебарад, аз мақсаду мароми ӯ ба хубӣ огоҳ мешавад. Ҷамолиддин Тошматов тавонистааст, зимни эҷоди ҷунин асарҳо матлабро бо вожаҳои ҳамафаҳму умумиистемоли забон баён намояд, аз истифодаи воҳидҳои луғавии душворфаҳми забонҳои бегона, тасвирҳои муғлақу ташбехоти қасношунид ва истиорроҳои пӯшидаву қинояҳои норавшан, муболигаҳои қаснофаҳм ҳуддорӣ намояд. Масалан, дар порҷаи зерин ҳам воҳидҳои луғавии аслии тоҷикӣ ва ҳам иқтибосии арабӣ ба ҳамаи соҳибони забон фаҳмо буда, хонанда матлаби нависандаро бо осонӣ дарк менамояд:

Дарёи Вахш барҳақ муъчизаи бемисл, беҳтарин неъматест, ки Ҳудованд барои мо ато кардааст. Аз оби ҷонбаҳшу нурофарини Вахш кишиварамон ба манбаи нурӯ зиё, ҳамҷунин макони пахтai маҳиннаҳ, ки ба иқтисодиёти мамлакат таъсири қалон мерасонад ва диёрро сарсабзу ҳуррам мегардонад, мубаддал гаштааст [11, с. 15].

Ё дар ин порҷа қалимаҳои иқтибосии русию аврупой ба назар расанд ҳам, ба фаҳмидани матлаби нависанда монеъ намешаванд:

Лайс бо аъзоёнаи маслиҳат кард. Мусоамак Ҷалилови панҷоҳу панҷсола, Мирзоамак Одинаеви панҷоҳу яксола барин қариб шаши нафар ветеранҳои бригада ба ин кори душвори сангкорӣ миён бастанд. Номи бригада тағиyr ёфт. Онро бригадаи комплексии бетонрез ва сангкорон номиданд [11, с. 24].

Дар асарҳои бадеию публисистӣ диалог яке аз воситаҳои хеле таъсирибахшу дикқатчалбунанда ва ниҳоят пурсамири муносибати оммавӣ ба ҳисоб меравад. Ба ақидаи муҳаққиқони соҳаи публисистика комёбии муносибати оммавӣ дар ҷомеа аз бисёр ҷиҳат ба тарзу воситаҳои муюшират вобаста мебошад [14, с. 7]. Нависанда Ҷамолиддин Тошматов низ барои пуртатасири зинда тавсир намудани матлаб бештар аз имконияти диалог истифода бурдааст:

Қаҳрамони асарам, сардори бригадаи сангdevorzanҳо Лайс Абдураҳмонов маро ба сайри Рогуни навбунёд таклиф намуд:

– Канӣ, ба мошини мукофотдодаашон бишинед, тамошоятон бидиҳам, – гуфт бо фарҳ мошини сабукрави «Волга»-и осмонирангро ниишон дода.

– «Волга»-и мукофотӣ гуфтед. Аз таҳти дил табрик! – гӯён ба мошин ниишастам. Аз шаҳраки Сарипулак ба роҳи қалони Душанбе – Помир баромада, ба сӯйи Комсомолобод роҳ гирифтем.



— Бародар, ин зиндагӣ гуфтанашон як чистон барин низ будааст. Ииро, ман ҷавонку, шумоён беҳтар мефаҳмад. Ин мошин ҳатто дар ҳаёлам ҳам набуд. Ҳудо «медиҳам» гӯяд, албатта, медодааст. Ҳаминаш ҳаст, ки ба одами ҳаққу ҳалол медодааст... [11, с. 20]

Дар порчай боло нависанда сұхбати байни худ ва қаҳрамони асарро тасвир намудааст, ки аз он самимияти байни мусоҳибон ба хубй аён аст. Сұхбат ғайрирасмӣ буда, ҳангоми саёҳати мавзеъҳои мұхталифи соҳтмон ба амал омадааст.

Маҳз диалоги публистиқтік яке аз ангезандаҳои мұхимме ба ҳисоб меравад, ки хонанда, шунаванда ё бинандаро ба маърифату тарбия, арзишпазирий ва дигар ҷараёнҳои ҷамъиятті фаро мегирад. Диалоги публистиқтік яке аз воситаҳои мұхимме дониста мешавад, ки дар доираи дигар жанрҳо истифода гардида, ба талаботҳои аудитория ҷавобгү мебошад [3, с. 184]. Аз чунин диалогҳо на танҳо самимияти мусоҳибон эҳсос мегардад, балки онҳо як василаи мұхимми ташвиқу тарғиб ва ҳалли проблемаҳою пешрағти кор ба ҳисоб мераванд. Аз чумла порчай зерин чунин ҳусусият дорад:

Вақте ки ў (Камол Ҳамсариев – Ҷ. М.) сару либосашро пӯшида баромад, дар назди утқи хобаш ду кас – сардори раёсати «РогунГЭСтрой» Виктор Яковлевич Ненахов ва мұхандис аз «НоракГЭСтрой» Евгений Павлович Карпов интизор меистоданд.

— Эҳ-ҳа!.. Биёянд, биёянд! — Камол чаққон омада бо онҳо вохӯрӣ кард...

— Камолака! Ақаллан хабар медодед, ки... ба табобат меоед..., — гила кард Ненахов.

— Виктор Яковлевич, узр бародар! Аз кор намонанд, гуфтам, медонам, ташвишатон бисёр. Ҳудам ягон рӯз шуморо ҷуста рафтани будам, — гуфт Камол.

— Дўст ояд, ташвиши мешавад магар? Шумо бунёдкори номдор! Чанд бор бо дўстон дар хонаатон меҳмон шудам, иону намакатонро ҷашидаам, ...тақдир будаасту ду сол пеш маро ба Рогун ба кор таъйин карданд, омадем, — гуфт Ненахов.

— Ҳўши, дар Норак чӣ хел? То ҳол бетонрезӣ?

— Ҳо-о-о..., — гуфт Камол.

— Ҳоло ин пири кор ба Рогун ҳам кор медиҳад, бо гардииши фалак боз ба наздатон омаданаши мумкин, — гуфт Карпов шўхӣ карда.

— Канӣ акнун ҳамин тавр бошаад, — гуфт Ненахов ва шўхӣ кард: барои бетонрезӣ?

Ман, Камолака, шуморо ба ду кор – ҳам ба бетонрезӣ, ҳам мураббии ҷавонон мемондам.

— Чӣ, чӣ гуфтед? — бо ҳазлу мутоиба пурсид Камол. — Ба ду кор? Эҳ, пири шудам-да, барои Рогун зўри миёнро Норак гирифт. Афсус.

— Афсус нагӯед! Ба кори бунёди Норак обрӯ ёфтед. Машҳуру соҳиби медалу орденҳо шудаед. Кӣ медонад, дар соҳтмони Рогун Қаҳрамони меҳнат шуданатон мумкин, — гуфт Карпов орзуи нек намуда.

— Не-не, Евгений Павлович, кори бетон маро адо кард. Миёндард шуда ба Обигарм омадам-ку? Агар «писарҳоятонро фиристон» гӯед, бо ҷону дил!

— Ана бо писарҳоятон биёед. Як бригадаи бетонрезҳои «Ҳамсариевҳо» ташкил мекунед, — луқма партофт Ненахов... [11, с. 29-30].

Истифодаи диалог дар публистика воситаи мұхимму боварибахши робитаи бевоситаи самимона ва ҳиссию ақлонӣ бо хонанда ба ҳисоб меравад. Аз порчай боло низ эҳтироми мусоҳибон, муносибати дўстиву рафоқати онҳо ба хубй аён аст. Дар баробари ин диалог ҳусусияти ташвиқотӣ дорад. Ҳарчанд синну соли яке аз ҳамсуҳбатон ба ҷойе расидааст, ў ҳамчун собиқадор ба кори соҳтмони Рогун ташвиқ карда мешавад. Аз як тараф, дўстон ба нерӯю ғайрати ў бовар доранду, аз тарафи дигар, медонанд, ки ў метавонад, таҷрибаи дар соҳтмони неругоҳи Норак андӯхтаашро ба бунёдкорони ҷавони Рогун омӯзонад.

Умуман, дар асарҳои публистиқ суханҳои мутахассисону коршиносон дар бораи бисёр проблемаҳои сиёсиву давлатӣ, дар бораи иқтисоду молия, тиббу маориф, фарҳангӣ санъат ва гайра дар сатҳу арсаҳои муҳталиф ба тариқи диалог ба кор бурда мешаванд, ки ин барои дарки матлаб ва ҷалби таваҷҷӯҳи хонанда муҳим мебошад. Дар диалоги зерин гуфтегӯйи ронандаи одии маҳаллӣ, ки дар соҳтмони неругоҳи Рогун ҳиссаи бештар гузаштан меҳоҳад, бо сардораш Анатолий Иванович оварда шудааст. Аз ин гуфтегӯйи азму ирода ва матонати ронанда, ки меҳоҳад, аз рондани автомашинаи сабуқрави «ГАЗ-69» даст кашида, ронандаи мошинаи «БелАЗ» шавад ва дар бунёди сарбанди Рогун ҳиссаи сазовор гузорад, ба назари хонанда хеле хуб аён мегардад:

Фикри охирин чашмони Акаҷонро ҷароғ барин равишан гардонид. Як рӯз, ҳангоми сӯҳбат бо сардораш, ҳамон нияти худро изҳор кард:

— *Инак, ҷаҳор сол аст, ки бо Шумо дар як ҷо кор мекунам. Якдигарро нағз мефаҳмем. Дар ин муддат аз Обигарм ба Рогун кӯчида гузаштам. Маоше ҳам, ки мегирам, ... ба ҳар ҳол, ба рӯзгорам мерасад.*

— *Дар воқеъ, дар як моҳ маошат чӣ қардар аст? — пурсид сардор.*

— *Қариб 200 сӯм ҳаст, — гуфт ўхоккорона.*

— *Кам будааст-дия, — гуфт сардор ва илова кард, — аз ягон ҳисоб ба ту кумак бояд кард, воле имконият нест...*

— *Не, Анатолий Иванович, Шумо академики кори худ шудаед, — ба мақсади асосӣ гузаштан хост Акаҷон. — Бо як дӯстам баҳс карда, ба рондани «БелАЗ» шавӯз пайдо карданамро гуфтам... Мехоҳам, ки ма ҳам дар кори соҳтмони даргот ҳиссагузор бошам... Аммо..., — Акаҷон охирин гапро ба забон оварда натавонист...*

— *Ҳм-м, — ишишаи рӯйи мизро бо ангӯштон навохта ба фикр рафт сардор ва пас аз лаҳзае гуфт:*

— *Дуруст фикр кардаӣ, додар. Ба кори пуршираф даст задани шудаӣ... Албатта, рондани «БелАЗ» маоши дурусттар дорад... Кирои кор кардан аст.*

— *Хоҳии мекунам, танҳо ба дил нагиред, — даст сари дил ниҳода гуфт Акаҷон.*

— *Не-е, наҳод? Лекин маро фаромӯши нақун. Наздам омада хабар гир!*

— *Албатта [11, с. 87].*

Ҳамин тавр, диалог яке аз вижагиҳои хос ва муҳимми матни асарҳои бадеию публистиқи Ҷамолиддин Тошматов ба ҳисоб меравад. Он ба табиату моҳияти чунин асарҳои нависанда хос буда, ба онҳо як навъ нерӯ мебахшад, зоро матни публистиқ барои дарки маълумоти муайян ва фикру андешаҳои муаллиф аз тарафи аудитория пешбинӣ гардидааст.

Дигар масъалае, ки ба маҳорати эҷодии нависанда оид аст, тасвири манзара ё пейзажнигорӣ мебошад. Он яке аз бартариҳои асосие ба ҳисоб меравад, ки ба ҷаҳонбинии нависанда вобаста аст, андешаҳои ўро дар бораи воқеяят, дар бораи инсон ва ҷомеа, нишон медиҳад. Дар асари бадеию публистиқ тасвири манзараҳо ҳам воқеиу мантиқӣ ва ҳам образнок сурат мегирад. Оммавият ва бадеият ҳамчун ду усули муҳталифи тафаккур ба ҳам тавъям гардида, ба нависанда барои кушодани моҳияти масъала имкон фароҳам меоранд. Махсусан дар тасвири манзара истифодаи ҷумлаҳои унвонӣ нақши муҳим мебозад. Бо ёрии чунин ҷумлаҳо ҷалб намудани таваҷҷӯҳи хонанда ба матлаби тасвир низ аз паҳлӯҳои муҳимми маҳорати эҷодии адиб ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ баъзе асарҳои ба бунёди Рогун баҳшидаи нависанда бо ҷумлаи унвонӣ шуруъ гардидаанд:

Ана ў дар сари мизи корӣ. Владимири Илич ба анҷумани VIII Шурӯҳои умумироссиягӣ, ки дар моҳи декабри соли 1920 шуда гузашт, тайёри медид [11, с. 13].

Хусусияти тасвири дар ҷумлаҳои унвонӣ возеху барҷаста ба назар мерасад. Онҳо «бештар дар тасвири манзараю ҳодисаҳои табиат, замону макон ва гайра ба кор бурда



мешаванд» [7, с. 36]. Нависанда ручуи таърихи маҳз бо чумлаи унвонӣ, ки маконро ифода намудааст, шурӯъ кардааст. Хусусияти чунин чумлаҳо дар он аст, ки манзараро дар пеши назари хонанда ба таври зинда тасвир менамоянду хонанда худро иштирокҳии ҳодиса ё воеа ҳис мекунад.

Ё нависанда ба хотири ҷалби таваҷҷуҳи хонанда очерки «Часорати зан»-ро бо чумлаи унвонӣ чунин ҳусни оғоз бахшидааст, ки барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим аст:

Се гул: Зинаида, Люба, Бибисоро...

Вакте ки ин номҳоро ба забон меорам, ҳамон ҳодисаи пурҳаяҷон пеши чаимонам ҷилвагар мешавад [11, с. 76].

Чунин тарзи оғози матлаб ҳисси қучковӣ ва шавқу завқи хонандаро барои мутолиа намудани давоми асар бедор мекунад. Хонанда меҳоҳад аз «ҳамон ҳодисаи пурҳаяҷон», ки нависанда дар борааш сухан рондан меҳоҳад, ҳар чӣ зудтар оғоҳ шавад ва идомаи асарро бо шавқу завқ меҳонад.

Дар ин порча низ бо чумлаи унвонии ифодакунандаи замон оғоз гардидаи матлаб манзараро дар назари хонанда зинда тасвир кардааст:

Соли 1988, моҳи июн. Бо пешниҳоди раис Яҳёҳон Мирғозилов бо роҳи наҳзати «Эстафетаи коргарӣ» ба «Уралэлектротяжмаши»-и Свердловск ва ба корхонаи турбинасозии Харков рафтам, ки ҳар ду барои боргоҳи нури Рогун таҷҳизот месоҳтанд [11, с. 92].

Нависанда ҷиҳати ифодаи матлаб аввал зикри солро меораду баъдан онро бо моҳ мушаҳҳас мекунад. Ӯ метавонист, чумлаи унвонии ифодакунандаи замонро ҳамчун аъзои пайрав, аниқтараш ҳамчун ҳоли замони чумлаи баъдӣ орад ва матлабро ба чунин тарз ифода намояд, аммо дар он сурат таъсирбахши матлаб ва тасвири зинда як андоза аз байн мерафт. Муқоиса кунед:

Моҳи июни соли 1988 бо пешниҳоди раис Яҳёҳон Мирғозилов бо роҳи наҳзати «Эстафетаи коргарӣ» ба «Уралэлектротяжмаши»-и Свердловск ва ба корхонаи турбинасозии Харков рафтам, ки ҳар ду барои боргоҳи нури Рогун таҷҳизот месоҳтанд.

Маҳорати нависанда ба техникаву малакаҳо, роҳу усулҳо ва қоидаҳои аз тарафи умум эътирофгардидае вобаста мебошад, ки бо риояи онҳо асари бадеӣ ё бадеиву публисистӣ офарида мешавад. Нависанда бояд барои эҷоди асари дилкашу ҷолиб ва ҳаяҷонангез бо истифода аз роҳу усулҳои ба вучуд овардани ҳолати проблемавӣ, риояи суръату пайдарҳамии ҳодисаҳои бавуҷудомада, образнокӣ, тасвиру ҳаҷм ва муҳит қобилияти баланд дошта бошад. Ҷамолиддин Тошматов низ барои дилҷаспу ҷаззоб ва ҳоданӣ баромадани матлаб воситаҳои гуногуни ифодаи фикрро ба кор бурдааст. Аз чумла дар баъзе мавриҷҳо ӯ манзара, симои қаҳрамон ва кору пайкори ӯро бо суханҳои худ тасвир мекунад, дар баъзе мавриҷҳои дигар лаҳзаҳои ҷолибро бевосита аз забони қаҳрамони асар бо истифода аз дафтари хотироти ӯ нақл мекунад. Аз чумла фасли шашуми асар, ки «Рогун бо Чернобил» унвон дошта, асари «Дар қатраи об – акси офтоб»-ро дар бар мегирад, ҳодисаю воеаҳои аз забони қаҳрамон – Абдуразик Ятимов бо зикри рӯзи мушаҳҳас оварда шудаанд. Воеаҳои тарзе баён гардидаанд, ки хонанда гуё дафтари хотираи қаҳрамонро варақ зада, аз ҷараёни онҳо оғоҳӣ мёбад ва худро ҳамсафу ҳамроҳи қаҳрамон ва иштирокҳии бевоситай ҳодисаҳои эҳсос менамояд, ки ӯ аз сар гузарондааст. Масалан:

25 май, соли 1986. ...Дохили тунел. Ҳамин ҳоло ҳӯроқи нисфирӯзиро ҳӯрда, ба кор шурӯъ карда будем. Аз рӯйи одат, мошини сангшикофкуни пармаи худро ба харсанг рост карда мегуриди мегуриди. Пармаи он ниммилиметрӣ дарун мерафт.

Мошинҳои «МАЗ», «КрАЗ» дам ба дам ба тунел ҷиҳати баровардани ҷинҳои майдашудаи кӯҳӣ, ҷойҳои бозшударо бетонпӯши кардан масолех оварда, даробаро

мекарданد. Барои мустаҳкам кардани бетон арматураҳои гафсиаши гуногуниро гузошта, бо барқ қафишер мекарданд, ки оташ ялт-ялт ҷило дода нури ҷаширо мегирифт. Ман ин лаҳза таҳти шуои ҷароги барқӣ ҳаритаи тунелро аз назар мегузаронидам.

Ронанда Виктор, ки як мошин бетони маҳлули тайёр оварда буд, наздам омада, дар гӯшам гуфт:

- Ба зудӣ назди сармуҳандис Сосюра биравед!
- А? – ба ҳаяҷон омада ба Виктор ҷаши дӯхтам. – Ҷаро? Ҷӣ ғап будааст?
- Виктор «намедонам» гуфта, китф дарҳам қашид.
- Битони мошинатро бирез, якҷоя меравем, – гуфтам.

Виктор тарафи кабинаи мошинааш рафт.

Инак, ман дар қабулгоҳи сармуҳандис... [11, с. 109].

Чунон ки дида мешавад, порчаи боло низ бо чумлаи унвонӣ сар шуда, бо чунин навъи чумла анҷом ёфтааст. Дар ин порча барои ифодай матлаб истилоҳу таъбироти соҳаҳои техникаву соҳтмон, энергетика ва кӯҳкорӣ, аз қабили «тунел», «мошини сангшикофкуни», «парма», «ҷинсҳои кӯҳӣ», «бетонпӯши кардан», «масолеҳ», «мустаҳкам кардан»», «арматура», «барқ», «қафишер кардан», «ҷароги барқӣ» «ҳаритаи тунел», «маҳлули тайёр», «сармуҳандис», «кабинаи мошина» хеле бамаврид ба кор бурда шудаанд. Таъбири истилоҳоти зикршуда бо қалимаю ибораҳои маъмулӯ умумистеъмоли «хӯроки нисфирӯзӣ», «хӯрдан», «кор», «ҳарсанг», «рост кардан», «гуридан», «дарун рафтани», «баровардан», «даробаро кардан», «оташ», «ялт-ялт ҷило додан», «нури ҷаши», «аз назар гузаронидан», «ба ҳаяҷон омадан», «рехтан» ва ибораҳои фразеологии «ҷаши дӯхтани», «китф дарҳам қашидан» ҳамнишин гардида, матлабро ниҳоят возеху барҷаста ифода намудаанд. Чунон ки дида мешавад, порчаи матн аз ҷиҳати забон ва тарзи баён хеле малеҳ мебошад. Дар он ягон ҷиҳоз барзиёд ба назар намерасад. Тамоми воситаҳои луғавию фразеологӣ барои хубтару возехтар ба зеҳни хонанда бурда расондани матлаб ва ҳадафи нависандай публисист нақши муҳим бозидаанд.

Бо саволи риторикӣ ифода намудани матлаб аз паҳлӯҳои дигари ниҳоят муҳимми маҳорати эҷодии адӣ ба ҳисоб меравад. Он чунин навъи саволест, ки ҷавобро тақозо намекунад, зоро ҷавоби он ба саволдиҳанда ниҳоят возех мебошад ва барои муассир баён кардани фикр, таъкиди ин ё он ҷузъи сухан ба кор бурда шуда [8], як воситаи муҳимми ба фикру андеша водор намудани шунаванда ё хонанда ба ҳисоб меравад. Ин усули баён бештар дар гуфтугӯ, асарҳои бадӣ, мақолаву асарҳои публисистӣ ва суханрониҳои оммавӣ бо мақсади ҷалби бештари таваҷҷуҳи хонанда ё шунаванда ба кор бурда шуда, дар сурати истифодаи дурусту мақсаднок таъсирнокии суханро ниҳоят афзун мегардонад. Саволҳои риторикӣ одатан барои зиёд намудани таъсири ҳиссии сухан ба кор бурда шуда, ба воситаи онҳо фикр тобиши баланди таъкидӣ зоҳир менамояд, ифоданокиу фасоҳати он бештар мегардад [9, с. 324]. Дар порчаи зерин саволи риторикӣ маҳз ба хотири таъкиди сухан истифода шуда, таъсирнокии онро дучанд намудааст:

- ...ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷойӣ биронанд, ҷӣ бадӣ дорад? [11, с. 83].

Вагарна матлабро бо чумлаи муқаррарии ҳикоягӣ низ баён кардан мумкин аст, вале дар он сурат таъсирнокии сухан коста мегардад. Муқоиса кунед:

...ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷойӣ биронанд, ягон бадӣ надорад // ...ягон бадӣ надорад, ки ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷойӣ биронанд

Категорияи эҳсосот дар тамоми сатҳҳои забон ифода ёфта метавонад ва ҳар як воҳиди забон қобилияти ифодай эҳсосро дорад. Дар иртибот ба ин омӯзиши нерӯи шаклҳои забонию риторикӣ дар ташаккули эҳсосоти матн ниҳоят муҳим ба ҳисоб меравад. Ба андешаи муҳаққиқон «савол нисбат ба тасдиқу инкор ҳамеша эҳсосоти



бештарро ифода мекунад [4, с. 216]. Агар саволи муқаррарӣ нисбат ба тасдиқу инкор эҳсосоти зиёдтарро ифода кунад, пас, метавон гуфт, ки саволи риторикӣ саршори эҳсосот мебошад. Ба ибораи дигар, саволи риторикӣ воситаи муҳимми услубие мебошад, ки моҳияти он дар фахмидани маънои грамматикии шакли савол ба тарзи нав ифода меёбад. Ҳамин тавр, саволи риторикӣ чунин ҷумлае мебошад, ки моҳияти он тасдиқ аст, вале, дар баробари ин, бо шакли савол ифода ёфта, нисбатан ботаъкиду пурэҳсос мегардад. Бунёди порчай зерини нависандаро низ ҷумлаҳои саволии риторикӣ ташкил медиҳад:

Моро бисёр масъалаҳо ба ташвиши меоранд. Ҷаро яке аз таҳти дил кор мекунаду дигаре ҷон намекоҳонад? Барои чӣ виҷдони баъзеҳо барои маҳсулоти нуқсадор азоб намекашад? Кӯ масъулияти колективона? [11, с. 97].

Агар матлаби боло низ дар қолаби ҷумлаҳои ҳикоягӣ ифода ёбад, таъсирбахшию ифоданокиаш аз байн меравад. Муқоиса кунед:

Моро бисёр масъалаҳо ба ташвиши меоранд. Ҳама бояд аз таҳти дил кор кунаду ҳеч кас фиреб нақунад. Виҷдони ҳама бояд барои маҳсулоти нуқсадор азоб қашад. Масъулияти колективона бояд риоя шавад.

Ҳадафи бо саволи риторикӣ ифода намудани матлаб аз он иборат аст, ки оҳанги ҳиссии иттилоъ баланд бардошта шавад, то ба ҳамсӯҳбат ё хонанда таассуроти вижа бахшад ва бо ин восита таваҷҷӯҳи ўро бештар ҷалб намояд [1, с. 225]. Чунон ки қаблан низ гуфта гузаштем, саволи риторикӣ на ҳамчун саволи муқаррарӣ барои ба даст овардани ягон маълумот, балки барои тасдиқи ҳамон маълумот пешбинӣ гардидааст ва шакли нисбатан пурэҳсоси тасдиқ ба ҳисоб меравад [10, с. 147; 5, с. 86]. Барои ҷамъбости пурэҳсоси сухан низ саволи риторикӣ нақши муҳим мебозад. Аз ҷумла порчай зерин бо саволи риторикии инкорӣ ба охир расидааст, ки ба хонанда таассуроти хос бахшида, таваҷҷӯҳи ўро ба матлаб бештару беҳтар ҷалб менамояд:

Ёд дорам, чӣ ҳел мо супориши ГЭС-и Норакро ба ҷо оварда будем... Мо медонистем, ки маҳсулотамон масофаи дурударозро тай мекунад. Бинобар ин ба сифати он диққати қалон додем, бисёр навигариҳо доҳил кардем. Масалан, гидрогенератори оҳирин «Ниишони давлатии сифат»-ро сазовор гардид. Ҳоло гидрогенераторҳои мо дар ГЭС-и Норак бенуқс кор мекунанд. Магар ин эътибори колективи меҳнатии моро намеафзояд? [11, с. 97].

Нависанда метавонист, фикрро бо ҷумлаи муқаррарии тасдиқӣ ба тарзи зайл ҷамъбаст намояд:

...Ҳоло гидрогенераторҳои мо дар ГЭС-и Норак бенуқс кор мекунанд ва ин эътибори колективи меҳнатии моро меафзояд.

Вале он гоҳ матлаб муассир ифода намеёфту боиси ҷалби таваҷҷӯҳи хонанда намегардид.

Нависанда ҳамчунин барои пуртаъсир гардидани сухан воҳидҳои фразеологӣ ё ибораҳои рехтаро хеле бамаврид ба кор бурдааст. Бояд гуфт, ки бунёди чунин воҳидҳоро образ, далелнокии доҳилӣ, мувоғиқати таркиби лугавии устувор ва соҳти грамматикӣ ташкил медиҳад. Чунин воҳидҳо ба сухан қабои рангину образнок пӯшонда, матлабро дилчаспу ҷаззоб ифода менамоянд. Аз ҷумла ибораи рехтаи «*камари ҳиммат бастан*», ки маънои «ба иҷрои коре азми қатъи намудан»-ро дар ниҳояти образнокӣ ифода менамояд [12, с. 518], дар мисоли зерин хеле бамаврид истифода шудааст:

Вақте ки ҷанг бо ғалабаи ҳалқи шуравӣ анҷом ёфт, ҷӯяндагон... аз нав дар ин роҳ камари ҳиммат бастанд [11, с. 14].

Ё дар мисоли зерин се воҳиди фразеологӣ ба кор бурда шудааст: ибораҳои рехтаи маъмули «*гапи дар дил дошта*» ба маънои «мақсад» [ниг.: 12, с. 336] ва «*ба забон*

овардан» ба маъни «чизеро гуфтан, баён кардан» [ниг.: 112, с. 443] корбаст гардида, «дуди касе ба фалак печидан» маъни «сахт бадҷаҳл ва оташин шудан, сахт ба газаб омадан»-ро [12, с. 424] хеле муассири дилнишин ифода кардааст:

— ...ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷойӣ биронанд, чӣ бадӣ дорад? Охир, аз дасти мо низ меомадагист, — *гапи дар дил дошташиро ба забон овард* Акаҷон.

— Не, сад бор не! — бадтар дудаши ба фалак печид Семёновичро [11, с. 83].

Ибораи рехтаи «*назар афкандан*» дар забон ба маъноҳои «1. нигоҳ кардан; 2. чизеро пеши ҷаҳон овардан; 3. мулоҳиза кардан» маъмул мебошад [12, с. 679]. Аз боиси истеъмоли зиёд он забонзада шуда, обурангаш аз байн рафта бошад ҳам, ҷузъи дуюми он — феъли *афтодан* ба маъни маҷозӣ омадааст, ки матлабро таъсирбахш мекунад. Онро нависанда дар мисоли зерин ба ҳамон маъни маъмули «нигоҳ кардан» ба кор бурдааст. Ҳамчунин дар мисоли зерин ибораи рехтаи «*як қад паридан*» ба назар мерасад, ки маъни «аз ҳодисаи ногаҳонӣ сахт тарсидан» [13, с. 500]-ро дорад. Истифодаи ду воҳиди фразеологӣ дар ифодаи матлаб онро образноку таъсирбахш ифода кардааст:

Акаҷон ба сардор дилсардона назаре афканду бо шаст пас гашт ва дарро сахт пӯшида баромад. Сардор як қад парида, дергоҳ аз ҷаҳон наканда нишаст [11, с. 84].

Ба андешай муҳаққиқон воҳидҳои фразеологӣ «сарвати бепоёни забони ҳалқ, ...муродифи образнок, экспрессиви калима, ибора ва ҷумлаҳои озоди синтаксисианд, дар нутқ бештар вақте истифода мешаванд, ки мағҳумро бадей ва муассир адо кардан лозим бошад» [6, с. 105]. Мавридишиносона истифода бурдан аз ин сарвати забони ҳалқ суханро нишонрас ва асарро ҳонданӣ мегардонад. Дар мисоли зерин низ нависанда се ибораи рехтаро ниҳоят бамаврид истифода бурдааст. Аз ҷумла «*даст задан*» маъни «ба ҷизе шуруъ кардан, машгули ҷизе шудан»-ро хеле табииву возеҳ ифода менамояд [12, с. 309]. Дар таркиби ду ибораи дигар калимаи аслии «*дил*» вучуд дорад: «*ба дил гирифтан*» ва «*даст сари дил ниҳодан*». Аввалий ба маъни «аз кору амал ё рафтори касе ранҷидан» [12, с. 366] ва дуюмӣ ба маъни «эҳтироми касеро ба ҷо овардан, бо камоли эҳтиром бо касе сухан гуфтан» ба кор бурда шуда, матлабро дилпазири ҳонданӣ гардондааст:

— Дуруст фикр кардай, додар. Ба кори пуршараф *даст задани шудай...* Албатта, рондани «БелАЗ» маоши дурусттар дорад... Кирои кор кардан аст.

— Ҳоҳии мекунам, танҳо ба дил нағиред, — *даст сари дил ниҳода* гуфт Акаҷон [11, с. 87].

«*Дили касе таҳ қашидан*» маъни «сахт ҳавотир шудан»-ро ифода мекунад. «*Ранги касе кандан*» дар «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик» ба маъни «*тагир ёфтани ҳол аз таъсири ҳодисаи ногуворе (аз тарс, беморӣ, бехобӣ ё дар натиҷаи ягон ҳодисаи ногуворе)*» шарҳ дода шудааст [12, с. 882]. Ин ду ибораи рехта низ дар порҷаи зерин аз тарафи нависанда хеле бамаврид корбаст гардида, матлабро ифоданоку пуртажири кардаанд:

Сутуни зери плитаҳои бетонии барои ҳонапӯйӣ истифодашаванди зери реактор каме фурӯҳ рафта як бурҷаши кафида рафтааст. Онро дида *дилам таҳ қашид*. Зуд назди коргароне, ки ду қадам дурттар машгули кор буданд, рафтам. Ба устои онҳо гап задам. Ӯ аввал бовар накард. Ӯро бо ҳуд оварда нишон додам. Якбора *рангаш канӣ* [11, с. 112-113].

Истифодаи дурусту мақсадноки воҳидҳои фразеологӣ на танҳо барои пуртажири ҳонданӣ гардидаи асари нависанда, балки барои дарки амиқи руҳия, маънавиёт, қайфияти зехнӣ миллати соҳиби забон имкон фароҳам меорад. Аз ин рӯ дурусту бамавқеъ истифода бурдани ин воҳидҳои забон аз масъалаҳои муҳимми маҳорати эҷодии нависанда ба ҳисоб меравад. Дар мисолҳои зерин низ ибораҳои рехтаи «*риштаи хаёли касе канда шудан*» ба маъни «*фикару хаёли касе қатъ шудан*» [12, с. 893], «*мӯйи сари касе сих задан*» ба маъни «*ниҳоят зиёд тарсидан, аз тарси зиёд коре карда*



натавонистан» «оҳи чуқур қашидан» ба маъни «аз ташвиии зиёд фориг шудан», «булу пар баровардан» ба маъни «қувваю мадори тоза пайдо намудан, ба ҷушу хурӯш омадан, бо камоли хурсандӣ ба коре азм кардан» [12, с. 121] ба кор бурда шуда, матлабро муассиру пурэҳсос ифода намудаанд:

Ба истгоҳ расидани автобуси «ПАЗик» риштаи ҳаёли Акаҷонро қанд [11, с. 87]; *Дар рӯ ба рӯ «минтақаи мамнуъ» ном навиштачотро хондам. Мӯйи сарам сих зада монд* [11, с. 113]; *Ҳамин ки ҳавопаймо мо ба аэропорти Душанбе нишаст, оҳи чуқур қашидам* [11, с. 115]; *Он лаҳза дар олам гӯё каси хурсандтар аз ман набуд. Тарафи коргоҳ рафтам. Ҳаёлам, ки болу пар бароварда меравам* [11, с. 116].

Бо ёрии воҳидҳои фразеологӣ, ба гайр аз мағҳуму ҳодисаҳои муайян паҳлӯҳои муҳимми эҳсоси ботинии гӯянда низ ифода мейбад ва маҳз ҳамин ифодаи олами эҳсоси ботинӣ сухани гӯяндаро таъсирбахш мегардонад. Масалан, агар ягон шахси наздик ё дӯст дер боз камнамо бошад, баъди бозди ногаҳонӣ таъбири *«шуморо ба ин тараф қадом шамол паронд»* ба маъни «дер боз шуморо наидидам» ба кор бурда мешавад, ки дар баробари маъни «камнамо будан» боз як навъ эҳсоси ботинии хурсандӣ ва ҳисси қаноатмандии гӯяндаро аз воҳӯрии ногаҳонӣ дар бар мегирад. Чунин таъбири ҳалқиро нависанд хеле бамаврид истифода кардааст:

— ...гуфтагӣ барин, баъди расо бист сол дидем-а! — мегуфт Абдуровизӣ ва турсид: *Шуморо ба ин тарафҳо қадом шамол паронд, ака?* [11, с. 119].

Ибораи рехтаи *«бозӣ дорондан»* ба маъни «1. қасеро гӯл кардан, фиреб додан; 2. масхара кардан» корбаст шуда [ниг.: 12, с. 120], мазмуну мундариҷаи он эҳсосоти манфири дар бар мегирад. Нависанда бо истифодаи ин ибора чунин эҳсосоти соҳиби амалро ниҳоят барҷаста ифода кардааст:

Агар андаке ҳушиёр нашавӣ, ба ҳар гуна раҳи хостааш меандозад, бозӣ медоронад [11, с. 123].

Дар мисоли зерин ибораи рехтаи *«чаими қасеро қалон қушодан»* ба маъни «қасеро аз ҳақиқати воқеии ҳол боҳабар кардан, ба қасе чизи зиёдро омӯзондан» [13, с. 379] омада, барои ифодаи эҳсосоти мусбат ба кор бурда шудааст:

Даврони хизмат ҷаимони Файзалиро қалон қушода монд [11, с. 125].

Истифодаи бамавриди воҳидҳои фрезеологӣ далели он аст, ки нависанда сарвати забони модариашро хуб медонад, дар ифодаи матлаби эҷодии худ онҳоро дурусту бамавқеъ кор мефармояд ва ба ин восита руҳи ҳалқӣ ва бадеяти лирикии асарҳоро таъмин мекунад.

Истифодаи зарбулмасалу мақолҳо дар асари публистистӣ дар таъмини завқу салиқаи бадеии қалом мусоидат намуда, барои оғаридани матни муассир, ки таваҷҷуҳӣ хонандаро ҷалб менамояд, имкон фароҳам меорад. Чунин суханони пурҳикмати ҳалқ дар ифодаи мӯҷазу мушаҳҳас ва образноку пурӯҳонги матлаби гӯянда ё нигоронда муҳим мебошанд [18, с. 108]. Чунин воҳидҳои забон ҳарчанд «*дар алоҳидагӣ ҳам фикри расо ва маъни муайянери ифода мекунанд, валие аҳаммияти онҳо, моҳият ва қимати онҳо дар нутқи гӯянда ё матни нависанда бештар ва барҷастатар аён мегардад*» [2, с. 79]. Маҳорати эҷодии нигоронда аз бисёр ҷиҳат ба истеъмоли дурусту бамариди зарбулмасалҳо вобаста мебошад, зоро чунин дурдонаҳои забони мардум, бар замми он ки матлабро ниҳоят кӯтоҳу образнок мекунанд, аз обуранги оҳангнокӣ низ барҳӯрдор мебошанд. Дар асарҳои ба бунёди неругоҳи Роғун баҳшидаи Ҷамолиддин Тошматов зарбулмасалҳо ниҳоят бамавқеъ истифода шудаанд. Масалан, зарбулмасали *«Қӯҳ ба қӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад»* мавридҳои гуногуни истеъмол дорад: онро ҳам ҳангоми ҳайрухуш ба умеди дидоре, ки шояд нисбатан дер ба вуқӯъ ояд ва ҳам ҳангоми воҳӯрии дӯстон ё шиносони дерин, ки муддати тулонӣ яқдигарро наидиданд, истифода мебаранд. Ҳатто дар ҳоли норозӣ будан аз шахсе, ки ягон ҳоҳишро иҷро намекунад, истеъмоли он ба маъни «шояд рӯзе кори ту ҳам ба ман меафтад» ҷоиз мебошад.

Нависанда ин сухани ҳикматноки ҳалқро аз забони қаҳрамони асар, ки расо пас аз бист сол бо ў вохӯрдааст, ниҳоят бамаврид корбаст намудааст. Қаҳрамони асар бо истифодаи он хурсандию қаноатмандии хешро аз вохӯрии деринтизор ва як андоза гайричашмдошт баён доштааст:

– Бинед-а, «*Кӯҳ ба кӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад*» гуфтагӣ барин баъди расо бист сол дидем-а! – мегуфт Абдуразиқ [11, с. 119].

Дар таркиби зарбулмасали «*Ёр аҳл бошад, кор саҳл бошад!*» калимаҳои ҳамоҳангӣ «*аҳл*» ва «*саҳл*» ба назар расида, дар таъмини оҳангнокии сухан нақши муҳим мебозанд. Аз ин сухани ҳикматноки мардумӣ «муттаҳидио ҳамдигарфаҳмӣ дар кор, бо дасту дили гарм фаъолият намудани колективи меҳнатӣ, таъмини фазои мусоиди корӣ дар корхона, уҳдабароёна анҷом додани ҳар гуна кор, аҳлона меҳнат намудан, мақсаду мароми ягона доштан, манфиати колективро аз манфиати шаҳсӣ боло гузоштан» дарк карда мешавад, ки ин боиси пешрафти кор мегардад. Ин зарбулмасал матлаби нависандаро хеле хуб ифода намудааст ва бо истифодаи он сухан кӯтоҳу музаз ва пуробурангу таъсирбахш ифода гардидаст:

Мо ифтихормандем, ки мисли шумо бародарон дорем. Халқ беҳуда намегӯяд, ки «ёр аҳл бошад, кор саҳл бошад!» [11, с. 40].

Ташбеҳ ҳамчун воситаи муҳимми услубӣ дар талқини мароми эҷодии нависанда нақши муҳим мебозад, матлабро возеху пуртавӣ ифода мекунад. Бо ёрии он нависанда хусусияти ташбеҳшавандаро ба назари хонанда барҷаста мӯжассам менамояд [6, с. 20]. Ташбеҳоти «*чароғ барин равшан*», «*мисли ҷароҳат дар бадан*», «*абрешим барин мулоим*», «*мор барин печутоб хӯрдан*», «*хирс барин қалону фарбех*», «(ранги касе) *пахта барин кандан*», «(куввати касеро) *мисли зулук макида гирифтан*», «*ҷун селаи мургон парвоз карда рафтан*», ки дар мисолҳои зерин истифода шудаанд, баёнгари маҳорати хуби эҷодии нависанда буда, матлабро рангину возех баён кардаанд, хусусиятҳои ҳиссии бадей ва эстетикии асарҳои нависандаро афзун намудаанд:

Фикри охирин чаимони Ақаҷонро *чароғ барин равшан* гардонид [11, с. 87]; – *Не бародар, – гуфт бо қатъият Файзалий, – рӯйихотир, оинобозӣ, хешутаборӣ бо роҳи худаши. Ин гуна корои шумо мисли ҷароҳатест дар бадан* [11, с. 122]; *Кораши афтад, абрешим барин мулоим, мор барин печутоб меҳӯрад, ба комаши қашиданӣ мешавад* [11, с. 123]; *Яке аз маҳбусҳо хирс барин қалону фарбех* буда, дар сари синааи сурати хонуми луч бо туши ва сӯзан зада қашида шудааст [11, с. 126]; *Файзалиро аз гояти қаҳру газаб ранг пахта барин канда, таги пояни туф карда, рӯй гардонд* [11, с. 126]; *Тамоми қувваташро мисли зулук макида гирифта кор мефармояд* [11, с. 127]; *Солҳои хизмат ҷун селаи мургон парвоз карда рафтанд* [11, с. 127].

Дар матнҳои публисистӣ проблемаҳои муҳталифи давру замони муайян ва соҳаҳои муҳталифи ҳаёту фаъолият инъикос мейбанд. Аз ин рӯ, табиист, ки барои ифодаи матлаб истилоҳоти соҳаҳои муҳталиф корбаст мешаванд. Дар асарҳои ба бунёди неругоҳи Рогун бахшидаи нависанда Ҷамолиддин Тошматов низ истилоҳоти зиёди соҳаи соҳтмону техникӣ ва энергетика мавриди истифода қарор гирифтаанд, ки дар ифодаи матлаб нақши муҳим мебозанд. Ин гуна истилоҳотро ба гурӯҳҳои муҳталиф чудо кардан мумкин аст:

а) истилоҳоти соҳаи энергетика: энергетика, заҳираи энергетикӣ, иқтиидори энергетикӣ, энергия, энергияи барқи обӣ, неругоҳ, киловат, электрик, ҳатҳои баландшиддати барқ, включател, стансияи электрикӣ, истгоҳи атомӣ, толори мошинҳо, неругоҳи барқи обӣ, нерӯи барқ, истеҳсоли барқ ва ғайра.

б) истилоҳоти соҳаи соҳтмон: бригада, звено, объект, соҳтмон, экспедитсия, участка, монтаж, таҳқурсӣ, карьер, сангdevor, маҳлул, пойdevor, тунел, сарбанд, заминкан, шефт (смена) ва ғ.



в) масолеҳи соҳтмон: маҳлул, санг, сангмайдар, шагал, чинси кӯҳӣ, арматура, сим, болиштак (подушка), маводи хушкунанда, моеи шиша, оҳанпеч (арматура), бетон, сангшагал, конструксияи оҳану бетонӣ ва амсоли инҳо.

г) соҳаҳои фъолият: сангкорӣ, бетонрезӣ, бинокорӣ, тунелканӣ, геологияи кӯҳӣ, шефткорӣ, бетонрезӣ.

ғ) номи корхонаву муассисаҳо ва мавзеъҳои корӣ: корхона, карьер, базаи саноатӣ, заводи бетон, заводи техники, коргоҳи механиконидашуда, коргоҳи тармимгарон, Институти илмию ҳоҷаҳои «Гидропроект», заводи турбинабарорӣ, сех, корхонаи автомобилбарорӣ ва гайра.

д) номи қасбу кор ва ихтисосҳои вобаста ба соҳтмону техника ва энергетика: геолог-ҷӯянда, гидротехник, муҳандис, сармуҳандис, сардори бригада, техник, бинокор, сангкор, бетонрез, ронанда, электрик, бунёдкор, конструктор, сарконоструктор, мошинсоз, нақлиётчӣ, ҳоҷаҳои механизатор, экскаваторҷӣ, турбинасоз, техник, таъмирҷӣ, маркишайдер, устои кӯҳкан, технolog, тармимгарони экскаваторҳо, саркор-прораб, ҳаррот, трансформаторсоз ва гайра.

е) номи техникуму таҷҳизот: муҳаррик, булдозер, экскаватор, кран, агрегат, бордони мошин, мошини боркаши, самосвал, механизм, генератор, ротор, статор, таҷҳизот, гидрогенератор, қисмҳои агрегатҳо, корпус, турбина, автомашинаҳои вазнинбор, системаи конструктивӣ, узели техники, узели динамики, тормоз, гидроаккумулятор, трансформатор, аппарат, гели занҷир, асбобу ускунаи техники, техника автомашинаҳои вазнинбор ва гайра.

Нависанда баъзан барои фаҳмо гардиданӣ матлаб ба хонанда истилоҳоти тоҷикию русиро якҷоя кор фармудааст. Чунин тарзи ифода барои дарки варианти тоҷикии истилоҳ, ки ҳанӯз дар забон ҳазм нагардидааст, мусоидат менамояд. Ба монанди: *саркор-прораб, шефт (смена), болиштак (подушка), оҳанпеч (арматура)* ва гайра.

Дар баробари ин дар асарҳои нависанда як қатор ғалатҳои ҷузъӣ низ ба назар мерасанд, ки зикри баъзеи онҳоро лозим медонем. Дар мисоли зерин дар ибораи «сангҳои қалони ҳарсанг» такрори матлаб ба назар мерасад:

Сангҳои қалони ҳарсангро майдо карда се-чаҳор метр ба боло бардоштан даркор [11, с. 24]

Ибораи «сангҳои қалон» ва қалимаи мураккаби «ҳарсанг» ба як маъно далолат мекунад, зоро дар қалимаи мураккаби «ҳарсанг» ҷузъи аввали он – решай «ҳар» ба маъни «қалон» меояд. Аз ин рӯ нависанда мебоист барои ифодаи матлаб аз ду восита якро интиҳоб мекард: ё ибораи «сангҳои қалон», ё қалимаи мураккаби «ҳарсанг»-ро. Яъне матлаби боло бояд чунин тарз мебуд:

Сангҳои қалонро майдо карда се-чаҳор метр ба боло бардоштан даркор // Ҳарсангҳоро майдо карда се-чаҳор метр ба боло бардоштан даркор

Дар мисоли зерин дар ибораи изофи «**бетони маҳлули тайёр**» ҷузъҳои ибора тағиیر дода шудаанд, қолаби нодурусти ибора ба вучуд омадааст:

Ронанда Виктор, ки як мошин бетони маҳлули тайёр оварда буд, наздам омада, дар гӯшиам гуфт [11, с. 109].

Шакли дурусти ибора «**маҳлули тайёри бетон**» мебошад.

Баъзан як қалима ду тарз навишта шудааст. Ба монанди **бетон // битон**. Ҳол он ки варианти дуруст **бетон** аст:

Барои мустаҳкам кардани бетон арматураҳои гафсиаш гуногунро гузошта, бо барқ кафшер мекарданд... [11, с. 109] ; – *Битони мошинатро бирез, якҷоя меравем, – гуфтам* [11, с. 109].

Дар мисоли зерин ҳам дар иборасозӣ ва ҳам дар ҷумлабандӣ ғалат ба назар мерасад:

Корро аз тайёр кардани узвҳои одии қисмҳои агрегатҳо сар карда то гидрогенераторҳо пеш аз муҳлати муқарраришуда фиристодем [11, с. 109].

Дар мисоли боло ибораи «*узвҳои одии қисмҳои агрегатҳо*» ғалат мебошад, зоро дар он такрори маъно ба назар мерасад: *узв* – *қисм*. Ҳамон матлабро муҳтасартар карда, бо ибораи «*қисмҳои одии агрегатҳо*» ифода кардан мумкин аст. Дар баробари ин феъли «*фиристодан*» мағъули бавоситаро бо пасоянди -ро талаб меқунад, яъне «*гидрогенераторҳо пеш аз муҳлати муқарраришуда фиристодем*» нею «*гидрогенераторҳоро пеш аз муҳлати муқарраришуда фиристодем*» бояд шавад. Ҷумларо ба чунин тарз таҳтирикардан ба мақсад мувофиқ аст:

Корро аз тайёр кардани қисмҳои одии агрегатҳо сар карда, гидрогенераторҳоро пеш аз муҳлати муқарраришуда фиристодем.

Албатта, чунин ғалатҳо ҳарчанд ҷузъӣ буда, ба назари хонандай одӣ ноаён мемонанд, ҳусни баёни нависандаро коста мегардонанд. Аз ин рӯ ислоҳи онҳо воҷиб мебошад.

Дар умум, дурусту моҳирона истифода бурдан аз имконоти лексикию грамматикии забон аз масъалаҳои муҳимми маҳорати нависанда дар эҷоди асарҳои ба бунёди неругоҳи Рогун баҳшидаи ў ба ҳисоб меравад. Чунин асарҳо содаву равон буда, хонанда аз онҳо ба хубӣ мақсаду мароми нависандаро пай мебарад. Нависанда зимни эҷоди чунин асарҳо матлабро бо вожаҳои ҳамафаҳму умумиистеъмол баён менамояд, аз истифодаи воҳидҳои лугавии душворфаҳми забонҳои бегона, тасвири ташбеҳоти қасношунид ва истиораҳои пӯшидаву кинояҳои норавшан, муболигаҳои қаснофаҳм ҳуддорӣ кардааст. Истифода аз имконоти диалог, тасвири манзара ё пейзажнигорӣ, инъикоси симои қаҳрамон ва кору пайкори ў бо суханҳои худ, тасвири лаҳзаҳои ҷолиб аз забони қаҳрамони асар ва бо истифода аз дафтари хотироти ў, корбурди ҷумлаҳои унвонӣ, саволи риторикӣ, истеъмоли воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолаҳо, истифодаи ташбеҳ ва истилоҳоти соҳаҳои соҳтмону техникӣ ва энергетика дар ифодаи матлаб нақши муҳим бозидаанд ва баёнгари маҳорати эҷодии нависанда мебошанд. Маҳз чунин воситаҳои лугавии грамматикий сухани нависандаро таъсирбаҳш намуда, барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим мебошанд.

Адабиёт

1. Арнольд, И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов [Текст] / И. В. Арнольд. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 384 с.
2. Асрорӣ, В., Амонов, Р. Эҷодиёти даҳонакии ҳалқи тоҷик (фолклори тоҷик) [Матн] / В. Асрорӣ, Р. Амонов. – Душанбе: Маориф, 1980. – 304 с.
3. Виноградский, В. С. Публицистический диалог – надежный ресурс публичности и эффективности современных СМИ [Текст] / В. С. Виноградский // Вопросы теории и практики журналистики. – М.: 2015. – Т. 4., № 2. – С. 183-193.
4. Гальперин, И. Р. Очерки по стилистике английского языка [Текст] / И. Р. Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 462 с.
5. Гукалова, Н. В. Роль риторического вопроса в создании текстовой эмотивности (на материале романа В. Вулф «На маяк») [Текст] / Н. В. Гукалова // Казанский вестник молодых ученых. Педагогические науки. – Казань, 2018. – Т. 2 (7). – С. 86-88.
6. Fafforov, R. Нависанда ва забон [Матн] / R. Fafforov. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 208 с.
7. Камолиддинов, Б. Наҳви забони тоҷикӣ [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Собириён, 2010. – 280 с.
8. Риторический вопрос [Текст] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki> (время доступа: 12.05.2024).



9. Риторический вопрос [Текст] // Словарь литературоведческих терминов / ред.-сост.: Л. И. Тимофеев и С. В. Тураев. – М.: Просвещение, 1974. – 509 с.
10. Скородумова, Е. А. Риторический вопрос – реакция как средство выражения эмоций (на материале англоязычных художественных текстов) [Текст] / Е.А. Скородумова // Вестник Челябинского государственного ун-та. – 2009. – № 39 (117). – С. 137-139.
11. Тошматов, Ч. Кашшфони Роғун [Матн] / Ч. Тошматов. – Душанбе: Адиб, 2011. – 176 с.
12. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ) [Матн] / тартибиҳонда М. Фозилов. – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. – Ч. 1. – 952 с.
13. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ) [Матн] / тартибиҳонда М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1964. – Ч. 2. – 952 с.
14. Шкодин, М. В. Печатные СМИ: ресурсы публичности [Текст] / М. В. Шкодин // Вестник Московского университета / Сер. 10, Журналистика. – М., 2011. – № 5. – С. 7-21.
15. Ҷумъаев, М. Забон мӯҳимтарин рукни матбуоти миллӣ мебошад [Матн] / М. Ҷумъаев // Баҳори Аҷам. – 2015. – 7 март.
16. Ҷумъаев, М. Баъзе масъалаҳои забони матбуот [Матн] / М. Ҷумъаев. – Душанбе: Арҷант, 2016. – 164 с.
17. Ҷумъаев, М. О. Дар бораи маҳорати нависандада Раҷабалӣ Аҳмад дар таълифи очерки «Аз Роғун то Зорун» [Матн] / М. О. Ҷумъаев // Паёми Доғишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – № 1. – С. 21-25.
18. Юсупова, М. И. Корбурди зарбулмасалу мақол дар романи «Шӯроб»-и Раҳим Ҷалил [Матн] / М. И. Юсупова // Номаи Доғишгоҳ. – 1921. – № 1 (66). – С. 107-114.

БАЪЗЕ ВИЖАГИҲОИ МАҲОРАТИ НАВИСАНДА ҶАМОЛИДДИН ТОШМАТОВ ДАР ЭҶОДИ АСАРҲОИ ПУБЛИСТИИ МАРБУТ БА БУНДЁИ НЕРУГОҲИ РОҒУН

Дар пажуҳиши илмӣ дар бораи маҳорати нигориши нависандада публитсист Ҷамолиддин Тошматов дар эҷоди асарҳои публитсистие, ки ба бунёди неругоҳи Роғун баҳшида шудаанд, сухан меравад. Муҳаққиқ маҳорати нависандаро ба дурусту моҳирона истифода бурдан аз ғановати лексиқию имконоти грамматикии забон ва муваффақияти ўро ба корбурди дурусти воситаҳои забон вобаста медонад. Асарҳои ба бунёди иншоотҳои гидроэнергетикӣ баҳшидаи Ҷамолиддин Тошматов, ки дар маҷмуаи «Кашшфони Роғун» ҷамъ оварда шудаанд, аз ҷиҳати забону услуб содаву равон арзёбӣ карда мешаванд. Нависандада матлабро бо вожаҳои ҳамафаҳму умумиистемоли забон баён намуда, аз истифодай воҳидҳои лугавии душворфаҳми забонҳои бегона, тасвирҳои муғлақу ташбеҳоти қасношунид ва истиораҳои пӯшидаву кинояҳои норавшан, муболигаҳои қаснофаҳм худдорӣ кардааст, ки ин имкон медиҳад, хонанда матлаби нависандаро ба осонӣ пай барад, аз мақсаду мароми ў ба хубӣ огоҳ гардад. Истифода аз имконоти диалог, тасвири манзара ё пейзажнигорӣ, инъикоси симои қаҳрамон ва кору пайкори ў бо суханҳои худ, тасвири лаҳзаҳои ҷолиб аз забони қаҳрамони асар ва бо истифода аз дафтари хотироти ў, корбурди ҷумлаҳои унвонӣ, саволи риторикӣ, истемоли воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо, истифодай ташбех ва истилоҳоти соҳаҳои соҳтмону техниқӣ ва энергетика дар ифодай матлаб нақши муҳим бозидаанд ва баёнгари маҳорати эҷодии нависандада мебошанд. Маҳз чунин воситаҳои лугавию грамматикӣ сухани нависандаро таъсирбахш намуда, барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим ба хисоб мераванд.



Калидвожа: нависандай публисти, асари публисти, маҳорати эҷодӣ, иншиотҳои гидроэнергетикӣ, воҳидҳои луғавӣ, калимаҳои иқтибосӣ, диалог, воситаҳои муошират, тасвири манзара, чумлаи унвонӣ, саволи риторикий, чумлаи хикоягӣ, таъсирнокии сухан, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасал, мақол, ташбеҳ, истилоҳ.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МАСТЕРСТВА ПИСАТЕЛЯ ДЖАМОЛИДДИНА ТОШМАТОВА В ТВОРЕНИИ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ, ПОСВЯЩЕННЫХ СТРОИТЕЛЬСТВУ РОГУНСКОЙ ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИИ

В научном исследовании речь идёт о мастерстве писателя публициста Джамолиддина Тошматова в творении публицистических произведений, посвященных строительству Рогунской ГЭС. Исследователь считает, что мастерство писателя зависит от правильного и умелого использования лексического богатства и грамматических возможностей языка, достижения его зависит от правильного использования языковых средств. Произведения Джамолиддина Тошматова, посвященные строительству гидроэнергетических объектов, собранные в сборнике «Кашшофони Рогун» («Первооткрыватели Рогуна»), считаются несложными и гладкими с точки зрения языка и стиля. Писатель выражает свою цель общеупотребительными и общедоступными словами, воздерживается от использования замысловатых лексических единиц чужих языков, непонятных изображений образов и неслыханных аллегорий, таинственных метафор, неясных намеков и метонимий, небывалых преувеличений и гипербол, что позволяет читателю легко понять содержание произведения писателя, быть хорошо осведомленным о его целях и намерениях. Использование возможностей диалога, изображение ландшафта или описание пейзажа, отражение своими словами образа героя и его деятельности, описание интересных моментов языком героя произведения, взятых из его записной книжки, употребление заглавных предложений, риторических вопросов, использование фразеологизмов, пословиц и поговорок, применение сравнений и терминов из строительной, технической и энергетической отраслей, играют важную роль в выразительности текста и являются выражением творческого мастерства писателя. Именно такие лексические и грамматические средства делают речь писателя впечатляющей и действенной и считаются важными для привлечения внимания читателя.

Ключевые слова: писатель-публицист, публицистическое произведение, творческое мастерство, гидроэнергетические сооружения, лексические единицы, заимствованные слова, диалог, средства общения, изображение пейзажа, назывное предложение, риторический вопрос, повествовательное предложение, речевое воздействие, фразеологизм, пословица, поговорка, аллегория, термин.

SOME FEATURES OF THE WRITER JAMALIDDIN TOSHMATOV'S SKILL IN CREATING JOURNALISTIC WORKS DEDICATED TO THE CONSTRUCTION OF THE ROGUN HYDROELECTRIC POWER STATION

The scientific study deals with the skill of the writer and publicist Jamoliddin Toshmatov in creating journalistic works dedicated to the construction of the Rogun Hydroelectric Power Station. The researcher believes that the skill of the writer depends on the correct and skillful use of the lexical wealth and grammatical capabilities of the language, and its achievement depends on the correct use of linguistic means. The works of Jamoliddin Toshmatov dedicated to the construction of hydroelectric facilities, collected in the collection "Kashshofoni Rogun" ("Discoverers of Rogun"), are considered simple and smooth in terms of language and style. The writer expresses his goal in commonly used and generally accessible words, refrains from



using intricate lexical units of foreign languages, incomprehensible images and unheard-of allegories, mysterious metaphors, obscure hints and metonymies, unprecedented exaggerations and hyperbole, which allows the reader to easily understand the content of the writer's work, to be well informed about his goals and intentions. Using the possibilities of dialogue, depicting a landscape or describing a landscape, reflecting in your own words the image of the hero and his activities, describing interesting moments in the language of the hero of the work, taken from his notebook, using title sentences, rhetorical questions, using phraseological units, proverbs and sayings, using comparisons and terms from the construction, technical and energy industries, play an important role in the expressiveness of the text and are an expression of the writer's creative skill. It is such lexical and grammatical means that make the writer's speech impressive and effective and are considered important for attracting the reader's attention.

Key words: writer-publicist, publicist's work, creative skill, hydroelectric structures, lexical units, borrowed words, dialogue, means of communication, landscape image, nominal sentence, rhetorical question, narrative sentence, speech impact, phraseological unit, proverb, saying, allegory, term.

Маълумот дар бораи муаллиф: Чумъаев Мехроб Одинаевич – доктори илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи услубшиносӣ ва таҳрири адабии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Нишонӣ: 734025, Ҷумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17, тел.: (+992) 93-589-64-08, Е-mail: mehriob@mail.ru

Сведения об авторе: Джумаев Мехроб Одинаевич – доктор филологических наук, доцент кафедры стилистики и литературного редактирования Таджикского национального университета. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17. Тел.: (+992) 93-589-64-08, Е-mail: mehriob@mail.ru

Information about the author: Jumaev Mehrob Odinaevich – doctor of philology, Associate Professor of the Department of Stylistics and Literary Editing of the Tajik National University. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17. Tel.: (+992) 93-589-64-08, E-mail: mehriob@mail.ru

ТДУ 001(092)+002.504+655.4/5+07+05+82тоҷик

РЎЗГОР ВА ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДИИ АВВАЛИН МУҲАРРИРИ РЎЗНОМАИ “ОВОЗИ ТОҶИК”

Баёнов Маҳмаднабӣ Бачаҷоновиҷ

Муассисаи давлатии “Агентии миллии Созмони байналмилалии
рақамгузории стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон”

Доир ба ҳаёту эҷодиёти арбоби ҷамъиятӣ, публисист, рӯзноманигор, шоир, нависанда ва аввалин муҳаррири рӯзномаи «Овози тоҷик» Абдулқаоми Қурбӣ (дар баъзе манбаъҳо Абдулқаом Ҳамроев ва Қурбӣ Абдулқаом Ҳамроев низ зикр гардидааст) дар сарчашмаҳо маълумоти ниҳоят муҳтасар ва ҳамгун оварда шудааст. Аслан, дар маъҳазҳои илмӣ ҳангоми таҳқиқу баррасии таърихи матбуот, аз ҷумла нашри рӯзномаи “Овози тоҷик” фақат аввалин муҳаррири рӯзнома таъйин шудану ду сол ғаъолият кардан ва интиқоди устод Айнӣ аз ашъори ўзикр шудаасту ҳалос. Доир ба рӯзгору эҷодиёти А. Қурбӣ аввалин маълумот дар навиштаҳои устод С. Айнӣ, Р. Ҳошим Т. Зеҳнӣ, Ҳ. Мирзозода, Ҳ. Ирфон, В. Асрорӣ ба назар мерасад. Сипас рӯзноманигорону муҳакқикон А. Нуралиев, М. Муродӣ, И. Усмонов, А. Азимов, П.

Гулмуродзода, У.Faффорӣ, Ш.Муллоев, С.Хайдарӣ, М.Ҷӯраев, А.Азимпур, А.Алимов, М.Камолӣ, Н.Одил ва дигарон дар рафти таҳқиқоти худ ба ҳаёту фаъолияти ў низ дахл намудаанд.

Аз ин миён навиштаҳои профессор Мурод Муродӣ ва рӯзноманигорон Мирсафо Камолӣ ва Одили Нозир илова ба навиштаҳои устод С.Айнӣ, Р.Ҳошим, Т.Зеҳӣ ва Х.Мирзозода ва дигар муҳакқиқон маълумоти ҷадидтар ироа менамоянд. Алалхусус, дар мақолаи рӯзноманигори тоҷики муқими Самарқанд Мирсафо Камолӣ («Овози Самарқанд».—1992.— 24 ноябр) бо номи “Тантанаи ҳақиқат” нисбат ба дигар маъхазҳо доир ба рӯзгори Қурбӣ маълумоти бештару навтар дода шудааст ва мақола соли 2020 дар маҷмуаи “Сӣ номаи рӯзнома” [8] баҳшида ба 30 солагии рӯзномаи “Овози Самарқанд” бозчоп шудааст.

МО бо такя ба маъхазҳои илмӣ ва эҷодиёти худи Қурбӣ кӯшиш намудем, ки рӯзгор ва фаъолияти эҷодии ўро мукаммалтар намоем. Ҷустуҷӯи мо нишон дод, ки солҳои 20-ум дар рӯзномаи “Овози тоҷик”, ки Абдулқаюми Қурбӣ ду соли аввал (1924-1925) муҳаррири он буд, доир ба ҳаёту фаъолияти ў маълумоте дода нашудааст. Танҳо расми ў бо зикри ном дар замони муҳаррир буданаш дар шумораҳои ҷаҳонӣ 50-уми соли 1925 ва баъдан дар шумораи 100-уми соли 1926-и рӯзнома мунтасири шудааст.

Тибқи маълумоти маъхазҳо Қурбӣ соли 1886 дар гузари Богимайдони шаҳри Самарқанд дар оилаи Мулло Ҳамроқули заргар ба дунё омадааст [8, с. 18; 18]. Аввалин бор саводи ҳатро дар назди падарааш гирифта, сипас дар мадрасаи тилокорӣ ва дар мактаби русӣ таҳсил карда, ба ғайр аз забони модариаш – тоҷикӣ, забонҳои ўзбекиву русӣ ва форсиву арабиро низ медонистааст. Аввалиҳо бо қасби падар машғул шуда, заргариву саҳҳофӣ менамудааст.

Фаъолияти иҷтимоиву давлатии Абдулқаюми Қурбӣ аз соли 1918 оғоз ёфтааст. Дар ин маврид муҳаққиқи матбуоти тоҷик, профессор Мурод Муродӣ менависад: “Дигаргуниҳои сиёсиву иҷтимоие, ки дар ҳаёти Самарқанди ибтидои садаи XX ба вучуд омад, ба зиндагии Қурбӣ бетаъсир буда натавонист. Соли 1928 ўро ба узвияти Ҳизби Коммунист қабул намуданд, ки ин ҳодиса низ дар зиндагии ў дигаргуниҳо овард. Ўро ба вазифаҳои ҷамъиятий ҷалб намуданд. Соли 1918 ўро ба вазифаҳои раиси ташкилоти шаҳрии ҷавонон ва раиси Бюрои мусулмонони вилояти Самарқанд таъйин карданд” [15, с. 151]. То соли 1924, яъне то ба ҳайси муҳаррири рӯзномаи «Овози тоҷик» таъин шуданаш дар вазифаҳои ҳизбию давлатӣ кор кардааст. Аммо авчи фаъолияти меҳнатии Қурбӣ ба муҳаррири дар рӯзномаи “Овози тоҷик” рост меояд. Ба иборати дигар, тақдир дар умри кутоҳ ба ў фурсат додааст, ки истеъоди худро дар рӯзномаи “Овози тоҷик” ба кор барад. Ҳамин тарик, “соли 1924 партия дар ҳал намудани масъалаи миллӣ дар Осиёи Миёна боз як қадами нави таъриҳӣ гузошт ва бо роҳбарии партия дар хоки Республикаи собиқи Туркистон тақсими худудҳои миллӣ сар шуд. Дар арафаи ин кор дар Самарқанд 25-уми августи соли 1924 шумораи якуми газетаи “Овози тоҷик” баромад ва барои ривоҷи забон ва адабиёти тоҷик, барои нашри осори тоҷикзабонон заминai наве пайдо гардид” [20, с. 232]. Бо қарори Кумитаи ҳизбии вилояти Самарқанд Абдулқаюми Қурбӣ муҳаррири масъул, Сайидизро Ализода котиби масъул ва Ғуломалий Козимзода тарҷумони рӯзнома интиҳоб гардиданд. Ҳамин тарик рӯзнома таҳти роҳбарии Қурбӣ ба фаъолият оғоз намуда, саҳми худро дар бедории чомеа гузошт. Тобистони соли 1925 Қурбиро ба вазифаи Комисари ҳалқии ислоҳоти замини Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон таъйин мекунанд, ки дар баробари ин кори таҳрири рӯзномаро низ идома медиҳад. Илова бар ин, ў 8-уми марта соли 1925 ба ҳайси муҳаррири рӯзномаи “Овози тоҷик”, Комисари ҳалқии ислоҳоти замини Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон ва намояндаи Нашриёти давлатии Тоҷикистон интиҳоб мегардад. Мушкилии иҷрои се вазифаи масъулиятнок ва аз тарафи дигар бемории дикқи нафас



боис мегардад, ки Қурбй соли 1926 аз Шўрои комиссарони Чумхурии Мухтори Тоҷикистон ҳоҳиш намояд, то ўро аз вазифаи вазири замин озод намоянд [15, с. 151].

Дар солҳои мухарририи А. Қурбй дар рӯзномаи “Овози тоҷик” ба масъалаҳои мубрами рӯз, амсоли бедории фикрӣ, ривоҷу равнақи забону фарҳанги миллати тоҷик эътибор дода шудааст. Ҳусусан, масъалаи маориф, забону фарҳанг, тақсимоти марзиву ҳудудӣ, ривоҷу равнақи соҳаҳои гуногуни ҳочагии ҳалқ ва ғайра аз масоили ҳассос ва рӯзмарра маҳсуб мегардианд. Аз матолиби рӯзнома дар ин солҳо аён мегардад, ки ҳайати кормандони рӯзнома, ҳусусан мухаррири он, ки тамоми масъулият ба дӯши ў буд, часорати хосса нишон додаанд. Аз ҷумла, ҳуди Қурбй дар мақолаҳои “Ҷарида чист?” (“Овози тоҷик”. – 1924. – 25 август), “Таъйини ҳудуди ҷумхуриятаи Туркистон” (“Овози тоҷик”. – 1924. – 4 сентябр), “Дехқон ва дафъи эҳтиёҷ” (“Овози тоҷик”. – 1924. – 5 октябр), “Аскари сурҳ кист?” (“Овози тоҷик”. – 1924. – 14 октябр), “Рӯзи зироат” (“Овози тоҷик”. – 1924. – 21 октябр), “Масъалаҳои об дар дехот” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 7 июн), “Фирқаро бояд ҳақиқӣ фирқаи ленини кард” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 20 июл) ва ғайра мавзухоero ба баррасӣ қашидааст, ки воқеан масоили додги рӯз будаанд. Ҳусусан, дар мақолаи “Ҷарида чист?”, ки дар шумораи нахустини рӯзнома интишор гардидааст, чун дигар равшанфирони давр масъалаи бедории миллӣ, матбуот ва мактабу маорифро ба миён гузоштааст. Аз ҷумла ў менависад: “Акнун бояд, ки мо аз барои пешрафти кори ҳуд, аз ҷарида ҳондан даст накашем, бояд ба ҳуд вазифаи муқаддас донем, чунки мо то ҳанӯз аз маориф ва санъат бебаҳрам. Ин аз набудани муаллим ва ҷарида буд”[9]. Ў ҳамчун рӯзноманигор ба таҳлил ва тафсири сиёсати байналхалқӣ низ даст задааст. Ҷавиҷа, ин масъала дар мақолаҳои “Дар ҷумхуриятаи Осиёи Миёна” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 20 июл) ва “Муборизаи синғӣ дар Ҷин” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 25 сентябр), “Саноати Осиёи Миёна” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 20 июл) хеле ҳуб баррасӣ шудааст. Ҳамчунин, Қурбй қӯшиш намудааст, ки тавассути ашъораш низ масоили байналхалқиро мавриди баррасӣ қарор дидад.

Чунончи:

Дар ҷаҳон андоҳт ғавғо андак аз гуфтор Ҷин,
Аврупо дар ларза омад аз ҷунин кирдори Ҷин.
Иттифоқи аҳли миллат дар ҳато, ў бехатост,
Мекунад таъйид инро гармии бозори Ҷин [11].

Дар солҳои мухарририи Қурбй рӯзнома дар тараққии адабиёт низ саҳми бориз гузошт. Аз шумора то шумораи дигари рӯзнома ҳонанда ба шоирони нав ошно мегардид. Яъне, рӯзнома тавонист зери роҳбарии мухаррир ба шоирони ҷавон ва адабиётдӯстон илҳоми эҷодӣ бахшад. Рубрика ё гӯшаи “Адабиёт”-и рӯзнома аз шумораи №1, 25-уми августи соли 1924 бо шеъри зерини Абдулқаюми Қурбй оғоз мегардад.

Ҳонданд қонуни адаб аз он китоби мо ғалат,
Карданд ҷамъи қачравон, к-ин фаслу боби мо ғалат.
Магруру маст афтодаем андар раҳи бехудагӣ,
Бо ҷашми қуру гӯши кар, баҳ-баҳ шитоби мо ғалат [9].

Баъдан низ шеърҳои Қурбй дар ин рубрика ба нашр расидаанд. Чопи пайвастаи ашъораш зери ин рубрика ва таваҷҷӯҳи хоссааш ба адабиёт гувоҳӣ аз он медиҳад, ки ғояи таъсиси гӯшаи “Адабиёт” аз ҳуди мухаррир маншаъ гирифтааст. Мачмууан солҳои 1924-1926 дар гӯшаи мазкур шеърҳои устод Садриддин Айнӣ, Абулқосим Лоҳутӣ,

Фахриддини Рочӣ, Мирзо Шарифи Ҳилмӣ, Асадуллоҳи Кошонӣ, Ҷавҳарӣ Истаравшанӣ, Масҳои Тамҳид, Васлӣ ва инҷунин Тӯракул Зеҳнӣ, Ноил Шерзода (Истаравшанӣ), Муинзода, Иброҳимзода, Мир Аҳмадшо, Файзулло Абдуллозода, Мунзим, Сарвари Қулобӣ, Ақмал Аминзода, Атоуллозода, Суҳайли Истаравшанӣ, Файзулло Абдуллозода, Сарвари Ургутӣ, Пайрав Сулаймонӣ, Муҳиддин Аминзода ва дигарон нашр шудаанд. Ҳамчунин, шеърҳое бо таҳаллус ё номҳои мустаори “Тоҷикдӯст”, “Пинаҷӣ”, “Пинадӯз”, Ф. Р. (Ҷ.Ф.) “Мулло”, С. (С.), “Ғунча”, “Ноиб”, Қ. (Қ.), Қ.Р. (Ҷ.Қ.) “Суҳанвар”, “Мушғиқӣ” ва ғайра ин рубрикаро зеб додаанд. Ба назари мо ашъори дорои таҳаллусҳои “Мулло” ва “Мушғиқӣ” ба қалами Тӯракул Зеҳнӣ, Ф. Р. (Ҷ.Ф.) ба Фахриддини Рочӣ, Қ. (Қ.) ва Алиф (I) ба Абдулқаюми Қурбӣ мансуб мебошанд. Бархе матолиби Қурбӣ танҳо бо ҳарфи ՚ ва гоҳо бо ՚ низ интишор шудааст. Дар баробари шеър, ҳамчунин ӯ бо имзои мустаори (Қ) ва (I) дар мавзӯҳои мубрам мақолаҳо низ навиштааст [5, с. 127]. Аз ҷумла, мақолаҳои “Масъалаҳои об дар дехот” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 7 июн), “Фирқаро бояд ҳақиқӣ фирқаи ленинӣ кард” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 20 июл) “Муборизаи синғӣ дар Ҷин” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 25 сентябр), “Саноати Осиёи Миёна” (“Овози тоҷик”. – 1925. – 20 июл) бо имзои мустаори (Қ) ва (I) интишор ёфтаанд.

Дар ду соли аввал дар гӯши “Адабиёт”-и “Овози тоҷик” ашъори шоирони ҷавон мунтазам интишор меёфт. Як қисми онҳо шоирони ҷавоне буданд, ки ба ҷодаи шеъру шоирӣ нав қадам ниҳода буданд. Интишори ашъори онҳо дар баробари матолиби сиёсии иқтисодӣ ва илмию адабӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки муҳаррир барои ба майдон омадани шоирони ҷавон кӯшиш мекард. Ҳамзамон, интишори маводи адабӣ, алалхусус ашъори шоирони ҷавон дар ин давра баёнгари он аст, ки Қурбӣ ва дигар ходимони рӯзнома ба адабиёт дилбастагии зиёд доштаанд.

Дар манобеи илмӣ дар баробари тавсиф, фаъолияти Қурбӣ танқид низ шудааст. Ҳусусан, Раҳим Ҳошим аз ӯ интиқод намуда, як сабаби дар ду соли аввали кори газета иштирок накардани устод Садриддин Айниро дар чопи шеърҳои каммазмуну ба талаботи шеър ҷавобгӯ набуда медонад: “Дар солҳои аввали нашри “Овози тоҷик” дар он факат ду шеъри (бо номҳои “Овози тоҷик” ва То ба қай?; Б.М.) устод Айни чоп шудааст. Сабаби дар ин газета фаъолона иштирок накардани устод Айни бо равиши рӯзноманависии муҳаррири онвақтаи газета – Абдулқаюми Қурбӣ розӣ набудани вай мебошад [20, с.234]. Хеле ба маврид аст, зикр намоем, ки аз навиштаҳои Раҳим Ҳошим бар меояд, ки солҳои 1924-1925 ранчише миёни устод Айни ва Қурбӣ ҷой доштааст. Аммо устод Айни дар “Намунаи адабиёти тоҷик”, ки солҳои 1926 чоп шудааст, аз Қурбӣ бо самимият ёдоварӣ менамояд. Ҷунончи, “Маҳалли табъи ин рӯзнома (“Овози тоҷик”–Б, М.) шаҳри Самарқанд буда, муҳаррири масъулаш рафиқ Абдулқаюми Қурбӣ ва муҳаррири феълии доимияш бародар Сайидизо Ализода аст”[3, с. 398]. Равшан мегардад, ки танқиди Қурбӣ аз ҷониби устод Айни ва дигарон дар матбуот танҳо ба хотири ислоҳи камбудиҳои ҷойдошта ва пешрафти матбуоту адабиёт будааст. Абдулқаюми Қурбӣ агарчи муҳаррири рӯзномаи бонуфузӣ давр буду имконияти ҷавоб гуфтан ба танқидро дошт, аммо ба навиштаҳои мачаллаи “Машраб”, ки он замон дар қайди ҳаёт буд, посух надод, ин аз он далолат мекунад, ки вай ҳамчун рӯзноманигор ва зиёй тоби шунидани танқидро доштааст. Раҳим Ҳошим дар баробари танқиди қаламкашии Қурбӣ аз ӯ тамҷид ҳам мекунад. Аз ҷумла менависад: “Қурбӣ марди хеле фаъол” [21] буд ва “дар кори ба амал овардани қарорҳои партия дар соҳаи ҳал кардани масъалаи миллӣ хеле фидокорона хизмат мекард” [21]. Профессор Мурод Муродӣ дар китобаш “Публистикаи тоҷик” ўро дар бахши “Саромадони публистикаи муосир” дар қатори дигар публистиони муосир ҷой додааст [15, с. 150]. Соли 2012 бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик аз ҷониби редаксияи мачаллаи “Бонувони



Тоҷикистон” феҳристе зери унвони “100 шаҳсияти матбуотсоз дар 100 сол” [22] таҳия ва нашр гардид, ки дар зинаи 11-уми ин феҳрист номи Абдулқаюми Қурбӣ низ ҷой дода шудааст.

Падари Қурбӣ Мулло Ҳамроқул шаҳси донишманду адабиётдӯст буд, шоирону равшанфикрон бисёр меҳмони хонадони онҳо мешуданд. Алалхусус, Нақибхон Туғрал, Садриддин Айнӣ, Абулқосим Лоҳутӣ, Туракул Зеҳнӣ, Пайрав Сулаймонӣ, Абдусалом Дехотӣ, Ҳабиб Юсуфӣ ва дигар адабону равшанфикрон ба хонаи Қурбӣ ташриф оварда, маҳфилу базмҳои адабӣ барпо мекарданд. Муҳаққиқ ва донишманди тоҷик Туракул Зеҳнӣ, ки яке аз иштирокдорони маҳфилҳои адабии хонадони Қурбӣ буд, аз он айём чунин ёдоварӣ кардааст: “Солҳои 1914 дар Самарқанд дар хонаи Абдулқаюми Қурбӣ дар гузари Боги Майдон, аксар маҳфили адабӣ ташкил мегардид. Суҳбатҳои адабӣ бо китобхонӣ, мушоира, байтбаракҳои шоирон ва шеърдӯстони Самарқанд гарму ҷӯшон мегузаштанд” [6]. Ҳамчунин, ба навиштаи Зеҳнӣ дар ин маҳфилҳо яке аз шоирони маъруфи тоҷик Нақибхон Туғрал низ ширкат меварзидааст. Чунончи: “Соли ҳаждаҳум ман муаллим будам. Шунидам, ки Туғрал ба Самарқанд ташриф овардааст ва хонаи Қурбӣ бошишгоҳи ўст [7]. Дар ин бобат рӯзноманигор ва муҳаққиқ Одили Нозир менависад “Шоири маъруф Нақибхони Туғрал зимни сафарҳояш ба Самарқанд хонаи Мулло Ҳамроқулро макони зиндагонӣ интиҳоб мекард. Бо омадани Туғрал дар ҳавлии Мулло Ҳамроқул маҳфилҳои адабӣ сурат мегирифт, ки шинохтатарин аҳли эҷоди Самарқанд дар он ширкат меварзидаанд. Ин муҳит, албатта ба камолоти Абдулқаюми Қурбӣ бетаъсир буда наметавонист. Гарчанде ў дар оянда шоири муваффақ нашуд, аммо ба матбуоти тоҷик хизматҳои арзанда кард” [17, с. 131]. Ташкил шудани маҳфилҳои адабӣ ба ташаккули маънавии Қурбӣ бетаъсир намонд. Ў оҳиста-оҳиста ба адабиёт ва шеър майл пайдо карда, аз ҷавонӣ таҳаллуси Қурбиро ба худ гирифт. Ҳангоме ки Туғрал меҳмони хонадони онҳо мешудааст, Қурбӣ мекӯшидааст, ки ашъорашро аз назари Туғрал гузаронад, аз ин сабаб дар чопи девони ғазалиёти ў кӯмаки худро дарег намедоштааст. Дар ин ҳусус Зеҳнӣ мегӯяд: “Қурбӣ дар шоири бисёр лангу суст буд. Маҳз барои хотири дарҷ кардани ғазалҳояш (бо ислоҳи Туғрал) дар роҳи чопи кардани девони Туғрал аз ҳама зиёдтар ташаббус ва ҳаракат ба кор бурдааст. Ҳулоса, девони ғазалиёти Нақибхони Туғрал бо ёрии Қурбӣ ва дигар як ҷанд нафар маърифатпарварон ва адабиётдӯстони муосири худ ба шарафи чоп ноил шудааст” [7].

Шеъри дар шумораи 20-уми декабри соли 1925-и “Овози тоҷик” нашр намудаи Қурбӣ, ки устод Садриддин Айнӣ дар мачаллаи “Машраб” онро танқид карда буд, муҳаққиқон дар истинод ба китобҳои Р. Ҳошим [20] Ҳ. Мирзозода [13] ва дигарон онро дар навиштаҳои худ батакрор зикр кардаанд. Мо зарурати ба тафсил овардани онро дар инҷо намебинем, аммо ба назари инҷониб А. Қурбӣ дар навиштани шеъри пурбахс зоҳирان ба яке аз ғазалҳои Мирзо Абдулқодири Бедил татаббӯй ё пайравӣ кардааст. Чунки дар он айём пайравӣ кардан ба ашъори Бедил ба ҳукми анъана даромада буд. Зоро дар адабиёти асрҳои XVIII-XIX ва аввали асри XX тоҷик равияи адабии “Мактаби Бедил” зуҳур карда буд.

Шеъри баҳсбарангези Қурбӣ:

Барои фикри истибдод, гуфтор инчунин бояд,
Тақозои ҳукumat ин ки, асрор инчунин бояд.
Ба ҳар кӯча бирезад ҳуни шаҳси фаълаву мазлум,
Ба по занҷир бандад, бас ки рафтор инчунин бояд [12].

Ғазалҳои Бедил, ки Қурбӣ ба онҳо пайравӣ кардааст:

Шудам ҳоку нагуфтам, ошиқам, кор инчунин бояд,
Зи ҷайбам сурма рӯнед, асрор инчунин бояд.

Лаб аз хамёзаи теги ту захми мо набаст охир,
Ба рохи субҳи раҳмат ҷашми бедор инчунин бояд [6, с. 235].

Зи ҳар мӯ домбардӯшам, гирифтор инчунин бояд,
Зи хотирҳо фаромӯшам, сабукбор инчунин бояд.
Ба сар ҳоки таманно, дар назарҳо гарди ҳайронӣ,
Бинои аҷзи моро сақфу девор инчунин бояд [6, с. 230].

Шоири маъруф Нақибхони Туғрал, ки бисёр меҳмони хонаи Курбӣ мешуд, яке аз пайравони муваффақи “Мактаби Бедил” буд. Ӯ низ мисрае аз шеъри болои Бедилро тазмин кардааст. Чунончи:

Арақ гул мекунад аз ҷавҳари акси рухаш ҳар дам,
Ба ҳайратхонаи ойина меъмор инчунин бояд.
Ҳазораш оғарин, Туғрал, бар ин як мисраи Бедил:
«Зи ҳар мӯ домбардӯшам, гирифтор инчунин бояд!» [4, с. 200].

Мавриди зикр аст, ки шоирони дигари ин давра ба мисли Асирии Ҳучандӣ, Сарир, Сират, Зуфархони Ҷавҳарӣ низ пайрави равияи адабии “Мактаби Бедил” буданд.

Мушкилоти ҳама гуна фаъолият дар тарҳрезӣ ва оғози он аст. Албатта дар оғоз сарчамъ намудани ҳайати эҷодӣ ва интишори рӯзнома осон набуд. Мушкилтарин давраи кор аз ҷиҳати моддию сиёсӣ ба давраи муҳарририи Курбӣ рост меояд. Дар мавриди мушкилоти моддии рӯзнома ва заҳматҳои Курбиу Ализода муҳакқиқ Р. Ҳошим ёдоварии ҷолибе дорад, ки зикри онро ин ҷо ба маврид медонем: «Рӯзҳоеро ба хотир дорам, ки Қурбӣ ва Ализода барои дар вақташ чоп кардан газета аз савдогарҳо бо насия қоғаз мегирифтанд» [21]. Бо вучуди мушкилоти молиявӣ дар фаъолияти ду соли аввали ҷарида пешрафту муваффақиятҳо ба мушоҳида мерасад. Ба таъбири профессор А. Азимов “Рӯзномаи “Овози тоҷик” дар як муддати кӯтоҳ, ҳамагӣ ду сол соҳиби нуғуз ва пешравиҳо гардид. Тиражи он ба 5 ҳазор расида (аввал 2 ҳазор буд – А.А.) муҳбирон ва нигорандагони зиёде дошт. Ҳатто муҳбирони худро дар Эрону Афғонистон нигоҳ медошт” [1, с.43]. Профессор Мурод Муродӣ хизматҳои А. Курбиро дар китобаш “Публитсистикаи тоҷик” чунин ҳулоса намудааст: “Умуман, А. Қурбӣ ҳамчун нахустин муҳаррири “Овози тоҷик” барои матбуоти тоҷик хидмати арзанда кардааст. Бо вучуди мушкилоти моливу техниқӣ ўқӯшиш намуд, ки рӯзномаро чоп намояд, мақолаҳо нависад, моҳияти рӯзнома ва аҳамияти онро ба мардум фахмонад” [15, с. 152].

Бо вучуди хидматҳои соғдилонаю садоқатмандона ба ҳалқу ватан зиндагонии Абдулқаюми Қурбӣ бо фоҷиа анҷом ёфтааст. Тавре рӯзноманигор Мирсафо Қамолӣ менависад. “Соли 1937 ўро ба ҳабс гирифтанд. Дигар тақдираш норавшану номаш сиёҳ шуд. Аниқтараш, ўро қатл карданд. Ҷаро? Барои қадом гуноҳаш... Касе онро аниқ намедонист. Ҳонаву ҷояш, тамоми боигарии маънавияш – китобу ашъорашро толону тороч ва ғорат карданд... Оилаву хешу таборашро аз ҳонаву ҷой пеш карда, зери таъқиб гирифтанд” [8, с. 17]. Оид ба ҳабси Қурбӣ профессор Мурод Муродӣ чунин менигород: “Соли 1937 суди сегонаи НКВД Қурбиро ба фаъолияти зиддиинқилобӣ муттаҳам намуда, ўро бе ҳеч гуна муроғия ба муҳлати 10 сол ҳабс карда ба маҳбаси вилояти Куёбишев мефиристанд ва соли 1941 дар ҳамин зиндон вафот мекунад” [15, с. 152].



Мутаассифона Қурбӣ низ чун дигар фарзонафарзандони миллати тоҷик бо тухмату дасиса дар авчи «тройкаи сталинӣ» ноҳақ ва бегуноҳ катл карда мешавад. То ба имрӯз ҷои қатли ў маълум нест. Мирсафо Камолӣ дар мақолааш аз он изҳори андуҳ мекунад, ки бо вуҷуди хизматҳояш ўро як муддат фаромӯш карда буданд. “Беадолатии таърихи бинед, ки ўро фаромӯш карданд. Аз назди дарвозаи ў мегузаштанду на ҳама медонистанд, ки дар ин гузар, дар ин ҳавлӣ муҳаррири рӯзномаи «Овози тоҷик» Абдулқаюм Қурбӣ зиндагонӣ ва эҷод кардааст” [8, с. 18]. Қурбӣ дар зиндагӣ дар баробари машаққате, ки аз дасти бадҳоҳону ҳасудон дидааст, инҷунин бо амри такдир фарзандонаш низ дар хурдсолӣ вафот кардаанд. Имрӯз ҷароғи кулбаи ўро танҳо як духтараш Ӯлмасой Ҳамроева фуруzon нигоҳ медорад. Аз навиштаи М. Камолӣ бар меояд, ки ягона духтари вай Ӯлмасой соҳиби гурур ва посдорандай заҳмату меҳнат ва шарафи падараш мебошад. “Ман пас аз ба ҳабс гирифтани падарам ба дунё омадам, – мегӯяд фарзанди Қурбӣ Ӯлмасой-апа Ҳамроева. – Падарам борҳо соҳиби фарзанд шудаанд. Аммо ҳамаи онҳо дар хурдсолӣ вафот кардаанд. Ман фарзанди яккаву ягонаи падар мебошам. Беадолатии даврон моро аз ҳамдигар чудо кард ва мо дидори ҳамдигарро надидем. Қулфатҳои зиёди зиндагӣ ба дӯши мо афтод. Солҳои зиёд мо ва хешу таборонамон бо «гуноҳи» падарам бадном будем, азијат мекашидем. Ҳама медонистем, ки ин беадолатии таърих аст. Падарам гуноҳ надоранд. Аз ин ҷост, ки пайи ҳам ба ташкилотҳои даҳлдор муроҷиат кардем. Ниҳоят аз ҳӯҷҷатҳои архив маълум гардид, ки падарам низ чун ҳазорон ҷабрдидағон қурбони тӯҳмати ноҳақ шудаанд, ҳеч гуноҳ надоштаанд. Баъдак дар кӯи муроди ҳалқ ҷонғидоиҳо кардаанд” [8, с. 18]. Маҳз бо талошу қӯшишҳои духтараш Ӯлмасой маълум мегардад, ки Абдулқаюм Қурбӣ ба ноҳақ қурбони дасисаю тӯҳматҳои нотавонбинони давр гардидааст. Ӯлмасой бо духтараш Муборак дар ҷустуҷӯи ҳақиқат мешаванд. Солҳои зиёд барои ошкор намудани ҳақиқат мубориза мебаранд. Ба бойгониҳову дигар идораҳои масъул муроҷиат менамоянд. Пас аз заҳмату қӯшишҳои зиёд оҳируламр бегуноҳии падарашонро исбот менамоянд. “Дар бораи бегуноҳ будани Абдулқаюм Қурбӣ ҳӯҷҷатҳои зиёдро ба даст оварданд. Суди вилояти Самарқанд ба аризаи онҳо 31 октябри соли 1986 ба ҷунин мазмун ҷавоб фиристод: «Суди вилоятӣ ба шумо ҳабар мерасонад, ки кори ҷиноии Қурбӣ (Ҳамроев) Абдулқаюм Ҳамроевиҷ, яъне падари шумо, ки бо моддаи 66-и қисми 1-и Кодекси Ҷиноии Ӯзбекистон айбор шудааст ва бо ҳукми Тройкаи НКВД-и Ӯзбекистон 28 октябри соли 1937 маҳкум шудааст, бекор карда шудааст. Дар ҳаракати падари шумо ҷиноят набудаст ва пурра сафед шудааст. Раиси суди вилоятии Самарқанд А. Мардиев (имзо)»” [8, с. 18]. Муҳаққиқ Мурод Муродӣ менависад, ки мутобики қарори Суди вилояти Самарқанд аз таърихи 29 апрели соли 1968 бегуноҳии А. Қурбӣ сабит гардида, ў сафед карда мешавад [15, 152].

Тибқи иттилои донишномаи озод Википедия [18] ва навиштаи рӯзноманигор Мирсафо Камолӣ [8] соли 1992 кӯчае, ки А. Қурбӣ дар он таваллуд ва зиндагиву эҷод кардааст ба номи ў гузошта шудааст. Дар баъзе сарчашмаҳо [18] номгузории кӯча ва гузоштани лавҳаи хотиравӣ оҳирҳои соли 2000-ум нишон дода шудааст, ки ғалат аст. Ҷунки Мирсафо Камолӣ аз маросими ифтитоҳи лавҳа ҳанӯз дар мақолаи “Тантанаи ҳақиқат” (1992) ҳабар додааст. Дар сомонаи Википедия расми ин лавҳа нашр гардидааст, ки дар он ҷунин навиштаро меҳонем: «Қурбӣ Абдулқаюм Ҳамроев 1886-1937 шоир, адаб, арбоби ҷамъиятӣ, рӯзноманигор, муҳаррири аввалини «Овози тоҷик» [18]. Гирду атрофи лавҳа аз хишт бунёд гардида, қисмати марказии он аз санг иборат аст. Навиштаоти он дар санг ҳаккокӣ шудааст. Рӯзноманигор Мирсафо Камолӣ менависад: “Ба кӯчаи Тайлоки гузари Ҷоғи Майдон (назди растаи Заргарон), ки ў 51 сол дар ин ҷо зиста ба ҳалқу ватани ҳуд хизмат намудааст, номи ўро гузоштанд ва лавҳаи ёдгорӣ монданд. Ба ин муносибат дар ин ҷо митинги серодам шуда гузашт” [8, с. 19]. Ба



навиштаи Мирсафо Камолӣ, ки дар ифтитоҳи ин ёдгорӣ иштирок доштааст он бо тантана кушода шуда, дар он рӯзноманигороду адібон, роҳбарони шаҳру ноҳия, ахли гузарҳои Богимайдону сокинони шаҳр ширкат доштаанд. Маросими тантанавиро ҷонишини ҳокими ноҳияи Сиёб Марҳабо Назарова кушода, суханронӣ намудааст: “Рафиқон, имрӯз фурсати он расидааст, ки номи фарзандони бузургамонро чун Абдулқаюм Қурбӣ, ки барои ҳалқу ватанамон хидмат намудаанд, абадӣ гардонем. Абадӣ гардонидани хотираи чунин шахсони нек кори хайру савоб аст. Имрӯз мо назди руҳи поки онҳо таъзим мекунем» [8, с.19]. Дар ҷорабинии мазкур устодону донишҷӯён низ ширкат варзидаанд. Устоди Донишгоҳи давлатии Самарқанд Рауф Маъруғӣ доир ба рӯзгор ва фаъолияти Абдулқаюм Қурбӣ маъруза карда, аз ҷумла гуфтааст: “Мо, самарқандиён, нисбати гузари Боги Майдон боэҳтиром менигарем. Дар ин ҷо Ҳабиб Юсуфӣ, Тӯрақул Зеҳнӣ, Бектош ва Қурбӣ барин шахсони бузургу донишманд ба камол расидаанд. Имрӯз номи Қурбӣ пас аз солҳои зиёд аз нав зинда карда шуд. Ин тантанаи ҳақиқат аст” [8, с. 20]. Ҳамчунин, дар ҷорабинӣ намояндаи рӯзномаи «Овози тоҷик», шоир Абдулло Субҳон ширкат намуда, барои эҳтиром ба аввалин муҳаррири рӯзномаи «Овози тоҷик» ба самарқандиён изҳори сипосу миннатдорӣ кардааст. Дар ин маросим набераи Қурбӣ, донишҷӯи бахши филологияи тоҷикии Донишгоҳи давлатии Самарқанд Муборак Ҳамроева ва донишҷӯи ҳамин бахш Бахтиёр Ҳусейнов аз шеърҳои Қурбӣ намунаҳо қироат карданд. Маврид ба таъкид аст, ки дар соли 1992, набераи Қурбӣ Муборак Ҳамроева донишҷӯи бахши филологияи Донишгоҳи давлатии Самарқанд будааст. “Сипас устодони Донишгоҳи давлатии Самарқанд, профессорон Раҳим Муқимов ва Ботурхон Валиҳоҷаев зери кафқӯй пардаро аз рӯйи лавҳаи ёдгорӣ бардоштанд. Мехмонон бъяди тантана хонаи ўро зиёрат намуда, дар нишасти ёдбуд ширкат намуданд. Дар маросими абадигардонии хотираи Қурбӣ Абдулқаюм Ҳамроев ҷонишини ҳокими вилоят А.Худойқулов, М. Ҷоқиева, котиби матбуоти ҳокимиёти вилоят X.Худойқулов ва дигар шахсони расмӣ иштирок доштанд, [8, с. 20] – менависад рӯзноманигор Мирсафо Камолӣ. Духтари ў Ӯлмасой Ҳамроева ва наберааш Муборак Ҳамроева (Содиқӣ) дар баробари ҷустуҷӯҳо барои исботи бегуноҳии Қурбӣ, инҷунин дар нашри ашъори ў низ саҳм гузоштаанд. Соли 1997 бо қӯшишиFafurҷон Маҳмудов ва Муборак Содиқӣ китоби ашъори Қурбӣ ба нашр расонида шуд [5, с. 130]. Албатта бо дастрас гардидани маҷмуаи ашъори вай метавон ҳусну қубҳи шеърашро хубтару беҳтар муайян кард ва дар ин бахши эҷодиёташ низ мунсифона қазоват намуд.

Қурбӣ ҳамчун рӯзноманигор ва адаб барои ривоҷу равнақи матбуот, фарҳангӣ адабиёти ҳалқи тоҷик ва пешрафти иҷтимоӣ саҳм гузоштааст. Номи ў дар таърихи матбуоти даврии тоҷик бо ҳуруфи заррин сабт гардидааст, зеро ў дар рӯзномае муҳарририй кардааст, ки имрӯз муҳаққиқон онро модари матбуоти тоҷик низ меноманд. Ҳар гоҳ, ки сухан аз рӯзномаи «Овози тоҷик» равад, симои аввалин муҳаррири он Абдулқаюми Қурбӣ пеши назар ҷилвагар мегардад. Яъне то замоне, ки килку сухан ҳаст, номи ў вирди забонҳост.

Бо вучуди ин, ҳанӯз ҳам ҳаёту фаъолияти А. Қурбӣ – ҷеҳраи намоёни матбуоти тоҷик пурра омӯхта нашудааст. Моро зарур аст, ки дар оянда омӯзиши ҳаёту фаъолияти ўро идома диҳем, такмил намоем, зеро А. Қурбӣ мисли дигар ҷеҳраҳои матбуоти даврии солҳои 20-ум ҷузъе аз таърихи матбуоти пурифтиҳори миллати тоҷик маҳсуб мегардад. Омӯзиши ҳаёту фаъолияти онҳо, ки дар шароити хеле ноҳамвор барои пойдории миллату давлат хидмат намудаву ҷони ҳудро нисори беадолатиҳои давр намудаанд, подоши нек ба хидматҳои бедареғашон маҳсуб гардида, ҳамзамон сабаке ба наслҳои оянда аст.



Адабиёт

1. Азимов, А. Публистика ва воқеяят [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи озод, 2020. – 143 с.
2. Азимов, А. Очеркҳо аз таърихи матбуоти тоҷик (солҳои 20-30) [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Адиб, 1998. – 92 с.
3. Айнӣ, С. Намунаи адабиёти тоҷик [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 2010. – 448 с.
4. Аҳорӣ, Т. Ғазалистон (Ахтарони адаб-38) [Матн] / Т. Аҳорӣ. – Душанбе: Адиб, 2018. – 480 с.
5. Баёнов, М. Баъзе вижагиҳои гӯшаи “Адабиёт”-и рӯзномаи “Овози тоҷик” [Матн] // Сабакҳои “Овози тоҷик”: маҷмуаи мақолаҳо / мураттибон: А. Азимов, М. Муродӣ; муҳаррирон: М. Баёнов, М. Ҷӯраев. – Душанбе: Ашуриён, 2022. – С.120-134.
6. Бедил, А. Мунтаҳабот (Ахтарони адаб) [Матн] / А. Бедил. – Душанбе: Адиб, 2018. – 480 с.
7. Зеҳнӣ, Т. Хотираҳои ман дар бораи Нақибхони Туғрал [Матн] // Маориф ва маданият. –1963. – 26 феврал.
8. Камолӣ, М. Таҷтанаи ҳақиқат [Матн] // 30 номаи рӯзнома: маҷмуаи мақолаҳо / мураттибон: Бахтиёри Ҷумъа, Бехрӯз Маъруфӣ. – Тошканд: VNESHINVESTPROM, 2020. – С.17-20.
9. Қурбӣ, А. Шеър [Матн] / А. Қурбӣ // Овози тоҷик. – 1924. – 25 августан.
10. Қурбӣ, А. Ҷарида чист? [Матн] / А. Қурбӣ // Овози тоҷик. – 1924. – 25 августан.
11. Қурбӣ, А. Шеъри Чин [Матн] / А. Қурбӣ // Овози тоҷик. – 1924. – 21 октябр
12. Қурбӣ, А. Инчунин бояд [Матн] / А. Қурбӣ // Овози тоҷик. – 1925. – 20 декабр.
13. Мирзозода, Ҳ. Афкори рангин [Матн] / Ҳ. Мирзозода. – Душанбе: Ирфон, 1982.– 352 с.
14. Муллоев, Ш. История таджикской журналистики: учебно-методическое пособие для студентов отделения журналистики [Текст] / Ш. Муллоев. – Душанбе, 2009. – 67 с.
15. Муродӣ, М. Публистикаи тоҷик [Матн] / М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2021. – 576 с.
16. Муродов, М. Овози тоҷик ва вазъи он дар ду соли аввали [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон: маҷмуаи мақолаҳо / мураттиб: Қ. Б. Бӯриев; муҳаррир М. Алиев. –Душанбе: Кайхон, 2018. – С.130-156.
17. Нозир, О. Абдулқаюми Қурбӣ – аввалин сардабири рӯзномаи “Овози тоҷик” [Матн] // Устод Садриддин Айнӣ ва асолати забони тоҷикӣ: маҷмуаи мақолаҳо аз конференсияи ҷумҳурияйӣ бахшида ба 140-солагии устод Садриддин Айнӣ. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2018. – С.129-135.
18. Ҳамроев Абдулқаюм [Матн] [Манобеи элекtronӣ]: Низоми дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (рӯзи муроҷиат 13.04.2022).
19. Ҳошим, Р. Солҳо дар саҳифаҳо [Матн]: мақолаҳо ва ёддоштҳо / Р. Ҳошим. – Душанбе: Адиб, 1988. – 320 с.
20. Ҳошим, Р. Сухан аз устодон ва дӯston [Матн] / Р. Ҳошим. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 272 с.
21. Ҳошим, Р. Овози тоҷик [Матн] / Р. Ҳошим // Ҳақиқати Ӯзбекистон.–1964.–11 октябр.
22. 100 шахсияти матбуотсоз дар 100 сол [Матн] [Манобеи элекtronӣ]: Низоми дастрасӣ: <http://www.bonuvon.tj/index.php/tj/fe-rist/far-ang/935-100-100-> (рӯзи муроҷиат 5.05.2022).



РӮЗГОР ВА ФАҶОЛИЯТИ ЭЧОДИИ АВВАЛИН МУҲАРРИРИ РӮZNOMAI “ОВОЗИ ТОЧИК”

Дар мақола рӯзгор ва эчодиёти аввалин муҳаррири рӯзномаи “Овози тоҷик” Абдулқаюми Қурбӣ таҳқиқу баррасӣ шудааст. Муҳаққиқ бо такя ба сарчаашмаҳои мавҷуда, рӯзгор ва эчодиёти Қурбиро мукаммалтар кардааст. Душвории ҳама гуна фаҷолият дар тарҳрезӣ ва оғози он аст. Албатта дар оғоз сарҷамъ намудани ҳайати эчодӣ ва интишори рӯзнома осон набуд. Мушкилтарин давраи кор аз ҷиҳати моддию сиёсӣ ба давраи муҳарририи Қурбӣ рост меояд. Дар солҳои муҳарририи А. Қурбӣ дар рӯзномаи “Овози тоҷик” ба масъалаҳои мубрами рӯз, амсоли бедории фикрӣ, ривоҷу равнақи забону фарҳанги миллати тоҷик эътибор дода шудааст. Ҳусусан, масъалаи маориф, забону фарҳанг, тақсимоти марзиву ҳудудӣ, ривоҷу равнақи соҳаҳои гуногуни ҳочагии ҳалқ ва ғайра аз масоили ҳассос ва рӯзмарра маҳсуб мегардианд.

Ҳамзамон, муаллифи мақола ба масъалаи шоирии Қурбӣ пардохта, зикр мекунад, ки дар давраи зиндагонии ў як шеъраш дар матбуот мавриди баҳс қарор гирифта буд. Муҳаққиқ ба ҳулосае омадааст, ки Қурбӣ дар навиштани шеъри пурбаҳс ба яке аз ғазалҳои Мирзо Абдулқодири Бедил татаббӯй ё пайравӣ кардааст. Чунки дар он айём пайравӣ кардан ба ашъори Бедил ба ҳукми анъана даромада буд. Ба дигар сухан, дар адабиёти асрҳои XVIII-XIX ва аввали асри XX тоҷик равияни адабии “Мактаби Бедил” зуҳур карда буд.

Шеърҳои Қурбӣ дар рубрикаи “Адабиёт” ба нашр расидаанд. Муаллиф ба ҳулосае омадааст, ки чопи пайвастаи ашъораш зери ин рубрика ва таваҷҷуҳи хоссааш ба адабиёт, гувоҳӣ аз он медиҳад, ки ғояи таъсиси гӯшаи “Адабиёт” аз ҳуди муҳаррир маншაъ гирифтааст.

Қурбӣ ҳамчун рӯзноманигор ва адаб барои ривоҷу равнақи матбуот, фарҳангу адабиёти ҳалқи тоҷик ва пешрафти иҷтимоӣ саҳм гузоштааст. Номи ў дар таърихи матбуоти даврии тоҷик бо ҳуруфи заррин сабт гардидааст, зеро ў дар рӯзномае муҳарририй кардааст, ки имрӯз муҳаққиқон онро “модари матбуоти тоҷик” низ меноманд. Ҳар гоҳ, ки сухан аз рӯзномаи “Овози тоҷик” равад, симои аввалин муҳаррири он Абдулқаюми Қурбӣ пеши назар ҷилвагар мегардад. Яъне то замоне, ки килку сухан ҳаст, номи ў вирди забонҳост. Аммо, ҳанӯз ҳам ҳаёту фаҷолияти А. Қурбӣ – ҷеҳраи намоёни матбуоти тоҷик пурра омӯхта нашудааст.

Бо вучуди хидматҳои соғдилонаю садоқатмандона ба ҳалку ватан, зиндагонии Абдулқаюми Қурбӣ бо фоҷия анҷом ёфтааст. Қурбӣ низ чун дигар фарзандони миллати тоҷик солҳои 30-юм бо тухмату дасиса, ноҳақ ва бегуноҳ қатл шудааст.

Калидвожаҳо: “Овози тоҷик”, Абдулқаюм Қурбӣ, рӯзгор, фаҷолияти эчодӣ, “Мактаби Бедил”, адабиёт, публисист, рӯзноманигор, рубрика, шеър, рӯзнома, аввалин муҳаррир, матбуот, газета, Нақибхони Тӯграл

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕРВОГО РЕДАКТОРА ГАЗЕТЫ “ОВОЗИ ТОДЖИК”

Статья посвящена исследованию жизни и творчество первого редактора газеты “Овози таджик” (“Голос таджики”) Абдулкаюма Қурби. Автор, опираясь на доступные ему источники, несколько заполнил существующие в биографии и творчестве Қурби пробелы. Автор статьи ссылаясь на многочисленные источники, указывает на многочисленные трудности, с чем сталкивался первый редактор газеты “Овози таджик”.



По мнению автора статьи, несмотря на серьёзные трудности в финансировании и издании газеты, её редактору всё же удалось проложить путь несения сыновьей службы на благо популяризации истории и культуры таджикского народа.

Цитаты и свидетельства, приведённые автором статьи, ясно показывают, что усердная журналистическая деятельность Абдукаюма Курби проходила в весьма сложные годы для таджиков и, наперекор планам и стремлениям противников идей, пропагандируемых возглавляемой им газетой "Овози тоджик", он где - прорубил окно в новый мир, поэтому был оклеветан, осужден и уничтожен как "националист", "контрреволюционер", "враг народа" и годами позже был оправдан.

По мнению автора, многое ещё неясностей в биографии и деятельности Абдулкаюма Курби как журналиста и поэта, будут долго говорить и спорить о нем и о газете «Овози тоджик» («Голос таджикистана»), но уже ясно одно: он оставил в наследство самое ценное – это доброе имя!

Ключевые слова: «Овози тоджик», Абдулкаюм Курби, жизнь, творческая деятельность, «Школа Бедила», литература, публицист, журналист, рубрика, поэзия, газета, первый редактор, пресса, газета, Накибхон Туграл.

THE LIFE AND WORK OF THE FIRST EDITOR OF THE NEWSPAPER "OVOZI TOJIK"

The article was investigated and discussed the life and work of the first editor of the newspaper "Ovozi tojik" ("The Voice of Tajik"), Abdulkayum Kurbi. Based on the available sources, the researcher has clearly reflected the life and creativity activity of Kurbi. The difficulty of any activity is based on planning and its starting. Of course, in the beginning, it was not easy to assemble the creative team and publish the newspaper. The most difficult period of work, materially and politically, corresponds to the editorial period of Kurbi. During the editorial years of A. Kurbi in the newspaper "Ovozi tojik" ("The Voice of Tajik"), it paid attention to the pressing issues of the day, such as intellectual awakening, the development of the language and culture of the Tajik nation. In particular, the issues of education, language and culture, border and territorial division, the development of various branches of the national economy, etc., were considered sensitive and everyday issues.

At the same time, the author of the article paid attention to the issue of Kurbi's poetry and mentioned that during his lifetime one of his poems was discussed in the press. The researcher came to the conclusion that Qurbi imitated or followed one of the ghazals of Mirza Abdul Qadir Bedil in writing the controversial poem. Because in those days it was customary to follow Bedil's poems. On the other hand, in the Tajik literature of the 18th-19th and the beginning of the 20th century, appeared the literary trend "School of Bedil".

Kurbi's poems are published in the "Literature" section. The author has come to the conclusion that the continuous publication of his poems under this heading and his special attention to literature indicate that the idea of establishing the "Literature" corner originated from the editor himself.

As a journalist and a writer, Kurbi contributed to the development of the press, culture and literature of the Tajik people and social progress. His name is written in golden letters in the history of the Tajik periodical press, because he edited a newspaper, which today researchers call the "mother of the Tajik press". Whenever talk about the newspaper "Ovozi Tajik" ("The Voice of Tajik"), we imagine its first editor, Abdulkayum Kurbi. In other words, as long as there is a pen and speech, his name is the word of mouth. However, the life and work of A. Kurbi - the prominent face of the Tajik press has not been fully studied.

Despite the sincere and loyal services to the people and the country, the life of Abdulkayum Kurbi ended with a tragedy. Kurbi, like other children of the Tajik nation, was killed unjustly and innocently by slander and conspiracy in the 1930s.

Keywords: “Ovozi tojik” (“The Voice of Tajik”), Abdulkayum Kurbi, livelihood, work and creative activity, “Bedil School”, literature, publicist, journalist, column, poem, newspaper, first editor, press, newspaper, Nakibkhan Tughral.

Маълумот дар бораи муаллиф: Баёнов Махмаднабӣ Бачачонович – номзади илмҳои филологӣ, муовини директори генералии Агентии миллии Созмони байналмилалии рақамгузории стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон. Суроғ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 3). E-mail: bayoni@mail.ru. Тел.: (+992) 918-26-80-92

Сведение об авторе: Баёнов Махмаднаби Бачаджонович – кандидат филологических наук, заместитель генерального директора Национального агентства международной организации стандартной нумерации книг – Дом книги Таджикистана. Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе Душанбе, улица Н. Карабаева, 17 (3 этаж). E-mail: bayoni@mail.ru. Тел.: (+992) 918-26-80-92

Information about the author: Bayonov Mahmadnabi Bachajonovich – Candidate of Philological Sciences, Deputy director general of the National Agency for International Book Numbering Organization – Book House of Tajikistan. Address: 734018, Republic of Tajikistan, Dushanbe Dushanbe, N. street Karabaev, 17 (3rd floor). E-mail: bayoni@mail.ru. Tel.: (+992) 918-26-80-92

ТДУ 002.7(09)+9точик+07+05+008+37точик

РӮЗНОМАИ «БУХОРОИ ШАРИФ» ЧАРО ВА ЧИГУНА БАСТА ШУД?

Атозода Муҳаммадиқбол Имомудин
Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллий»-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

11-уми марта соли 2024 аз нашри нахустрӯзномаи тоҷикии «Бухорои шариф» 112 сол пур шуд. Ин нашрияи миллий дар замони рукуди фикрӣ ва тирагиҳои маънавии низоми манғитии Аморати Бухоро барои рушди тафаккури миллий ва бедорфиркӣ илмию миллий корҳои шоиста анҷом дода, дар ҳифзи асолати миллий, ҳимоят аз арзишҳои таъриҳӣ ва густариши маънавиёт корҳои мондагор кардааст. Аммо бо гузашти беш аз 1,10 қарн то ҳол доир ба таърихи табъу нашр, төъодди шумораҳои рӯзнома ва омилҳои баста шудани нахустрӯзномаи тоҷикӣ андешаҳои гуногун вучуд дошта, нуктаҳои баҳснок низ доир ба таърихи ин нашрия зиёд аст. Бавежа, масъалаи қатъи фаъолияти нахустрӯзнома, омилҳои басташавии он аз зумраи нуктаҳо мебошанд, ки дар аксари мақолаву рисолаҳо, ҳамоно гувоҳии устод Айнӣ - «аз 4 рабеъулоҳири 1330 ҳичрӣ то 7 сафари 1331, мутобики 2 январи соли 1913, ҷамъян 153 ракам баромада, ҳалок шуд» [2, с.128], бе тағиیر мондааст. Шоистаи таъқид аст, ки устод Садриддин Айнӣ дар 5 маврид (мақолаву китобҳои худ) доир ба нахустрӯзномаи тоҷикӣ ва замимаи туркӣ он – «Тӯрон» маълумот дода, тавзехоте дар бораи марому самтгирӣ ва шевай кори ин нашрия ироа кардааст, ки то имрӯз ин нигоштаҳо ҳамчун сарчашмаи таъриҳӣ барои муҳаққиқони тоҷик хидмат мекунанд.

Масъалаи баста шудани рӯзнома то имрӯз аз ҷониби муҳаққиқон воқеан баррасӣ нашудааст. Дар нигоштаҳои аксари муҳаққиқон омилҳои сукути рӯзнома ба се омили нишондодаи устод Айнӣ: танвири афкори мардум; мисли муфатиш ҷилва кардан дар



чашми Ҳукумати амир; бар хилофи чашмдошти элчихонаи рус амал кардани рӯзнома [3, с.174] марбут дониста мешавад. Ҳамзамон иддае зимни ишора ба фишорҳои сиёсӣ яке аз омилҳои баста шудани рӯзномаро дар мушкилоти молӣ дониста, онро ба даст кашидани Левин (Левин Л.Н. - ношири яхудитабор, ки барои чопи рӯзномаи «Бухорои шариф» саҳмгузор шуда буд) аз идомаи нашри рӯзномаи рабт медиҳанд, ки гӯё ин мавқеи Левин боис ба қатъи муваққатии нашрия ва иттиҳоди ҷавонбуҳориён гардид, ки бар хилофи е кори нашри рӯзномаро минбаъд ба дasti худ гирифтаанд.

Дар нигоштаҳои баъзе аз муаллифон ин назария то ҳадди иттиҳомоти ноадолатона дар мавриди Левин Л.Н. расида, ў ба сифати инсони сармояталаб тасвир ёфтааст. Ҳоса бо ҷумлаҳои «фоидаи моддии вай камӣ кард» [5, с.52], «дид, ки аз чопи нашрия фоида камтар ба даст меояд» [6, с.31] ва монанди ин шахсияти ў чун манфиатҷӯй тасвир ёфтааст. Ин дар ҳолест, ки зиёда аз 100 шумораи «Бухорои шариф» аз ҷониби Левин ба нашр расонда шуд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аксари муҳаққиқоне, ки дар ин самт мавқеи худро нигоштаанд, ба сарчашмаи аслии таҳқиқ – «Бухорои шариф» ручуъ накардаанд. Бино бар шинохти мо фаҳмиши боло аз ин нигоштаи устод С. Айнӣ сарчашма гирифааст: «онҳо (ташаббускорони нашри рӯзнома - А.М.) аввал мудири матбааи Когон Левини яхудиро дид, ба вай аз нашри рӯзнома ваъдаи манфиати зиёд нишон дода, ўро ба майдон андохтанд. Левин ба умеди фоида ба майдон баромада, дар ин бора ба элчихона муроҷиат кард» [1, с.160]. Ин ишораи устод барои муҳаққиқони мо дастак шуда, боиси қаҷфаҳмӣ аз як инсони хидматгузор шудаанд, вале ишораи дигари устод Айнӣ - «дигарон маънан ва моддатан ба қадри имкон муовинат карданӣ шудаанд» [2, с.125]-ро, ки давоми мантиқии иқтибоси аввал аст, аз доираи таҳқиқҳо берун мондаанд. Ин ишораи устод маълум мекунад, ки қабл аз ворид шудани Левин ба қазияи нашри рӯзномаи «Бухорои шариф» ў аз қасоне интизорӣ дошта ва дар ин замина мутақоид низ шудааст.

Дар ин маврид профессор Нуъмонҷон Faффоров, ки яке аз муҳаққиқони дигари нашрияи тоҷикӣ «Бухорои шариф» мебошанд бо такя ба рӯзномаи «Тарҷумон» ва «Печать русских мусульман» нигоштааст, ки 6 рус, 6 бухорӣ ва 3 эронӣ барои нашри рӯзнома ширкати саҳҳомӣ созмон дода, ҳатто 9 ҳазор сум маблағ низ ҷамъоварӣ намудаанд [4, с.19].

Ҳарчанд то ҳол пажуҳишоти комил дар ин масъала анҷом нашудааст, вале ташхису таҳлили маводи нашрия моро ба маҳфилҳои машваратии муассисони рӯзнома ошно месозад, ки сухани устод Айниро такмил медиҳанд.

Аз рӯи нигоштаҳои Левин, қабл аз нашри рӯзнома дар манзили яке аз саркардагон, ки бо исми мустаори «М. Ҳ. Ҳ. М. Б.» ёдоварӣ шудааст, ба ў «як даста аз бухороиҳо» ваъдаи маблағгузорӣ намудаанд, вале бо гузашти 4 моҳ аз нашри мунтазами рӯзнома он «бухороиҳо» натанҳо уҳдадории худро иҷро накардаанд, балки дар роҳи нашри рӯзнома ба муҳолифат пардохтаанд. Ба ин маънӣ Левин таъқид кардааст: «Як даста аз бухороиҳо боястӣ, ки ба рӯзнома муовинат намоянд ва ин масъала дар манзили ҷаноби М. Ҳ. Ҳ. М. Б. қатъӣ шуда буд, лекин баъд ин даста аз муовинат имтиноъ намуд. Аммо ношир боз аз кори худ даст накашида ва ин корро танҳо ба уҳдаи худ бардошт» [8, с.3]. Ин навишта собит месозад, ки дар иқдоми нашри рӯзнома ва талошҳо ҷиҳати пойдории он Левин танҳо мондааст ва дастандаркорони дигар худро канор зада, қисме аз муассисон хилофи нашри рӯзнома мавқеъ гирифтаанд. Ин тобиши ҷиддӣ дар фаъолияти рӯзнома нашри онро душвор намуда, ҳатто монеи чопи пайвастаи он мешуд.

Раванди ба таъхир афтодани маблағгузории «як даста аз бухороиҳо», кам будани нусҳаи нашр ва паст будани арзиши фурӯши рӯзнома, ки он ҳам бо ваъдаи маблағгузорӣ то 40 дарсади арзиши пешбинишудаи рӯзномаро поён карда буд [8, с.3] аз дигар масъалаҳоест, ки монеи нашри мунтазами рӯзнома гардидаст [7, с.1].

Ба вучуд омадани чунин тобиш дар мудирияти рӯзнома на танҳо монеи нашри мунтазам гардид, балки ба тамоми ҷанбаҳои фаъолияти рӯзнома таъсири манғӣ гузошт. Аз ҷумла, тарки вазифа намудани мураттибони хориҷӣ ва мутарҷим, ки аз асоситарин нафарон дар кори табъу нашри рӯзнома маҳсуб мешуданд, ба ин тобишҳои манғӣ рабт дорад.

Ин ҳама муаммо бар раванди кори рӯзнома бе таъсир намондааст ва ба навиштаи ношири, боиси нашри номуназзам ва яке аз сабабҳои ҳафтае се маротиба нашр шудани рӯзнома шудааст. «Набудани ин шароит мучиби хисорат гардида ва маро маҷбур намуд, ки рӯзномаро дар ҳафтае се рӯз нашр намоям» [8, с.3]. Ин раванд дар баробари ношири, кормандон ва номунтаҳами рӯзнома, ҳатто ба хонандагони ҷарида низ таъсири манғӣ расонида, боиси норозигии онҳо шуд, ки ба нашрия обунаи солона буданд.

Хонандагон барои мунтазам дастрас накардани рӯзномаҳояшон бо муҳаррир ва ношири – Мирзо Ҷалол ва Левин мубоҳисаву мунозирақада, ҳатто онҳоро ба фиребкорӣ ва дурӯғгӯй муттаҳам намудаанд. Ин мубоҳисаҳо боис шудааст, ки Мирзо Ҷалол дар ду маврид: дар шумораҳои 103 ва 111 ба хонандагони рӯзнома муроҷиат намуда, кам нашр шудан ва ё таъхир дар нашри рӯзномаро ба ношири рабт дода, худро масъули муҳтавои рӯзнома донистааст.

Авчи ин мунозираҳо боис шудааст, ки Левин мушкилоти пешомадаро тавзех дихад: «ба ҷиҳати мазаммати баъзе ашҳос ... (ношири) рӯзнома бо камоли эҳтиром арз мекунанд, ки ... кори рӯзнома кори душворе аст, маҳсусан дар Бухоро. Масалан яке аз асбоби ишқол, ин ки мураттиби маҳаллӣ дар ин ҷо нест. Бояд мураттибро аз ҷои дигар овард ва то вакте, ки ... мо муҳтоҷ ба дигарон шавем, кори мо ҳамин тавр ланг ҳоҳад рафт. Ғайр аз душвориҳои моддӣ, ҷадидияти ин кор дар Бухоро мучиби баъзе лангишҳо мешавад. Ман ҳеч қасро фиреб надодаам. Ман ҳозирар, ки пули ашҳосеро, ки гирифтани ин рӯзномаро барои худ зарар медонанд, баргардонам. Ман ба муовинати маънавии маорифини мамлакат умединам. Умединам, ки ба муовинати умум метавон ин рӯзномаи воҳидро дар Бухоро пойдор намоям» [8, с.3].

Ин нигоштаи Левин моро ба мушкилоти аслии кори нашри рӯзномаи «Бухорои шариф» ошно намуда, нишон медиҳад, ки рӯзнома аз лиҳози моддию маънавӣ ва технику тохассусӣ дар бүмбаст қарор доштааст. Илова бар ин собит мекунад, ки Левин барои нашри рӯзномаи «Бухорои шариф» ҳадафҳои фаротар аз манофеи молӣ доштааст, зоро бо зикри «ба муовинати умум метавон ин рӯзномаи воҳидро дар Бухоро пойдор намоям» маълум мешавад, ки ў шахсияти ҳадафманду маърифатсолор будааст.

Ба шинохти мо дар раванди нашри рӯзнома ҳолатҳое низ пеш омадааст, ки ҳайати муассисони нашрия ба гурӯҳҳои муҳолиф ҷудо шуда, кори нашри рӯзномаро ба бүмбаст расонидааст: «аҷибтар ин ки онҳо ки ваъдаи муовинат дода буданд, дар ивази муовинат бо илқои шубҳаҳои бе асл мардумро ҳам меҳоҳанд берағбат намоянд» [8, с.3].

Лозим ба зикр аст, ки таҳлили амиқи гардиши манғӣ пайдо шудан дар кори рӯзнома, тарки уҳдадории маблағгузорӣ, ба муҳолифат гароидани ҳайати муассисон ва сухани устод Айнӣ – «мисли муфатиш ҷилва кардан дар ҷашми Ҳукумати амир» моро ба ин бовар меорад, ки дар пайдо шудани мавқеъгириҳои дукутбӣ миёни муассисон кори истихбороти рус ва Аморат буда метавонад, то иттиҳоди муассисони рӯзномаро пароканда намуда, ҳадафро нобасомону муаллақ гузоранд ва дар умум ба раванди нашри муназзами нашрия монеа эҷод кунанд.

Дар ҷунин авзоу ахвол Левини ношири тавонист, ки нашрияро аз 11-уми март то 9-уми августи соли 1912 – дар муддати 152 рӯз 111 шумора ба нашр расонад. Ва то ин дам тамоми ҳарҷу масрафи молиявии нашри рӯзнома аз ҷониби Левин анҷом шуда, нашри замимаи «Тӯрон» низ ба хотири пӯшонидани ҳарочоти молиявии ношири тарҳрезӣ шуда буд.

14-уми августи соли 1912, баъд аз таътили 5-рӯза шумораи 112-и рӯзнома, ки ба 15-уми моҳи рамазон мувоғиқ аст, ба нашр расидааст. Дар шумораи мазкур ташкили



ширкати сахҳомӣ, ки барои дастгирии рӯзнома созмон ёфта буд, эълон карда мешавад. Ширкати сахҳомии мазкур 90 сахмия - варакаи садсумиро ба фурӯш гузошта, марҳилаи харидории онро ба се давра муайян намуда буд, ки чунин аст: «...Баъзе аз тараққиҳоҳону арбоби ҳиммату ҳамийяти Бухоро ба ҳоҳиши пойдории ин рӯзнома қарор гузоштаанд, ки навад адад билети садсумӣ фурӯхта, ба таври ширкат маҳориҷи рӯзномаро ба уҳда бигиранд. Маблағи аз билетҳо ҷамъшуда, дар бонк гузошта мешавад. Ҷамоати муштаракин ҳам ҳар шаш моҳ як маротиба ҷамъ шуда, муҳосиботи идораро расидагӣ ҳоҳанд намуд. Ҳамаи аъзо ҳаққи ин муҳосабаро доранд... Ашхосе ки меҳоҳанд иштирок намоянд ибтидо даҳ сум дода қабзи муваққатӣ бояд бигиранд. Баъд аз чоп шудани билетҳо расмӣ ҷиҳил суми дигар дода, билети шашмоҳа ҳоҳанд гирифт, ки дар охири шаш моҳ панҷоҳ суми дигар адо намуда, билети садсумӣ дарёфт намоянд» [9, с.1].

Баъд аз эълони ташкили ширкати сахҳомӣ низ вазъи молиявии рӯзнома беҳбуд наёфт ва нашри пайваставу мунтазами рӯзнома таъмин нагардид. Агар Левин то 9-уми август 111 шумораи рӯзномаро нашр карда бошад, vale баъд аз созмондиҳии ширкат дар муддати наздик ба 5 моҳ бояд ҳамагӣ 42 шумора ба нашр расида бошад, ки тақрибан ҳар ҳафта ду маротиба мебошад. Ба пиндори мо, «ҷамъоварии 9 ҳазор сум» [4, с.19]-е, ки А.Самойлович дар китоби «Печать русских мусульман» барои нашри рӯзномаи «Бухорои шариф» зикр намудааст, ба ҳамин давраи фаъолияти рӯзнома тааллук дошта, ба оғози фаъолияти он рабте надорад.

Бо ин таҳлилҳо, вобаста ба қатъи фаъолияти рӯзнома месазад дар баробари се масъалае, ки устод Садриддин Айнӣ дар китоби «Таърихи амирони мангитияи Бухоро» доир ба қатъи фаъолияти рӯзномаи «Бухорои шариф» зикр намудаанд (танвири афкори мардум; мисли муфаттиш ҷилва кардан дар ҷашми Ҳукумати амир; бар хилофи интизориҳои элҷихонаи рус амал кардани рӯзнома) [3, с.147], мушкилоти молӣ, буҳрони фикрӣ, фалаҷ гардидани низоми идорӣ ва тадорукотии рӯзномаро низ аз омилҳои умдаи қатъи фаъолияти нахустрӯзномаи тоҷикӣ бидонем. Зеро таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки муассисон ноҷуриҳои доҳилии ҳудро дар самти нашри нахустрӯзнома дар тули як соли фаъолияти он натавонистаанд бартараф кунанд.

Хулоса, нахустин нашрия ба забони тоҷикӣ дар муҳити Аморати Бухоро баъд аз нашри 152 шумора, 13 январи соли 1913 аз фаъолият боз монд. Аммо ба пиндори бандар ҳарчанд ин нашрия умри кӯтоҳ дид, vale тавонист девораҳои азиму қадимгаштаи ҳурофоту таассубро дар муҳити фикрии Бухоро барҳам занад. Илова бар ин «Бухорои шариф» тавонист ба долонҳои ҳукумати Аморати Бухоро ва ҳуҷраҳои мадрасаҳои динии Бухоро роҳ ёфта, ба зеҳнияти миллат кор бигирад.

Адабиёт

1. Айнӣ, С. Таърихи инқилоби Бухоро [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 1987. – 240 с.
2. Айнӣ, С. Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Матбуот, 2005. – 272 с.
3. Айнӣ, С. Таърихи амирони мангитияи Бухоро [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 1966.– 147 с.
4. Ғаффоров, Н. Ҷадидия ва шинохти он [Матн] / Н. Ғаффоров. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 160 с.
5. Усмонов, И., Давронов, Д. Таърихи журналистикаи тоҷик [Матн] / И. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе, 2008. – 280 с.
6. Шарифзода, Қ. Бухорои шариф [Матн]: назаре пас аз 100 сол / Қ.Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 100 с.
7. Ихтор [Матн] // Бухорои шариф. – 1912. – №34. – 19 апрел.
8. Ношир. Аз тарафи ношир [Матн] // Бухорои шариф. – 1912. – №103. – 19 июл.
9. Эълон [Матн] // Бухорои шариф. – 1912. – №112. – 14 августан.



РӮЗНОМАИ «БУХОРОИ ШАРИФ» ЧАРО ВА ЧИГУНА БАСТА ШУД?

Дар мақола таърихи таҳаввул ва таназзули нахустин нашрияи тоҷикӣ дар Осиёи Марказӣ – «Бухорои шариф» ва омилҳои гуногуни қатъ шудани фаъолияти ин нашрияи миллӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Ба пиндори муҳаққиқ, ҳарчанд аз нашри нахустрӯзнома 112 сол сипарӣ шуда бошад ҳам бо сабабҳои идеологӣ ва дастнорас будани нусхаҳои аслии ин нашрияи тоҷикӣ ҳамоно масъалаҳои марбут ба таърихи табъу нашри рӯзнома ва сабабҳои аз фаъолият боз мондани он ба таври комил пажӯҳиши илмӣ нашудаанд.

Дар ин нигошта муаллиф талош намудааст, ки бо такя ба сарчашмаҳои таъриҳӣ ва нусхаҳои дастрасшудаи электронии худи рӯзномаи «Бухорои шариф», ки дар Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гирдоварӣ ва маҳфуз шудаанд, ба масъалаи баста шудани рӯзнома ва омилҳои таъриҳӣ ва мантиқии он бознигарии илмӣ намояд.

Дар мақола 9 сарчашмаи таъриҳӣ ва адабиёти илмӣ, аз ҷумла 3 шумораи дастрасбудаи худи нашрия истифодаи илмӣ шудааст. Ҳарчанд нашрия бо хати форсӣ рӯи ҷоп омада бошад ҳам, муаллиф барои иҷрои таҳқиқоти илмӣ шумораҳои дастрасшудаи «Бухорои шариф»-ро аз хати форсӣ ба хати кириллӣ баргардон ва маводи аслро дар мақола ба кор бурдааст.

Калидвоҷаҳо: матбуоти тоҷик, таъриҳ, рӯзнома, нахустнашрия, Аморати Бухоро, «Бухорои шариф», ҷадидон, маорифпарварӣ, мактабу маориф, миллати тоҷик, таҳаввулоти таъриҳӣ, илми публицистика, пажӯҳиш, баста шудани нашрия.

К ВОПРОСУ О ЗАКРЫТИИ ГАЗЕТЫ «БУХОРОИ ШАРИФ»

В статье рассматривается и анализируется история с возвышением и падением первой таджикскоязычной газеты в центральной Азии – «Бухорои Шариф» («Благородная Бухара») и факторы, приведшие к прекращению деятельности этого национального издания. По мнению исследователя, несмотря на то, что прошло 115 лет со времени издания этой первой газеты, по идеологическим соображениям и из-за недоступности её подлинников вопросы, связанные с датой выпуска газеты и причины прекращения её деятельности все еще не изучены до конца в научном плане.

В данной статье автором предпринята попытка подвергать научному пересмотру вопросы, связанные с прекращением деятельности газеты с опорой на исторические источники и ставшие доступными электронные варианты самой газеты «Бухорои Шариф», которые хранятся в Государственном учреждении «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан.

В статье подвергнуто научному рассмотрению 9 исторических источников и научной литературы, в том числе 3 доступного экземпляра газеты «Бухорои Шариф», которые изданы персидским шрифтом и специально переведены на кириллицу для облегчения их использования, тем не менее, в данной статье они использованы в оригинале.

Ключевые слова: Таджикская пресса, история, газета, первоиздание, Бухарский Эмират, «Благородная Бухара», джадиды, движение за просветительство, школа и просвещение, таджикская нация, исторические перемены, публицистическая наука, исследование, закрытие издания.



WHY AND HOW WAS THE NEWSPAPER “BUKHARAI SHARIF” CLOSED?

In the article, the history of the development and decline of the first Tajik publication in Central Asia - "Bukharai Sharif" and various factors of the cessation of the activity of this national publication are analyzed. According to the researcher, although 112 years have passed since the publication of the first newspaper, due to ideological reasons and the unavailability of the original copies of this Tajik publication, the issues surrounding the history of publication and publication of the newspaper and the reasons for its discontinuation have not been fully scientifically researched.

In this regard, the author tried, relying on the historical sources and accessible electronic copies of the newspaper "Bukharai Sharif", which were collected and stored in the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan, to the issue of the closure of the newspaper and its factors to scientifically reconstruct its history and logic.

The article uses 9 historical sources and scientific literature, including 3 available issues of the publication itself. Although the publication was published in Persian script, the author translated the available issues of "Bukhara Sharif" from Persian script to Cyrillic script and used the original material in the article for scientific research.

Keywords: Tajik press, history, newspaper, first publication, Emirate of Bukhara, "Bukharai Sharif", modern, education, school and education, Tajik nation, historical development, science of journalism, research, closure of publication.

Маълумот дар бораи муаллиф: Атозода Муҳаммадиқбол Имомудин – номзади илмҳои филологӣ, сардори Маркази таҳсилот ва инноватсияҳои китобдории МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯчаи Техрон 5. Тел.: (+992) 98 764 00 95; Е mail: m-iqbol-87@mail.ru

Сведения об авторе: Атозода Муҳаммадиқбол Имомудин – кандидат филологических наук, заведующий Центра библиотечного образования и инноваций ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран 5. Тел.: (+992) 98 764 00 95; Е mail: m-iqbol-87@mail.ru

Information about the author: Atozoda Muhammadikbol Imomudin – Candidate of Philological Sciences, is the head of the Center for Library Education and Innovation of the State Institution “National Library” of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5. Tel.: (+992) 98 764 00 95; E mail: m-iqbol-87@mail.ru

ТДУ 008+37тоҷик+39тоҷик+820/89+81.2тоҷик

ҲИКОЁТИ ЛАТИФ ДАР ИБОРОТИ САЛИС

Шокирзода Шодӣ

Маркази омӯзиш, таҳқиқ, тарҷума ва нашри адабиёти ҷаҳон

Адабиёт нуқтаи авчи оинаи фитрати одамист ва, бидуни тардид, фитрат фаротар аз доираи Шарқу Ғарб ва макону замон аст. Адиби маъруфи англisis Редярд Киплинг гуфтааст, ки “Шарқ Шарқ аст ва Ғарб Ғарб ва ин ду бародари ҳамзод ҳаргиз бо ҳам дидор намекунанд. Аммо ҳар кучо сухан аз ҳунармандӣ, шоири, ҳакимӣ ё покиву порсии бузург бошад, он ҷо Шарқу Ғарб бо ҳам ба ростӣ дидор мекунанду рӯй

мебӯсанд ва канори ҳам менишинанд” [1, с. 21]. Зеро адабиёт, ҳунар ва илм ҳама забони дил аст ва дар қаламрави он турку тоҷик, арабу яхудӣ, англисуз испанӣ аз ҳамдигар имтиёзу бартарие надоранд.

Қобили тазаккур аст, ки равобити сиёсӣ, иқтисодиву тиҷоратӣ ва фарҳангиву адабии миёни кишварҳои форсизабон бо сарзамини пахновари Ҳинд, ки акнун ба се кишвар - Ҳиндустон, Покистон ва Бангладеш тақсим шудааст, решаҳои амиқи таъриҳӣ дошта, ба даврони бостон мерасад. Бунёдгузори давлати Ҳаҳоманишиён Куруши Кабир² пас аз тасарруфи Осиёи Марказӣ ва минтақаи Афғонистони кунунӣ (солҳои 545-540-и то мелод) ба самти Ҳиндустон ҳаракат карда, қисмати Шимолу Ғарбии Ҳиндустонро ба итоати худ дароварда буд ва “дар ҳайати як давлат муттаҳид шудани Осиёи Марказӣ ва Ҳиндустон ба рушди густурдаи муносибатҳои тиҷоративу иқтисодии мардуми ин минтақаҳо мусоидат намуд” [3, с. 14]. Рушду такомули забони тоҷикӣ (форсӣ) дар шибҳи қораи Ҳинду Покистон низ собиқаи дерина дорад. Аз асри Фазнавиён (977-1186) адабиёти форсу тоҷик дар ин сарзамин ривоҷ пайдо кард ва шоирону орифони бузургеро дар домони хеш парвариш дод. Бахусус, амири давлати Фазнавиён дар солҳои 998-1030 Султон Маҳмуди Фазнавӣ дар байни солҳои 1000-1026 ба Ҳиндустон 17 маротиба лашкар кашида, барои тарвиҷи низоми давлатдориаш аҳли илму адабро аз Мовароуннаҳру Ҳурросон низ бо худ мебурд ва маҳз онҳо “пояи забон ва адаби тоҷикӣ - форсиро дар ин сарзамин гузоштанд” [6, с. 5]. Бо вучуди ин “мақому нуфузи мардуми тоҷик ва форсизабон дар Ҳиндустон маҳз дар аввалҳои асри XVI мустаҳкам гардид. Соли 1526 Захириддини Бобур Дехлиро ишғол намуда, худро шоҳи Ҳиндустон эълон намуд ва бо ҳамин ба давлати Темуриёни Ҳинд асос гузошт. Пас аз Бобур писара什 Ҳумоюн ба таҳти шоҳӣ нишастан. Ҳамин тавр, минбаъд Ақбар (1556-1605), Ҷаҳонгир (1605-1627), Шоҳҷаҳон (1627-1658), Аврангзеб (1658-1707) ва дигар авлодони сулолаи темурӣ то соли 1858 сарварии давлати Темуриёни Ҳиндро ба зимма доштанд” [5, с. 85-86].

Дар тамоми давраҳои фармонравоии Темуриён дар Ҳинд (1526-1858) забони тоҷикӣ-форсӣ забони расмии давлатӣ ва коргузорӣ буд. Ҳонадони темурӣ онҷунон дилбаставу вобастаи ин фарҳанг буданд, ки ба ҷуз тарвиҷи шеъру адаби тоҷикӣ-форсӣ ва ташвиҷи шоирон, мутарҷимон, пизишкон ва таъриҳнигорон ҳатто номи худро аз миёни номҳои тоҷикӣ (Ҳумоюн, Ҷаҳонгир, Шоҳҷаҳон, Дорошукӯҳу Рӯшанаҳтар ва амсоли инҳо) мегирифтанд.

Дар ҳама давру замон фотеҳон ҳар ҷо мерафтанд, забонашонро низ бо худ мебурданд ва онро ба миллатҳои мағлуб таҳмил мекарданд, вале забони тоҷикӣ-форсӣ бо шамшери ҷаҳонхорон ба Ҳинд нарафт ва ба зӯри онҳо дар ин сарзамин густариш наёфт. Ҳатто ҳамлаи Нодиршоҳи Афшор³ ба Ҳинд дар соли 1737 ва куштори беш аз сад ҳазор тан аз мардуми Дехли сабаби дурандозии ин забон аз Ҳинд нашуд ва бо вучуди безории мардуми Ҳинд аз Нодиршоҳ забони тоҷикӣ-форсӣ ҳамчунон забони илмиву фарҳангӣ ва идории саросари Ҳинд буд ва мардум бо ин забон менавиштанду шеър мегуфтанд.

Ҳамин тарик, дар як давраи нуҳсадсолае, ки бо таназзули сулолаи Темуриёни Ҳинд ба поён расид, сиву ду амири тоҷикзабон дар Ҳинд ҳукмронӣ намудаанд ва ҳама мураввии забони тоҷикӣ-форсӣ ва мушаввии касоне буданд, ки осори худро ба ин забон менавиштанд. Дар ин давра ҳазорон шоиру ориғу адиби ҳунарманду

² Куруши Кабир (соли таваллуд номаълум – вафот соли 530-и то мелод) - асосгузор ва шоҳи сулолаи Ҳаҳоманишиён (дар солҳои 559 – 530-и пеш аз мелод). Номи дигари Куруши Кабир: Куруши II, юнонӣ Қири II.

³ Нодиршоҳи Афшор (1688 – 1747), сипаҳсолор ва ходими давлатӣ, шоҳи Эрон (1736 – 1747). Соли 1737 ба Ҳиндустони Шимолӣ юриш карда, соли 1739 Дехлиро ба даст овард.



сохибистеъдод аз саросари Ҳинд бархоста, садҳо китоб дар заминаҳои муҳталифи адабӣ, ирфонӣ, шеъру шоирӣ ба тоҷикӣ-форсӣ таълиф гардид. Ин забон ба бисёр забонҳои бумии Ҳинд таъсир гузошт ва дар бархе аз онҳо, монанди урду, то чилу панҷ дарсади вожагон тоҷикӣ-форсӣ аст.

Дар даврони суст шудани пояҳои давлатдории Темуриён дар Ҳиндустон, ки баъд аз аҳди Аврангзеби оламгир (1658-1707) оғоз гардид, ширкати “Ҳинди Шарқӣ” (East India Company)-и Англия ба сарпараматии Вилям Ҳокинс (William Hawkins) дар соли 1609 барои роҳандозӣ намудани тиҷорат дар шибҳи қораи Ҳинд кори худро шурӯъ кард. Ин ширкат дар шаҳрҳои бузурги Мадрас,⁴ Бомбай (ҳоло Мумбай) ва Калкутта дафтарҳои тиҷоратии худро бо ангезаҳои истеъморӣ таъсис намуда, тавонист оҳиста-оҳиста бо истифода аз зарьфи ҳукуматҳо бо барномаи пайғир дар тӯли дуюним қарн ҳавзаи нуфузи худро густариш диҳад ва оқибат дар соли 1857 Баҳодуршоҳи Зафар - оҳирин амири темуриро аз мақом барканор кард ва бо ҳамин давраи ҳукмронии темуриҳо ба охир расид. Дар ҳамин соли 1857 малика Виктория қораи Ҳинду Покистонро мустамликаи Англия ва худро ҳокими Ҳинд эълон карда, намояндаашро Ҳокими бузург ё ноибуссалтанаи Англия дар сарзамини Ҳинд номид. Аз ибтидои ҳамроҳ шудани Ҳинд ба Англия дар соли 1857 то соли озодии Шибҳи қора (соли 1949) дар маҷмуъ нуздаҳ нафар дар ин вазифа фаъолият доштанд. Истеъморгарони англис барои фармонравӣ дар ин сарзаминии пахновар равиши ҳамешагии худро ба кор бурданд ва он заиф кардани ҳарчи бештарни фарҳангу сунани оинӣ, доман задан ба ихтилофот, пора кардани ҳалқаи пайванд ва дини мардум (тибқи масали маъруфи “Тафриқа андозу ҳукумат кун”) буд.

Лозим ба ёдоварист, ки нахустин забони аврупоие, ки баъди қашфи роҳи дарёии Аврупо ба шибҳи қораи Ҳинд аз ҷониби Васко да Гама⁵ ба Ҳиндустон роҳ ёфт, забони португалӣ буд ва пас аз як қарн забони фаронсавӣ ҷойи онро гирифт. Минбаъд Ҳиндустон таҳти тасарруфи англисҳо қарор гирифт ва бо қарори Шӯрои мудирони ширкати “Ҳинди Шарқӣ”⁶ аз соли 1830 забони англисӣ дар ин сарзамини пахновар забони давлатӣ эълон гардид ва ба тадриҷ дар ҳамаи соҳаҳои ҳочагии ҳалқ мавқеи устувор пайдо кард ва забони тоҷикӣ-форсӣ равнақу арҷу қурби худро аз даст дод. Афзун бар ин, англисҳо ба хотири камранг нишон додани нақшу нуфузи забони тоҷикӣ-форсӣ дар Ҳиндустон ба рушду такомули забонҳои маҳаллии ин минтақа - урду, банголӣ, ҳиндӣ ва забонҳои дигар - аҳамияти фаровоне доданд, зоро меҳостанд забони англисиро ҷонишини забони тоҷикӣ-форсӣ гардонанд. Барои расидан ба ин ҳадаф ибтидо бо таваҷҷуҳ кардан ба забонҳои маҳаллий равнақи забони тоҷикӣ-форсӣ дар тӯли солҳои дароз аз даст рафт ва забони англисӣ забони расмӣ гардид.

Бо ин ҳама англисҳо медонистанд, ки наметавонанд ҷароғи пурфурӯғи адаби тоҷикӣ-форсиро барои ҳамеша ҳомӯш гардонанд. Лорд Чарлз Меткалф (1875-1846) дар таърихи 12-уми майи соли 1832 менависад: “Забони форсӣ дар байни умуми мардум густариши фаровоне ёфтааст ва тақрибан ҳамаи табақоти Ҳинд фарогирии онро лозим медонанд, ин забони сода, ширин ва комил аст ва ба ин далел аст, ки дар муқоиса бо забонҳои дигар бештар мавриди истифода қарор мегирад” [4, с. 14]. Яъне мавқеи забони тоҷикӣ-форсӣ он қадар амиқ буд, ки барои шиносоии даврае аз таърихи

⁴ Ин шаҳри воқеъ дар ҷануби Ҳиндустон соли 1996 Ченнаи (Ченнай) ном гирифт.

⁵ Васко да Гама (1469 – 1524) - баҳрнаварди португалӣ. Вай аввалин аврупоие буд, ки 3 маротиба бо қиштӣ ба Ҳиндустон рафтааст.

⁶ Ширкати “Ҳинди Шарқӣ”-и Британия // ”Ост-Инд”-и Британия (East India Company), то соли 1707 “Ост-Инд”-и Англия - ҷамъияти саҳҳомие, ки дар таърихи 31-уми декабряи соли 1600 бо фармони Елизаветаи I таъсис ёфта, барои муомилоти тиҷоратӣ дар Ҳинд имтиёзҳои зиёд дошт. Бо қумаки ин ширкат мустамлика намудани Ҳиндустон ва иддае аз қишварҳои Шарқ амалӣ гардид.

Ҳиндустон ошной ва ёдгирии он амри зарурӣ ба назар мерасид. Англисҳоро заруромад, ки ба хотири роҳ ёфтани ба дили мардуми ин минтақа ва идораи беҳтари онон ба омӯзиши забони тоҷикӣ-форсӣ, таърих ва тамаддуни ин минтақа таваҷҷуҳӣ бештар зоҳир намоянд. Чун забони тоҷикӣ-форсӣ дар бархе аз қисматҳои Ҳинд монанди Пешовар забони модарии мардум маҳсуб мешуд, лорд Уэллсли дар давраи ҳукумати худ дар соли 1800 коллеҷи маъруфи Форт-Уилямро дар шаҳри Калкутта таъсис дод. Дар ин коллеҷ забони тоҷикӣ-форсӣ тадрис мешуд ва иддае аз устодони ин муассиса шефтау шайдои ин забон шуда буданд. Ба ҳар ҳол коргузорони ширкати “Ҳинди Шарқӣ” аз кори ин коллеҷ розӣ нашуданд ва саранҷомонон барҳам ҳӯрд, зеро англисҳо ба ҳеч ваҷҳ намехостанд ҳимояте аз забони тоҷикӣ-форсӣ дошта бошанд. Аммо донишманди саршиноси англис Уилям Ҷонс (1746-1794) дар сарзамини паҳновари Ҳинд бино ба дилбастагии шахсии худ корҳои шоистаи таҳсинро барои рушди забони тоҷикӣ-форсӣ анҷом дод. Донишманди номбурда илова бар тарҷумаи асари “Ҷаҳонқӯши”-и Нодирӣ ба фаронсавӣ “Дастури забони форсӣ”-ро ба англисӣ таълиф кард, “Анҷумани осиёии Бангола”-ро бунёд гузошт ва дар Калкутта ва Бомбай ба чопи китобҳои тоҷикӣ-форсӣ оғоз намуд. Алоқамандии ў ба фарҳанги эронӣ ба ҳадде буд, ки машҳур ба Ҷонси эронӣ шуд, вале мутаассифона, дар чилуҳафтсолагӣ дар Калкутта даргузашт.

Дар ин давра буд, ки бархе аз кормандони ширкати “Ҳинди Шарқӣ” ба аҳамияти забони тоҷикӣ-форсӣ пай бурда, ба ёдгирии он пардохтанд ва баҳше аз китобҳои бадӣ, илмӣ ва таърихии тоҷикӣ-форсиро ба шакли равишманд ва барномарезишуда ба забонҳои аврупой тарҷума намуданд. Мусташиқони англис на танҳо дар кори тарҷума, балки дар тасҷеху чопи китобҳои тоҷикӣ-форсӣ низ фаъол буданд ва дар баъзе мавриҷҳо агар худ дар ин кор ширкати фаъол надоштанд, тоҷикидонҳои шибҳи қораро ба ин кор ташвиқ мекарданд. Дар маҷмуъ, корҳое, ки донишмандони англис дар ин давра анҷом доданд, аз тарҷумаи бархе аз китобҳои тоҷикӣ-форсӣ ба забони англисӣ аз қабили “Ақбарнома”, “Тузуки Ҷаҳонғирӣ”, “Таърихи Аҳмадшоҳӣ”, “Маосир (вақоєъ)-и оламғирӣ”, “Миръоти Масъудӣ”, “Таърихи Рашидӣ”, тазкираи “Воқеоти ҳумоюнӣ” ва китобҳои адабиву бадӣ монанди “Гулистон” ва “Ҳикоёти латиф” иборат аст. Иддае аз нависандагони ҳиндӣ ҳам китобҳои худро ба забони тоҷикӣ-форсӣ нигошта ва ба англисҳо тақдим намуданд ва шояд ҳам бо ташвиқи онон теъдоде китоб таълиф шуда ва ё ба онон тақдим гардидааст. Асарҳое чун “Таърихи Ҷунпур” аз Ғуломҳасани Зайдӣ, “Мунтаҳаб-ул-луготи Ҕаканӣ” аз Муҳаммад Содик, “Таърихи Ҳинд” аз Пандит Гаршонанд, “Фарҳанги шоҳномаи ҳақиқати Ҳиндустон” аз Лачми Нароин, “Хулосат-ут-таворих” аз Суҷан Рай, “Таворихи Бангола” - асари мунший Салимуллоҳ ба ин қатор шомил мешаванд.

Ҳамчунин бархе аз нависандагони англис бо ибтикор ва талоши хоси худ тавонистанд ба забони тоҷикӣ-форсӣ осоре аз худ ба ёдгор гузоранд. Ин осор ду навъ аст: навъи аввал, китобҳое, ки бештар барои таблиғи дини масеҳӣ нигошта шуда, монанди “Оинаи ҳақнамо”; навъи дуюм, китобҳои таъриҳӣ ё тазкираҳо ва шарҳи аҳвол монанди “Мифтоҳ-ул-таъриҳ” аз шарқшинос ва буддоидон Томас Уилям Рис-Дэвидс (1893-1922). Вай китоби бисёр муҳими дигаре ба номи “Фарҳанги зиндагиномаи шарқӣ” бо забони англисӣ ва тоҷикӣ-форсӣ нигоштааст. Ҳамчунин бояд аз “Тазкират-ул-умаро”, ки нависандай он полковник Чеймс Скиннер (1778-1841) аст, ёд кард. Барасии китобҳои тоҷикӣ-форсии Англия дар Ҳинд нишон медиҳад, ки муҳимтарин корҳо ва осори бачоймонда аз онон ба давраи фаъолияти ширкати “Ҳинди Шарқӣ” марбут аст [4, с. 15-17].

Яке аз шахсиятҳои донишманду фидокоре, ки бо азму талоши қавӣ ва ихлосу садоқати бепоён дар таҳқими робитаҳои адабиву фарҳангии ҳалқҳои тоҷику форс ва



англис захмат кашид, сарбоз, ходими давлатӣ ва ховаршиноси бузурги англис Френсис Гледвин (1740 - 29 феврали соли 1812, Панта/Азимобод) буд. Падараш Томас Гледвин аз мардуми Лондон буд. Френсис чун ба ширкати “Хинди Шарқӣ” пайваст, дар оғоз дар сипоҳи ширкат дар Бангола ба хидмат пардоҳт. Дар соли 1765 сипоҳро тарк гуфт ва соле баъд бо пуштибонии Ричард Барвел (1741-1804) - аз мудирони пурнуфузи ширкат ва аз дӯстони аввалин генерал - губернатори англис дар Хиндустан Уоррен Гастингс (1732-1818) дар дастгоҳи идории кишварии ширкат саргарми кор шуд.

Гледвин дар солҳои 1784 -1788 сарпастии чопхонаи давлатӣ ва дар солҳои 1793 – 1799 баҳши таҳсилоти Калкуттаро бар уҳда дошт. Дар соли 1802 ба Патна интиқол ёфт. Тарҷума ва чопи “Оини Ақбарӣ” ба кӯшиши Гледвин (Калкутта, 1783-1786) ба шикасти молии ў анҷомид ва вай ногузир дороиҳои худро таҳти сарпастии фармондехи даста майор Самуэл Скотт гузашт, то Скотт бо пардоҳтани қарзҳои ў ризоияти талабкоронашро ба даст оварад. Ҳамчунин ба сабаби ҳамин танѓдастиҳо довталаби шугли котибот дар додгоҳи Калкутта шуд (1790). Гледвин, ки аз соли 1770 ё пештар бо ташвиқу ҳимояти Уоррен Гастингс ба мутолиаи забон ва адабиёти тоҷикӣ-форсӣ пардоҳта буд, пас аз бунёди коллеҷи Форт Уилям (1800) дар Калкутта ба унвони профессори эроншинос ва нахустин устоди забони форсӣ дар ин коллеч саргарми кор шуд. Вай аз зумрай бунёдгузорони Анҷумани осиёии Бангола буд ва бо шарқшинос ва мутарҷимианглис, асосгузори забоншиносии муқоисавӣ-таъриҳӣ Уилям Ҷонс (1746-1794), ки соли 1784 ин анҷуманро бунёд ниҳода буд, дӯстии наздиқе дошт ва то маргаш узви фаъоли анҷумани мазкур буд. Ў солҳои 1802-1808 корманди идораи гумruk ва андози давлатӣ дар Патна ва аз соли 1808 ба мақоми нозирӣ дар он ҷо маъмур шуд ва то поёни умр дар ҳамин шаҳр зиндагӣ мекард.

Френсис Гледвин таърихнигор, рӯзноманигор ва фарҳангнависи барҷаста буд. Вай бештари зиндагии худро сарфи шиносондан ва омӯзиши забон ва адабиёти тоҷикӣ-форсӣ ба аврупоиён, баҳусус, англисҳо кард ва дар воқеъ ҷашми мардуми Аврупоро ба рӯйи ганҷинаҳои адаби форсу тоҷик кушод. Тасҳехот, тарҷумаҳо ва таълифоти ў мададгори донишҷӯён ва бозаргонони ширкати “Хинди Шарқӣ” дар фарогирӣи забони тоҷикӣ-форсӣ, яъне забони расмӣ ё дарбории мардуми Ҳинд то соли 1837 шуда буд. Ў аз нахустин эроншиносоне буд, ки дар дастгоҳи ширкати “Хинди Шарқӣ” хидмат мекард ва алоқаи фаровону бемонанде ба адабиёти форсу тоҷик дошт. Вай аз бисёр лиҳоз яке аз пешgomони тарҷумаи беҳтарин осори адабии форсу тоҷик ба забони англисӣ маҳсуб мешавад. Таълифоти Френсис Гледвин ба тартиби зер мебошад:

1. “Вожаномаи фишурдаи англисӣ ва форсӣ” (Молва, дар Бангол, 1780), ки маҷмуаи вожагони роиҷи забонҳои форсӣ, банголӣ ва ҳиндустанӣ (урду) бо номгӯи доруҳо (пизишкӣ суннатӣ)-и шарқӣ ва ҷадвале аз номҳои хулафои мусулмонон ва шоҳони Эрону Ҳиндустан аст. Таҳrirҳои бознигаристае аз ин фарҳанг дар солҳои 1791 ва 1792 дар Калкутта ба ҷон расид. Вожаномаи фишурда муфассалтарин кори Гледвин дар заманаи вожанависӣ аст.

2. “Вожаномаи форсӣ, арабӣ ва англисӣ” дар соли 1797 ба ҷон расидааст.

3. “Вожаномаи англисӣ ва форсӣ” соли 1800 дар Калкутта мунташир шудааст.

4. “Фарҳангиги оинҳои динии милали Шарқ” (1786) дар Калкутта ба ҷон расидааст.

Ин асар бо мулоҳизоти таърихиву интиқодӣ, ёди бархе донишварони Шарқ, вазъ ва мавқеи барҷастатарин ҷоҳову биноҳо дар Осиё ва намояе ба англисӣ, арабӣ ва форсӣ барои решоёбӣ ва ҳамчунин ҳатоҳои омиёна дар нигориши номҳои шарқӣ ҳамроҳ аст ва дар поён ҳам вожаномаи пизишкӣ дорад. Ин китоб на танҳо фарҳангиги оинҳои динӣ дар Шарқ, балки бештар асари доиратулмаорифӣ аст.

5. “Фарҳангиги ҳуқуқи исломӣ” шомили феҳристи вожагони муфрад ва ҷамъӣ арабӣ ва шарҳи форсии вожагони муфрад; вожаномаи форсӣ ва англисӣ; феҳристи

подшоҳони темурии Ҳинд; вожаномаи истилоҳоти молиёти Бангола ба хатти лотинӣ ва бо маънни англисӣ, ба тартиби алифбой; намояе ба форсӣ мебошад (Калкутта, 1797).

6. “Фарҳанги мутародифоти форсӣ, ҳиндустонӣ ва англисӣ”, ки як фарҳанги форсӣ-англисии ҳамроҳ бо зикри мутародифоти форсӣ ва урдуи вожагони форсӣ аст (Калкутта, 1809).

7. “Муншии форсӣ”, ки се бор дар Калкутта (1795, 1799 ва 1800) ва як бор дар Лондон (1801) ба чоп расидааст. Англия ва ширкати “Ҳинди Шарқӣ” пас аз вурӯд ба Ҳиндустон ва султаи тадриҷӣ бар он сарзамин, бавежа Бангол, худро бо нуғузи густардаи забони форсӣ дар миёни ҳиндӯён ва дарборҳои қӯҷаку бузурги шоҳони ин сарзамин рӯ ба рӯ диданд. Аз ин рӯ, ногузир шуданд дастикам то муддате ба гунае бо ин вазъ бисозанд ва забони форсиро, ки забони миёнарав барои иртибот миёни ақвоми гуногуни ҳиндӯён буд, биомӯзанд. Дар маҷмуаи “Муншии форсӣ” иттилооте ба забони англисӣ марбут ба ширкати “Ҳинди Шарқӣ” чоп шуда, ки зикри он холӣ аз фоида нест. Дар ин иттилоия омадааст, ки “бар асоси дастури фармондори англисии ширкати “Ҳинди шарқӣ” аз июни соли 1801 ҳеч маъмури ғайринизомӣ бидуни гузаронидани давраҳои омӯзишии забонҳои шарқӣ ба масъулиятҳои муҳим гумошта наҳоҳад шуд, бинобар ин ҳамаи масъулони англисӣ дар Ҳинд бояд бо забонҳои шарқӣ ошной дошта бошанд.” Ин иттилоия аз тарафи и.в. фармондори кулли Ҳинд дар солҳои 1805-1807 Ҷорҷ Барлоу (1762 - 1846) имзо шуда, таърихи 21-уми декабри соли 1797-ро дорад.

Дар воқеъ, то муддатҳо донистани забони форсӣ аз шароити тараққӣ дар дастгоҳи идории кишварии ширкати “Ҳинди Шарқӣ” дар Ҳинд буд ва бинобар ин китобҳои камобеш мутааддиде барои омӯзиши форсӣ ба корқунони ширкат таълиф гардид. “Муншии форсӣ” аз нахустин ва муҳимтарин осор дар ин замина аст. Ин асар дар се бахш тадвин шудааст. Бахши якум дар “Дастури забони форсӣ”, ки дар он ибтидо қалимаро ба се қисм (исм, феъл, ҳарф) бахш карда ва сипас тарҷумаи ҷанд исмро оварда ва байд ҳудуди панҷ саҳфа дар бораи замир ва исми ишора гуфтугӯ кардааст. Сипас сарфи афъолро бо тарҷумаи англисӣ ба сурати комил ва ҷомеъ баён намуда ва аз феъли мозӣ, мозии истимрорӣ, феъли мустақил, исми мафъул, феъли музореъ, феъли ҳол, амр, нахӣ, амри маромӣ (бо сарфи мегӯй, мегуфта бошӣ...) соҳта ва масодири гуфттан, будан, сӯхтан, кардан, шудан, ҳастан ва монанди онҳоро сарф карда ва тарҷумаи англисии ҳолатҳои муҳталифи замонии онҳоро овардааст. Дар поёни ин бахш номи моҳхову ҳафтаҳои эронӣ ва аъдоди арабиву форсӣ ва сипас тарҷумаи “Каримо” ё “Панднома”-и мансуб ба Саъдӣ ба насли англисӣ ва низ намунаҳое аз ҳушнависии шикаста ва настаълиқ ва хатти насхи арабӣ омадааст. Бояд гуфт, ки танҳо байд аз панҷоҳу ҳафт сол байд аз таълифи Гладвин “Дастури забони форсӣ”-и А.Г.Блик (1857) мунтасири шуд.

Бахши дуюм муштамил бар а) “Ҳикоёти латиф”, ки маҷмуае аз ҳафтоду шаш ҳикояти дилпазири баргузида аз китобҳои муҳталифи форсӣ ва баргардони англисии онҳо мебошад; б) “Аҳволи ҳукамо ва бархе фалосифа”, ки баргузidaest аз “Хулосат-ул-аҳбор”-и Ҳондамир; в) “Фавоид-ус-салтанай Шоҳҷаҳон”, ки бахше аз “Чаҳор ҷаман”-и Ҷандраҳон Бараҳмани лоҳурӣ аст.

Бахши сеюм муштамил бар а) “Ибороту муҳовароти форсӣ”, ки як муншии форсӣ навишта ва Уилям Чемберс онҳоро дар соли 1793 (зоҳирон дар тарҷумае аз Инчили Матто) ба кор бурдааст; б) Тарҷумаи форсии бобҳои панҷум то ҳафтуми Инчили Матто аз Уилям Чемберс.

8. “Роҳнамои форсӣ” дастури забони форсист, ки ба ҳамроҳи “Муншии форсӣ” дастикам панҷоҳ сол муҳимтарин китоб барои форсиомӯзони англис дар шибҳи қораи Ҳинд ва Британия ба ҳисоб мерафт (Калкутта, 1800).



9. Тарчумай “Гулистан”-и Саъдӣ, ки дар соли 1806 ҳамроҳ бо матни форсӣ дар Калкутта ба чоп расидааст. Ин тарчума нахустин тарчумай “Гулистан” ба англӣ аст ва бисёре онро арзишмандтарин асар дар корномаи адабии Гледвин медонанд.

10. Тарчумай “Каримо” ё “Панднома”-и мансуб ба Саъдӣ, ки дар соли 1788 ҳамроҳ бо матни форсӣ дар Калкутта чоп шудааст. Гледвин пасонтар матни форсӣ ва тарчумай англисии “Панднома”-ро дар “Муншии форсӣ”-и худ низ гунҷонид.

11. Тарчумай “Тӯтинома”-и Зиёи Нахшабӣ. Ин баргардон, ки мубтаний бар таҳрири Муҳаммад Ҳудованд Қодирӣ аз “Тӯтинома” аст, ба ҳамроҳи матни форсӣ бори нахуст соли 1792 дар Калкутта ва сипас соли 1801 дар Лондон ба чоп расид.

12. Тарчумай “Таҷнис-ул-лугот” (“Таҷниси ҳатти силки гуҳар”) нисоби зиёӣ, ки нисоби арабӣ ба форсӣ аст (бо таваҷҷӯҳ ба таҷниси вожаҳо) ва дар барҳе манобеъ ба иштибоҳ ба Абдурраҳмони Ҷомӣ мансуб дониста мешавад. Ин баргардон ҳамроҳи матни форсӣ бо кӯшиши Ҷ. Ҳеддон Ҳиндлей ба чоп расид. Чопи дуюми он соли 1811 дар Лондон сурат гирифтааст.

13. Тарчумай таълими якуми “Дабистони мазоҳиб” - навиштаи Кайхусрав Исфандиёри Озаркайвон дар соли 1789 сурат гирифтааст. Ин баргардон дар ҷилди ҷаҳонӣ “Чунги навини осиёӣ” дар Калкутта мунаҷҷаб гардид.

14. “Гуфторхое дар боби маонӣ ва баён, арӯз ва қоғияи эрониён” соли 1798 дар Калкутта чоп шуд.

15-16. Тарчумай форсии китоби Жан Фредерик Остервалд ба номи “Хулосаи таърихи Китоби муқаддас” ва “Омӯзиши усули дини Масех”. Ин ду баргардон ҳамроҳ бо матни англӣ дар як мучаллад (соли 1792) дар Калкутта ба чоп расид.

17. Тарчумай “Оини Ақбарӣ” ва ё “Ақбарнома”-и Абулғазли Аллома солҳои 1783-1786) дар се ҷилд дар Калкутта ба чоп расид ва нахустин баргардон, вале ҷакидаи камобеш нодақиқи “Оини Ақбарӣ” ба забони англӣ аст.

18. Тарчумай “Алфози адвия”-и Нуриддин Муҳаммад Абдуллоҳи Айнулмулки Шерозӣ соли 1795 дар Калкутта чоп шудааст.

19. Тарчумай “Рисола дар зикри аҳкоми ушру хироҷ ва моликони замин ва баёни ушр ва он чи мутааллиқ ба он аст” аз Амирҳайдари Балғиромӣ (1165 – 1217) соли 1796 дар Калкутта ҳамроҳ бо матни форсӣ чоп шудааст.

20. Тарчумай “Таърихи Бангола”-и Муншии Салимуллоҳ соли 1788 дар Калкутта чоп шуд [2, с. 2109-2112].

Френсис Гледвин моҳи декабри соли 1869 дар Патна бо Анна Порчер издивоҷ кард ва пас аз даргузашти ў ҳангоми таваллуд, дар июни соли 1782 Сора Александро дар Калкутта ба занӣ гирифт ва аз ў соҳиби ду писар - Томас ва Френсис Уилям Улрик шуд. Фрэнсис Гледвин пас аз як умр хидмат ба забон ва адаби тоҷикӣ-форсӣ соли 1813 дар Азимободи Ҳиндустон вафот кард.

Тавре зикр шуд, китоби “Ҳикоёти латиф” дар зимни маҷмуае ба номи “Муншии форсӣ” аз Френсис Гледвин, ки аз ҷанд баҳш ё рисола фароҳам омадааст, соли 1801 дар Калкутта ва сипас дар Лондон ба чоп расидааст. Воқеан, Ҳинд сарзамини афсонаҳост ва ин бар асоси шароити таъриҳӣ, иҷтимоӣ ва динии мардум аст, ки солҳои сол бо шигифтиҳои фаровони табиат, суннатҳо ва бо парвоз дар осмони хиёл зистаанд. Ба хотири ошнӣ бо ин дарёи бекарон, ки бисёре аз онҳо ба забони тоҷикӣ-форсӣ тадвин шуда буд, англисҳо низ қӯшишҳо анҷом доданд, ки аз он ҷумла тарчумай “Ҳикоёти латиф”-ро метавон зикр кард. Ин ҳикоёт бо содагии алфоз ва қӯтоҳии худ аз аҳамияти омӯзишиҳои ҳосе барҳӯрдоранд ва усулан ба унвони китоби кумакомӯзиши забони тоҷикӣ-форсӣ барои донишомӯзоне, ки меҳостанд ин забонро бо алифбои форсӣ биомӯзанд, пешниҳод шуда буд. Он дар давраи худ яке аз муҳимтарин китобҳои омӯзиши забони тоҷикӣ-форсӣ дар Шибҳи қораи Ҳинд маҳсуб мешуд ва ҳатто он қадар

мавриди истиқбол қарор гирифта буд, ки ноширон номҳои дигаре монанди “Ҳикоёти латиф дар ибороти салис”, “Ҳикоёти латиф маъруф ба ҳикоёти нафис”-ро ба он изофа ва чоп кардаанд.

Хушбахтона, чанде пеш ин китоби пурарзиш ба хатти имрӯзai тоҷикӣ ҳамроҳ бо матни англисии он бо сифати баланд чоп [7] ва манзури хонандагон гардид. Чопи ин китоб аз ҷанд ҷиҳат дорои аҳамият аст. Мутолиаи ин ҳикояҳои кӯтоҳи дилҷаспу пурмоя пеш аз ҳама моро бо авзои иҷтимоии Ҳиндустон дар тайи беш аз дусаду бист сол пеш ошно меқунад, ки аз лиҳози шеваи баёну ниғориш қобили тааммул ва омӯзиш мебошад. Аз ҷониби дигар, ин китоб далели возеху рӯшане ба вусъати густурдаи фарҳанги пурбори тоҷикӣ-форсӣ дар он минтаҷа мебошад. Афзун бар ин, интишори китоби “Ҳикоёти латиф” ба ду забон – тоҷикӣ ва англисӣ метавонад барои онене, ки аз тариқи забони тоҷикӣ меҳоҳанд ба тақвияти забони англисӣ бипардозанд ва ё англisis забонене, ки меҳоҳанд забони ширини тоҷикиро беҳтар фаро гиранд, муфид бошад.

Адабиёт

1. Дар қаламрави заррин. 365 рӯз бо адабиёти англисӣ [Матн] / бо қӯшиши Ҳусайн Муҳийиддин Илохии Қумшай. – Техрон, 1386. – 632 с.
2. Донишномаи адаби форсӣ. Адаби форсӣ дар шибҳи қора (Ҳинд, Покистон, Бангладеш). Бахши севум [Матн]. – Техрон, 1380. – 2808 с.
3. Искандаров, Б. И. Средняя Азия и Индия [Текст]. – Душанбе: Дониш, 1993. – 160 с.
4. Пешгуфткор [Матн] // Ҳикоёти латиф / ба қалами Сайд Камол Ҳоч Сайд Ҷаводӣ. – Техрон: Кавир, 1375. – С.12-25.
5. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби II [Матн]. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.
6. Сайд, Н., Исро菲尔ниё, Ш. Рӯҳи созандай миллат [Матн] // Ҳурумал Садорангонӣ. Порсигӯёни Ҳинду Синд. – Душанбе: Бебок, 2020. – 200 с. – (С.3-14).
7. Ҳикоёти латиф [Матн] / таҳия, танзим ва тасҳехи Муҳаммадҷон Шокирзода, Муҳаммадикбол Шокирзода. – Душанбе: Мехроҷ-граф, 2023. – 196 с.

ҲИКОЁТИ ЛАТИФ ДАР ИБОРОТИ САЛИС

Равобити сиёсӣ, иқтисодиву тиҷоратӣ ва фарҳангиву адабии миёни кишварҳои форсизабон бо сарзамини паҳновари Ҳинд, ки алъон ба се кишвар - Ҳиндустон, Покистон ва Бангладеш тақсим шудааст, решоҳои амиқи таъриҳӣ дошта, ба даврони кухан мерасад. Бунёдгузори давлати Ҳаҳоманишиён Куруши Кабир пас аз тасарруфи Осиёи Марказӣ ва минтақаи Афғонистони кунунӣ (солҳои 545-540-и то мелод) қисмати Шимолу Фарбии Ҳиндустонро ба итоати худ дароварда буд ва дар ҳайати як давлат муттаҳид шудани Осиёи Марказӣ ва Ҳиндустон ба рушди густурдаи муносибатҳои тиҷоративу иқтисодӣ дар байни мардуми ин минтақаҳо мусоидат намуд. Рушду такомули забони тоҷикӣ-форсӣ дар шибҳи қораи Ҳинд низ собиқаи дерина дорад ва аз асри Фазнавиён (977-1186) адабиёти форсу тоҷик дар ин сарзамин ривоҷ пайдо кард ва шоирону орифони бузургеро дар домони хеш парвариш дод. Дар тамоми давраҳои фармонравоии Темуриён дар Ҳинд (1526-1858) забони тоҷикӣ-форсӣ забони расмии давлатӣ ва коргузорӣ буд. Ҳарчанд тайи солҳои 1857-1949 Ҳиндустон мустамликаи Англия буд, мавқеи забони тоҷикӣ-форсӣ дар ин сарзамин он қадар амиқ буд, ки англисҳоро зарур омад, ки ба хотири роҳ ёфттан ба дили мардуми ин минтақа ва идораи



бехтари онон ба омӯзиши забони тоҷикӣ-форсӣ, таъриҳ ва тамаддуни ин минтақа таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоянд.

Таърихнигор, рӯзноманигир ва фарҳангнависи барҷаста Френсис Гледвин (1740 - 29 феврали соли 1812, Панта/Азимобод) бештари зиндагии худро сарфи шиносондан ва омӯзиши забон ва адабиёти тоҷикӣ-форсӣ ба аврупоиён, баҳусус, англисҳо кард ва дар воқеъ ҷашми мардуми Аврупоро ба рӯйи ганҷинаҳои адаби форсу тоҷик кушод. Тасҳҳот, тарҷумаҳо ва таълифоти ў дар заминай забон ва адабиёти форсу тоҷик, ки беш аз 20 номгӯйро ташкил медиҳанд, ёру мададгори донишҷӯён ва бозаргонони англис дар фарғонии забони тоҷикӣ-форсӣ буданд. “Ҳикоёти латиф” низ маҷмуае аз ҳафтоду шаш ҳикояти дилпазири баргузидা аз китобҳои муҳталифи форсӣ ва баргардони англисии онҳо мебошад, ки бо ҳаҳди Френсис Гледвин ба зевари табъ ороста шудааст. Ин ҳикоёт бо содагии алфоз ва қӯтоҳии худ аз аҳамияти омӯзиши хосе барҳӯрдоранд ва усулан ба унвони китobi кумакомӯзиши забони тоҷикӣ-форсӣ барои донишомӯзоне, ки меҳостанд ин забонро бо алифбои форсӣ биёмӯзанд, пешниҳод шуда буд. Он дар давраи худ яке аз муҳимтарин китобҳои омӯзиши забони тоҷикӣ-форсӣ дар Шибҳи қораи Ҳинд маҳсуб мешуд.

Хушбахтона, ҷанде пеш ин китоби пуарзиш ба ҳатти имрӯзаи тоҷикӣ ҳамроҳ бо матни англисии он бо сифати баланд чоп ва манзури хонандагон гардид. Чопи ин китоб аз ҷанд ҷиҳат дорои аҳамият аст. Мутолиаи ин ҳикояҳои қӯтоҳи дилҷаспу пурмоя пеш аз ҳама моро бо авзои иҷтимоии Ҳиндустон дар тайи беш аз дусаду бист сол пеш ошно мекунад, ки аз лиҳози шевай баёну ниғориш қобили тааммул ва омӯзиш мебошад. Аз ҷониби дигар, ин китоб далели возеху рӯшане ба вусъати густурдаи фарҳанги пурбори тоҷикӣ-форсӣ дар он минтақа мебошад. Афзун бар ин, интишори китоби “Ҳикоёти латиф” ба ду забон – тоҷикӣ ва англисӣ метавонад барои ононе, ки аз тариқи забони тоҷикӣ меҳоҳанд ба тақвияти забони англисӣ бипардозанд ва ё англisis забононе, ки меҳоҳанд забони ширини тоҷикро беҳтар фаро гиранд, муғид бошад.

Калидвоҷаҳо: Ҳиндустон, Френсис Гледвин, забони тоҷикӣ-форсӣ, “Ҳикоёти латиф”, роҳнамои омӯзиш, таъриҳ, тамаддун, равобити адабӣ.

ПРИЯТНЫЕ ИСТОРИИ В ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ ФРАЗАХ

Политические, экономические, торговые, культурные и литературные связи между персоязычными странами с обширной территорией Индии, которая разделена на три страны - Индию, Пакистан и Бангладеш, имеют глубокие исторические корни и восходят к эпохе античности. Основатель государства Ахеменидов Кир Великий после завоевания Центральной Азии и территории нынешнего Афганистана (545-540 гг. до н.э.) подчинил себе северо-западную часть Индии, и объединение Центральной Азии и Индии в одно государство способствовало широкому развитию торгово-экономических отношений между народами этих регионов. Развитие и совершенствование таджикско-персидского языка также имеет долгую историю в индийского континента, и со времен Газневидов (977-1186) персидско-таджикская литература процветала на этой земле и воспитывала в великих поэтов и мыслителей. Во все периоды правления Тимуридов в Индии (1526-1858) таджикско-персидский язык был официальным государственным и делопроизводственным языком. Хотя в период с 1857 по 1949 год Индия была английской колонией, положение таджикско - персидского языка на этой земле было настолько глубоким, что англичанам было необходимо уделять больше внимания изучению таджикско-персидского языка, истории и цивилизации этого региона, чтобы завоевать сердца людей этого региона и лучше управлять ими.



Выдающийся историк, журналист и культуролог Фрэнсис Гледвин (1740 - 29 февраля 1812, Панта/Азимабад) провел большую часть своей жизни, ознакомившись и изучая таджикско-персидский язык и литературу, представил их европейцам, особенно с англичанам, и фактически открыл их глаза на сокровищницу персидской и таджикской литературы. Его переводы и сочинения на основе персидско-таджикского языка и литературы, которые составляют более 20 наименований, были полезными для английских студентов и маркетологов в освещении таджикско-персидского языка. "Хикаят-и латиф дар ибарат-и салис" (Приятные истории в выразительных фразах) - это сборник из семидесяти шести выбранных приятных рассказов из различных персидских книг и их английских пересказов.

Эти рассказы благодаря своей простоте и краткости, имеют особое образовательное значение и, в принципе, были предложены в качестве пособия по изучению таджикско-персидского языка для учащихся, которые хотели изучать этот язык посредством персидского алфавита. В свое время она считалась одной из важнейших книг по изучению таджикско-персидского языка в индийском континенте. К счастью, не так давно эта ценная книга была напечатана в высоком качестве и представлена читателям в современном таджикском переводе в сопровождении английского текста. Публикация этой книги имеет значение по нескольким причинам. Чтение этих страстных коротких рассказов, прежде всего, знакомит нас с социальной ситуацией в Индии в более двухсот двадцати лет назад, тем более что эти рассказы с точки зрения способа выражения и видения отличаются лаконичностью, выразительностью и поучительностью. С другой стороны, эта книга является наглядным свидетельством широкого распространения богатой таджикско-персидской культуры в этом регионе. Кроме того, издание книги "Хикаят-и-латиф" на двух языках – таджикском и английском - может быть полезным для тех, кто хочет улучшить свой английский с помощью таджикского языка, или для англоговорящих, которые хотят лучше овладеть таджикским языком.

Ключевые слова: Индия, Фрэнсис Гледвин, таджикско-персидский язык, "Хикаят-и-латиф" (Приятные истории), руководство по обучению, цивилизация, литературные отношения

НІКАЯТИ LATIF (PLEASANT STORIES) IN AN ELEGANT PHRASE

The political, economic, commercial, cultural and literary relations between Persian-speaking countries and the vast land of India, which is divided into three countries - India, Pakistan and Bangladesh, have deep historical roots and reach the ancient times. The founder of the Achaemenid state, Cyrus the Great, after conquering Central Asia and the region of present-day Afghanistan (545-540 BC), subjugated the North-Western part of India, and the unification of Central Asia and India into one state contributed to the widespread development of trade and economic relations between the peoples of these regions. The development and improvement of the Tajik-Persian language in India also has a long history, and since the Ghaznavid era (977-1186), Persian-Tajik literature flourished in this land and educated great poets and philosophers in its possessions. Tajik-Persian language was the official state and business language during all periods of Timurid rule in India (1526-1858). Although India was a British colony during the years 1857-1949, the position of the Tajik-Persian language was so deep in this land, that the English felt it necessary to learn the Tajik-Persian language and pay more attention to the history and civilization of this region, in order to win the hearts of the people of this region and to manage them better.



The famous historian, journalist and cultural writer Francis Gladwin (1740 - February 29, 1812, Panta/Azimabad) spent most of his life getting to know and studying the Tajik-Persian language and literature to Europeans, especially the English, and actually opened the eyes of the European people to the treasures of Persian and Tajik literature. His revisions, translations and writings on the basis of the Persian-Tajik language and literature, which make up more than 20 lists, helped English students and marketers in the coverage of the Tajik-Persian language. "Hikayoti latif" is also a collection of seventy-six selected pleasant stories from various Persian books and their English retellings. These stories are of particular educational importance due to their simplicity and brevity of the alphabet, and were originally proposed as a book to help learn the Tajik-Persian language for students who wanted to learn this language using the Persian alphabet. In its time, it was considered one of the most important books for learning the Tajik-Persian language in the Indian subcontinent.

Fortunately, not long ago this valuable book was published in the modern Tajik script along with its English text in high quality and intended for readers. The publication of this book is important in several ways. Reading these passionate and full stories, first of all, introduces us to the social status of India over two hundred and twenty years ago, which is tolerable and educational from the point of view of the way of expression. On the other hand, this book is a clear proof of the wide spread of rich Tajik-Persian culture in that region. In addition, the publication of the book "Hikayoti latif" in two languages - Tajik and English can be useful for those who want to improve their English through the Tajik language, or for English speakers who want to better understand the sweet Tajik language.

Keywords: India, Francis Gladwin, Tajik-Persian language, "Hikayoti latif", study guide, history, civilization, literary relations.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шокирзода Шодӣ Нуъмонпур – номзади илмҳои филология, сардабари маҷаллаи “Адаб”. Нишонӣ: 734012, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Бодомзор, 6. Тел.: +992 934 045 240; E-mail: shodi.shokirzoda@mail.ru

Сведения об авторе: Шокирзода Шоди Нуъмонпур – кандидат филологических наук, главный редактор журнала “Адаб”. Адрес: 734012, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Бодомзор, 6. Тел.: +992 934 045 240; E-mail: shodi.shokirzoda@mail.ru

Information about the author: Shodi Shokirzoda Nu”monpur – Candidate of Philology Sciences, Chief Editor of the “Adab” magazine. Address: 734012, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Str. Bodomzor, 6, Tel.: +992 934 045 240; E-mail: shodi.shokirzoda@mail.ru

ТДУ 008+001(092)+809.155.0+37тоҷик+9тоҷик+891.550

МУНОСИБАТИ ДАВЛАТ ВА ФАРҲАНГ АЗ НИГОҲИ АКАДЕМИК МУҲАММАДҖОН ШАҚУРӢ

Каримова Тахмина Хӯчаназаровна
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар таҷрибаи илмӣ ва публисистии М. Шакурӣ таҳқиқ ва баррасии масъалаи давлат ва фарҳанг, ки аз ҷузъҳои муҳимми худшиносии миллӣ мебошад, ҷойгоҳи хос дорад. Муҳаққиқ байд аз баҳсҳо дар атрофи мушкилоти забон, ба қавли худаш, «бо далелу бурхони илмӣ ва оҳанги публисистӣ» мавзуи давлат ва фарҳангро ба муҳокима кашида, хостааст «ба шуури миллӣ таъсир» расонад. Ин иқдоми ӯ идомаи талошҳояш барои «фароҳам овардани заманаи илмии худшиносии миллат» буда, дар роҳи устувор

кардани худшиносии иҷтимоии таърихӣ, фарҳангиву маънавӣ, ахлоқӣ, фалсафиву динии тоҷикон қадами ҷиддӣ буда ва ба ин васила ӯ тавонистааст илмро ба хидмати ҷомеа қашад.

М. Шакурӣ фарҳангро ғизои маънавии миллат дониста таъкид кардааст, ки «Имрӯз мардуми тоҷикро бештар аз ҳама фарҳанг лозим аст, фарҳанги миллӣ, қувват гирифтани он, рушду камоли он зарур аст. Фарҳанги сухан, фарҳанги муомила ва ахлоқу одоб, фарҳанги (фан)-ни кор, фарҳанги сиёсӣ ва ҳоказо дар байни мардуми мо онро мебояд дар сатҳи боло бурд. Аньанаҳои бостонии фарҳанги миллӣ, ки бархе аз онҳоро фаромӯш кардем, бояд ба дастраси наслҳои наврас қарор ёбад, то пайванди имрӯзу фардо бо дирӯзу парирӯз барқарор бошад. Пайванди маънавӣ бо дирӯзу парирӯз шахсро онҷунон нерӯи ботинӣ ато мекунад, ки метавонад дар баробари падидаҳои манфии гарбгароӣ саҳт биистад» [8, с.236]. Дар ин замина ӯ «хукуқи миллат»-ро дар ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ «баробари ҳукуқи башар» шинохта, таъкид кардааст, ки «Барои он ки санади таърихии СММ «Эъломияи ҳукуқи башар» иҷро шавад, нахуст ҳукуқи миллатро устувор бояд кард». Дар ҳифзи ҳукуқҳо ва асолати фарҳангии миллат давлатро «василае барои расидан ба орзуви омол» дошинаст, дар ин равиш консепсияи ҳоси илмию публистишиашро доир ба шинохти нақш ва ҷойгоҳи фарҳанг дар ҳифз ва рушди худшиносии миллӣ ва мавқеи сиёсию раҳнамоии давлат дар таҳкими ин раванд матраҳ месозад, ки афкор ва андешаи тоза ва таълимоти ҳоси ӯро доир ба ҳифз, такмил ва пешбуруди худшиносии миллӣ дар бар мегирад.

Барои таҳқиқ ва арзёбии ин масъала фаъолияти М. Шакурӣ дар се самт идома ёфтааст:

- а) илмию адабӣ (адабиётшиносӣ);
- б) илмию таърихӣ;
- в) илмию публистистӣ.

Бояд таъкид кард, ки мақолоту осоре, ки муҳаққиқ дар ин се самт навиштааст, ҷанбаи амиқи таҳқиқии публистистӣ ва илмии публистистӣ дошта, новобаста ба замони таълифашон масъалаҳои бунёдии нақш ва рисолати давлат дар ҳифз ва ривоҷи арзишҳои фарҳангии ҷомеаи моро ба миён гузошта, роҳҳои ҳалли онро нишон додаанд.

Ҳарчанд М. Шакурӣ бо ҳоксорӣ дар мусохибааш бо Фотех Абдулло ҷустуҷӯйҳояшро доир ба «масъалаҳои муҳимми ҳастии миллат», ки муносибати давлат ба фарҳанг ҷузъе аз он аст, танҳо ба «замони бозсозии Горбачёв» [1, с.299] алоқаманд медонад, вале ӯ ҳанӯз дар солҳои шастуми садаи бист ин мавзузро «бо далелу бурҳони илмӣ ва оҳанги публистистӣ» [8, с.23] ба муҳокима қашидааст. Дар ин гуна навиштаҳо оҳанги иҷтимоӣ тавон дошта, ҳамчун намунаҳои аввалини «илми асили публистистӣ» (таъбири М. Шакурӣ - шарҳи мо), дар таърихи илми адабиётшиносии тоҷик мавқеъ доранд.

Ба тарики мисол, дар ин замона аз мақолаҳои ӯ «Анъанаҳои ёддоштнависии классикӣ дар «Ёддоштҳо»-и устод Айнӣ» (1957), «Саҳифаҳои нафрат ва тамасхур» (1959), «Ҳалқият ва маҳорат» (1960) ва «Мавзузҳои ҳозиразамон ва «заминай» классикии назм» (1962) метавон ёд кард, ки муаллиф сирфан тобеи «шакли академӣ» (таъбири М. Шакурӣ - шарҳи мо) нашуда, ин осорро «ба очерки публистистии пурхиссийт монанд» [6, с.8] табдил додааст. Шакли публистистии ҳиссиятномез арзиши илмии ин гуна осори М. Шакуриро кам накарда, балки нерӯи иҷтимоии онро тақвият баҳшидааст. Ин усул ва вижагиҳои асосии публистистика аст. Зоро, ҷунончи публисти рус М. Колтсов навиштааст: «андешае, ки бидуни эҳсос, шавқ, тасвиру тавсиф ояд, касеро мутаваҷҷеҳ наҳоҳад кард» [2, с.111]. Метавон гуфт, ки асоси мақолаҳои М. Шакуриро масъалагузорӣ ва арзёбии суннатҳои миллии фарҳангӣ



ташкил медиҳад. Ин гуна масъалаҳо маҳз ба эътибори тамоюли иҷтимоиву фарҳангӣ ва андешаи пурэҳсос доштанаш ба афкори омма таъсиргузор шудаанд.

Муҳаққики публитсист дар мақолаҳои дар боло ёдшуда дар баробари шарҳ ва арзёбии масъалаҳои усулии илмии корбурди суннатҳои миллии ёддоштнависӣ, истифода аз ҳаҷву истехзо, ки заминай суннатӣ дорад, такмили ҳунари миллӣ ва заминай миллии усули тасвир дар шеър муносабати мусиронро ба ғанои маънавии фарҳангӣ, аз ҷумла фарҳанги сухан ва суханварӣ ба муҳокима мекашад ва рисолати шахсиятҳои фарҳангии миллиро дар мисоли шоири нависандагон мушаҳҳас месозад, ки ишораҳои ў дар он замон ба он тарз низ ба мақомоти роҳбари соҳаи адабу фарҳанг нигаронида шуда буд.

Яке аз мақолаҳои дигари М. Шакурӣ, ки «Фаъолияти илмии устод Айнӣ ва худогоҳии меҳнаткашони тоҷик» ном дорад ва масъалаи мавриди назари моро ба тарзи «публитсистии пурхиссиёт» (таъбири М. Шакурӣ) баррасӣ кардааст, низ пеш аз замони Горбачёв охири солҳои ҳафтодуми садаи гузашта таълиф шуда, муаллиф дар мисоли фаъолияти илмии устод Айнӣ худогоҳии миллии фарҳангиро, ки реша дар таъриҳ, адабиёт ва маънавиёти миллат дорад, бо камоли дақиқназарӣ решашчӯйӣ ва арзёбӣ намудааст, ки имрӯз низ дар шинохти бунмояи миллии дидгоҳҳои фарҳангӣ ва илмии Айнӣ ҳарфи бодалел ва пурманфиат аст. Аз нигоҳи ў асарҳои бадеии Айнӣ на танҳо ифодакунандай «таърихи тараққиёти ҷамъиятӣ ва шуури иҷтимоиву сиёсии» давранд, балки «таърихи инқишифии маънавии» ҳалқи тоҷик, аз ҷумла фарҳанги зист, муомила, ахлоқу одоб, сиёсиву иҷтимоӣ низ ҳастанд, ки дар маҷмуъ ҷеҳраи ҷомеаи таъриҳӣ ва замонии миллатро муайян ва мушаҳҳас менамоянд [6, с.9].

Аз он чи гуфта шуд натиҷа ин аст, ки М. Шакурӣ ҳанӯз пештар аз он ки, ба қавли ҳудаш «дар масъалаи ҳудшиносии миллӣ», аз ҷумла яке аз унсурҳои бунёдии он фарҳанги миллӣ «андак ҷустуҷӯи илмӣ» [1, с.300] анҷом дихад, сари ин мавзӯъ андешидааст ва афкори публитсистиашро дар боби нақш ва ҷойгоҳи фарҳанг дар сарнавишти таърихии миллат баён кардааст. Вале мавзуи мавриди баҳси мо, аз ҷумла «чиғунагии давлати миллӣ» ва нақши он дар «созандагии фарҳангӣ» факат дар замони истиқлол, ки бар асари ҷанг «вазъи мактабу маорифу фарҳанг хеле бад шуд», ба таври ҷиддӣ мавриди таҳқиқ ва арзёбии ин донишманд қарор гирифтааст, ки мақолаҳои публитсистии «Ду силсилаҷунбони маданияти тоҷик» (Омӯзгор. – 1989. – 29 августан), «Миллати комил аз давлати миллӣ ба ҳосил меояд» (Ҷунбиш. – 1998. – №16), «Давлати миллӣ ва эҳёи маънавӣ» (Ҷунбиш. – 1999. – май), «Зани тоҷик бо маданияти баландаш шуҳрат дошт» (Раҳшо. – 2001. – 9 феврал), «Фарҳанг ҳастии миллат аст» (Адабиёт ва санъат. – 2001. – 13 июл), «Истиқлоли сиёсӣ ва истиқлоли фарҳангӣ» (Шоҳроҳи ваҳдат. – 2001. – июл №7 (31), «Давлати Сомониён ва имрӯзи Тоҷикистон» (Фарҳанг. – 2001. – №7-12. – С.3-9), «Баъзе паҳлӯҳои масъалаи номгузорӣ» (Ҷумҳурият. – 2002. – 26 июн), «Фарҳанги миллӣ ва забони модарӣ дар низоми таҳсилот» (Ҷумҳурият. – 2005. – 21 июн), «Фарҳанги сухан кучост?» (мусоҳиба бо Аңзурати Маликзод (Адабиёт ва санъат. – 2003. – 7 март) ва «Маънавият ва эҳёи миллӣ», «Ҳаёт амри маънавият», «Ҳувияти фарҳангӣ ва ҷаҳонгарӣ», «Давлати миллӣ дар қаламрави маънавият» ва ғайра, ки дар китоби «Ҳурросон аст ин ҷо» ба ҷоп расидаанд, аз ин ҷумлаанд. Дар мақолаҳои зикршуда, ки намунаи «илми асили публитсистӣ» [9, с.24] мебошанд, концепсияи муаллиф доир ба нақши давлат дар ҳифз ва рушди фарҳанги асили миллӣ, истиқлоли фарҳангӣ таҳқимбахшии истиқлоли сиёсӣ ва ҳувияти миллии фарҳангӣ таҳқиқ ва баррасӣ шудаанд. «Ҳусусияти ҳос ва ҷиҳати ҷолибу муассири ин силсила мақолоти М. Шакурӣ он аст, ки воқеаҳои дар онҳо тасвиршуда танҳо натиҷаи бардоштҳои муаллиф аз пажӯҳишҳои илмӣ нестанд, балки музокираҳое мебошанд, ки дар асоси мушоҳидаҳои

бевоситай воқеаҳо, сухбатҳо бо шоҳидони ҳол, муқоиса бо омилҳои чомеаи дирӯзу имрӯз ба вучуд омадаанд» [3, с.499].

Мақолаҳои фавқулзикр, пеш аз ҳама, далели шуҷоат ва тавоноии зеҳнию ормонии М. Шакурӣ дар роҳи дифоъ аз ҳувияти фарҳангии тоҷикон мебошад, ки бо часорати бемисл ба миён гузошта шудааст. Бо гузашти замон ин мақолаҳо ҷеҳраи ӯро чун фарде менамоянд, ки дар ҳеч ҳолат аз гуфтани ҳақиқат гурез начустааст ва он чиро ки барои миллат сарнавиштсоз будааст бар забон оварда ва бо қаламаш сабит кардааст. Ин корро ӯ, чунон ки худаш борҳо таъкид кардааст, маҳз ба хотири «фароҳам овардани заминаи илмии ҳудшиносии миллат лозим» донистааст, то роҳнамои фарзандони миллат барои дастёбӣ ба истиқлоли аслӣ бошад. Дар ин замина навишта буд, ки «Истиқлоли фарҳангӣ миллатро ба истиқлоли аслӣ мерасонад. Қувваи ҷисму руҳи ӯро афзуда барои пояндагии ҳастии ӯ шароит ба вучуд меоварад» [7, с.135].

Масъалаи истиқлоли фарҳангиро ӯ замоне ба баҳс қашид ва масъулияти давлатро дар ҳифзи ин унсури ҳудшиносии миллӣ ба миён гузошт, ки «дар Тоҷикистон ғоҳ-ғоҳе аз зарурати истиқлоли иқтисодӣ, ҳатто аз истиқлоли ҳӯрокворӣ, аз баъзе навъҳои дигари истиқлол сухан» кунанд ҳам, «аммо мағҳуми истиқлоли фарҳангӣ ҳанӯз ба гӯшаи хотирҳо роҳ» наёфта буд.

Мақолаи «Истиқлоли сиёсӣ ва истиқлоли фарҳангӣ» дар шинохти моҳияти фарҳанг, нақши он дар ҳифзи асолати миллӣ ва устувор соҳтани пояҳои маънавияти чомеа нақши бунёдӣ дошта, ҳадафи муаллиф ҷалби таваҷҷуҳи чомеа ва ҷомеадорон (манзур мақомоти давлатӣ) ба масъалаи муҳимми барои миллат сарнавиштсоз мебошад. Ба ин мавзуъ рӯ овардани М. Шакурӣ ҳодисаи тасодуфӣ набудааст. Ба ин мазмун А. Сатторзода дуруст навиштааст, ки М. Шакурӣ монанди Аҳмади Доњиш, Садри Зиё, Фитрат, Аҷзӣ, Мирзо Сироҷи Ҳаким ва дигарон «барномаи раstagor»-ии миллатро дар боло бурдани маънавият ва фарҳангии он медид. Ба қавли ин донишманд «маҳз ҳамин омилҳо М. Шакуриро фарҳангшинос ва ҷомеашинос карданд» [1, с.77]. М. Шакурӣ ҳуд низ бо камоли фурӯтаний иқрор шудааст, ки «камина мутахассиси илми сиёсат, иҷтимиёт ва фалсафа нестам, vale азбаски аз таҷрибаи таърихии миллат андак огоҳӣ дорам, хостам ҷанданд аз миён гузорам, ки шояд барои болобурди шуури миллӣ дар ҷомеаи тоҷикон ва ҳудшиносии фалсафию маънавии давлати тозабунёди онҳо фоидаманд ояд» [10, с.6-7].

Дар мақолаи «Истиқлоли сиёсӣ ва истиқлоли фарҳангӣ», ки дар боло ёд шуд, маҳз масъалаи «ҳудшиносии фалсафию маънавии давлати тозабунёд» мавриди таҳлил қарор гирифта, муаллиф ҳостааст ба ташаккули ҳувияти фарҳангии давлат ва миллат ёрмандӣ кунад. Воқеаҳои сиёсӣ, иҷтимиӣ ва фарҳангие, ки дар замони истиқлол ва ҷонги ҳамватаҳӣ дар пеши назари М. Шакурӣ ҷараён мегирифт, барои беҳтар ва ба тарзи нав фаҳмидан, таҳқиқ кардан ва арзёбӣ намудани ҳаводиси дирӯзаи фарҳангӣ замона тайёр карда будааст. Барои М. Шакурӣ, ки маҳз аз роҳи адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ, ки бо фарҳангшиносӣ тавъам буд, ба саҳнаи ҷомеашиносӣ ва сиёsatшиносӣ ворид шудааст, табиист, ки мушкилоти бунёдии давлати миллӣ ва ҳудшиносии фарҳангӣ аҳамияти бузург дошт. Ба ин далел назари публисистии ӯро дар усули давлатдорӣ ва «созандагии фарҳангӣ» (аз қавли М. Шакурӣ - шарҳи мо), пеш аз ҳама, волоияти маънавият шакл додааст, ки раstagории миллиро фароҳам меоварад. Дар ин замона муҳаққиқ фарҳангу маънавиятре асоси ҳастии миллат ва бақои ҷовидонаи он дониста, «барномарезӣ ва таъмини истиқлоли фарҳангии миллат»-ро «аз ҷумлаи вазифаҳои умдаи миллӣ» ба шумор меоварад ва таъкид мекунад, ки «Ташаккули давлати миллӣ баробари шаклгирии истиқлоли фарҳангӣ сурат мегирад. Истиқлоли иқтисодӣ фақат як пояи истиқлоли фарҳангӣ, пояи ибтидоии он аст. Онро ба камол расонидан лозим аст. Бо фарорасидани камолоти



истиқоли фархангй давлати миллй низ ба камол мерасад. Он чо, ки истиқоли фархангии миллат нест, давлати миллй ҳам нест. Давлати миллй бо истиқоли фархангй вучуд дорад» [7, с.141].

Порчай иқтибосшуда, дар маңмұғ тамоми матни мақолаи «Истиқоли сиёсій ва истиқоли фархангй», ба қавли худи М. Шакурй, ки дар як мақолааш нисбати навиштахой Айнй баён доштааст, «сухани оташбори публитсистй» буда, на фақат өзбек амиқи илмию таҳқиқй дорад, балки намунаи публитсистикаи ислоҳотхона мебошад.

Пайдоиши таҳқиқоти илмию публитсистии М. Шакурй дар мисоли мақолаи мавриди назар ва дигар таълифоти ў, ки дар онҳо масъалаи давлат ва истиқоли фархангй ба муҳокима қашида шудааст, ба таҳаввулоти давраи истиқолол алоқаманд буда, на бо мақсади соғи илмий, балки барои ҳалли масъалаи муҳимми сиёсиву фархангй иншо шудааст. Аз нигоҳи ў баррасй ва арзёбии ин масъалаҳо ба сарнавишти таърихӣ ва ояндаи миллати тоҷик вобаста буда, онро сарфи назар кардан ба манфиати имрӯзу ояндаи миллат нест. Мубориза ба муқобили нигилизми миллй ё афкори созишкорона дар осори қаблии М. Шакурй низ ба назар расад ҳам, дар ин мақола хеле ҷиддӣ баён шудааст. Дар ин мақола ва баъзе осори дигари ў, ки поёнтар дар бораи онҳо сухан ҳоҳем кард, байни муборизай иҷтимоиву сиёсӣ ва илми адабиётшиносиву забоншиносӣ ва публитсистй фарқе гузошта нашудааст. Таҳқиқоти илмий дар дasti М. Шакурй ба сифати силоҳи мубориза дар роҳи ҳалли яке аз масъалаҳои асосии таърихи нави миллат – бунёд ва таҳқим бахшидани давлат ва ҷараёни созандагии фархангй хидмат мекард. Ин усули таҳқиқро муаллиф бо ҳадафи таъсир расондан ба шуури нави миллӣ-худшиносиву худогоҳӣ ба сифати омили таъсиргузор истифода кардааст, ки ифодагари часорат ва аҳамиятхоҳии ў мебошад.

Мақолаҳои М. Шакурй дар солҳое интишор шудаанд, ки раванди ташаккули ҷараёни худшиносии миллӣ, созандагии фархангй ва муайян намудани мазмуни асосии он суръат гирифта будааст. Маҳз дар ҳамин солҳо талошҳои ў ва баъзе равшанфирони дигар имкон додааст, ки мундариҷаи худшиносии миллӣ, амалкарди давлат ва дар ин замина равиши бозсозии фархангй дуруст муайян шавад ва худшиносии таърихии миллат дар асоси дарки муҳимтарин ҳодисаҳои сиёсиву иҷтимоӣ ва фархангии замони гузашта ва ҳозира таҳаввул ёбад.

Дар ин замина ин донишманд истиқоли сиёсиро омили олии ташаккули давлати миллӣ шинохта, таъқид мекунад, ки «Таъмини истиқоли фархангии миллат ҳамоно афзоиши ҷилои симои одамии вай аст. Ҳама хислатҳои нек, ҳусни одоб тобу тавони ақлонии ўро ба худсозӣ сафарбар кардан аст. Ин баҳт фақат дар сояи истиқоли сиёсӣ ба ҳадди камол мерасад. Бидуни истиқоли сиёсӣ низ имконпазир аст, лекин ба дараҷаи олий, ҷунончӣ ба дараҷаи аҳди Сомониён расидани он аз эҳтимол дур аст» [6, с.135]. Муҳаққиқ дар заминай таҳқиқи сарнавишти таърихии тоҷикон ба ҳулоса меояд, ки барои расидан ба истиқоли комили давлатӣ наметавон аз таҷрибаи таърихии миллат сарфи назар кард. Аз нигоҳи ў таҷрибаи таърихии тоҷикон, ба вижана таҷрибаи замони давлатдории Сомониён далели он аст, ки «истиқоли фархангй, худрасиву худсозии маънавии миллат, шукуфоии табъи ў бештар аз ҳама ба шарофати истиқоли сиёсӣ даст медиҳад ва тавононие барои таъмини бақои умри миллат ба даст меорад. Истиқоли фархангй эҳтиёҷ ба истиқоли сиёсӣ дорад ва истиқоли сиёсӣ бидуни истиқоли фархангй вучуд наҳоҳад дошт» [5, с.135-136].

Ҷунон ки ба назар мерасад, истиқоли сиёсӣ барои М. Шакурй, пеш аз ҳама, мустақилият ва тасмимгириҳои ҳоси давлат дар бозсозии соҳтори миллӣ, аз ҷумла соҳтори фархангй аст, ки умри бардавоми миллатро замонат медиҳад. Дар ин замина ў саводомӯзиро омили асосии бозсозии фархангй таъбир карда, ба таъқид навиштааст:

«Моҳиятан давлати миллӣ аз истиқоли фарҳангӣ ибтидо меёбад, vale чун истиқоли фарҳангӣ аз савод ва мактаб, аз инсонгароии омӯзишу парвариш нумуъ мекунад, тавон гуфт, ки давлати миллӣ аз ислоҳи таҳсилот, аз инсонгароии мактаб оғоз меёбад». Дар идомаи ин андеша муҳаққиқ дар асоси таҳқики илмӣ ва арзёбии дақиқ ҳамbastагӣ миёни ташаккули давлати миллӣ, истиқоли фарҳангӣ ва инсонгароии омӯзишро исбот менамояд, ки дар такя ба сарнавишти таърихии миллати тоҷик сурат гирифтааст [6, с.137-138].

Донишманд дар мақола барои нишон додани самтҳои асосии истиқоли фарҳангӣ, ки бунмояи устувори давлати миллӣ низ мебошад, зарбаҳои саҳтеро, ки «пас аз инқилоби 1917-1920» ба сари забони тоҷикӣ-форсӣ омада буд, бармешуморад ва дар ин замина ду ҷараёни қавии ҳаробкориро ҳамчун омили осебпазир барои худшиносии миллӣ зикр мекунад. Ҷараёни якумро ў «душевагӣ-диглосия» унвон карда, сиёсати синфияти забонро, ки идеологияи Шуравӣ ба роҳ андохта буд, омили вайронгари ҳувияти фарҳангӣ маънидод менамояд. Ба андешаи ў дар мубориза мағлуб шудани забони адабии ҳазорсола ва ҷойи онро гирифтани забони авомона «боиси паст рафтани савияи фарҳангии ҷомеа ва решавондани камсаводиву бесаводӣ гардид».

Ҷараёни дувумро, ки ба мушоҳиди М. Шакурӣ зиёда ҳаробкор будааст, «дузабонӣ – билингвизм» меномад ва онро заминагузори мубориза миёни забони форсии тоҷикӣ ва забони русӣ таъбیر мекунад. Ў ин ҷараёно аз забони устод Айнӣ «ҷараёни забони вайронкунанда» унвон карда, нақши вайронгари «тарҷумаҳои ҳарф ба ҳарф»-ро ҳамчун омили таҳрибкори фарҳангӣ зикр менамояд ва ба ин натиҷа мерасад, ки зери таъсири ин ду ҷараёни «таърихии душевагӣ ва дузабонӣ», ки дар ҳар ду маврид ҳам забони форсии фасехи ҳазорсола, ки яке аз сарватмандтарин забонҳои ҷаҳон аст, дар мубориза шикаст ҳӯрд ва ақиб нишаст. Дурусттар он ки онро шикаст ҳуронданд, шароити иҷтимоиву сиёсии замон барои нотавониву нобудии он замина омода соҳт» [6, с.139-140]. Ин ҳодисаро ў шикасти миллат ва омили паст рафтани сатҳи фарҳангии ҷомеа ва афзоиши бемаънавиятӣ таъбир мекунад, ки ҳам тафаккурро дигар кард, ҳам миллат бисёре аз сифатҳояшро аз даст дод.

М. Шакурӣ аз таҳлилу арзёбиҳое, ки дар мақолаҳои худ оид ба давлат ва фарҳанг анҷом додааст, ба ин натиҷа мерасад, ки аввалан истиқоли фарҳангии тоҷикон бо иҷрои як силсила барномаҳо имконпазир аст, дувум он ки тарҳрезии чунин барномаҳо зарур ва ҳатмӣ буда, ҳастии миллатро фарҳанг ва маънавият ҳифз ҳоҳад кард. Савум, ин донишманд таъкид мекунад, ки растагорӣ ва пояндагии умри миллат ба дasti давлати миллӣ фароҳам меояд. Дар ин замина вай барномарезӣ ва таъмини истиқоли фарҳангии миллатро аз ҷумлаи вазифаҳои умдаи давлати миллӣ таъбир карда, ташаккул ва пешрафти ин давлатро ба шаклгирии истиқоли фарҳангӣ вобаста медонад. Бо зикри омилҳои боло муҳаққиқ пешниҳод мекунад, ки бояд расидан «ба эҳёи маънавӣ маънавӣ бояд дарунмояи андешаи миллӣ ва гояи асосии давлатдории тоҷикон дониста шавад. Давлат созмон додани ҷомеаи хоси миллати тоҷикро, ки ба зеҳнияти ментелитети миллат ва ба ҷомеаи анънавӣ (суннатӣ)-и он созгор бошад, яъне ҷомеаи маънавибунёдро вазифаи асосии худ эълон биқунад ва ҳамаи қуввату гайрати миллатро ба соҳтмони чунин ҷомеа, ба бунёд кардани ҷомеае, ки ба анъанаҳои фарҳангии ҷондии қарни таърихи миллат, ба тамаддуни бостонии Ҳурросони бузург асос ёфта моҳияти ҳастии тоҷиконро ифода созад ва ҳам ба воқеияти кунуни ҷаҳон мувоғиқ бошад, сафарбар намояд» [6, с.141].

Аз таҳлили мавзуу масъалаҳои ин мақола бар меояд, ки М. Шакурӣ дар баробари дарки амиқи масъулияти худ аз таълифи чунин мақолаи илмӣ «вазифаи асосии публистика ва ҳадафи» онро низ асоси фаъолияти эҷодиаш қарор дода, ба ин



васила хостааст «ба афкори омма таъсири фаъол» гузорад. Дигар аз афзалияти хунари М. Шакурӣ аз таълифи чунин мақолаҳо иборат аз он аст, ки ў тавонистааст бо чунин амал «ба соҳаҳои гуногуни зиндагӣ амалан таъсир расонад». Аз ин ҷиҳат, фаъолияти илмӣ ва публистикии ў ба эътибори дорои тамоюл ва моҳияти иҷтимоӣ буданаш аксаран вазифаи иҷтимоӣ дошта, «дар ҳуд фазилати илм ва ҳунарро фароҳам овардаанд, ки ба ин далел чун намуди ҷӯдиёт ва инъикоскунандай воқеяят амал мекунад».

Ҳамин ҳусусият дар мақолаҳои дигари ў, ки мавзуи давлат ва фарҳангро матраҳ кардаанд, низ равшан ба назар мерасад. Дар ин замина мақолаи «Ҳувияти фарҳангӣ ва ҷаҳонгарӣ» аз бисёр ҷиҳат ҷолиби диққат буда, ҷанбаи публистикии он ҳадаф ва вазифаи мушаххаси иҷтимоию маънавӣ дорад. Ин мақола қадами ҷиддӣ дар таблиғ ва ҳифзи ҳудшиносии миллӣ мебошад.

Муҳаққиқ бо як пажӯҳиши фарогир фаҳмиши гарбии ҷаҳонгарӣ ва шарқии онро бо ҳам муқоиса карда, ҷиҳатҳои манғии ин равандро дар матни воқеяияти иҷтимоиву фарҳангии Тоҷикистон ошкор намудааст, ки бадтарини он «аз ҳувияти фарҳангӣ маҳрум кардани мардум аст» [8, с.210]. Ин ҷараёнро ба мушоҳидаи М. Шакурӣ «назарияи адами фарҳангӣ», ки ба «назарияи ду фарҳанг дар ҳар фарҳангии миллӣ» якест. Назарияи дуом пешниҳоди В. И. Ленин аст, ки мақсади аслиаш аз ҳувияти фарҳангӣ маҳрум кардани мардум аст, то онҳо зудтар «ягонагии ҷаҳонӣ»-ро таъмин кунанд.

М. Шакурӣ ин равандро бар ҳилоғи хостаҳои башар дониста, менависад, ки «ЮНЕСКО дар баённомаи умумии ҳуд бар ҳилоғи назарияи адами ягонагии миллии фарҳанг таъкид мекунад, ки гуногуниву рангорангӣ ва ҷилои рангомези ҳар фарҳангии миллиро устувор бояд кард. ЮНЕСКО таъкид бар ин дорад, ки фарҳанг аз маҷмуъи ҳусусиятҳои мушаххаси ҷомеа ва ё гуруҳи иҷтимоӣ, аз маҷмуи мушаххасоти маънавию моддӣ, фикрӣ ва отиғии онҳо иборат аст ва ба ҷуз санъату адабиёт боз «шевай зиндагӣ», яъне «қобилияти ҳамзистӣ», низоми арзишҳо ва эътиқодҳоро дар бар мегирад. Устувории маҷмуи омилҳои ҳувиятсоз пояҳои ҳастии миллатро пурқувват мекунад». Дар ин замина ў омилҳои бумии анъанавии ҳувиятсозро бавуҷудорандай бунёди миллии фарҳанг ва таъминкунандай ягонагии фарҳангии миллат мешуморад. Дар ин равиш бо таҳқиқи бамуддао муаллиф зарареро, ки садаи бист ба бунёди миллии фарҳангӣ ҳалқҳо расондааст як–як баршумурда, бо далелҳо исбот мекунад, ки назарияи адами фарҳангӣ ягона ҳисси миллӣ, ифтиҳори миллӣ, умуман, ҳувияти миллиро камкам нест карда, барои расидан ба якрангии ҷаҳонӣ, дурустар ин ки барои расидан ба ҳамрангӣ бо мардуми гарб замина омода созад» [6, с.211].

Дар ин замина М. Шакурӣ раванди ҷаҳонӣ шудан дар Тоҷикистонро ҳамчун ҳодисаи манғӣ арзёбӣ карда, аз он ки ба истилоҳ «унсурҳои қарзии ҳувиятсоз» соҳаи ахлоқу одоб ва забонро фаро гирифта, ба соҳтори фарҳангии миллӣ зиён ворид мешаванд, изҳори ташвиш мекунад ва бархе аз онҳоро аз назар мегузаронад, ки якеи он сиёсати маънавиятсизӣ ва миллятизудӣ мебошад. Ин равандро таҳлил карда донишманд нуфузи фарҳангӣ русиро дар замони Шуравӣ омили «зоҳирон тоҷик, ботинан рус» шудани аҳолии қасме аз манотики Тоҷикистон, аз ҷумла шаҳри Душанбе медонад.

М. Шакурӣ бегонафарҳангири омили таҳрибкори ҳувияти миллӣ дониста, хулоса мекунад, ки «агар як нафар гирифтори он гардад, ҷандин насли авлоди ў наметавонанд аз он раҳоӣ биёбанд» [6, с.213]. Ин мулоҳизаи М. Шакурӣ дар заминай воқеяят ба вучуд омадааст. Ҳамчунин донишманд ҳодисаҳои дигар, аз ҷумла намуди миллӣ надоштани шаҳри Душанбе дар замони хеш ва вучуд надоштани унсурҳои меъмории миллии тоҷикӣ дар лоиҳаҳои нав, даст кашидан аз услуби анъанавии бобои тоҷиконро роҳ ба



сӯи маҳрумият аз чехраи миллии худ таъбир карда, таваҷҷуҳи мақомдорони давлатиро ба зинда кардани суннатҳои бостонии шаҳрсозӣ, ки ҷузъе аз унсури ҳудшиносии миллӣ ва ҳувияти фарҳангӣ мебошад, ҷалб карданӣ шудааст. Яъне дар ин мақола рӯйи сухани муаллиф бевосита ба давлати вақт нигаронида шудааст, ба ин умед, ки қалиди ҳалли мушкилоти фарҳангӣ дар дасти давлат аст. Хулосаи худро дар ин боб ӯ ҷунин ҷамъбаст кардааст: «Давлати миллӣ дар ҳама асрӯ замон поя бар андешаи миллӣ дошта, рисолати таърихии он омода соҳтани заминаи бақои умри миллат аст. Бавежа, дар сарзамињое чун Мовароуннаҳру Ҳурросон, ки аз аҳди бостон қаламрави маънавият буданд, давлати миллӣ бо устувор кардани дарумояи маънавии ҳастии миллат вазифаҳои таърихиеро, ки як-як пеш меоянд, ичро карда, барои хифзи ҳувияти фарҳангии миллат талош меварзад ва миллатро барои тайи роҳҳои ноҳамвори таърих, барои расидан ба сарманзили мақсади таърихӣ сафарбар мекунад» [6, с.231].

Хулоса, М. Шакурӣ давлатро барои рушду такомули маънавии инсон ва фаъолияти вай масъул ва вазифадор дониста, дар ин замина таъмини фаъолияти маънавии шахс, омода соҳтани пойгоҳи моддиву техниқӣ, рушди фарҳанги маънавию моддӣ – мактабу маориф, илму санъат, адабиёту забон, касбу ҳунар ва монанди инҳоро аз ҳадафҳои стратегии давлат ба шумор меоварад.

М. Шакурӣ дар бисёре аз мақолаҳояш, ки масъалаи маънавият ва фарҳангро баррасӣ кардааст, табиист, ки дар боби рисолати давлат дар ин замина ба таври мушаххас сухан карда, консепсияи ҳоси назарӣ ва амалиашро оид ба давлат матраҳ кардааст. Ҷунонки муҳакқиқ М. Б. Муродӣ дарёфтааст, М. Шакурӣ «ба масъала аз диду назари иҷтимоиву сиёсӣ наздик шуда, дар атрофи ҷигунағии давлати миллӣ, рисолату вазифаҳои он, заминаҳои ташаккули ҷунин давлат барои тоҷикон, ба назар гирифтани авомили ҳудӣ ва бегона дар ташкили ҷунин давлат, муносибати дину давлат, ислоҳи куллии макотиби оливу миёнаи умумӣ ва монанди инҳо изҳори андеша менамояд ва зинаи баланди давлатдорӣ будани давлати миллиро таъкид месозад» [3, с. 499-450].

Ба ин бардошт метавон афзуд, ки аз нигоҳи М. Шакурӣ вазифаи давлат на танҳо ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва кишварро ба ҳадафҳои ниҳоии миллӣ расондан, балки дар ин замина «шартҳои дигаре ҳам дар миён аст». Ин донишманд ин шартҳоро як-як ном мебарад, ки аз созвории давлат ба ҳувияту зеҳнияти миллат, ба хусусиятҳои таърихии инкишофи фарҳангӣ ва иҷтимоиву сиёсии вай, ба муҳимтарин анъанаҳои миллӣ иборат мебошад. Хулосаи ӯ дар ин замина ин аст, ки «Давлате, ки моҳиятан аз ҳувияти миллӣ нумӯ гирифтааст ва мувофиқи зеҳнияту менталитети миллист, давлати миллӣ ҳоҳад буд ва дар ҳамин сурат вазифаҳои миллии худро онҷунонки бояд ва шояд, ичро ҳоҳад кард. Агар давлат ба вежагиҳои ҳастии маънавии миллат созгорӣ надошта бошад, наметавонад рисолати таърихии худро он тавре ки лозим аст адо намояд. Моҳияти миллӣ лозими зоти давлат аст» [9, с.344].

Ҷунонки ба назар мерасад, бунёди давлати миллӣ яке аз масъалаҳои муҳиммest, ки дар осори илмию публистистии М. Шакурӣ бо ҷиддият ба миён гузашта шуда, консепсияи ҳоси диду назарӣ ва амалии ӯро ташкил медиҳад. Мавсүф бо назардошти истиқтоли давлатии Тоҷикистон ин масъаларо барои имрӯзу ояндаи кишвар тақдирсоз ҳисобида, дар ин замина ҳифз ва эҳёи зеҳнияти таърихии фарҳангӣ ва ташаккули шуuri миллиро яке аз омилҳои таъсиргузори рушди худогоҳӣ ва ҳудшиносии миллӣ ба қалам медиҳад ва мустақилияти фарҳангиро василае барои шаклгирӣ ва равнақи давлати миллӣ медонад. Сабаби дар шинохти давлати миллӣ ва рисолати он ҷунин мавқеъ гирифтани муаллиф дар он аст, ки Тоҷикистон истиқтолияти мусбатро соҳиб шудааст. Аммо мутаассифона, бархе аз мо пурра ба қадри ин имкониятҳои замони истиқтол намерасему он шароитҳои муҳайёгаштаро дуруст истифода намебарем, ки ин худ бар



зарари мо хоҳад буд. Сабаби инро М. Шакурӣ дар он диддааст, ки техника хуб аст, аммо ҷавонони мо насли наврас онро моҳирона ва ба манфиати худ истифода бурда наметавонанд. Ин донишманд ҷангӣ шаҳрвандиро омили дигари ақиб партофтани раванди ташаккули давлати миллӣ дониста, ба ин далел ташкили давлати миллии маънавибуниёд дар Тоҷикистон яке аз вазифаҳои аввалиндарача ба шумор меоварад ва таъкид мекунад, ки «тоҷикон дар остонаи қарни 21 бештар аз баъзе миллатҳои дигари собиқи Шуравӣ эҳтиёҷ ба давлати миллӣ доранд», зоро ба андешаи ў «ташаккули мӯкаммали давлат бо устувор шудани давлати миллӣ имконпазир хоҳад буд ва миллатеро, ки ҳанӯз давлати хоси худро соҳиб нест, миллати комил наметавон ҳисобид. Ин аст, ки таъсиси давлати миллӣ яке аз умдатарин шартҳои мавҷудият ва рушду камоли миллат аст ва миллате, ки барои худ давлати иқтидоранде барпо наовардааст, ҳастии миллии ў нимҳастӣ мебошад» [9, с.339]. Дар ин радиф метавон зикр кард, ки воқеан ҳам Тоҷикистон байни дигар давлатҳои Иттиҳоди Шуравӣ худро дубора эҳё кард ва соҳиби истиқлоли давлатии миллии хеш гардид, ки ин ифтихори миллати тоҷик аст, минҷумла ба қадри ин бояд воқеан расид!

Ҳамчунонки ин донишманд муносибат ба фарҳанги миллиро дар таносуб ва созгорӣ бо суннатҳои фарҳангӣ баррасӣ карда, дар ин замана фарқи дидгоҳҳои миллиро аз фарҳангпазири ё фарҳангситезии гарб нишон медиҳад, тафовути усулии давлати тоҷиконро низ аз қишварҳои гарб ба муҳокима мекашад. Дар заминай таҳқиқоти муқоисавӣ ў ҳавфи аз байн рафтани миллатҳоро дар гарб ёдрас карда, давлати миллиро масъули пешгирии ин ҳатар медонад. Яке аз роҳҳои пешгирии аз байн рафтани миллат ё ҳувияти миллиашро аз даст додан, ба назари ў дурӣ ҷустан аз «фарҳанги ҳамагонии» гарб мебошад. Ин фарҳанг ба мушоҳидаи ў «фарҳанги фаннию фановарист, на маънавӣ». Ҳол он ки ба андешаи ў барои чомеа ин кам аст. Барои инсон ва чомеа, пеш аз ҳама, зарур будани фарҳанги маънавиро омили ҳифзи ҳастии маънавӣ ва фарҳангии миллат ва шаҳс медонад, зоро асли ҳастии инсон маънавият ва фарҳанг аст. Ҳулосаи ў дар ин боб ин аст, ки «мо, ки имрӯз чомеаи нави тоҷиконро поягузорӣ мекунем, бояд дар ёд дошта бошем, ки аз «фарҳанги ҳамагонии» гарб набояд намуна бигирем. Гарб фарҳанги олии маънавиасос низ дорад, ки онро бояд биомӯзем. Давлати тозатаъсиси тоҷикон бояд ҳусусиятҳои миллӣ дошта, яъне маънавибуниёд буда, ҷомиаро ба сӯйи маънавияти олий барад ва миллатро аз тамоюлоти маънавияткуши ҷаҳони имрӯз ҳифз намояд» [9, с.353].

Ин донишманд ҳифзи фарҳангу забони миллиро аз таҳочуми фарҳанги бегона фарз дониста, онро яке аз манфиатҳои миллӣ ба шумор меоварад ва аз давлат тақозо мекунад, ки ин равандро ҳангоми танзими сиёсати худ ба эътибор гирад. Ба назари ў сиёсати фарҳангии давлат бояд пешрафти маънавии миллатро ба роҳи муайян дароварад, меросбарии таъриҳӣ ва инкишофи табиии онро таъмин намояд. Низоми давлатдории миллӣ бар маънавият асос ёфта, сиёсат дар ҳамаи риштаҳо мөхияти маънавӣ пайдо кунад. Ин тамоюл раванди пешрафти пойгоҳи моддиву фанни (базаи моддиву техники)–ро то ҳадди имкон ба хосту ниёзи маънавии шаҳс тобеъ месозад, ки яке аз сабабҳои бақо ва инкишофи давлати миллӣ мебошад.

Дар солҳое, ки М. Шакурӣ чунин андешаҳоро доир ба нақши давлат дар ҳифзи ҳувияти фарҳангии миллат дар мақолаҳояш баён кардааст, публисистикаи тоҷик ҳанӯз аз доираи қолабгарӣ берун наомада буд. Ин донишманд чунин қолабҳоро бо андешаҳои назариаш ҳеле барвақт шикаста, ҳанӯз дар ибтидои солҳои ҳаштодуми садаи гузашта аз вазъи публисистика изҳори норозигӣ карда, навиштааст: «Публисистика аз жанрҳои фаврӣ ва ҷангварона буда, ба талаботи нав ба нави зиндагӣ зуд ҷавоб бояд дидҳад. Аз ин рӯ, одатан доираи мавзууту проблематикаи он нисбат ба дигар жанрҳо зудтар нав мешавад, такмил мейбад, лоақал баъзе аз навтарин ҳодисаҳои асосии

воқеиятро дар бар мегирад. Аммо инро аз баъзе чиҳатҳо дар публисистикаи тоҷик кам мебинем. Вай дар ҳалли баъзе аз масъалаҳои наве, ки дар зиндагонии республикаи мо аз онҳо муҳимтар масъала нест, ҳанӯз иштирок надорад ё гайриқаноатбахш иштирок мекунад. Инро аз камбудиҳои ҷиддии публисистика бояд донист» [5, с.12-13]. Бо вуҷуди он, ки публисистика на жанр, балки «мисли илм ва адабиёт соҳаи алоҳидай эҷод аст ва ҳадафаш ба таври дуруст ва воқеӣ инъикос намудани фактҳо ва ҳодисаҳост» [4, с.144] ин андешаҳои М. Шакуриро дар он замон метавон як навъ назари таҳаввулгаро арзёбӣ кард.

Ҳамин гуна шинохти воқеъбинона ва қасбӣ аз публисистика ба ў имкон фароҳам овард, ки ҳам дар солҳои шасту ҳафтод ва ҳам солҳои ҳаштоду навади асри гузашта ва давраи истиқлол бо публисистикаи навҷӯйёна ба майдон ояд ва дар ҷараёни фарогирӣ мавзуи масъалаҳои худшиносии миллӣ ҳарфи аввал ва тозаро рӯйи қофаз оварад. Ў на фақат паҳлӯҳои гуногуни мавзуи худшиносии миллиро таҳқиқ ва баррасӣ кардааст, балки дар осори илмиаш, аз ҷумла мақолаҳои таңқидиаш, агар аз қавли худи ў гӯем, «муҳокимаю мулоҳиза ва хулосаҳо»-и илмиро «на бо ҳуддории академӣ, балки ба тарзи публисистӣ баён» [5, с.14] кардааст, ки дар публисистикаи тоҷик усул ва ҳарфи тоза буда, ҳадафи аслиаш бедор карданӣ андешаи хонанда ва таъсиргузорӣ ба муҳити иҷтимоиву фарҳангӣ ва доираҳои расмӣ мебошад. Бинобар ин ба ин тартиб, андешаҳои публисистии М. Шакуриро дар атрофи масъалаҳои худшиносии миллӣ – давлат ва фарҳанг ҷамъбаст карда, ҷанд нуктаро ба алоҳидагӣ метавон зикр кард:

а) давлати миллӣ ва истиқлоли фарҳангӣ дар концепсияи илмию публисистии М. Шакурӣ асоси ҳастии миллатро ташкил дода, таъмини истиқлоли фарҳангӣ аз ҷумлаи вазифаҳои умдаи давлати миллӣ мебошад;

б) бинобар шинохти М. Шакурӣ масъалаи фарҳанг, ҷузъи асосии мавзуи худшиносии миллӣ, растагории миллӣ ва таъмини пояндагии ҳастии таърихии ҳалқи тоҷик буда, дар шаклгирӣ ва ҳалли мушкилоти ин соҳа давлат нақши қалидӣ дорад;

в) М. Шакурӣ дар мақолаҳои публисистиаш бо таҳлили амиқи илмӣ исбот кардааст, ки фақат давлати миллӣ бо созандагии фарҳангӣ метавонад ҳастии миллатро мустаҳкам карда, ҳувияти азалии онро бегазанд нигоҳ дорад;

г) хулосаи ин донишманд ин аст, ки фақат истиқлоли фарҳангӣ давлат ва миллатро ба истиқлоли аслӣ расонда, ҳувияти милливу инсонии онро дар фаросӯи таърих ва замонҳо ҳифз ҳоҳад кард.

Адабиёт

1. Абармарди илму фарҳанг [Матн]: маҷмуаи мақолаҳо, ёддоштҳо ва меҳрномаҳо баҳшида ба 80-солагии академик М. Шакурӣ. – Душанбе: Доњиш, 2006. – 368 с.
2. Колцов, М. Писатель в газете [Текст] / М. Колцов. – М.: Советский писатель, 1961. – 138 с.
3. Муродӣ, М. Б. Публисистикаи тоҷик (аз оғоз то имрӯз) [Матн]. – Душанбе: Арҷанг, 2021. – 576 с.
4. Усмонов, И. К. Журналистика (Қисми 3) [Матн] / И. К. Усмонов. – Душанбе, 2008. – 448 с.
5. Шукуров, М. Бо дили шуълавару сухани бурро [Матн] / М. Шукуров // Садои Шарқ. – 1980. – № 11. – С. 8-17.
6. Шукуров, М. Пайванди замонҳо ва ҳалқҳо [Матн]: маҷмуаи мақолаҳо / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 224 с.



7. Бухорой, М. Ш. Қонуни забон ва давлати миллӣ [Матн] / М. Ш. Бухорой. Инсонгароии омӯзиш ва ҷанбаи миллӣ. – Душанбе, 2002. – С. 108-122.
8. Бухорой, М. Ш. Садри Бухоро [Матн] / М.Ш. Бухорой. – Душанбе, Деваштич, 2005. – 330 с.
9. Бухорой, М. Ш. Ҳуросон аст ин ҷо: маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон [Матн] / М. Ш. Бухорой. – Душанбе, 2009. – 578 с.
10. Об агар садпора гардад боз бо ҳам ошност. Гуфтугӯ бо устод Муҳаммадҷон Шукуров [Матн] // Килк. – Обон ва озари 1371, шумораи 32-33. – С. 132-140.

МУНОСИБАТИ ДАВЛАТ ВА ФАРҲАНГ АЗ НИГОҲИ АКАДЕМИК МУҲАММАДҶОН ШАКУРӢ

Дар мақола дар заминай ҷустуҷӯйҳои илмӣ ва публитсистии М. Шакурӣ нақши публитсистикаи илмӣ дар таҳқиқ ва таҳлили мушкилоти иҷтимоӣ, муносибати давлату фарҳанг, хосса ҳудшиносии миллӣ ва ҳамгирои илму публитсистика бо таҳлили қиёсӣ нишон дода шудааст. Муаллиф ҷустуҷӯйҳои илмии ин донишмандро намунаи омезиш ва ба ҳам таъсиргузори илм ва публитсистика шинохта, рӯҳ ва оҳанги публитсистиро ҳамчун унсури такмилбахши сохтори мундариҷавӣ ва шаклии осори ӯ арзёбӣ намудааст. Ҳусусияти ҳунарии таълифоти М. Шакуриро дамсозии рӯҳи публитсистӣ бо андешаву орои ҳудшиносии миллӣ мушаххас сохта, дар мақола тарзи таҳқиқи илмию публитсистии муҳаққиқ дар фарогирии дарунмоя ва моҳияти ғоявии муносибати давлат ва фарҳангро, ки ҳудшиносии миллӣ як ҷузъи он аст, ба таври мушаххас баррасӣ гардида, тозагии биниш ва тарзи таҳқиқи ӯ ба таври мушаххас нишон дода шудааст. Дар мақола оҳанг ва рӯҳи осори илмии М. Шакурӣ чун унсури сохтории илмию публитсистӣ таҳлил ва дар ин замина ҳадаф ва вазифаҳои илмию публитсистии ҷустуҷӯйҳои ӯ арзёбӣ шудааст. Аз ҷумла собит гардидааст, ки аз як асар то асари дигар М. Шакурӣ бо истифода аз усули дамсозии илмию публитсистӣ бунмоя, обуранг ва рӯҳи публитсистии масъалаҳои давлату фарҳанг ва ҳудшиносии миллиро таҳқиқ ва арзёбӣ кардааст. Дар заминай таҷрибаи эҷодии М. Шакурӣ метавон ба ин натиҷа расид, ки аз солҳои шастуми садай гузашта ба байд унсури публитсистӣ дар инъикос ва таблиғи муносибати давлат ва фарҳанг маҳсусан, ҳудшиносии миллӣ ҷузъи таркибии боғти илмию публитсистии осори ин муҳаққиқ буда, ба арзёбии амиқи воқеиятҳои иҷтимоиву адабии давлат ва фарҳангӣ асос ёфтааст ва масъалагузории ҷиддӣ ҳусусияти мундариҷавӣ ва шаклии онро муайян менамояд.

Калидвоҷаҳо: Муҳаммадҷон Шакурӣ, публитсистика, давлат, масъала, ҳудшиносӣ, миллат, забон, фарҳанг, ҳувият, ахлоқ, дин, адабиёт, ифтихороти миллӣ, истиқлол.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ГОСУДАРСТВА И КУЛЬТУРЫ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АКАДЕМИКА МУХАММАДЖОНА ШАКУРИ

В статье на основе научно-публицистических исследований М. Шакури показана роль научной журналистики в изучении и анализе социальных проблем, взаимосвязи государства и культуры, особенно национального самосознания, а также интеграции науки и журналистики с помощью сравнительного анализа. Автор признал научные исследования этого ученого примером соединения и взаимного влияния науки и журналистики, оценил дух и тон публицистики как улучшающий элемент содержания и формы его произведений. Художественные особенности произведений М. Шакури создали публицистический дух его мыслей и идей о национальном самопознании и



самопознании. В статье тон и дух научных трудов М. Шакури был проанализирован как научно-публицистический структурный элемент, и в этом контексте оценены цели и научно-публицистические задачи его исследования. Среди прочего доказано, что используя метод научно-публицистического анализа, Шакури исследовал и оценил характер, атмосферу и публицистический дух вопросов государства, культуры и национального самосознания. На основе творческого опыта М. Шакури можно прийти к выводу, что с шестидесятых годов прошлого века публицистический элемент в отражении и пропаганде взаимоотношений государства и культуры, особенно национального самосознания, является неотъемлемой частью научно-публицистической ткани общества. Творчества этого исследователя, и основан на глубокой оценке социальных и литературных реалий государства и культуры и серьезном решении проблем, связанных с созданием национального государства, основным условием которого является наличие и успешное функционирование национальной культуры.

Ключевые слова: Мухаммаджон Шакури, публицистика, государство, проблема, самопознание, национальность, язык, культура, идентичность, нравственность, религия, литература, национальная гордость, независимость.

THE RELATIONSHIP OF THE STATE AND CULTURE FROM THE POINT OF VIEW OF ACADEMIC MUHAMMADJON SHAKURI

In the article on the basis of scientific and journalistic research of M. Shakuri has shown the role of scientific journalism in the study and analysis of social problems, the relationship between the state and culture, especially national self-awareness, and the integration of science and journalism with comparative analysis. The author found recognized the scientific researches of this scholar as an example of the combination and mutual influence of science and journalism, and evaluated the spirit and tone of journalism as an improving element of the content and form of his works. Artistic features of M. Shakuri created the journalistic spirit with the thoughts and ideas of national self-identification, and the method of scientific and journalistic research of the researcher in covering the content and the ideological essence of the relationship between the state and culture, of which national self-identification is a part, was specifically discussed in the article, and the clarity of his vision and method of research specifically indicated. In the article, the tone and spirit of the scientific works of M. Shakuri was analyzed as a scientific and journalistic structural element, and in this context, the goals and scientific and journalistic tasks of his research were evaluated. Among other things, it has been proven that from one work to another M. Shakuri the method of scientific and journalistic analysis, Shakuri has researched and evaluated the nature, atmosphere and journalistic spirit of issues of state, culture and national self-awareness. Based on the creative experience of M. Shakuri can come to the conclusion that since the sixties of the last century, the journalistic element in the reflection and promotion of the relationship between the state and culture, in particular, national self-awareness, is an integral part of the scientific and journalistic fabric of the works of this researcher, and is based on a deep assessment of the social and literary realities of the state and culture. and serious problem-solving determines its content and form.

Keywords: Muhammadjon Shakuri, journalism, state, issue, self-knowledge, nation, language, culture, identity, morality, religion, literature, national pride, independence.

Маълумот дар бораи муаллиф: Каримова Тахмина – номзади илмҳои филология, омӯзгори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Нишонӣ: Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. Тел.: (+992) 987-77-59-24.



Сведение об авторе: Каримова Тахмина – кандидат филологических наук, преподаватель Таджикского национального университета. Адрес: Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Тел.: (+992) 987-77-59-24.

Information about the author: Karimova Takhmina – candidate of philological sciences, teacher at the Tajik National University. Address: Tajikistan, 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17. Tel.: (+992) 987-77-59-24.

ТДУ 801.5+801.556+809.155.0: 889.550

БАЪЗЕ ВИЖАГИҲОИ КӮТОҲБАЁНИИ НУТҚИ ГУФТУГӮЙӢ ДАР АСАРҲОИ ПУБЛИСИСТИИ ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ

**Нодиров А. А.
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**

Нутқи гуфтугӯйӣ дорои вижагиҳои хоси фонетикий ва лексикию грамматикий буда, мувофиқи қонуниятҳои хоси худ ташаккул меёбад. Ин қонуниятҳо баъзан ҳатто ба қоидаҳои мөъёрии забон мувофиқат намекунанд. Он дар оила, кӯчаву бозор, нақлиёти ҷамъияти ва гайра ба кор бурда мешавад ва баъзан аз маҷмуи қалимаҳои иборат мебошад, ки бар ҳилоғи қоидаҳои мөъёрии грамматика байни ҳам алоқаманд гардидаанд [2]. Албатта, дар доираи як мақолаи илмӣ дар бораи вижагиҳои фонетикий ва лексикию грамматикии нутқи гуфтугӯйӣ сухан рондан гайриимкон аст. Аз ин рӯ, мо тасмим гирифтем, дар ин пажуҳиш дар бораи баъзе ҳусусиятҳои синтаксисии нутқи гуфтугӯйии қаҳрамону персонажҳо дар асарҳои публисистии нависанда Фазлиддин. Муҳаммадиев изҳори назар намоем.

Махсусияти нутқи гуфтугӯйӣ бештар дар сатҳи синтаксис ба таври возех аён мегардад. Дар он фикр одатан бо ёрии ҷумлаҳои кӯтоҳ баён карда мешавад [12, с. 15]:

- Ҳа? Ҷаро бо ин роҳ меойӣ?
- Ҳанӯз он пулро соз накардаанд.
- Ба сардори участка «Шарифов пули вайронатро дид» бигӯ. Ҳуб?
- Ҳуб [17, с. 106-107].

Дар матни боло ҷумлаҳои якуму сеюм яктаркибаи муайяншахс ва ҷумлаи дуюм яктаркибаи номуайяншахс мебошад. Ихтисор гардидани мубтадо дар ин ҷумлаҳо барои кӯтоҳ ифода гардидани фикр имкон фароҳам овардааст. Дар ҷумлаи охирин фикр танҳо бо ёрии ҳиссачаи *ҳуб* ифода ёфтааст. Ҳабари ҷумла, ки шакли шаҳси якуми шумораи танҳои замони ҳозира-ояндаи феъл – *мегӯям* мебошад, ихтисор гардида бошад ҳам, аз мазмуни ҷумлаи қаблӣ дарк карда мешавад. Муқоиса:

- Ба сардори участка «Шарифов пули вайронатро дид» бигӯ. Ҳуб?
- Ҳуб, *мегӯям*.

Ё дар мисоли зерин фикр бо ҷумлаҳои яктаркибаи муайяншахс, ки танҳо аз пуркунанда ва ҳабари феълӣ иборат мебошанд, ифода ёфтааст:

- Гӯсоларо ҷаррон, сагираи гӯр!
- Об биёр, ҷавонимарзеб!
- Ҷаро ҳезум начидӣ, сарҳӯри шум?! [17, с. 119].

Аз мисол эҳсосоти баланди гӯянда возех аён аст. Ҳонанда бо қаҳру ғазаб баён ёфтани фикрро хеле ҳуб дарк менамояд.

Шакли маъмули нутқи гуфтугӯйӣ муколама ё диалог мебошад. Ҳангоми гуфтугӯ мубодилаи фикр дар байни иштирокчиёни муколама ба таври мустакиму озодона ва бе

омодагии пешакӣ сурат мегирад. Аз ин рӯ, истифодаи саволу ҷавоб ба бо ҷумлаҳои кӯтоҳу муҳтасар баён гардидани фикр аз вижагиҳои муҳимми нутқи гуфтугӯйӣ ба ҳисоб меравад [1, с. 327; 7, с. 33]. Матни зерини гуфтугӯйӣ аз даҳ ҷумлаи кӯтоҳ иборат мебошад. Чор ҷумлаи аввал пурсишу посухи иштирокчиёни муколама мебошад. Ҳафтоаш дар қолаби ҷумлаи яктаркибаи муайяншахси феълӣ ва яктоаш дар қолаби ҷумлаи яктаркибаи номӣ ифода ёфтааст.

– *Мактабро кай тамом кардӣ?*

– *Се сол шуд.*

– *То ин вақт чӣ кор мекардӣ?*

– *Табелҷӣ колхоз будам.*

– *Нагз. Табелҷӣ ҳам кори ганде не. Ана ҳамин кората дар аввали ариза навис. Яъне вазифаи табелҷӣ аз чӣ иборат буд? Ҷӣ хел замин ҷен мекардӣ? Рӯзи меҳнати колхозчиҳоя ҷӣ тавр ҳисоб мекардӣ?* [18, с. 191].

Албатта, дар нутқи гуфтугӯйӣ барои бо ҷумлаҳои кӯтоҳ ифода ёфтани фикр мароми сухан ёрӣ мерасонад, яъне мақсади гӯянда аз фикри қаблӣ дарк карда мешавад. Аз тарафи дигар, ҷунин тарзи кӯтоҳбаёнӣ як василаи муҳимми гурез аз такрори ноҷо мебошад. Дар ин ҳолат агар фикр бо ҷумлаҳои кӯтоҳи нопурра ифода наёбад, такрори бемаврид ба амал меояд. Масалан, агар дар ҷавоби саволҳо фикр бо ҷумлаҳои пурра ифода гардад, пуркунандаи бевосита (*мактабро*) ҳабари феълӣ (*тамом кардан*) ва таркиби ҳоли замон (*то ин вақт*) дубора такрор мешавад, ки фикрро гӯшҳарош ифода менамояд. Муқоиса:

– *Мактабро кай тамом кардӣ?*

– *Се сол шуд ки мактабро тамом кардам.*

– *То ин вақт чӣ кор мекардӣ?*

– *То ин вақт табелҷӣ колхоз будам.*

Дар мисоли зерин низ дар ҳолати бо ҷумлаҳои кӯтоҳи нопурра ифода наёфтани фикр воқеъ шудани такрори ноҷо ногузир аст.

– *Канӣ, бигӯ, дар вақти холиат чиҳо меҳонӣ?*

– *Ҳар хел газета, журнал.*

– *Қадом журнал?*

– *«Оғонёк».*

– ...*Ҳайр, исто, ки китоб намехонӣ?*

– *Мехонам. Аз китобхона асарҳои Максим Горкий(po) гирифта меҳонам.*

– ...*Аз радио чиҳоро гӯши мекунӣ?*

– *Сурудҳои ҳиндия* [18, с. 195].

Таркиби ҳоли замон (*дар вақти холиам*), ҳабарҳои феълӣ (*хондан, гӯши кардан*), баёния (*журнал*), пуркунандаи бевоситаи суратнаёфта (*китоб*), пуркунандаи бавосита (*аз радио*) такрор шуда, ифодаи фикрро гӯшҳарош мегардонад. Муқоиса:

– *Канӣ, бигӯ, дар вақти холиат чиҳо меҳонӣ?*

– *Дар вақти холиам ҳар хел газета, журнал меҳонам.*

– *Қадом журнал меҳонӣ?*

– *Журнали «Оғонёк» меҳонам.*

– ...*Ҳайр, исто, ки китоб намехонӣ?*

– *Китоб меҳонам. Аз китобхона асарҳои Максим Горкий(po) гирифта меҳонам.*

– ...*Аз радио чиҳоро гӯши мекунӣ?*

– *Аз радио сурудҳои ҳиндия гӯши мекунам.*

Агар муқоиса кунем, дар ҳолати бо ҷумлаҳои кӯтоҳи нопурра ифода ёфтани фикр ҳабари феълии *хондан* ҳамагӣ чор маротиба ва *гӯши кардан* як маротиба ба кор бурда шудааст. Дар ҳолати бо ҷумлаҳои пурра баён гардидани фикр барои ҳафт маротиба такрор ёфтани аввалий ва ду маротиба истеъмол гардидани дуюмӣ зарурат пеш меояд, ки дар ин сурат, албатта, такрори бемаврид аст.



Дар ин мисол низ хабари феълӣ дар чумлаи аввал оварда шуда, дар чумлаҳои минбаъда танҳо дарк карда мешавад, ки ин низ ба хотири ифодаи қӯтоҳбаёнӣ ва гурез аз такрори ноҷо сурат гирифтааст:

- Долорес Ибарруриро *дидам...*
- Ту? Рафиқ Ибарруриро? Чӣ хел?
- Ҳамту, бисёр одӣ... [18, с. 214].

Ҳаминро ҳам гуфтан ҷоиз аст, ки дар чумлаҳои саволии сатри дуюм ихтисор гардидан хабари феълӣ на танҳо фикри гӯяндаро таъкид намудааст, балки то андозае ҳайрату тааҷҷуби гӯяндаро низ ифода кардааст. Дар сурати ба тарзи пурра ифода намудани фикр ба ҷойи як маротиба ба ҷор маротиба зикр намудани хабар, ки маротибай якум бо шакли шахси якуми шумораи танҳои замони гузаштаи нақлии феъли *дидам* ва се маротибай дигар бо шакли шахси дуюми шумораи танҳои ҳамин феълӣ истифода мегардад, зарурат пеш меояд. Дар он сурат ҳам такрори ноҷо ба амал меояду ҳам таъкид ва ҳайрату тааҷҷуби гӯянда коҳиш меёбад. Муқоиса:

- Долорес Ибарруриро *дидам...*
- Ту? Рафиқ Ибарруриро *дидай?* Чӣ хел *дидай?*
- Ҳамту, бисёр одӣ *дидам.*

Бо чумлаи яктаркибай феълӣ ифода намудани фикр худ як роҳи қӯтоҳбаёнӣ мебошад, зеро дар ин гуна чумлаҳо зарурат ба мубтадо вуҷуд надорад. Чумлаҳои зерин яктаркибай муайяншахс мебошанд. Ҷавоби мусоҳиб ба савол танҳо бо хабари феълӣ ифода ёфтааст. Дар он ҷои ҳоли макон (*ба Помир*) ҳолӣ мебошад.

- Ба Помир нарафтай? – пурсид мӯйсафед.
- Рафтаам [17, с. 68].

Аммо дар мисоли зерин ҳарчанд ба хотири таъмини рангинбаёнӣ ва гурез аз такрори ноҷо аз синонимҳои феълии – *пазмон шудан* ва *ёд кардан* истифода гардидааст, чумлаи дуюм нопурра буда дар он таркиби пуркунанда (пуркунанда бо муайянкунандаҳояш – *таомҳои хонагии худамон*) ихтисор гардидааст:

- Таомҳои хонагии худамонро пазмон шудагистед?
- Ҳа, ёд мекунем, – гуфтам мо [17, с. 12].

Маҷмуи қалимаҳои нутқи гуфтугӯйро ба аъзоҳои ҷудогонаи чумла гурӯҳандӣ кардан на ҳамеша муяссар мешавад. Масалан, дар матни зерин чумлаи аввал дар қолаби ибораи исмии изоғӣ ва чумлаи дуюм бо қалима – сифати аслӣ ифода ёфтааст, ки онҳоро ба аъзоҳои алоҳида ҷудо кардан гайриимкон аст:

- *Манзараи хушрӯ-а?* – гуфт Расо ба ман рӯй оварда.
- Ҳа, *хушрӯ*, – гуфтам ва фаҳмидан меҳостам, ки ҷаро Расо ин гапи одиро гуфт [17, с. 71].

Чумла ҳамчун воҳиди асосии синтаксис дар забони адабии мөъёрий муайян карда шуда, ба он ҷунин алломатҳо хос мебошад: хабар додан (ифодаи категорияҳои модалият ва замон), мавҷуд будани алоқа дар байни ҷузъҳои он, аз ҷиҳати маъно ва интонатсия фикри тамомшударо ифода кардан [19]. Дар нутқи гуфтугӯйӣ на ҳамаи қисмҳои таркибии он чумла ба ҳисоб мераванд, аммо ба вазифаи чумла омада, фикрро ифода мекунанд. Ҷунон ки дар мисоли зерин фикр бо ёрии ибораи исмии ҳамроҳӣ ифода ёфтааст:

- Ана ҳамин писар, – гуфт Арабов ва дастамро раҳо карда берун рафт [18, с. 190].

Албаттага, дар мисоли боло барои ифодаи фикр ҳиссачаи ишоратии *ана* низ нақши муҳим мебозад. Шакли пурра мисоли боло аз тарафи шунаванда ё хонанда ҷунин дарк карда мешавад:

- Шахси гуфтагиам ана ҳамин писар аст (мебошаద).

Яъне ҳангоми гуфтугӯ вобаста ба тақозои ҳолату шароит мубтадо (*шахс*), муайянкунанда мубтадо (*гуфтагиам*) ва бандаки хабарии шахси сеюми шумораи

танҳо (*аст*) ё шакли шахси сеюми шамораи танҳои замони ҳозира-ояндаи феъли будан (*мебошад*) ихтисор гардида, матлаб ниҳоят кӯтоҳ ифода шудааст.

Дар зери мағҳуми чумлаҳои нопурра ё фикри нопурра чунин воҳидҳои нутқи фаҳмида мешаванд, ки дар ҷараёни фаъолияти нутқи мувофиқи қонунҳои сарфай воситаҳои забонӣ ва сарфай нерӯву вақт оғарида шуда, барои таъкиди иттилои муҳим хизмат мекунанд [15, с. 40]. Чумлаҳои нопурра ниятҳои муҳталифи иртиботии гӯянда ё ҳамсухбати ўро ифода намуда, ин ё он мақсади иштирокчиёни иртиботро, ки бо нутқи ифода кардани он гайриимкон аст, нишон медиҳанд [40, с. 43]. Масалан, дар мисоли зерин шакли кӯҳнаи аористи (ҳоҳишмандӣ)-и феъли ёвари *будан* (*бод*) бо тақозои услуби гуфтугӯйӣ ихтисор гардидааст, вале ҳабари номие, ки бо сифат ифода ёфтааст, ҳоҳши гӯяндаро ниҳоят самимона баён кардааст:

— Нонат ҳалол, кинорежиссёр! – ҳитоб кардам дар дилам [17, с. 58].

Дар нутқи гуфтугӯйӣ чумлаҳои беаъзо низ мавқеи намоён доранд. Ҳарчанд чунин чумлаҳоро аз ҷиҳати таркиб ба сараъзою аъзои пайрав ҷудо кардан гайриимкон аст, онҳо дорои интонатсия бою рангин мебошанд ва танҳо бо ёрии интонатсия ҳусусияти предикативӣ зоҳир карда, фикрро ифода менамоянд [13, с. 38]. Чумлаҳои нопурра воҳиди иртиботи амалии забон ба ҳисоб рафта, дар нутқи гуфтугӯйӣ васеъ истифода мешаванд. Мақсади истифодаи онҳо сарфа намудани вақт ва ҳачми иттилои ироашаванда, ҳамчунин таъмини обуранги ҳиссии нутқи ҳамсухбатон ба ҳисоб меравад. Ин гуна чумлаҳо дар ҷараёни иртибот зиёд ба кор бурда шуда, моҳияти фикрро ҳатто бидуни истифодаи воҳидҳои луғавӣ баён карда метавонанд. Ҳиссачаи тасдиқии *ҳа* аз ҳамин қабил унсурҳои морфологие мебошад, ки ҳангоми муошират ҳусусияти предикативӣ зоҳир менамояд. Он на танҳо тасдиқи фикри аз тарафи ҳамсухбат баёнгардида, балки ҳамраю ҳамовоз будан ба онро ифода кардааст:

— ...Ман ҳикоя, қисса менависам. Яъне «афсонаҳои» рост, ривоятҳои бемуҳобот...
фаҳмидед?

— Ҳа! – баробар фарёд қашиданд бачаҳо.

— Шумо шеърро дӯст медоред?

— Ҳа! – боз бо як овоз нидо доданд онҳо [17, с. 80].

Ҷавоб ба саволҳои ҳамсухбат бо ёрии ҳиссачаи инкории *не* ифода ёфтааст. Дар ин ҷо ҳиссачаи инкории *не* на танҳо дар мақоми ҷумла ба кор бурда шуда, матлабро ниҳоят кӯтоҳ ифода намудааст, балки инкори нисбатан қатъиро низ нишон додааст:

— ...Барои ГАЗ-24 фільтр доред?

— *Не*.

— Равгани мотор чӣ?

— *Не* [17, с. 184].

Дар ҳолати бо ҷумлаи пурра ё ҳатто бо шакли инкории феъл баён гардидани фикр қатъияти инкор аз байн меравад, ё як андоза қоҳиш меёбад:

— ...Барои ГАЗ-24 фільтр доред?

— *Надорем*.

— Равгани мотор чӣ?

— *Надорем*.

Албатта, барои равшану возех ифода гардидани фикр нақши ҳар як аъзои ҷумла муҳим мебошад [5, с. 335], аммо ҳангоми гуфтугӯй чойи ҳолимондаи аъзои ҷумла аз фикри қаблан баёнгардида маълум мешавад. Ҷумлаҳои якуму дуюми мисоли поён пурраанд. Ҷумлаи сеюм бо ҳиссачаи тасдиқии *бале* ифода ёфтааст, баёнгари фикри муаддабона мебошад. Дар ҷумлаи ҷорум барои музаз баён кардани фикр ба ихтисор гардидани таркиби пуркунанда (*даъвои пайгамбарӣ карданро*) зарурат пеш омадааст:

— Баъд шоҳ турсидааст:

— Ту даъвои пайгамбарӣ кардӣ?

— *Бале, аълоҳазратам!*



– *Пас исбот бикун* [17, с. 30-31].

Хангоми гуфтугүй чумлахой нопурра вобаста ба шароиту вазъияти сухбат дар ҳолатҳои муҳталифи иртиботӣ ба кор бурда шуда, семантикаи муҳталифро ифода менамоянд. Навъҳои муҳталифи чунин чумлаҳо дар ҳолатҳои ниҳоят муҳталифи нутқ нақши воҳидҳои иртиботии амалиро ичро мекунанд. Онҳо на танҳо воҳиди иртиботӣ, балки воҳиди амалии забон ба ҳисоб мераванд, зеро асоси муносибати амалий аз талабот, ҳадафу мақсади иртибот бармеояд [15, с. 40-41]. Дар мисоли зерин ҳолати сухбат гӯяндаро водор намудааст, ки маънии саволи асосиро бо пурсиши иловагӣ дақиқу мушаххас намояд. Ин пурсиши иловагӣ бо чумлаи нопуррае, ки дар он феъли ёвари **шудан** ихтисор гардидааст, сурат гирифтааст. Ҷавоби мусоҳиб низ чумлаи нопурра буда, дар он мубтадо (**ин қас**) ва феъли ёвари таркиби хабар зикр нагардидааст.

– *Ин қас ба шумоён кӣ мешаванд? Бародаратон ё тагоятон?* – боз пурсиҷӣ.

– *Муаллимамон, – ҷавоб додам ман* [17, с. 11].

Агар дар мисоли боло фикр бо чумлаи пурра ифода ёбад зарурати се маротиба такрор гардидаи феъли ёвари **шудан** ва ду маротиба омадани мубтадо падид меояд, ки дар он сурат такрори бемаврид аст ва ифоданокиу таъсирбахшии қаломро аз байн мебарад:

– *Ин қас ба шумоён кӣ мешаванд? Бародаратон мешаванд ё тагоятон?* – боз пурсиҷӣ.

– *Ин қас Муаллимамон мешаванд, – ҷавоб додам ман.*

Бидуни саволи иловагӣ низ фикрро баён кардан мумкин аст, вале маҳз вазъи баамаломада ва ҳолати мавҷуда саволи иловагиро тақозо кардааст. Муқоиса:

– *Ин қас ба шумоён кӣ мешаванд? Бародаратон ё тагоятон? //* – *Ин қас ба шумоён бародаратон мешаванд ё тагоятон?*

Як хусусияти нутқӣ гуфтугӯйӣ дар он зоҳир мешавад, ки муносибати субъективӣ ё ғарази гӯянда дар он ба таври возеҳ аён мебошад [3, с. 8]. Аз чумла, дар мисоли зерин оҳанги норозигии гӯянда аз амали ночои мусоҳиб ва ҳисси бепарвоии мусоҳиб аз норозигии гӯянда дарк карда мешавад:

– *Айрапетянт! Чаро қомататонро рост намедоред?* – мегуфтӣ.

– *Ин айби гижжак, – бо лабханд мегуфт Эдуард Данилович* [17, с. 132].

Дар мисоли боло низ ҷавоби савол бо чумлаи нопурра ифода ёфтааст. Мубтадои ин чумла бояд мантиқан таркиби **қоматамро рост нагирифтанам** бошад. Вале ба хотири қӯтоҳбаёнӣ ва ҳам гурез аз такрор онро ҷонишни ишоратии **ин** иваз кардааст. Ҳамзамон бандаки ҳабарии **аст** фурӯгузор шуда, барои мӯҷаз ифода ёфтани матлаб мусоидат намудааст.

Дигар зуҳуроти синтаксисии хоси нутқи гуфтугӯйӣ такрор мебошад. Дар мисоли зерин ҳабарҳои феълии **рафтана** ва **гуфтана** ба хотири таъкиди фикр ва мушаххастар баён намудани он такрор шудаанд:

– *Шумо ба назди ҳудаи бираవед, – маслиҳат додам ман.*

– *Рафта будам. Пеш аз ин ҷо омадан рафта будам.*

– *Чӣ гуфт?*

– *Ҳеч ҷиз ҳагуфтанд. Дарро ба рӯям саҳт пӯшиданду ҷизе ҳагуфтанд* [17, с. 193].

Гӯянда дар ҷавоби маслиҳати мусоҳиб аввали ичрои амалро ба таври умумӣ номбар намуда, баъдан бори дигар онро якҷоя бо замони мушаххаси ичрои амал ба забон мегирад. Дар ҷавоби савол аввал амал ба таври умумӣ ном бурда мешаваду, баъдан бори дигар якҷоя бо рафтори қабл аз ин амал содиргардида зикр мегардад. Чунин тарзи такрори үнсури лексикӣ аз ҷиҳати мавқеи истеъмол аз нуқтаи назари услуб раво аст, зеро он пургӯйии зиёд ба ҳисоб нарафта, барои ифодаи маълумоти иловагии дори хусусияти ифоданок хизмат мекунад ва барои таъкиди ҷузъиёти мавзуи мавриди баҳс муҳим мебошад [8, с. 83]

Дар мисоли зерин бошад хабари феълии **навиштан** дар сигаи амрӣ (шакли феъли фармоиш) ба хотири таъкид ва барои аз нав ба ичрои амал водор кардани ҳамсухбат ду маротиба ба кор бурда шудааст:

— *Не, аз сари нав навис, дарозтар навис, — онро хонда фармууд муҳаррир ва боз чанд варақи дигар когаз дод* [18, с. 190].

Нависанда бо истифодаи такрори феъли таркибии **нишон додан** ҳам дар савол ва ҳам дар ҷавоби он, ҳамчунин бо ҷумлаи саволии риторикӣ фикрро таъкид ва суханро таъсирбахш ифода намудааст:

— *Ба вай шоҳмотбоз зӯратат нишон додӣ-а? Нишон додӣ. Ҳӯши, чӣ мурод ҳосил шуд?* [18, с. 208].

Ин навъи такрор – бо як калима, ибора ё таркиб ба охир расидани як ҷумла ва бо ҳамон калима, ибора ё таркиб шурӯъ гардидани ҷумлаи дигар дар ҳусни баён силсилаанд номида мешавад ва як воситаи муҳимми таъкиди фикр ба ҳисоб рафта, оҳангӣ пастшудаистодаи суханро авчи нав мебахшад [16, с. 112-113; 10, с. 200-204]. Мисоли болоро ин тавр ҳам ифода кардан мумкин аст, аммо дар он сурат таъсирбахшию ифоданокӣ аз байн меравад:

Ба вай шоҳмотбоз зӯратат беҳуда нишон додӣ, зеро аз он ягон мурод ҳосил нашуд.

Аз ҷунин имконоти такрори сухан ба хотири таъкид ва муассирбайёни нависанда зиёд истифода бурдааст. Хабари феълии **гуфтан меҳоҳам** такрор гардида, матлабро ифоданоку таъсирбахш гардондааст:

— *Ҳа, гуфтан меҳоҳам, — арз карданд муаллим. — Гуфтан меҳоҳам, ки агар танқид ҳамин бошаду қадру маизалати нависанда ҳамин қадар бошад, ман қаламамро мешиканам...* [17, с. 43].

Зарфи замон низ ба вазифаи хабари ҷумла такрор шуда омада, фикрро таъкид намудааст ва ҳиссачаи ишоратии ҳу-у ин таъкидро тақвият додааст:

— *Телман дар он тараф, бачам. Ҳу-у дар он тараф* [18, с. 225].

Дар ин мисоли боло барои пурра ифода ёфтани фикр ҳам бандаки **аст** ва ҳам ҳабарҳои **ҷойгир аст, қарор дорад** истифода шуда метавонанд:

— *Телман дар он тараф аст //дар он тараф ҷойгир аст // дар он тараф қарор дорад.*

Такрори исми **зиёфат**, ки ба вазифаи хабари номӣ истеъмол гардидааст, на натҳо барои таъкиди сухани гӯянда, балки барои ифодаи эҳсосоти ботинии ӯ – ифодаи қаҳру ғазаб ба кор бурда шудааст:

Ҳӯши, зиёфати кӣ? – Ӯ истеҳзоомез гап мезаду оҳиста-оҳиста ба мо наздик меомад.

— *Зиёфати мухбири фаъол Мулло Саид! Зиёфати маҳсуси қонунишинос, прокурори оянда ба ходимони шуъбаи ҳочагии кишлоқ, а?* [18, с. 200].

Истифодаи ҷумлаҳои амрӣ аз падидаҳои муҳимми синтаксисии нутқи гуфтугӯйӣ ба ҳисоб меравад:

Ба хона расида, аз таки дар аппамро фарёд кардам.

— *О даро! Омадан гир!* – бо ҳайрат мегуфт ӯ. – *Дар ҷор рӯз бегона шудӣ?* [18, с. 198].

Ихтисор гардидани феълҳои ёвар низ ҳангоми гуфтугӯй ҳодисаи табии мебошад. Аз ҷумла сифати **гушина** (**гурусна**) бо феъли ёвари **мондан** [20, с. 350] истеъмол гардида, феъли таркибии номӣ месозад. Ҳангоми гуфтугӯй феъли ёвар ихтисор гардида, ҳуди сифат ҳусусияти предикативӣ зоҳир менамояд ва матлабро ниҳоят қӯтоҳу муҳтасар ифода мекунад:

Филҳо гушина, камтар алаф-палаф барамион [17, с. 224].

Баъзан ҳатто ба хотири қӯтоҳбаёни ҳабари феълий ихтисор мегардад. Дар ин маврид барои ифодаи фикр ҳиссачаи ишоратӣ нақши муҳим мебозад:

— *Рафиқ Исоеев, мана ба шуъбаи шумо ҳодими нав. Гӯшту пӯсташи аз шумою устуҳонаши аз худаши* [18, с. 193].

Шакли пурраи мисоли боло ҷунин ифода мешавад:



– Рафиқ Исоеев, мана ба шуъбаи шумо ходими нав овардем...

Аммо дар ҷумлаи охирони мисоли зерин (*Хизмат?*) ҳам ҳиссаи саволии *чӣ?*, ҳам ҳабар, ки бояд бо шакли аористи шахси дуюми шумораи ҷамъи феъли *доштан* (*доред*) ифода ёбад ва ҳам пуркунандаи бавосита (*ба мо*) ихтисор гардида, ба шарофати оҳанги муроҷиати саволӣ ҳуди исми *хизмат* ҳукми ҷумларо гирифтааст. Воҳидҳои ихтисоргардидаи ҷумла аз ҳолату вазъи баёни фикр ба ҳубӣ дарк карда мешаванд:

– Ваалайкум ассалом – гуфтаанд ҳодимони *Наириёт*. – Биёед, ҳуши омадед. *Хизмат?* [17, с. 232].

Шакли пурраи ин ҷумла «*Ба мо чӣ хизмат доред?*» мешавад.

Ҳабари феълий дар ҷумлаи аввал зикр шавад ҳам, дар ҷумлаи баъдӣ ба хотири қӯтоҳбаёнӣ ва ғурез аз тақори бемаврид ихтисор карда мешавад:

– Порсол корвони сурҳро ба пункти нахта 19 сентябр роҳӣ карда будем. Имсол – 13 сентябр, як ҳафта пеш яъне [17, с. 164].

Дар ҳолати маротибаи дуюм тақорор шудани ҳабаре, ки бо феъли *роҳӣ кардан* ифода гардидааст, сухани гуфташуда ба гӯши шунавандаги нофорам мерасад. Муқоиса:

– Порсол корвони сурҳро ба пункти нахта 19 сентябр роҳӣ карда будем. Имсол – 13 сентябр *роҳӣ кардем*, як ҳафта пеш яъне.

Нисбат ба зарфи саволии *дар қучо?* ва варианҷои он (*дар қучо аст? дар қучост?* *дар қучо мавҷуд аст? дар қучо вуҷуд дорад? дар қучо қарор дорад?*), ки ду ва зиёда қалимаро дар бар мегиранд, ҳиссаи саволии *канӣ?* Матлабро қӯтоҳтару муҳтасартар ифода менамояд. Аз ин рӯ, истеъмоли он дар нутқи гуфтугӯйӣ қулайтару муносибтар аст:

- *Канӣ «Москвич»-атон?*
- *Дар сари кӯча* [17, с. 16];
- *Канӣ ҳуҷҷатҳоят?*

Шаҳодатномаи ҳодими редаксияро нишон додам.

– *Ҳуҷҷатҳо мегӯям! Паспорт, билети ҳарбӣ, метрика!* [18, с. 220].

Вожаи ифодакунандаи миқдори фоиз бо агадҳо ба кор бурда мешавад. Ҳангоми гуфтугӯй баъди як маротиба истифода шудан ба хотири ғурез аз тақорири нӯҷо ва қӯтоҳбаёнӣ он метавонад ихтисор шавад. Ҷунон ки дар ҷумлаҳои дуюм ва сеюми мисоли поён баъди агадҳои *сиву панҷ ва ҷил* ҷойи ин қалима ҳолӣ мебошад.

- *Чанд фоиз шуд?*
- *Ба сиву панҷ расид.*
- *Хайрият! То бегоҳ, эҳтимол, ба ҷил барояд!* [18, с. 211].

Мисоли зерин аз панҷ ҷумла иборат мебашад. Дар сетои ба хотири таъмини қӯтоҳбаёнӣ фикр дар қолаб ҷумлаи содаи яктаркибаи муайяншахс ифода ёфтааст. Ҳабари феълии ҷумлаҳои дуюм ва сеюм, инчунин ҳабари феълии сарҷумла дар ҷумлаи ҷорум дар шакли шахси дуюми шумораи танҳои феъли фармоиш (сигаи амри) омадааст, ки ин низ тақозои нутқи гуфтугӯйӣ мебошад. Дар ҷумлаи аввал феъли ёвари *шудан* ихтисор гардидааст:

– Соат панҷ. Ҳозир ба музей бирав. Бодиқҷат тамошо кун. Сонӣ ба хонаатон рафта, ҳар чиро ки лозим донӣ, навис. Пагоҳ ба дасти ман месупорӣ [18, с. 192].

Аммо дар мисоли зерин ҳам шакли шахси сеюми шумораи танҳои замони ҳозира-ояндай феъли ёвари *будан* (*мебошад*) ва ҳам шакли шахси сеюми шумораи танҳои замони гузаштаи наздики феъли ёвар *шудан* (*шуд*) ихтисор гардидааст:

– Як нависандай ҷавон баромадааст. Номаши ҳам галатӣ: Толис. Ду-се ҳикояшро хондам. Ба ман маъқул [18, с. 196].

Муқоиса:

– Як нависандай ҷавон баромадааст. Номаши ҳам галатӣ *мебошад*: Толис. Ду-се ҳикояшро хондам. Ба ман маъқул *шуд*.

Баъзан феъли ифодакунандай замони ҳозираи *ҳаст* (*ба истиснои шакли шахси сеюми шумораи танҳои он*) бо бандакҳои хабарӣ муродиф мешавад [9, с. 234; 4, с. 179-180], аммо дар нутқи шифоҳӣ ин унсурҳои морфологӣ бештар ихтисор шуда, ҳиссаҳои номии нутқ ва сифатҳои феълӣ худ ба вазифаи хабари чумла меоянд, ки ин низ шарти кӯтоҳбаёни нутқи гуфтугӯйӣ ба ҳисоб меравад:

Рафиқон, ман ба шумо қоил... [17, с. 248] // ...*ман ба шумо қоил ҳастам (қоилам);*

– Таго, шумо ба Артек *рафтагӣ?* – пурсид яке аз онҳо баъди як дақиқаи хомӯши... [17, с. 21].

Дар мисоли боло бо шакли дуюми сифати феълии замони гузаштаи феъли *рафтпан (рафтагӣ)* мутлақият ва таъкиди амал равшан зохир гардидааст. Дар ҳолати бо шакли шахси дуюми шумораи ҷамъи феъли *ҳаст* ё бо бандакҳои хабарӣ баён гардидани фикр мутлақият ва таъкиди амал тира мешавад:

... *шумо ба Артек raphtagi ҳастед (рафтагиед)?*

Дар мисоли зерин низ бо сифати феълии замони оянда шакли шахси дуюми шумораи ҷамъи феъли *ҳаст (ҳастед)* ё бандаки хабарии шахси дуюми шумораи ҷамъ (-ед) омада метавонад. Аммо ба хотири таъкид намудани амал он ихтисор шудааст:

– *Шумо чӣ гуфтани? Намедонед, ки қонуни советӣ барои гумони ботил ҷазо медиҳад?* [17, с. 213] // – *Шумо чӣ гуфтани ҳастед (гуфтаниед)?*

Дигар унсурҳои морфологии, ки дар гуфтугӯй ба хотири таъмини кӯтоҳбаёни ва ҳам таъкид ба забон оварда намешавад, бандакҳои хабарӣ мебошанд. Ин бандакҳо асосан дар хабарҳои номӣ ихтисор мегарданد [9, с. 232; 4, с. 179] ва бидуни онҳо матлаб на танҳо кӯтоҳтар ифода меёбад, балки бар он як навъ таъкид низ карда мешавад. Аз ҷумла дар мисоли зерин ихтисор гардидани бандаки хабарӣ ва ифодаи хабари номӣ бо сифати аслии *сабук* танҳо ба хотири муҳтасарбаёни мебошад:

– *Хайрият, дардашон сабук, – мегуфтанд рафиқон. – Пас аз ҷанд рӯз ба кор мебароянд* [17, с. 13].

Аммо дар ин мисол хабари номӣ, ки бо сифати аслии *нағз* ифода ёфтааст, дар баробари кӯтоҳ ифода намудани матлаб, онро таъкид низ кардааст:

– *Ана ҳамин ҷо нағз. Розӣ бошед, дар ҳамин ҷо камтар нишинем* [17, с. 20].

Фикр баъзан бо ёрии ҳоли макон муҳтасар ифода меёбад:

– *Кани «Москвич»-атон?*

– *Дар сари кӯча* [17, с. 16].

Ҳангоми пурра баён кардани фикр онро якчанд хел ифода кардан мумкин аст: *Дар сари кӯча аст // Дар сари кӯча истодааст // Дар сари кӯча қарор дорад // Дар сари кӯча гузошта шудааст // Дар сари кӯча монда омадам* ва ғайра. Ҳатто дар ин ҳолат ҳам ҷойи пуркунандай бевоситаи ҷумла – «*Москвич*-ро ҳолӣ мебошад ва онро аз ҷумлаи саволӣ дарк кардан мумкин аст.

Бандаки хабарии шахси сеюми шумораи ҷамъ – *-анд* ихтисор гардида, ҳоли макон ба вазифаи хабари номӣ омадааст:

– *Кани ҳуҷҷатҳоят?...*

– *Ҳуҷҷатҳо дар хона* [18, с. 220].

Як усули дигари кӯтоҳбаёни дар он аст, ки ҳангоми бо хабари номӣ ифода ёфтани фикр ба хотири таъкид бандаки хабарӣ бо хабари номии якум омада, хабарҳои номии минбаъда бидуни бандак зикр мешаванд:

Хушбахтии мост, ки Шумо, хоҳари арҷманӣ, ҳам ҳунарвари фаттонед, ҳам зани зебо [17, с. 38].

Дар мисоли боло ҳиссачаи *ҳам* ду бор зикр гардида, таъкидро барҷастатар ифода намудааст. Тарзҳои дигари ифода фикри боло низ вучуд доранд, аммо дар он сурат таъкид барҷаста ифода намешавад:

...*Шумо, хоҳари арҷманӣ, ҳунарвари фаттон ва зани зебоед // ...Шумо, хоҳари арҷманӣ, ҳам ҳунарвари фаттон ва ҳам зани зебоед.*



Хангоми гуфтугүй дар чумла хабархой феълй зикр нашаванд ҳам, шунаванда онхоро дарк менамояд ё дар ягон шакл тасаввур карда мешаванд. Масалан:

– *Дар маркази район маңлелиси калон, – гуфтанд ба мо. – Ҳамаи роҳбарон дар ҳамон ҷо* [17, с. 90].

Хабари чумлаи аввалро дар шаклҳои «*ҷараён дорад, доир гардида истодааст, баргузор шуда истодааст*» ва хабари чумлаи дуюм бо феълҳои «*ҳузур доранд, қарор доранд, иштирок доранд*» тасаввур кардан мумкин аст.

Дар ин мисол низ се унсур ихтисор гардидааст: дар чумлаи аввал пешоянди *дар*, дар чумлаҳои дуюм хабари феълй ва дар чумлаи сеюм шакли шахси дуюми шумораи танҳои феъли *ҳаст* ё шакли шахси дуюми шумораи танҳои замон ҳозира-ояндаи *будан (мебоши)*. Дар чумлаи сеюм исми *қатиқ* хамчун хабари номӣ муносибати предикативиро ифода карда метавонад, аммо дар чумлаи дуюм хабари феълии ихтисоршударо дар шаклҳои «*ҷараён дорад, рафта истодааст, баргузор шуда истодааст*» тасаввур кардан мумкин аст:

– *Ин чӣ издиҳоме ҷамъ шудааст ин ҷо? – ба дагдага пурсид вай.*

– *Тӯй, тӯйи номгузорӣ, – марсида-марсида ҷавоб додам ман.*

– *Ту, тирмизак, ҳам, албатта, ба ҳар ош қатиқ?* [17, с. 93].

Ҳаминро ҳам зикр кардан лозим аст, ки дар мисоли дуюм такрори исми *тӯй* бо ду мақсад сурат гирифтааст: аввалин, барои ба таври умумӣ номбар кардани ҳодиса ё маросими доиргардидаистода бидуни муайянкунанда, дуюм, ба хотири таъкид ва мушаххас намудани навъи маросим бо муайянкунанда (*номгузорӣ*).

Ҳатто аз фикрҳои нотамом низ ҷузъҳои ихтисоргардидааро дарк кардан имконпазир аст. Аз чумла дар ин мисоли нотамом чумлаи пайрави ҳоли сабаб ихтисор гардидааст:

– *Не, муаллим, нағуфтаам. Оҳир супорииро ба ман сардори худамон рафиқ Исоев додаанд. Ҷӣ хел мешавад, ки...* [18, с. 214].

Ин чумлаи пайрав аз тарафи шунаванда ба чунин тарз дарк карда мешавад:

Ҷӣ хел мешавад, ки он иҷро нағардад // ...онро ман иҷро нақунам.

Нуктаҳои нотамоми мисоли зерин ба чунин сурат буда метавонад: дар чумлаи аввали фикри ҷавобӣ ҷойи пуркунанда ва хабари феълй ва дар чумлаи дуюм ҷойи хабари феълй ҳолӣ мебошад:

– *Аз нарафтнат ҳафа ҳастӣ? – пурсид Зиёев.*

– *Ҳафа нею... ким-ҷӣ хел... Ҳама рафтанду фақат як бача, боз ман...* [18, с. 222].

Шакли пурраи он аз тарафи шунаванда ин тавр дарк карда мешавад:

– *Ҳафа нею... ким-ҷӣ хел ҳудро ҳис мекунам. Ҳама рафтанду фақат як бача, боз ман мондем (нарафтем).*

Дар нутқи ҳаттӣ интонатсияи саволӣ эҳсос намешавад. Аз ин рӯ зикри ҳиссачаҳои саволии **оё? магар?** ногузир аст. Аммо дар нутқи гуфтугӯйӣ интонатсияи саволӣ ба таври ниҳоят возех аён мебошад. Бинобар ин одатан ҳиссачаҳои саволӣ зикр карда намешаванд:

– *Шумо ҷӣ гуфтани? Намедонед, ки қонуни советӣ барои гумони ботил ҷазо медиҳад?* [17, с. 213]; «*Нонашонро ҳалол карда ҳӯранд, намешуд!?*» [17, с. 252].

Шароити амал намудани нутқи гуфтугӯйӣ бе омодагии пешакӣ сурат гирифтани он ва аз такаллуф озод будани амали иртиботӣ ҳангоми иштироқи бевоситаи ҳамсұхбатон дониста шудааст. Ҳарчанд нутқи гуфтугӯйӣ одатан дар шакли шифоҳӣ ва диаолог сурат мегирад, ҳусусиятҳои зикргардида аломатҳои ҳатмӣ ва ягонаи он ба ҳисоб намераванд, зеро вобаста ба шароит ва муҳите, ки муошират ба амал меояд, имкони ба ҳам омезиш ёфтани унсурҳои нутқи гуфтугӯйӣ ва китобӣ вучуд дорад [11, с. 13].

Дар байни ҳусусиятҳои лингвистии нутқи гуфтугӯйӣ унсурҳои тағйирнаёбандаву такроршаванда, имконпазир, vale истифодашаванда, ки корбурди онҳо ба вазъу ҳолат, муҳит, жанри гуфттор ва аз ҳама бештар ба фардияти гӯянда, сатҳу андозаи донистани

қонуниятҳои нутқ аз тарафи ӯ, ҳолати равонӣ ва муносибати ҳамсухбатон вобаста мебошад. Бисёр воситаҳои анъанавии морфологию синтаксисӣ дар нутқи гуфтугӯйӣ вобаста ба шароиту муҳити гуфтугӯй иртибот пайдо мекунанд [11, с]. Аз чумла дар мисоли зерин вобаста ба муҳити муюшират ҳам ҳиссачаи саволии *оё?* (*магар?*) ихтисор гардидасту ҳам хабари феълии *кардан* ба хотири таъкиди фикр ва ифодаи ҳолати равонии гӯянда такрор шудааст:

– *Намедонӣ, ки ҳамаи гуфтушунидро оид ба ҳуҷҷатҳо бо милитсия мудири шуъба мекунад? Федосеева мекунад?* [18, с. 220].

Дар ин мисол бошад пешоянди *то* ихтисор гардидааст, ки ба дараҷаи донистани қонуниятҳои нутқи гуфтугӯйӣ аз тарафи гӯянда ва эҳсоси норозигии ӯ аз амали мусоҳиб вобаста мебошад:

– *Бехӯда ин ҷо шиштана гиззӣ рафта ҳуҷҷатҳоя овардан даркор буд* [18, с. 220].

Ҳамзамон дар нутқи гуфтугӯйӣ ба хотири таъмини қӯтоҳбаёнӣ пайвандакҳои тобеъкунандай таркиби ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ихтисор мегарданд. Аз чумла дар мисоли зерин пайвандаки тобеъкуннадай *агар* ихтисор гардида, ҷумлаи пайрави ҳоли шарт бо ёрии интонатсия ба сарчумла тобеъ гардидааст:

– ...*Аз шаҳр берун баромада, аз ҳавои тозаи саҳро ҷорта нафас қашем, убол намешудагист?* [17, с. 16]; – ...*Розӣ бошед, дар ҳамин ҷо камтар нишинем* [17, с. 20]; – ...*қӯшии қунӣ, нависанд мешавӣ* [17, с. 47]; *Одам дари бастаро бинад, одатан малул мешавад* [17, с. 128].

Дар ҷумлаи дуюми мисоли зерин бошад, ихтисор гардидаи пайвандаки *азбаски* ба назар расида, ҷумлаи пайрави ҳоли сабаб бо ёрии интонатсия ба сарчумла алоқаманд шудааст:

– *Чӯ? – бо ҳамон оҳанги пургазаб ба ман рӯ овард сардор.*

– *Маро ҷег задаанд, омадам* [18, с. 220].

Пайвандаки тобеъкунандай *ҳар ғоҳ қи* ҳазф гардида, ҷумлаи пайрави ҳоли замон тавассути интонатсия ба сарчумла алоқа пайдо кардааст:

– *Пас ҷаро ба пеши дӯхтур намеравед?*

– *План иҷро шавад, меравам* [17, с. 109].

Аз таркиби ҷумлаи мураккаби тобеъ пайвандаки тобеъкунандай *қи* партофта шудааст ва ҷумлаи пайрави пуркунанда бо сарчумла тавассути интонатсия тобеъ гардидааст:

– *Рафиқон, тамошо қунед, ин муҳбери навбаромад чӣ кор кардааст! – мегуфт ӯ як даста қогазро дар ҳаво алвонҷ дода* [18, с. 199].

Аммо ихтисори пайвандаки тобеъкунандай *қи* дар ҷумлаи мураккаби тобеъ ва бо интонатсия алоқаманд гардидаи ҷумлаи пайрави пуркунанда бо сарчумла ба хотири дубора такрор нашудани ин пайвандак сурат гирифтааст:

– *Гап дар ин қи, ҷӯра, ҳудатон дидаед, ман дар як ҳавлии қалон истиқомат мекунам* [17, с. 52].

Маротибаи аввал он дар таркиби воҳиди туфайлий (*гап дар ин қи*) омадааст ва дубора такрор ёфтани он ҳусни суханро мекоҳонад.

Пайвандаки тобеъкунандай *то ин қи* (*барои он қи*) ихтисор гардида, ҷумлаи пайрави ҳоли мақсад ба сарчумла бо ёрии интонатсия алоқаманд гардидааст.

– *Савт ба ҳубӣ шунида шавад, рубоб ба даст намегирам* [17, с. 89].

Пайвандаки тобеъкунандай *зоро* ихтисор гардидааст ва сабаби ин таъкиди фикр мебошад:

– ...*Ман рафтам, корам зарур* [18, с. 212] // – ...*Ман рафтам, зоро корам зарур (аст).*

Ҳатто ба ҷойи пайвандакҳои тобеъкунандай мураккаб ва таркибӣ пайвандаки қӯтоҳи *қи* истифода мегардад:



Ман ки чатр доштам, дар канори фаввора монда, ҳамчунон дар бораи Шумо, апаи азиз, фикр мекардам [17, с. 37].

Дар мисоли боло пайвандаки тобеъкунандай **ки** синоними пайвандаки мураккаби **азбаски** ва таркибии **аз сабаби он ки** мебошад:

Азбаски (аз сабаби он ки) ман чатр доштам, дар канори фаввора монда, ҳамчунон дар бораи Шумо, апаи азиз, фикр мекардам.

Пайвандаки **ки** бо тақозои нутқи гуфтугӯйӣ ба ҷойи **азбаски, аз сабаби он ки** ба кор бурда шудааст. Нутқи гуфтугӯйӣ кӯтоҳбаёниро меписандад. Пайвандаки **ки** ҳам кӯтоҳ буда, ҳамагӣ аз ду овоз иборат аст ва дар нутқи гуфтугӯйӣ нисбат ба **азбаски, аз сабаби он ки** ба забон овардани он қулаю муносиб мебошад [14, с. 13-16]. Ҳамчунин ин пайвандак дар мобайни чумлаи пайрав, пас аз мубтадои ин навъи чумла омада, бар мубтадо таъкид намудааст, яъне мубтадо хусусияти таъкидӣ пайдо кардааст [6, с. 136]. Дар ин маврид интонатсияи талафғуз тақозо мекунад, ки пеш аз пайвандаки тобеъкунандай **ки** аломати вергул гузашта нашавад. Агар дар ин ҳолат задаи таъкидӣ ба пуркунандай чумлаи пайрав афтад, **ки** пас аз пуркунанда низ омада метавонад:

Ман чатр ки доштам, дар канори фаввора монда, ҳамчунон дар бораи Шумо, апаи азиз, фикр мекардам.

Дар охири чумлаи пайрави ҳоли замон омада бо пайвандакҳои таркибии ифодакунандай замон – **вақте ки, ҳангоме ки** муносибати синонимӣ пайдо намудааст:

Бо табъи хира аз кабинети духтур мебаромадам ки, ў маро аз роҳ дошта пурсид... [17, с. 57] // Вакте ки (ҳангоме ки) бо табъи хира аз кабинети духтур мебаромадам, ў маро аз роҳ дошта пурсид...

Дар ин маврид интонатсияи талафғуз тақозо мекунад, ки аломати вергул баъд аз **ки** гузашта шавад.

Хулоса бо чумлаҳои кӯтоҳ баён гардидани фикр як хусусияти муҳимми нутқи гуфтугӯйӣ ба ҳисоб рафта, ихтисор гардидани ин ё он аъзои чумла на танҳо ба хотири кӯтоҳу муҳтасар ифода кардани фикр сурат мегирад, балки як василаи муҳимми гурез аз тақорори ночо ба ҳисоб рафта, дар ифодаи эҳсосоти гӯянда, таъкиди фикр ва дигар фаразҳои услубӣ нақши муҳим мебозад. Барои дарки матлаб аз чумлаҳои кӯтоҳ шароиту вазъияти нутқ ва мароми сухан мусоидат мекунад.

Адабиёт

1. Бобомуродов, Ш., Мухторов, З. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ [Матн] / Ш. Бобомуродов, З. Мухторов. – Душанбе, 2016. – 428 с.
2. Веретельник, Н. В. О некоторых грамматических особенностях разговорного французского языка [Текст] / Н. В. Веретельник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://vestnik.yspu.org/releases/novye> (время доступа: 30.07.2024).
3. Глазкова, Т. Ю. Грамматические особенности немецкой разговорной речи в языке комедий [Текст]: автореф. дис.... канд. филол. наук / Т. Ю. Глазкова. – Москва, 2005 – 19 с.
4. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1985. – Ҷ. 1. – 356 с.
5. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / муҳаррири масъул Ш. Рустамов, Р.Faффоров. – Душанбе: Дониш, 1986. – Ҷ. 2. – 372 с.
6. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / Муҳаррирони масъул: Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов. – Душанбе: Дониш, 1989. – Ҷ. 3. – 224 с.
7. Faффоров, Р., Ҳошимов, С., Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ [Матн] / Р Faффоров, С. Ҳошимов, Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1995. – 182 с.

- 
8. Дорцуева, Н. И. Экспрессия синтаксиса (на материале научно-популярного медицинского текста) [Текст] / Н. И. Дорцуева // Вестник КазНУ / Серия филологическая. – Казань, 2011. – № 2 (132). – С. 81-85.
 9. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика, морфология [Матн]. – Душанбе: Маориф, 1982. – Қ. 1. – 464 с.
 10. Зеҳнӣ, Т. Санъати сухан [Матн] / Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Адиб, 2007. – 400 с.
 11. Золотова, Г. А., Онипенко, Н. К., Сидорова, М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка [Текст] / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М., 2004. – 544 с.
 12. Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 116 с.
 13. Камолиддинов, Б. Наҳви забони тоҷикӣ [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Собириён, 2010. – 280 с.
 14. Камолиддинов, Б. Чанд мушкили гузоштан ё нагузоштани вергул [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 2015. – 60 с.
 15. Милентей, О. Д. Функционально-семантические свойства неполного предложения в речи [Текст] / О. Д. Милентей // Вестник Краунц / Серия «Гуманитарные науки». – 2018. – № 2 (32). – С. 40-43.
 16. Муҳторӣ, Қ. Ҳусусиятҳои лӯғавию услубии ашъори Рӯдакӣ [Матн] / Қ. Муҳторӣ. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 130 с.
 17. Муҳаммадиев, Ф. Дӯстон – тоҷи сар [Матн] / Ф. Муҳаммадиев. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 416 с.
 18. Муҳаммадиев, Ф. Варта [Матн] / Ф. Муҳаммадиев. – Душанбе: Адиб, 1987. – 376 с.
 19. Разговорная речь [Текст] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://files.school-collection.edu.ru> (время доступа: 30.07.2024).
 20. Фарҳанги забони тоҷикӣ [Матн] / зери таҳрири М. Ш. Шукуров, В. А. Капранов, Р. Ҳошим, Н. А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – 962 с.
 21. Фарҳанги забони тоҷикӣ [Матн] / зери таҳрири М. Ш. Шукуров, В. А. Капранов, Р. Ҳошим, Н. А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – 948 с.
 22. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн] / тартибидаҳон: С. Назарзода, А. Сангинов, Р. Ҳошим, Ҳ. Рауфзода; зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. – Ҷ. 1. – 950 с.
 23. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн] / тартибидаҳон: С. Назарзода, А. Сангинов, Р. Ҳошим, Ҳ. Рауфзода; зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. – Ҷ. 2. – 946 с.

**БАЪЗЕ ВИЖАГИҲОИ КӮТОҲБАЁНИИ НУТҚИ
ГУФТУГӮЙӢ ДАР АСАРҲОИ ПУБЛИСТИИ
ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ**

Дар мақолаи илмӣ як қатор вижагиҳои кӯтоҳбаёнии нутқи гуфтугӯйӣ дар асарҳои бадеиу публикстии нависанда Фазлиддин Муҳаммадиев мавриди пажуҳиш қарор дода шудааст. Дар сатҳи синтаксис ба таври возех аён гардидани ҳусусиятҳои нутқи гуфтугӯйӣ ва бо ёрии ҷумлаҳои кӯтоҳ баён ёфтани фикр таъқид мегардад. Истифодай ҷумлаҳои яктаркиба ва ҷумлаҳои беаъзо, ихтисор гардидани аъзои муҳталифи ҷумла аз ҳусусиятҳои муҳимми нутқи гуфтугӯйӣ арзёбӣ мешаванд. Барои бо ҷумлаҳои кӯтоҳ ифода ёфтани фикр мароми сухан ёрӣ мерасонад, яъне мақсади гӯянда аз фикри қаблӣ дарк карда мешавад. Чунин тарзи кӯтоҳбаёни як василаи муҳимми гурез аз такрори



ночо мебошад. Дар нутқи гуфтугүйің на ҳамаи қисмхой таркибии он дар алохидагы چұмла ба ҳисоб мераванд, аз چұмла калимаю ибораҳо алохидада вазифаи چұмла омада, фикрро ифода мекунанд. Истифодай چұмлаҳои нопурра мұвоғиқи қонунҳои сарфаи воситаҳои забонің ва сарфаи нерұву өткізу ғирифта, барои таъкиди иттилои муҳим хизмат мекунанд. Құмлаҳои нопурра ниятҳои муҳталифи иртиботии гүянда ё ҳамсұхбати үро ифода намуда, ин ё он мақсади иштирокчиёни иртиботро, ки бо چұмлаҳои пурра ифода кардани он гайриимкон аст, нишон медиҳанд. Аз құмла, дар ҳолати бо құмлаи пурра баён гардидани фикр қатыяты инкор аз байн меравад. Барои бо құмлаҳои күтох ифода ёфтани фикр нақши мароми сухан дар нутқи гуфтугүйің муҳим дониста мешавад. Дар умум бо құмлаҳои күтох баён гардидани фикр аз хусусиятҳои муҳимми нутқи гуфтугүйің мебошад, ки дар ифодаи әхсосоти гүянда, таъкиди фикр ва дигар гаразҳои услубиң ёрй мерасонад.

Калидвожахо: нутқи гуфтугүйің, қоидаҳои меъёрии забон, құмла, фикр, аъзои құмла, грамматика, синтаксис, құмлаҳои күтох, құмлаҳои нопурра, құмлаи яктаркибай муайяншахс, құмлаи беаъзо, хабари феълій, әхсосоти гүянда, мароми сухан, мақсади гүянда, күтохбаён, такрори бемаврид, гурез аз такрори ноҷо, савол, ҷавоб, забони адабии меъёрӣ, таъкиди фикр, интонатсия.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ КРАТКОИЗЛОЖЕНИЯ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ФАЗЛИДДИНА МУХАММАДИЕВА

В научной статье исследуется ряд особенностей краткого изложения в разговорной речи в литературно-публицистическом творчестве писателя Фазлиддина Мухаммадиева. Подчеркивается, что особенности разговорной речи четко просматривается на уровне синтаксиса разговорной речи и выражается с помощью коротких предложений. Употребление односоставных и безличных предложений, сокращение различных членов предложения считаются важными характеристиками разговорной речи. Для выражения мысли коротких предложений помогает ситуация речи, то есть цель говорящего понимается из предыдущей мысли. Такой способ краткого изложения является важным средством воздержания от неуместного повтора. В разговорной речи не все ее составные части по отдельности рассматриваются как предложение, в том числе отдельные слова и словосочетания выступают в качестве предложения и выражают мысль. Употребление неполных предложений осуществляется в соответствии с законами экономии языковых средств и экономии сил и времени и служит для выделения важной информации. Неполные предложения выражают различные коммуникативные намерения говорящего или его собеседника, показывают ту или иную цель участников коммуникации, которую невозможно выразить с помощью полных предложений. В частности, когда мысль выражена с помощью полных предложений, категоричность отрицания исчезает. Для того чтобы выразить мысли короткими предложениями, в разговорной речи ситуация речи является важной. В общем, выражение мыслей с помощью коротких предложений – одна из важных особенностей речи, помогающая выразить чувства говорящего, подчеркнуть мысль и другие стилистические намерения.

Ключевые слова: разговорная речь, нормативные правила языка, предложение, мысль, члены предложения, грамматика, синтаксис, короткие предложения, неполные предложения, односоставное предложение определенного личности, бесчленное предложение, глагольное сказуемое, чувства говорящего, ситуация речи, цель говорящего, краткое изложение, неуместный повтор, избегание от неуместного



повтора, вопрос, ответ, нормативный литературный язык, подтверждение мысли, интонация.

SOME FEATURES OF SUMMARY OF SPOKE IN THE PUBLIC WORKS OF FAZLIDDIN MUKHAMMADIEV

The scientific article examines a number of features of a brief presentation in colloquial speech in the literary and journalistic work of the writer Fazliddin Muhammadiyev. It is emphasized that the features of colloquial speech are clearly visible at the level of syntax of colloquial speech and are expressed using short sentences. The use of one-part and impersonal sentences, the reduction of various parts of the sentence are considered important characteristics of colloquial speech. To express the thought of short sentences, the speech situation helps, that is, the speaker's goal is understood from the previous thought. This method of summary is an important means of refraining from unnecessary repetition. In colloquial speech, not all of its components are individually considered as a sentence, including individual words and phrases that act as sentences and express a thought. The use of incomplete sentences is carried out in accordance with the laws of saving language resources and saving effort and time and serves to highlight important information. Incomplete sentences express various communicative intentions of the speaker or his interlocutor, show one or another goal of the participants in communication, which cannot be expressed using complete sentences. In particular, when a thought is expressed using complete sentences, the categorical nature of the negation disappears. In order to express thoughts in short sentences, the situation of speech is important in colloquial speech. In general, expressing thoughts through short sentences is one of the important features of speech that helps express the speaker's feelings, emphasize an idea and other stylistic intentions.

Keywords: colloquial speech, normative rules of language, sentence, thought, sentence members, grammar, syntax, short sentences, incomplete sentences, one-part sentence of a certain person, unarticulated sentence, verbal predicate, feelings of the speaker, speech situation, purpose of the speaker, summary, inappropriate repetition, avoidance of inappropriate repetition, question, answer, normative literary language, confirmation of thought, intonation.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Нодиров Ардамехр Ахорович** – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, унвончӯйи кафедраи услубшиносӣ ва таҳрири адабӣ. Нишонӣ: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17, телефон: (+992) 556 26 95 95, E-mail: n.ardamehr.10@gmail.com

Сведения об авторе: **Нодиров Ардамехр Ахорович** – Таджикский национальный университет, соискусатель кафедры стилистики и литературного редактирования. Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17, телефон: (+992) 556-26-95-95, E-mail: n.ardamehr.10@gmail.com

Information about the author: **Nodirov Ardamehr Akhrorovich** – Tajik National University, applicant at the Department of Stylistics and Literary Editing. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17, phone: (+992) 556-26-95-95, E-mail: n.ardamehr.10@gmail.com



ФАРҲАНГШИНОСӢ КУЛЬТУРОЛОГИЯ CULTUROLOGY

ТДУ 323: 008+902/904+061.78: 340 (575.3)

ХИФЗ ВА БАРҚАРОРСОЗИИ ЁДГОРИҲОИ ТАЪРИХИВУ ФАРҲАНГИИ ХАЛҚИ ТОЧИК ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Шарифзода Фирдавс

Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

Соҳибистиқолии кишвар барои шинохту гиромидошти мероси таърихиву фарҳангии халқи тоҷик ва ҳифзу ба манфиати чомеаи имрӯза истифода намудани он шароитҳои мусоидро фароҳам овард. Қабл аз ҳама, ҳаллу фасли ин масъала дар маркази таваҷҷӯҳи Сарвари давлат қарор дошт ва маҳз ба шарофати ғамҳориҳои доимии Пешвои миллат дар як муддати кӯтоҳ дар самти омӯзишу таҳқиқи мероси таърихиву фарҳангии халқи тоҷик, маблағгузории таҳқиқотҳои бостоншиносӣ, эҳё ва тармиму таҷдиди силсилаи ёдгориҳои беназири таърихиву меъморӣ, ободсозии мақбараву қалъаҳои қадима, барқарор намудани номҳои таъриҳӣ ва ба номи шахсиятҳои барҷастаи миллӣ иваз кардани шаҳру ноҳияҳо ва ғайраҳо, корҳои назаррасу шоёни таҳсин иҷро шуданд. Қабл аз ҳама, қабули силсилаи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ барои баланд бардоштани ҳисси ҳудшиносиву ҳудогоҳии миллӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ, омӯзиш ва тармиму барқарорсозии ёдгориҳои таърихиу фарҳангии халқи тоҷик, тарғибу ташвиқ ва таъмини дастрасии шарҳвандон ба ин ёдгориҳо шароити мусоидро фароҳам овард. Аз ҷумла, қабули консепсияҳои рушди фарҳангии Тоҷикистон (1992, 2005), Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994), қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (1997, 2024), «Дар бораи берун баровардан ва доҳил кардани сарватҳои фарҳангӣ» (2001, 2019), «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихиу фарҳангӣ» (2006), барномаҳои давлатии ҳифзи мероси таърихиу фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020 (2011) ва барои солҳои 2021-2025 (2020) ва ҳамзамон ба тасвиг расидани санадҳои марбут ба Мамнуъгоҳи таърихиву бостоншиносии Саразм, Мамнуъгоҳи таърихиву фарҳангии Ҳулбук, Осорхона – мамнуъгоҳи ҷумҳуриявии Дангара, Маҷмааи ҷумҳуриявии таърихиу фарҳангии Панҷрӯд ва дигар объектҳои мероси таърихиу фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи воқеии ҳуқуқиро муҳайё соҳтанд.

Тибқи маълумоти «Фехристи ёдгориҳои таърихиу фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар қаламрави ҷумҳурӣ 2900 ёдгориҳои таърихиу фарҳангӣ ба қайд гирифта шудааст [15], ки бештари онҳоро ёдгориҳои бостоншиносӣ (2026 адад) ташкил медиҳанд.

Чунонки таҳлил нишон дод, масъалаҳои мубрами марбут ба ҳифзу гиромидошт ва барқарорсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангии халқи тоҷик сараввал дар суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулоқот бо намояндагони зиёйёни кишвар ва паёмҳои ҳарсолаи Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии ҷумҳурӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар робита ба ин, Президенти мамлакат дар мулоқоти дӯюми худ ба намояндагони зиёйёни ҷумҳурӣ (20 марта соли 2001) ба вазъи воқеии тамоми паҳлӯҳои фарҳангии миллӣ воқеъбинона баҳо дода, тариқи масъалагузорӣ таваҷҷӯҳи зиёйёни кишварро ба дарки моҳияти сиёсиву иҷтимоии фарҳанг ва ҳаллу фасли проблемаҳои ҷойдошта ҷалб карданд. Илова бар ин, Сарвари давлат қайд карданд, ки «Ҳукумати Тоҷикистон дар зарфи даҳ соли истиқлолият

сиёсати гуногунпахлуи фарҳангиро таҳия карда, онро дар ҳаёт пайваста татбиқ менамояд. Дар ин давра пеш аз ҳама заминai ҳуқуқӣ ва илмии рушди фарҳанги кишвар дар иртибот бо дигар соҳаҳои ҳаёти чомеа фароҳам оварда шуд. Консепсияи инкишофи фарҳанги кишвар ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» қабул гардиданд. Шинохту гиромидошти мероси фарҳангии ниёгон, ҳифз кардану ба манфиати чомеаи имрӯза истифода намудани мероси таърихиву фарҳангии халқ чун самти афзалиятноки сиёсати фарҳангии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст» [13, с.523]. Дар ин робита ишора шуд, ки аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурий «ба обод кардани ёдгориҳои таърихӣ, мақбараву оромгоҳҳои шаҳсиятҳои маъруф диққати аввалиндарача дода мешавад. Таҷлили санаҳои муҳим ва дураҳшони таърихӣ, баргузор кардани ҷашнҳои олимон, адібон, ҳунармандони мумтоз ва ба ин васила бештар мусоидат намудан ба ҳудогоҳии миллӣ аз самтҳои муҳими фаъолияти Ҳукумат дар соҳаи фарҳанг мебошанд» [13, с.523].

Дар мулоқоти навбатии Президенти мамлакат бо намояндагони зиёйёни кишвар (18 марта соли 2006) қайд гардид, ки Ҳукумати мамлакат барои ободу зебо гардонидани мавзеъҳои таърихӣ як қатор корҳои назаррасро ба анҷом расонид, аз ҷумла пӯшонидани болои бозёфтҳои нодири бостоншиносии шаҳри қадимаи Саразм, тармиму таҷдид ва ободсозии мақбараи Мир Саид Алии Ҳамадонӣ ва қалъаи қадимаи Ҳулбуқ, ёдгориҳои шаҳри бостонии Истаравшан ва қалъаи қадимаи Ҳучанд. Дар баробари ин Сарвари давлат ҳифзу гиромидошт, поку бегазанд нигоҳ доштани ёдгориҳои таърихӣ, бозёфтҳои нодири бостоншиносӣ ва дигар осори гаронбаҳои миллиро ҳамчун яке аз рукни сиёсати фарҳангӣ бисёр муҳим арзёбӣ намуда, аз вазъи ногувори ҳифзу нигоҳдории онҳо изҳори нигаронӣ кардан: «Мутаассифона, имрӯз як қатор ёдгориҳои нодири меъморӣ ва осори бостоншиносӣ ба ҳоли худ гузошта шудаанд ё аз бемасъулияти роҳбарон ҳаробу тороҷ шуда истодаанд. Имрӯз вазифаи муқаддаси мову шумо - зиёйёни муҳтарам, ки ҷароғи роҳнамо ва илҳомбахши бисёр ташабbusҳои начиб мебошед, омӯхтан, ташвиқу тарғиб намудан, ҳифз кардан ва тармиму таҷдidi кулии ёдгориҳои таърихӣ ва мероси фарҳангии миллатамон аст» [12]. Дар ин робита Пешвои миллат мақомоти марбути давлатӣ, ҳусусан Вазорати фарҳанг, баҳшҳои вилояти ва шаҳриву ноҳиявии он, Академияи илмҳо, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, олимону зиёйён ва мутахассисони соҳаи таъриху фарҳангро вазифадор намуданд, ки ҷиҳати ҳифзу барқарорсозӣ ва ободу зебо нигоҳ доштани ёдгориҳои нодири таърихӣ, таҳқими фаъолияти осорхонаҳои милливу таърихӣ ва омӯзишу таҳқиқи мероси пурғановати ниёгон тадбирҳои мушаҳҳас андешида, ташабbus нишон диханд.

Худи ҳамон сол (соли 2006) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихио фарҳангӣ» ба тасвиб расид, ки барои муайяну мушаҳҳас намудани масалаҳои марбут ба ҳифзу барқарорсозии ёдгориҳои тарихиву фарҳангии халқи тоҷик заминai воқеии ҳуқуқӣ гузошт. Қонуни мазкур имкон дод, ки аз ҷониби ниҳодҳои даҳлдори давлатӣ маҷмуи ҷорабинҳо оид ба омода намудани объектҳои мероси таърихио фарҳангӣ барои истифода, аз ҷумла омӯзиш, ҳифз ва таъмиру барқарорсозии онҳо тадбирҳои судманд андешида шаванд.

Дар воҳӯрии соли 2007 Пешвои миллат таваҷҷӯҳи зиёйёни кишварро ба омӯзиши мероси таърихиву фарҳангии миллати тоҷик ҷалб намуда, таъқид карданд, ки: «Миллати тоҷик, ки дар тӯли асрҳо аз омӯзиши таъриху фарҳангии бостонии хеш дар канор монда буд, баъди истиқлолият ба омӯзиши давраҳои давлатдории қадим ва наваш ниёзи бештар пайдо кард.Дар айни ҳол доир ба таҳқиқ ва кофтукови осори таърихии ниёгони мо ба Академияи илмҳо ва Институти таъриху бостоншиносӣ маблағҳои кофӣ ҷудо кардем, ки дар натиҷа рисолаву китобҳои арзишманд нашр шуданд, ёдгориҳои нодир ва осори бостонии асрҳои гузашта бозёфт гардиданд. Олимони мо ҳам аз Истаравшану Панҷакент, ҳам аз Қӯлобу Ҳулбуқ ва ҳам аз Саразму



Тахти Сангин осори беназири фарҳангу таърихи миллатро кашф карданд, ки ин ҳама гувоҳи раднопазири тамаддуни кухани миллати мо мебошад» [9]. Ҳамчунин, дар ин мулоқот қайд гардид, ки Ҳукумати ҷумхурӣ дар давоми даҳ соли охир барои хифз кардан ва тармиму барқарорсозии даҳҳо ёдгориҳои таърихиву меъморӣ, аз ҷумла қалъаҳои кухану осори меъмории Истаравшан, Ҳучанд, осори таърихиву меъмории Панҷакент, пӯшонидани болои шаҳристони қадимаи Саразм, ҳамчунин тармиму бозсозии қалъаи Ҳулбук, ёдгориҳои Тахти Сангин, мақбараҳои Мир Саид Алии Ҳамадонӣ, Мазори Ҳазрати Султон, ҷандин осорхонаҳо ва дигар ёдгориҳои меъмориву таърихӣ маблағи зиёд ҷудо кард. Барои ба феҳристи ёдгориҳои ҷаҳонии ЮНЕСКО ворид кардани ҷандин ёдгориҳои нодири таърихиву меъмории кишвар ва шоҳкории мусикии суннатии тоҷик – «Шашмақом» як силсила корҳо анҷом ёфта, ҷандин китобу маълумотномаҳои мусаввари ёдгориҳои Тоҷикистон интишор гардиданд [9].

Масъалаи ҳифзу барқарорсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангии ҳалқи тоҷик дар дигар суханрониҳои Пешвои миллат низ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Аз ҷумла, оид ба ин масъала Президенти мамлакат дар Паёми навбатии ҳуд ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (25 апрели соли 2008) ҷунин иброз намуданд: «Дар сиёсати фарҳангии кишвар мухофизат ва барқарорсозии ёдгориву меъмориҳои таърихиву фарҳангӣ, ки аз аҷдодони гузаштаамон мерос мондаанд ва моро ҳамеша ба ҳудшиносиву ҳудогоҳии миллӣ раҳнамоӣ мекунанд, масъалаи мухим ба ҳисоб меравад. Солҳои охир барои таъмиру таҷдиди онҳо беш аз 18 миллион сомонӣ сарф карда шуд ва ин иқдом дар оянда низ идома ҳоҳад ёфт» [5]. Дар ин робита ба Вазорати фарҳанг, Қумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ ва Академияи илмҳо супориш дода шуд, ки дар бораи ҳифзи боэътиҳоди ёдгориҳои таърихӣ, таъмиру тармими онҳо ва ҳамчун иншиооти сайёҳӣ истифода намудани онҳо тадбирҳо андешанд.

Дар мулоқоти даҳуми Президенти мамлакат бо намояндагони зиёйёни кишвар (20 марта соли 2009) қайд гардид, ки ҳифз ва истифодаи дурустӣ мероси таърихио фарҳангии ҳалқамон ва ҷаҳони суннатҳои миллӣ яке аз масъалаҳои мухимми сиёсати фарҳангии кишвар дар шароити мураккаби ҷаҳони мусир маҳсуб ёфта, ҳар як шаҳраки қадима, қалъа, оромгоҳи бузургон, тасвири рӯи санг бояд барои шаҳрвандони Тоҷикистон азизу муқаддас бошад ва онҳо ҳифз намудани ин мероси гаронбаҳоро вазифаи ҳуд шуморанд. «Мо бояд мероси мазкурро на танҳо барои тарбияи мардум дар рӯҳи ҳудогоҳию ватандӯстӣ истифода намоем, балки барои муаррифии он ба оламиён, баҳусус ба воситаи туризми байналмилалӣ тадбирҳо андешем. Бояд кӯшиш кард, ки ёдгориҳои нодир, ба монанди Саразм, Ҳулбук, Ачинатеппа, Панҷакенти қадим, Тахти сангин, Қалъаи Ҳисор, Ҳоча Машҳад ва гайра шомили Феҳристи мероси умуниҷаҳонии ЮНЕСКО гарданд. Онҳо на танҳо ёдгориҳои ҳалқи тоҷик, балки мероси маънавии башарият ҳисоб мейбанд» [10], – ҷунин ишора шуд дар суханронии Пешвои миллат.

Ба масъалаи ҳифзу барқарорсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ дар Паёми навбатии Сарвари давлат ба Парлумони кишвар (24 апрели соли 2010) низ таваҷҷуҳӣ ҳосса зоҳир карда шуд. Аз ҷумла қайд гардид, ки «Дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат – ҳифзи асолати миллӣ, забон, фарҳанг, аз ҷумла ёдгориҳои таърихӣ мебошад. Дар Тоҷикистон беш аз 2 ҳазор ёдгориҳои таърихио фарҳангӣ ба қайд гирифта шудаанд. Барои ҳифзу тармими онҳо Ҳукумат ҳамасола маблағҳои зиёд ҷудо мекунад. Дар ин давра ташкили Консерваторияи миллӣ, таъмиру азnavsозии Театри опера ва балети ба номи Айнӣ, Театри драмавии ба номи Лоҳутӣ, Маҷмааи давлатии «Коҳи Борбад», «Коҳи Тоҷикистон», «Коҳи Ҷомӣ», қасрҳои фарҳангии Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшон, шаҳрҳои Кӯлобу Панҷакент ва дигар шаҳру ноҳияҳои кишвар, бо таҷхизоту асбоб таъмин кардани онҳо, инчунин як қатор мамнӯъгоҳу ёдгориҳои таърихӣ, аз ҷумла Ҳулбук ва Саразм ба анҷом расонида шуд. Вобаста ба масъалаҳои зикршуда ба Вазорати фарҳанг зарур аст, ки барои нигоҳдории

мероси таърихию фарҳангии халқамон пайваста тадбирҳо андешида, чихати ба феҳристи умумиҷаҳонии фарҳангии ЮНЕСКО ворид намудани ёдгориҳои нодири таърихии Тоҷикистон ташаббус нишон дихад» [6].

Президенти мамлакат дар Паёми навбатии хеш ба Маҷлиси Олии кишвар (20 апрели соли 2011) нақши фарҳанғро ҳамчун падидай бузург ва арзишманду муассири ҳаёти иҷтимоӣ дар таъриҳ ва рушди маънавии чомеаи муосири Тоҷикистон бисёр муҳим ва назаррас арзёбӣ намуда, ишора карданд, ки «Дар даврони истиқлолият паҳлӯҳои гуногуни фарҳангии миллӣ таҷдиду такони тоза ёфтанд. Ба шарофати ғамҳориҳои доимии ҳукумат садҳо муассисаҳои фарҳангӣ – театрҳо, толорҳои консертӣ, осорхонаву китобхонаҳо, ёдгориҳои нодири таърихӣ таъмиру азnavsозӣ гардиданд ва даҳҳо биноҳои замонавии фарҳангӣ қомат афроҳтанд» [7]. Инчунин дар Паём қайд гардид, ки таҳияву ба тасвиб расидани силсилаи қонуну барномаҳои давлатӣ, асноди меъёрии ҳуқуқии вобаста ба инкишофи минбаъдаи соҳаҳои фарҳанг – театр, китобхонаву осорхона, воситаҳои аҳбори омма ва ҳифзу истифодай ёдгориҳои таърихӣ барои таҳқими заминаи моддиву техникии муассисаҳои фарҳанг, бунёди инфрасоҳтори муосири фарҳангӣ, татбиқи ҳуқуқу озодиҳои конституцисионии шаҳрвандон ҷиҳати истифода аз дастовардҳои соҳаи фарҳангии миллӣ ва умумибашарӣ мусоидат намуданд. Илова бар ин, зимни таҳлили вазъи соҳаи фарҳанг Сарвари давлат таъкид карданд, ки бо вуҷуди дастоварду пешравиҳои муайян дар ин соҳа, ҳанӯз як силсила масъалаҳое ҷой доранд, ки ҳаллу фасли онҳо зарур аст. Аз ҷумла, «имрӯз дар мамлакат беш аз 40 осорхонаи таърихиву кишваршиносӣ, ки дорои теъоди зиёди бозёфтҳои нодир мебошанд, фаъолият менамоянд. Вале аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо барои ободонӣ, таъмиру тармим, таҳқими базаи моддиву техникии онҳо ба қадри кофӣ маблағҳо чудо карда намешаванд, ки дар натиҷа шумораи зиёди нигораҳои дорои арзиши баланди илмӣ ва таърихиву фарҳангӣ осеб мебинанд» [7]. Бо дарназардошти ин масъала ба Вазорати фарҳанг ва Академияи илмҳо супориш дода шуд, ки Барномаи мушаҳҳаси таъмиру тармими ёдгориҳои таърихиро таҳия карда, ба ҳукумат пешниҳод намоянд.

Ҷиҳати иҷрои ин супориши Сарвари давлат дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, №200 «Дар бораи Нақшай ҷорабиниҳо ҷиҳати татбиқи нишондодҳое, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2011 баён гардидаанд» ва мутобиқи моддаи 8-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз ва истифодай объектҳои мероси таърихио фарҳангӣ» аз ҷониби Вазорати фарҳангии ҷумҳурӣ «Барномаи давлатии ҳифзи мероси таърихио фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020» таҳия гардид ва бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабря соли 2011, №577 тасдиқ шуд. Мақсади он, ҷунонки дар тавзехоти барнома зикр шудааст: «ба низом даровардан, ҳифзу нигаҳдошт ва истифодай дурустӣ мероси гайриманқули таърихио фарҳангии кишвар баҳри баланд бардоштани рӯҳияи ватандустӣ, худогоҳию ҳештаншиносии мардум ва дастраси ҷаҳони муосир гардонидани оғаридаҳои таърихио фарҳангии тоҷикон ва таъмиру тармим, барқарорнамоӣ ва нигоҳдории ёдгориҳои меъморӣ ва бостонӣ баҳри ҳифзи таърихият ва аслияти онҳо, истифода намудан ҳамчун объектҳои туризми фарҳангӣ, ба феҳристи умумиҷаҳонии фарҳангии ЮНЕСКО пешниҳод намудани беҳтарин ва нодиртарини онҳо, инкишофи сатҳи маънавӣ ва дониши таърихии аҳолӣ, таъмини нигаҳдошт ва истифодай маҳсулноки мероси таърихио фарҳангии кишвар мебошад» [1].

Барои таъмиру барқарсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва маблағгузории он Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста тадбирҳои мушаҳҳас андешидааст. Ин матлаб дар Паёми навбатии Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олии ҷумҳурӣ (23 январи соли 2015) ҷунин шарҳ ёфтааст: «Ҳукumat дар муддати даҳ соли охир танҳо



барои таъмиру таҷди迪 ёдгориҳои таърихӣ қариб 3 миллиард сомонӣ равона карда, аксари осорхонаҳо, қасру марказҳои фарҳангӣ, қалъаву шаҳрҳои бостонӣ, мақбараҳои шаҳсиятҳои таърихиву ирфонӣ ва дигар мероси моддиву маънавии халқамонро азnavsозӣ намуд» [2].

Ҳамзамон, дар мулоқоти навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомали Рахмон бо намояндагони зиёйёни мамлакат (19 марта соли 2018) қайд гардид, ки Ҳукумати мамлакат барои ҳифзу эҳё ва барқарор соҳтани ёдгориҳои таърихӣ ва нигоҳдории мероси моддиву маънавии халқи тоҷик таваҷҷуҳи чиддӣ зоҳир намуда, дар ин самт силсилаи корҳои назаррасу шоёни таҳсинро ба анҷом расондааст. Аз ҷумла, тайи ду даҳсолаи охир як қатор иншооти таърихиву фарҳангӣ ва ёдгориҳои меъморӣ таъмиру тармим гардида, ба макони сайру саёҳати сокинони кишвар ва сайёҳони ҳориҷӣ табдил дода шуданд. Бо қарори Ҳукумат «Барномаи давлатии ҳифзи мероси таърихиву фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020»-ро қабул гардид, ки дар асоси он барои таъмиру барқарорсозӣ, корҳои бостоншиносӣ ва тарғиби мероси моддиву маънавии халқи тоҷик маблағҳои муайян пешбинӣ гардидаанд. Илова бар ин, дар даврони соҳибиستикӯлий се маротиба мақбараи устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар шаҳри Панҷакент, оромгоҳҳои Мир Саид Алии Ҳамадонӣ дар шаҳри Қӯлоб се-ҷор маротиба, Туграли Аҳорӣ дар ноҳияи Айнӣ ва Камоли Ҳучандӣ дар шаҳри Ҳучанд таъмиру барқарор шуданд. Инчунин, ҷанде аз мақбараҳои мутафаккирони пешин, аз ҷумла Ҳазрати Султон, Муҳаммад Шақиқи Балҳӣ, Ҳазрати Бурҳи Валӣ, Муҳаммади Башоро ва биноҳои қадимаро дар шаҳру ноҳияҳои кишвар обод карда шуданд. Аз Фонди Президенти мамлакат биноҳои асосӣ ва гирду атрофи қалъаҳои Ҳисор, Ҳулбуқ ва Ҳучанд барқарор гардида, ҷиҳати идома додани корҳои илмиву бостоншиносӣ, ба тартиб даровардани деворҳо ва соҳтмони манораву кушӯҳо маблағҳои иловагӣ равона шуда истодаанд. Барои барқарор кардан ва таъмиру таҷдиди қалъаҳои Муъминобод ва Балҷувони вилояти Ҳатлон, Муғтеппай Истаравшан, Санҷаршоҳи Панҷакент ва Вомари Рӯшон дар доираи барнома маблағ ҷудо шуда, корҳо дар ин самт идома доранд [8]. Дар баробари ин, Пешвои миллат ҷиҳати суст роҳандозӣ шудани корҳои лоиҳакашии ёдгориҳои таърихӣ ва дар ҳолати ногувор қарор доштану таъмирталаб будани онҳо изҳори нигаронӣ намуда, таъқид карданд, ки «аз ҷониби мутахассисони соҳаи фарҳанг корҳои лоиҳакашии ёдгориҳои таърихӣ низ суст ба роҳ монда шуда, то ба ҳол ҷоиҳаи мақбараҳои олимону мутафаккирони ислому ирфон Ҳоҷа Аюби Ансорӣ, Ҳоҷа Исҳоқи Ҳатлонӣ, Мавлоно Фатхуллоҳи Ҷустӣ ва Ҳоҷа Нақшрон омода нашудааст. Лоиҳаи қалъаҳои Қӯлоб, Шаҳритус, Исфара, дайри буддоии Ачинатеппай Ваҳш ва сангнигораҳои ноҳияи Айнӣ то ҳол ба анҷом нарасидааст. Ғайр аз ин, ёдгориҳои Тахти Сангини ноҳияи Қубодиён, Ачинатеппай ноҳияи Ваҳш дар ҳолати ногувор қарор дошта, таъмирталаб мебошанд ва дар даврони истиқлолият кам таҳқиқ шудаанд. Ёдгории Тахти Сангин то ҳол роҳи дуруст надорад ва сайёҳон бо мушкилӣ ба ин мавзӯъ мерасанд» [8]. Ҳамзамон дар ин мулоқот қайд гардид, ки Ҳукумат аз соли духазорум ба ёдгории Саразм ҳамчун намунаи барҷастаи осори таърих таваҷҷуҳ зоҳир карда, бо қарори худ Маркази ташаккули тамаддуни кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон – «Мамнӯъгоҳи таърихиву бостоншиносии Саразм» - ро таъсис дод ва барои корҳои ҷустуҷӯиву бостоншиносӣ ва ободу барқарор кардани он ҳамасола маблағ ҷудо мекунад. Дар баробари ин, бо дастури Ҳукумат маводи зарурӣ ҷиҳати пешниҳод кардани Саразм ба рӯйхати мероси таърихии халқи тоҷик ба ЮНЕСКО омода ва ирсол гардида, Саразм ҳамчун намунаи шаҳри қадим аз тарафи ин созмони ҷаҳонӣ эътироф ва моҳи июни соли 2010 ба феҳристи мероси фарҳангӣ умумибашарӣ ворид гардид. Вобаста ба ин, Президенти мамлакат таъқид соҳтанд, ки корҳо дар самти ба феҳристи мероси фарҳангӣ умумибашарии ЮНЕСКО ворид намудани дигар ёдгориҳои таърихии кишвар назаррас нестанд. Аз ҷумла, то ба ҳол ёдгориҳои Тахти

Сангин, Ачинатеппа, Хулбук, қалъаҳои Ҳисор, Қўлоб, Ҳочамашҳад дар ноҳияи Шаҳритус, Панҷакенти қадима, Бунҷекати ноҳияи Шаҳристон ва Ямчун воқеъ дар ноҳияи Ишкошим ба рӯйхати ЮНЕСКО ворид нашудаанд. Дар робита ба ин, Сарвари давлат вазоратҳои фарҳанг, маориф ва илм, Академияи илмҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбие, ки бо ихтисоси таърих ва бостоншиносӣ мутахассис тайёр мекунанд, вазифадор карданд, ки корҳои бостоншиносиро дар ёдгориҳои таърихиву фарҳангии мамлакат вусъат бахшанд ва ҷустуҷӯҳои илмиро дар ин мавзеъҳо мунтазам идома дода, ҷиҳати таъмиру тармим, зиёд кардани нигораҳо ва ба тартиб даровардани онҳо ҷорачӯй қунанд ва ёдгориҳои таърихири бо мақсади ворид намудан ба феҳристи ёдгориҳои ҷаҳонӣ ба ЮНЕСКО пешниҳод намоянд. Ҳамчунин, дар ин мулоқот Президенти мамлакат ишора карданд, ки «мо бояд дар назди ёдгориҳои зикршуда инфрасоҳтори зарурӣ бунёд намоем ва мавзеъҳои таърихии Ҳулбук, Қўлоб, Ҳучанд, Балҷувон, Муғ, Ямчун, Қангурттут, Ҳушдилон (Торбулӯқ), Карон, Тахти Сангин, Ҳочамашҳад, Саразм, Ачинатеппа, Панҷакенти қадим ва дигар ёдгориҳои таърихиву фарҳангиро пурра барқарор карда, онҳоро ба макони сайру саёҳат табдил дихем» [8]. Дар робита ба ин, бо дарназардошти аҳаммияти шаҳри қадимаи Саразм Пешвои миллат пешниҳод карданд, ки соли 2020-ум 5500-солагии Саразми бостонӣ ҳамчун маркази ташаккули маданияти кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон ҷаши гирифта шавад.

Роҳбари давлат дар мулоқоти навбатӣ бо намояндагони зиёйёни кишвар, ки 18 марта соли 2020 баргузор шуд, аз вазъи ногувори корҳои бостоншиносӣ изҳори нигаронӣ намуда, таъқид карданд, ки «ҳоло дар ҷандин мавзеъҳои таърихии кишвар корҳои бостоншиносӣ идома доранд. Аммо бояд иқрор шуд, ки кор дар ин самт дар сатҳи қаноатбахш ба роҳ монда нашудааст. Тибқи мушоҳида корҳои бостоншиносӣ дар ёдгориҳои таърихии Тахти сангин, Ҳулбук, қалъаҳои Қўлоб, Ямчун, Шайдони Сари Ҳосор, ёдгориҳои Қангурттут, Золи Зард, Носири Ҳусрав ва Саразм ба талабот ҷавобгӯ набуда, маводи муаррифиунанда доир ба ёдгориҳои таърихии зикршуда таҳия нашудаанд ва дар масири ҳатсайри онҳо то ҳол корҳои таъмиру азnavsosӣ амалий нағардидаанд» [11]. Аз ин рӯ, ба Академияи илмҳо, Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониш ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбие, ки бо ихтисоси таърих ва бостоншинос мутахассис омода мекунанд, супориш дода шуд, ки корҳои илмиву бостоншиносиро дар мавзеъҳои таърихӣ васеъ ба роҳ монанд ва якҷо бо мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимиюти давлатӣ ҷиҳати таҷдиду барқарорсозии онҳо тадбирҳои мушаҳҳас андешанд.

Дар Паёми навбатӣ ба Маҷлиси Олии чумхурӣ (26 январи соли 2021) дар радифи дигар масъалаҳои матраҳшуда Президенти мамлакат оид ба соҳиби фарҳанги бисёр ғаний ва таърихи басо пуритихори бостонӣ доштани тоҷикон ҳарф зада, ишора карданд, ки танҳо таърихи 5500 – солаи Саразм, ки аз ҷониби олимони сатҳи ҷаҳонӣ, марказҳои мӯътабари илмии дунё ва созмони бонуфузи байналмилалии ЮНЕСКО эътирофу тасдиқ шудааст, далели радиопазир ва бебаҳси қадимӣ будани миллати тоҷик мебошад. «Мо ба хотири ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ ва таъмиру нигоҳдории онҳо хеле корҳои созандаро оғоз кардаем ва кӯшиш дорем, ки тавассути созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ мероси моддӣ ва гайримоддии кишварамонро ба аҳли олам ҳарчи бештар муаррифӣ намоем» [3]. Ин масъала дар Паёми навбатӣ (21 декабри соли 2021) низ мавриди баррасӣ қарор гирифт. Дар Паём зикр гардид, ки ҳадаф аз ташаббусҳои Тоҷикистон дар бахши фарҳанг ва маориф дар ҳамкорӣ бо ниҳоди Созмони Милали Муттаҳид оид ба фарҳанг, илм ва маориф (ЮНЕСКО) таҳқими раванди муколама оид ба ҳифзи мероси фарҳангӣ, муаррифии таърихи қадимаи тоҷикон ва фарҳангии бостониву ғаний миллати тоҷик мебошад. Дар ин робита, Пешвои миллат қайд карданд, ки «соли 2021 дар баробари номбандии муштараки «Роҳи Абрешим: долони



Зарафшон – Қароқум» 9 мавзеи мероси таърихиву фарҳангии Тоҷикистон ба Рӯйхати муқаддамотии ЮНЕСКО ворид гардид» [4].

Натиҷаи ҳамкориҳои мутақобила бо ин ниҳод имкон фароҳам овард, ки ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва намунаҳои барҷастаи унсурҳои мероси фарҳангӣ гайримоддии ҳалқи тоҷик ба феҳристҳои бонуфузи ҷаҳонӣ сабти ном шаванд. Аз ҷумла, дар ҷаласаи 45-уми Кумитаи байниҳукуматӣ оид ба ҳифзи мероси моддии фарҳангии ЮНЕСКО, ки рӯзи 17 сентябр 2023 дар шаҳри Ал-Риёзи Арабистони Саудӣ баргузор гардид, дар доираи номинатсияи фаромиллии ёдгориҳои: «Шоҳроҳи Бузурги Абрешим: долони Зарафшон-Қароқум» 9 ёдгории Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз қабили Панҷакенти қадим, шаҳраки Санҷаршоҳ, Оромгоҳи Ҳоча Муҳаммад Башоро, Гардани Ҳисор, Қалъаи Муғ, Қалъаи Қум, Қалъаи Ҳисорак, Тали Ҳамтуда ва низоми обёриқунӣ Тоқсанкорез ба Феҳристи мероси фарҳангии умумибашарии ЮНЕСКО шомил шуданд. Ин рӯйдоди муҳим, воқеан дастоварди муҳим ва арзишманди даврони истиқлол дар ҳаёти фарҳангии Тоҷикистон маҳсуб ёфта, натиҷаи назарраси татбиқи ҷорабиниҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ дар партави дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат мебошад. Ҳамчунин, 19 сентябр дар ин ҷаласаи бонуфуз мамнуъгоҳи «Бешаи палангон» дар номинатсияи «Ҷангали туғайи мамнуъгоҳи Бешаи палангон» ба Феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО ворид шуд.

Дар радифи шомил шудани объектҳои арзишманди фарҳангии табии Тоҷикистон ба Феҳристи мероси умуниҷаҳонӣ, ҳамзамон, дар ҷаласаи 18-уми Кумитаи байниҳукуматӣ оид ба ҳифзи мероси фарҳангии гайримоддии ЮНЕСКО, ки аз 4-ум то 9-уми декабря 2023 дар шаҳри Қасанеи Ҷумҳурии Ботсвана баргузор шуд, се унсури фарҳангӣ гайримоддии ҳалқи тоҷик: номинатсияҳои «Донишу таҷрибаҳои анъанавии истеҳсоли матоъҳои атласу адрес», «Ҷаҷни Сада» (муштарак бо Ҷумҳурии Исломии Эрон); «Тазҳиб - санъати зарҳалкорӣ» (муштарак бо ҷумҳуриҳои Эрон, Озарбойҷон, Туркия ва Ӯзбекистон) мавриди баррасӣ қарор гирифта, ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО сабти ном шуданд.

Ин рӯйдодҳои муҳимми фарҳангиро Пешвои миллат дар суханронии хеш дар маросими ифтитоҳи «Қалъаи Ҳуҷанд» (11 апрели соли 2024) бо қаноатмандӣ ёдрас шуда, қайд намуданд, ки: «Боиси ифтихор аст, ки танҳо дар соли 2023 мо тавонистем 12 иншиооти таърихиву фарҳангии тоҷиконро ба Феҳристи фарҳангӣ моддӣ ва гайримоддии ЮНЕСКО ворид созем» [14]. Ҳамзамон, дар ин мулоқот Сарвари давлат оид ба ҳифзу барқарорсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангии миллати тоҷик чунин ибрози назар карданд: «Ҳукумати мамлакат ба масъалаи эҳё кардану ҳифз намудан, нигаҳдорӣ ва тарғиби мероси таърихиву фарҳангӣ пайваста таваҷҷуҳ зоҳир мекунад. Дар давраи соҳибистиклолӣ дар Тоҷикистон зиёда аз 100 ёдгории таърихиву фарҳангӣ тармиму барқарор ва даҳҳо ҷаҷну ҷорабиниҳои сатҳи байнамилалӣ доир карда шуданд. Азnavsозии Қалъаи Муғ, шаҳраки Саразм, осорхонаи Панҷакенти бостонӣ, осорхонаи академик Бобоҷон Гафуров, баргузории ҷаҷни шоири маъруфи тоҷик – Қамоли Ҳуҷандӣ ва даҳҳо иқдому ҷорабиниҳои дигар дар вилояти Суғд аз ҷумлаи онҳо мебошанд» [14].

Ҳамин тавр, метавон хулоса намуд, ки дар суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо намояндагони зиёйёни мамлакат ва паёмҳои ҳарсолаи хеш ба Маҷлиси Олии мамлакат масъалаҳои муҳимми фарҳангӣ миллӣ, аз қабили омӯзиш ва ҳифзи мероси таърихиу фарҳангии моддиву маънавии ҳалқи тоҷик, зиндасозию абадигардонии хотираи неки таърихӣ, эҳё ва тармиму таҷдиди ёдгориҳои таърихиву меъморӣ, таъмиру азnavsозии мамнуъгоҳои таърихиву фарҳангӣ, ободсозии мақбараҳои шахсиятҳои таърихиву ирфонӣ ва қалъаҳои қадима, барқарор намудани номҳои таърихӣ, таҷлили санаҳои муҳимми таърихӣ, таҷлили ҷаҷнҳои миллӣ ва шаҳрҳои бостонии кишвар, гиромидошти

чехраҳои мондагори миллат, пешниҳоду сабти ном кардани ёдгориҳои таърихиву фарҳангии Тоҷикистон ва мероси фарҳанги гайримоддии халқи тоҷик ба феҳристҳои бонуфузи ҷаҳонӣ, густариши робитаҳои байналмилалии фарҳангӣ ва дигар масъалаҳои марбут ба фарҳангу санъати миллӣ пайваста мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар амал татбиқ шуданд.

Адабиёт

1. Барномаи давлатии хифзи мероси таърихио фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020 [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: www.adlia.tj (санай истифода: 12.08.2024).
2. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.01.2015, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/8136> (санай истифода: 27.08.2024).
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 26.01.2021, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/25005> (санай истифода: 28.08.2024).
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумӯрӣ», 21.12.2021, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/27417> (санай истифода: 16.08.2024).
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 25.04.2008, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/195> (санай истифода: 19.08.2024).
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олий, 24.04.2010, ш. Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/192> (санай истифода: 29.08.2024).
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олий, 20.04.2011, ш. Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/193> (санай истифода: 22.08.2024).
8. Раҳмон, Э. Суҳанронӣ дар воҳӯрӣ бо зиёёни мамлакат, 19.03.2018, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/17309> (санай истифода: 14.08.2024).
9. Раҳмон, Э. Суҳанронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёёни мамлакат, 20.03.2007, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/303> (санай истифода: 27.05.2024).
10. Раҳмон, Э. Суҳанронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёёни мамлакат дар мавзӯи «Ҷомеа ва рисолати зиёй», 20.03.2009, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/305> (санай истифода: 14.08.2024).
11. Раҳмон, Э. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар воҳӯрӣ бо олимони кишвар, 18.03.2020, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/22643> (санай истифода: 27.05.2024).
12. Раҳмонов, Э. Суҳанронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёёни мамлакат: 18.03.2006, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Речай дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/302> (санай истифода: 30.05.2024).
13. Раҳмонов, Э. Фарҳанг ҳастии миллат аст: суҳанронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёёни мамлакат, 20 марта соли 2001 // Раҳмонов, Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ [Матн]: Иборат аз се ҷилд / мураттиб С.Фаттоев. – Душанбе: Ирфон, 2001. – Ҷилди 3. (1999, январ – 2001, сентябр). – 702 с.



14. Суханронӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомали Раҳмон дар маросими ифтитоҳи Қалъаи Ҳуҷанд. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://president.tj/event/speeches/37270> (санаи истифода: 22.07.2024).

15. Феҳристи ёдгориҳои таърихи фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон / мураттиб Ш. Р. Ҳоҷаев; муҳаррири масъул Н. Қ. Амиршоҳӣ. – Душанбе: Бебок, 2017. – 214 с.

ХИФЗ ВА БАРҚАРОСОЗИИ ЁДГОРИҲОИ ТАЪРИХИВУ ФАРҲАНГИИ ХАЛҚИ ТОЧИК ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар мақола масъалаҳои хифзу барқарорсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангии халқи тоҷик дар даврони истиқлол мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Муаллиф дар заминаи таҳқиқи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва асарҳои Сарвари давлат ба ҳулосае меояд, ки дар даврони истиқлол соҳаи фарҳанг яке аз самтҳои мухим дар сиёсати иҷтимоии давлат мавқеи устуворро қасб карда, таҳти роҳбарии Президенти мамлакат корҳои мондагору шоистаи таҳсин оид ба ҳифзу гиромидошти таъриху фарҳанг ва тамаддуни миллати қуҳанбунёди тоҷик ва муаррифии шоистаи он дар доҳили қишвар ва дар арсаи байналмилалӣ иқдомоти зиёде амалӣ гардид.

Таҳқиқ нишон дод, ки дар даврои истиқлол дар партави ҳидоятҳои Пешвои миллат ба масъалаҳои мухимми фарҳангу санъати тоҷик, аз қабили омӯзиш ва ҳифзи мероси таърихиву фарҳангии халқи тоҷик, зиндасозию абадигардонии хотираи неки таърихӣ, эҳё ва тармиму таҷдиди ёдгориҳои таърихиву меъморӣ, таъмиру азnavsозии мамнӯъгоҳҳои таърихиву фарҳангӣ, ободсозии мақбараҳои шахсиятҳои таърихиву ирфонӣ ва қалъаҳои қадима, барқарор намудани номҳои таърихӣ, таҷлили санаҳои мухимми таърихӣ, пешниҳоду сабти ном кардани ёдгориҳои таърихиву фарҳангии Тоҷикистон ва мероси фарҳангӣ гайримоддии халқи тоҷик ба феҳристҳои бонуфузи ҷаҳонӣ, густариши робитаҳои байналмилалии фарҳангӣ ва дигар масъалаҳои марбут ба ҳифзу барқарорсозии ёдгориҳои тарихиву фарҳангӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир карда шуд.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, фарҳанг, санадҳои меъёриу ҳуқуқӣ, ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ, ҳифз, барқарорсозӣ, мамнӯъгоҳ, мақбара, қалъа, истиқлолият.

СОХРАНЕНИЕ И РЕСТАВРАЦИЯ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье анализированы и изучены вопросы сохранения и восстановления историко-культурных памятников таджикского народа в период государственной независимости. Опираясь на исследование нормативно-правовых документов и произведений Главы государства, автор приходит к выводу, что в период независимости заметно упрочилось место культуры в общей политике государства, под руководством Президента страны были совершены исключительно важные и впечатляющие шаги, нацеленные на сохранение, реставрацию и почтение историко-культурных объектов древней таджикской нации и представление их в стране и на международной арене.

Исследование показало, что в период независимости в свете направляющих указаний Лидера нации в центре внимания находится важнейшие вопросы культуры и искусства, к которым, в том числе, относятся: изучение и сохранение историко-культурного наследия таджикского народа, возрождение и увековечение добной исторической памяти, восстановление, реставрация и обновление историко-архитектурных памятников, ремонт и восстановление историко-культурных заповедников, ремонт и благоустройство гробниц исторических духовных личностей и

древних крепостей, восстановление исторических названий, почитание важных исторических дат, представление, регистрация и введение в авторитетные мировые реестры историко-культурных памятников Таджикистана и наследия нематериальной культуры таджикского народа, развитие международных культурных связей и т.д.

Ключевые слова: Лидер нации, культура, нормативно-правовые документы, историко-культурные памятники, сохранение, восстановление, заповедник, гробница, крепость, независимость.

PROTECTION AND RESTORATION OF HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS OF THE TAJIK PEOPLE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

In the article, the issues of protection and restoration of historical and cultural monuments of the Tajik people during the period of independence are studied. Based on the research of normative and legal documents and the works of the Head of the State, the author comes to the conclusion that in the era of independence, the field of culture has gained a stable position as one of the important directions in the social policy of the state, and under the leadership of the President of the country, tireless and praiseworthy work has been done to protect and respect history, culture and civilization of the ancient Tajik nation and its worthy presentation within the country and in the international arena have been implemented.

The research showed that during the period of independence, in the light of the instructions of the leader of the nation, important issues of Tajik culture and art, such as learning and protection of the historical and cultural heritage of the Tajik people, revitalization and perpetuation of the good historical memory, revival and restoration of historical and architectural monuments, repair and reconstruction of historical and cultural reserves, improvement of the mausoleums of historical and mystical figures and ancient fortresses, restoration of historical names, celebration of important historical dates, submission and registration of historical and cultural monuments of Tajikistan and the intangible cultural heritage of the Tajik people to prestigious world registries, expansion of international cultural relations and other issues related to preservation restoration of historical and cultural monuments was completed.

Keywords: Leader of the nation, culture, normative and legal acts, historical-cultural monuments, protection, restoration, reserve, mausoleum, fortress, independence.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шарифзода Фирдавс – номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи чомеашиносии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон. Нишонӣ: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, ҳ. Борбад, 48/5; Тел.: (+992) 918 81 84 70; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

Сведения об авторе: Шарифзода Фирдавс – кандидат исторических наук, доцент кафедры обществоведения Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. Адрес: 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Борбад, 48/5; Тел.: (+992) 918 81 84 70; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

Information about the author: Sharifzoda Firdavs – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Science at the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Ave., 48/5; Tel.: (+992) 918 81 84 70; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru



ТАЪРИХ ИСТОРИЯ HISTORY

ТДУ 9: 003.323+002.2 (091): 336 (575.3)

МУХТАСАРИ ТАЪРИХИ НАШРИ КИТОБ ВА САҲМИ ЯК ТОЧИРИ ХУЧАНДӢ ДАР ИН РАВАНД

Раҳматов Баҳром

Муассисай давлатии “Маркази илмии Камоли Хучандӣ”

Пайдоиш ва ривочи китобҳои чопи сангӣ. Азбаски дар бораи пайдо шудани чопи китоб баҳсҳои фаровон мавҷуд аст ва доираи баҳси он дар гунҷоиши ин мақола нест, аз он иҷтииноб кардаву дар бораи китобҳои чопи сурбиву сангӣ баҳси муҳтасаре мекунем. Дар мавриди пайдоиш ва шаклгирии китобҳои чопи сангӣ бисёр муҳаққиқон навиштаҳои судмандеро барои аҳли таҳқиқ ироа кардаанд, ки ҳоҷати такрори он нест. Танҳо коғист, ки навиштаҳои О.П.Шеглова – «Иранская литографированная книга (Из истории книжного дела в Иране в XIX – первом десятилетии XX в.)» (1979), «Каталог литографированных книг на персидском языке в собрании Восточного отдела Научной библиотеки им. А.М. Горького Ленинградского государственного университета» (1989), «Каталог литографированных книг на персидском языке из собрания Российской Национальной библиотеки» (2002); Ҳусайнӣ Гулпойгонӣ – «Таърихи чоп ва ҷопхона дар Эрон» (1378); Мишор Ҳонбобо – «Феҳристи китобҳои чопии форсӣ» (1963); Шаҳло Бобозода – «Таърихи чоп дар Эрон» (1378) ва ғайраҳо ёд кунем.

Худи қалимаи «чоп» аз қалимаи «чопано»-и ҳинҷӣ ворид шудааст [6, с.21] ва эҳтимол дорад, ки қалимаи «чапон» ҳам, ки навъе аз пӯшишҳои тоҷикон, махсусан Ҳучанд ва ҳаволии он асту бо ҷоҳрои рези мунаzzам ва қатор-қатор, ки шабехи сатрҳои китоб аст, бо он ҳамреشا бошад. Ба мағҳуми «чоп» ва «табъ» мардуми форсизабон тақрибан дар асри XVII ошно шудааст. Аммо тибқи маълумоти сарчашмаҳо форсиён пештар аз ин ҳам бо дастгоҳи чопӣ ошнӣ доштаанд. Виллем Флор чунин андеша дорад, ки ҳанӯз дар асри VIII-и мелодӣ форсиён дастгоҳи чопро аз мардуми Чин оварда буданд [6, с.20-21], ки он ҷӯй будааст. Вале сабаби пазирӣ наёфтани онро шарҳ намедиҳад. Ҳамчунин, дар китоби «Таърихи муборак Ғозонӣ»-и Рашидуддини Ғазлуллоҳ омадааст, ки нафаре бо номи Үрдубуқо таҷҳизоти чоп ва миқдоре аз коғазҳои сафеду рангаро аз Симон ба Мозандарон бо воситаи астар (чаҳорпо) интиқол дода будааст [5, с.123]. Рашидуддини Ғазлуллоҳ доир ба кори ин дастгоҳи чоп чунин менависад: «Ҳитоён забте ниҳодаанд, ки китоберо бар саҳифаҳои ҷӯб мекунанд, ба ҳатте, ки дар гояти хубӣ бошад ва тамом мақруъ (яъне хоно) ва мусаҳҳаҳ (тасҳехшуда) ва онро бар коғаз мезананд монанди он ки наққошон нақш бар ҷӯб карда, қолаб мезананд, то ҳама мутасовиву росту некӯву осон бошад. Ва он чи ки котибе ба соле нависад, ба як рӯз қолаб барзананд...» [5, с.145]. Яъне, тақрибан раванди кори ин дастгоҳ, ки зоҳирان дастгоҳи хурде буда, чун ба воситаи ҳар интиқол шудани он ишора шуд, бо чопи сангии китобҳо якгун аст. Ҳамчунин, аз навиштаи мазкур бармеояд, ки тартиби кори дастгоҳи чопии мавриди назар бо дастгоҳҳои нусхагирии имрӯзин шабоҳат дорад. Нисбат ба ин, ҳарчанд кори чопи сурбӣ бештар ва мушкилтар аст, вале он равнақи зиёдтар ёфта буд.

Чунонки гуфта шуд, масъалаи мазкур бисёр печида ва пурмуаммост ва доир ба нашри нахустин китоб андешаҳову санадҳои муҳталифе вучуд доранд. Муаллифи китоби «Таърихчай чопи китобҳои форсӣ дар Шибҳи қораи Ҳинд» чунин назар дорад, ки аввалин

китоби чопи ба ҳудуди Туркия соли 1588 тавассути тучкори насронӣ ворид шудааст [1, с.7], ки ба замони ҳукмронии Султон Муроди сеюм рост меояд. Дар ҳоле, ки мутобики маълумоти Виллем Флор нахустин китоби форсӣ-тоҷикии чопшуда ин «Тавроти форсӣ» будааст, ки дар соли 1546 дар Истанбул сурат гирифтааст [6, с.23]. Шарқшинос Томас Картер иддао дорад, ки китоби муқаддаси Қуръон ҳанӯз дар асри XV бо расмулҳатти арабӣ ба нашр расида буд [13, с.16]. Агар пайдоиши ҳуруфи мутаҳаррикаи филизиро ба соли 1450 аз тарафи Гутенберги олмонӣ дуруст бидонем [7, с.11], пас санъати чоп ба суръат дар Аврупо пеш рафта будааст, вале доир ба ворид шудани он ба мамолики Шарқ маълумоте дар ягон сарчашма дида нашуд. Аз ин рӯ, нашри мазкури Қуръон бояд дар ҳудуди кишвари Испониё, ки он замон зери султани хилофати арабӣ-усмонӣ қарор дошту дар он масоили нашри китобҳои динии насронӣ бамаротиб пеш рафта буд, ҳамчун аксуламали мусалмонон ба ин раванд сурат пазируфта бошад.

Ҳамчунин, соли 1556 дар шаҳри Гивои соҳили ҷанубии Ҳинд португалиҳо дастгоҳи чоп бурдаву дар донишкадаи Сант Паул наасб карда буданд [1, с.11-12]. Аммо он тибқи иттилоъ ба забонҳои мардуми маҳаллии он ҷо китоб нашр карда будаасту ҳалос.

Бо вучуди ин далелҳо, ба мо то ҳол ангезаи маҳбубият наёфтани чоп⁷ то қарни XVII дар миёни қавми форсизабон маълум нест. Шояд яке аз сабабҳои ин ангеза ривоҷи бемисл доштани нусханависӣ дар манотики тоҷикнишин бошад. Кори китобат ва бознависии нусхаҳои ҳаттӣ ба ҳадде дар ин манотик пешрафта буд, ки ба ҷуз аз котибону дабирони ҳирфай, ба воситаи китобат бештаре аз толибильмон низ рӯзӣ пайдо мекарданд. Мо шояд ба ҳамин далел имрӯз бо ғунаҳои бисёре аз як шеър мувоҷеҳ мешавем ва ё, ҳатто, қисматҳои комилан мутафарриқро аз як китоб ба мушоҳида мегирем.

Наҳустин чопи форсӣ ба ҳуруфи форсӣ ҳам мутааллиқ ба достони Исои Масеҳ аст, ки дар Лейдан соли 1639 анҷом пазируфт [6, с.23]. Яъне, чопи китобҳои форсӣ наҳустин бор берун аз манотики форснишин ва тоҷикзабон сурат гирифта буд. Ин аст, ки доир ба пайдоиш ва ривоҷи чопи қутуб дар тамаддуни тоҷикӣ баҳсҳои зиёде вучуд дорад. О.П.Шеглова бар он назар аст, ки дастгоҳи наҳуста китобчопқунӣ ба Эрон дар солҳои сиёми асри XIX ворид шуда [12, с.195] ва он ҳам тавассути русҳо будааст. Дар ҳоле, ки Виллем Флор аз номи роҳибе бо исми Анжелус Жозеф, ки байни солҳои 1664-1676 дар Эрон зиста будааст, ҷунин менигорад: «Падарони руҳонии мо (вобаста ба масҳиёни Кармулӣ) як дастгоҳи чопи арабӣ-форсиро дар савмаи ҳуд дар Исфаҳон роҳандозӣ карданд. Арманиҳо низ яке аз ҳамин дастгоҳҳоро бо ҳуруфи арманиӣ дар Ҷулфо доир карданд...» [6, с.24]. Ин дар ҳолест, ки як чопхонаи арманиӣ дар соли 1637 дар Исфаҳон фаъолият кардааст. Ба ҷуз ин, дар Исфаҳон ва Табрез ҷанд ҷопхонаи дигари арманиӣ ҳам вучуд дошт, ки мутаассифона имрӯз доир ба онҳо камтар маълумот дорем. Ин ҷопхонаҳо як ҳусусияти умумӣ доштанд ва он мутааллиқ ба роҳибони дини масеҳӣ будани онҳо мебошад. Масалан, ҳамин ҷопхонаи қадими арманиӣ ҳанӯз соли 1639 китоби Забурро ба забони арманиӣ ба нашр расонида буд [6, с.25]. Ба он далел, ки чопи сурбӣ андаке пештар аз чопи сангӣ будааст, ин китобҳоро намоде аз ин навъи чоп гуфта метавонем. Ба хотири он ки муҳаққиқон ҷо навъи чоп будани китобҳои фавқуззикро ишора накардаанд.

Шарқшинос Виллем Флор ҷунин андеша дорад, ки соли 1735 Ӯқоризо бо ҳамроҳи Ӯқоалиӣ дар Табрез ҷопхонаи сангӣ ташкил дода буд [6, с.28]. Ҳамчунин, ба иддаои ӯ наҳустин китобе, ки дар ҳудуди Эрон ба нашр расид, фарҳанги Ҳасани Шуурӣ – «Лисони Аҷам» мебошад, ки ба соли 1742 дуруст меояд. Аммо аз навиштаҳои О.П.Шеглова ҷунин бармеояд, ки ҳуди пайдоиши чопи сангӣ, ки аз тарафи Алоиз Зенефелдер ном шахсе дар

⁷ Манзур чопи сурбӣ нест, барои он ки чопи сурбӣ бештар дар миёни ақвоми араб маҳбуб гашт, вале дар форсӣ он ба ҷуз ҷанд қитоби мутааддид дигар ҷизеро ба мерос нагузозшт. Албатта, роқими сутур ин ҷо кори чопи сурбиро дар қиёс бо чопи сангӣ ба назар доштааст, зоро дар ҷои ҳуд ин навъи чоп ҳам барои нигаҳдошт ва пахн кардани тэъдоде аз осори диниву мазҳабиву таълимӣ нақши басазое дорад.



Олмон пайдо шудааст, дар байни солҳои 1771-1832, ки соли зисти ўст, мебошад [10, с.35]. Ба иддаои Шеглова чопхонаи нахустин дар Табрез дар соли 1832 бо эҳтимоми Мирзо Солехи Шерозӣ ташкил шудааст. Ин андешаи ўро Муинуддини Ақил низ дастгирӣ кардаву таъкид бар он дорад, ки то нимаи дуюми асри XIX дар минтаҳаҳои мусалмоннишин санъати чопи китоб ривоҷ надоштааст [1, с.4]. Дар ҳоле, ки чанд санади мазкур дар болотари ин навишта ва даҳҳо санади дигар, ки дар навиштаҳои мусташриқон сабт шудааст, далоile комилан зидди чунин ақида доранд. Танҳо мурури кӯтоҳ ба минтаҳаи Осиёи Сагир, ки бештар бо Аврупо доду ситад дошта ва худи ин санад, ки аз вучуди чопхонаҳои арманий дар Исфаҳон ва Табрез дарак медиҳад, ҳукми ниҳоӣ набудани иддаои олимони ахириззикро нишон медиҳад. Шояд ба сабаби беътибор мондани ин нукта, ки дар манотики мухталифи мусалмоннишин иддае аз ақвоми яхудиву насронӣ зиста ва маҳз ҳаминҳо шурӯй ба табъи китобҳои динии худ кардаанд, боиси ба ғалат рафтани як гурӯҳ олимон шудааст.

Чунонки гуфтем, чопхонаҳо нахуст дар Исфаҳон ва Табрез ташкил шудаанд ва иддае аз ин матбааҳо арманий буданд. Сипас, ин чопхонаҳо, ки форсӣ ҳам дар онҳо роиҷ шуда буд, дар ҳудуди Эрон дар шаҳрҳои Текрон, Мултон, Шероз ва Кирмон ба фаъолият пардохтанд. Дар Ҳурсон бошад, дар Кобул аз ҳама бештар ин санъат ривоҷ дошт ва садҳо китоб маҳз тавассути чопхонаҳои фаъоли Кобул умри дубора ёфтанд. Тибқи иттилои мо дар шаҳри Мазори Шариф, Балх, Ҳирот ва ғ. ҳам чопхонаҳои сангӣ вучуд доштааст, аммо мисли чопхонаҳои Кобул фаъол набудаанд. Ин ҷо бояд аз ҳадамоти беназири чопхонаҳои Шибҳӣ қораи Ҳинд дар мисоли матбааи Нувал Кишур, ки ҳам дар шаҳри Лакҳнав ва ҳам дар Конпур фаъолият мекард, таъкид намоем. Дар канори он дар шаҳрҳои Бамбей, Дехӯӣ, Мумбай, Калкутта, Лоҳур, Карочӣ, Гучарот, Ромпур, Патна ва ғ. матбааҳои Ҷалолии Сиддиқӣ, Музаффарӣ, Муҳаммадӣ, Форуқӣ, Мустафоӣ, Гулзори Муҳаммадӣ, Ғуломӣ, Маҷидӣ, Ҳаблулматин, Дорулкутуби Баҳористон, Афзал-ул-матобеъ, Раис-ул-матобеъ, Сафдарӣ, Исломия ва ғ. дар нашри китобҳои форсии тоҷикӣ саҳми беназир доранд. Ҳамчунин, аз чопхонаҳои Туркия – Махмудбек, Ориф Афандӣ, Мактабу-ул-Эшиқ, Муҳаммадибек ва амсоли ин бояд ба тамҷид ёд кунем, ки низ хидматҳое шоён дар ин ҷода доранд.

Дар Осиёи Марказӣ ҳам, бо он ки чопи сангӣ андак дертар аз дигар манотики тоҷикнишин ворид гаштааст, кори нашри китоб ва бозори он камтар аз дигар ҷойҳо набудааст. Тибқи иттилои О.П.Шеглова аввалин китоби чопи сангии нашршуда дар ин ҷо соли 1881 мебошад [12, с.203], ки нисбат ба дигар мавзеъҳо дертар ба назар мерасад. Аммо бо ин ҳам дар шаҳрҳои Тошканд, Самарқанд, Бухоро, Андиҷон ва Когон китобҳои зиёде ба нашр расидааст.

Ҷолибтарин нукта дар мавриди китобҳои чопи сангии форсӣ он аст, ки тавассути он на танҳо китобҳои марбут ба фарҳангу тамаддуни Шарқи исломӣ пойдор монд, балки бисёре аз нигоштаҳои марбут ба дини зардуштиву яхудиву масҳҳӣ низ интишор шудаву ба ёдгор мондааст. Ҳамчунин, чопи сангӣ дар оғоз то шакли муайян ба худ қасб карданаш комилан дар шевай кори нусхаҳои ҳаттӣ дид мешуд. Чунончи, шакли китоб аз оғоз сар карда, то анҷоми он ва тарқимаву котибу амсоли ин. Ин аст, ки дар кори тамайизи китоби ҳаттигу чопии форсӣ барои ғайримутахассис мушкилӣ пеш меояд. Сипас, танҳо баъди он ки матбааҳо, мисли матбааи Нувал Кишур ба шакли китоби чопи сангӣ инсичом ва соҳти хосае бахшиданд, якандоза чопи сангӣ маҳсусиятҳое пайдо кард. Маҳсусан, варакҳои нахусти чопи матбааи мавриди назар қобили таваҷҷӯҳ аст. Яъне, таъсири принсипи нусханависӣ дар раванди чопи сангӣ ва сурбӣ ҳам ба масобаи як шохисаи шаклии китоб ба таври назаррас дид мешуд. Инчунин, дар нашри сангии китобҳо баъзан матбааҳо кори яқдигарро ба такрор нашр менамуданд. Мисол китоби «Мабдаъ ва маод»-и Шайх Аҳмади

Сарҳиндӣ дар Истанбул, соли 1397/1977 аз рӯи чопи Карочӣ сурат гирифтааст [4, с.166], ки ба ин нукта Ориф Навшоҳӣ ишора мекунад.

Сабаби аслии ривоҷ ёфтани чопи сангӣ бастагӣ ба ном ва пайкори шахсиятҳои алоҳида дорад. Мо ҳангоми мурур ба феҳрасти китобҳои чопи сангӣ ва ё худи китобҳо ба номи шахсиятҳои зиёде вомехӯрем, ки дар равшан нигаҳ доштани ҷароғи илму ирфон дар манотики гуногун кӯшидаанд ва бо он ки тоҷир будаанд, ҳеле аз китобҳоро дубора нашр кардаву аз маҳв шудан эмин доштаанд. Ин ҷо бо пӯзиш аз руҳи азизон номи иддае аз тоҷирони кутубро, ки барои нашри китобҳо ба матбааҳо маблағҳои ҳангӯфт сарф кардаву ба мадорису аҳли илм китобҳоро пешкаш менамуданд, зикр менамоем. Ноширони китобҳои сангӣ инҳоанд: Маликулкуттоби Шерозӣ, Қозӣ Ғулом Муҳиддин, Абдулҳакимҳоҷаи Бухорӣ, Абулхайр Нурулҳасанхон, Мулло Абдулҳамиди Муфтӣ ибни Мулло Саййид Абдуллоҳи Мударрис, Мирзо Абдулҳолики Бухорӣ, Шайх Илоҳибахш, Ҷалолуддин Муҳаммади тоҷири кутуб, Мулло Абдуррауф Ҳочӣ ибни Мулло Абдуннабӣ, Абдулмажид Аҳмади Сайфӣ, Мулло Абдулқодир Маҳдуми Шошиӣ, Муҳаммад Алии Қурайшӣ, Ҳоҷа ибни Саййид Муҳаммади Тошкандӣ, Муҳаммад Абдулҳайи Аршӣ, Ҳоҷӣ Қозӣ Иброҳим ибни Қозӣ Нурмуҳаммад, Ҳоҷӣ Қодир Абдуррауфи Самарқандӣ, Мавлавӣ Имомууддини тоҷири кутуб, Ҳофиз Муҳаммад Юсуф, Мулло Султон ибни Мулло Собири Бухорӣ, Муҳаммади Абулҳасан, Мавлавии Каримбахш, Муҳаммад Ҳошим Алиӣ, Абулқосими Гулпойгонӣ, Муҳаммад Абдуллоҳ ал-маъруф ба Малики Ҳиро, Саййид Абдурроziқ, Ҳоҷӣ Абдулғаффор, Мисбоҳуддини Мардонӣ, Мавлавӣ Муҳаммад Исҳоқи Сиддикӣ молики кутуб, Мулло Ақмалхони Самарқандӣ, Зайнулобидини Мозандаронӣ, Ҳоҷӣ Муҳаммад Ҳусайнвалади Машҳадӣ, Ҳоҷӣ Мӯсии Текронӣ, Абдуллоҳ Пирмуҳаммади Абрешимгар ибни Ҳофиз Абдурраҳмон, Шайх Абдулваҳҳоби Шерозӣ, Мир Муҳаммади тоҷири кутуб, Ғулом Ҳайдархони Кобулӣ, Ҳоҷӣ Маҳмуд, Ҳофиз Ҳисомууддин, Ҳоҷа Зиёуддин, Мавлавӣ Ҳабибуллоҳи Бадаҳшонӣ, Ғуломалии тоҷири кутуб, Оҳунд Абдуллоҳи Ғазнавӣ, Мулло Ғулом Расулҳоҷаи Қозӣ, Ҳоҷӣ Фатҳуллоҳ Мафтуни Яздӣ, Муҳаммад Закӣ, Мавлавӣ Худобаҳш, Ғуломи Нақшбанд, Ҳоҷӣ Муҳаммад Исмоил тоҷири Кирмонӣ, Амир Мирзои Дехлавӣ, Абдуллоҳи Текронӣ, Абдурраҳмонҳони Шакаристон, Ҳофиз Раҳимбахш, Шайх Муҳаммад Ҳалил, Муҳторшоҳ ибни Ақбаршоҳи Кашириӣ, Шайх Гулзор Муҳаммад, Муҳаммад Абдулаҳади Резавии Дехлавӣ, Абдушшакур Ҳомидзода, Ҳоҷӣ Сиддиқ Ҳусайн, Ҳоҷӣ Ғуфрони Сӯфӣ, Ҳоҷӣ Юсуфи Муқимбой, Ҳоҷӣ Муҳаммад Ҳусайн Кошонӣ, Оҳунд Мулло Абдулҳусайн, Маҳмуди Ҳонсорӣ ва дигарон. Чунин сабти номро бо садҳо асмои дигар метавонем комил намуд, ки берун аз доираи навиштаи мост ва ин ҷо танҳо муроди мо тамҷиду такрим аз ноширону тоҷирони маърифат буд. Як нуктаи дигар дар сабти номи ноширон он аст, ки номи бархе аз ноширон дар шакли ихтиisor омадааст. Мисол: Ҳоҷӣ Абдуссаттор, Маҳмуд Ҳасан, Муҳриддин, Шермуҳаммад, Абдулазиз, Фақируллоҳ, Нуралиҳон ва дигарон. Номи баъзе аз ноширон танҳо бо зикри лақабҳои ифтиҳорӣ ва ё пешаҳои онҳо омадаасту ҳалос, чунончи: Алимуҳаммади тоҷири кутуб, Фазлуддини сахҳоф, Аббоси зарринқалам ва гайра.

Нуктаи дигар ва ҷолибтар он ки ноширони гайрифорсӣ ҳам дар нашр ва паҳн кардани китобҳои форсӣ-тоҷикӣ саҳми қалон доранд ва ба ин идда шахсоне, ҷун Кажак Сингҳ, Лаъл Сингҳ, Малик Лазир Аҳмад, Рашид Орис Перис, Нурмуҳаммади Пулбандарӣ, Навондиёли Оқил, Шайх Муҳаммади Эндишабз, Ровалпандӣ, Мунҷӣ Фариҷон, Ниёз Алии Барелавӣ, Ғулом Аҳмадҳони Бирён, Нур Аҳмади Пасарварӣ, Рой Гуло Сингҳ, Ҷут Сингҳ, Санат Сингҳ, Девон Вазир Сингҳ, Миён Муҳаммади сахҳоф, Ҳаким Ҳар Лароин, Ҷароғиддин ва дигарон дохил мешаванд. Бештарин шахсиятҳо дар Шибҳи қораи Ҳинд фаъолият доштаанд ва он ки забони тоҷикӣ дар минтақа тасаллути комил доштаву забони таълим, илм, муносибат ва амсоли ин будааст, кори чопи китобҳоро дар он замон бештар равнақ медиҳад.



Чопи сангӣ дар даҳаҳои сеюми садаи XX дар Осиёи Миёна ва Хурросону Форс маъмул буд, аммо дар баъзе минтақаи Покистони кунунӣ ва баъзе шаҳрҳои Ҳиндустон тақрибан то солҳои шастуми ин сада истифода мегардид.

Хучанду хучандиён ва чопи сангӣ. Дар канори он ки мо аз ноширони зиёди китобҳои чопи сангӣ ёд мекунем, бояд аз саҳми хучандиён низ дар ин ҷода фаромӯш насозем. Ҷун яке аз муваффактарин ноширони китоб дар Осиёи Марказӣ ин Ҳочӣ Сиддиқҳоаи Хучандии тоҷири кутуб буд. Ӯ ҳамчун шахсият боиси пайванди маънавии шаҳрҳои зиёди Ҳиндустон, Покистон, Туркия, Афғонистон бо шаҳрҳои тоҷикнишини Осиёи Марказӣ гардид. Ҳамчунин, дар канори ӯ мо аз дигар хучандиён низ ёд карда метавонем, ки дар ин кор даст доштаанд. Нахуст аз Мавлавӣ Валимуҳаммад Хучандии Қандаҳорӣ бояд ёд намоем. Ӯ ҳам дар канори ҳамватани машҳури худ ба кори нашри китоб даст задаву китобҳои «Фоят-ул-калом фӣ баён-ил-ҳалоли ва-л-харом»-и Мавлавӣ Муҳаммад Абдулҳалим Анзории Лакҳнавӣ, «Саҳифаи Шоҳӣ»-и Ҳусайн Кошифӣ ва гайраро нашр намудааст. Зоҳирӣ, ӯ аз зумраи муҳочироне буд, ки дар Қандаҳор муддати тӯлонӣ зистааст ва ба ин хотир ба нисбай аслии ӯ нисбай «Қандаҳорӣ» низ изофа мешавад. Дар барҳе нашрҳо исми ӯ ба ҳайси ихтидор дар шакли Мавлавӣ Валимуҳаммад низ меояд. Боз ноширони дигаре, аз қабили Мулло Абдурраҳмони Хучандӣ дар нашри китobi «Ҷомеъ-ул-асрор» (Тошканд, 1328/1910), Мулло Шарифҳоаи Хучандӣ дар нашри китobi «Ҳайрат-ул-фуқаҳо», Искандарҳоаи Хучандии тоҷири кутуб дар нашри «Девон»-и Ҳофизи Шерозӣ ва Мавлавӣ Юнусхони Хучандӣ дар нашри китobi «Шарҳи «Кофия»-и Абдурраҳмони Ҷомӣ саҳм доранд, ёд карда метавонем. Ҳамчунин, ношири дигаре бо номи Тиллоҳоҷаев Бобоҳоҷа дар «Энциклопедияи Хучанд» ёд мешаванд [2, с.734], ки то кунун камтар дар бораи зиндагонӣ ва ё китобҳои нашрнамудаи ӯ маълумот дорем.

Аммо масъалаи асосие, ки дар мавриди китобҳои чопи сангӣ ва чопхонаҳо ба назар мерасад, он ки оё дар Хучанд чопхона будааст ё на? Аз рӯи ҷустуҷӯҳо мо, ки бештар сари китобҳои чопи сангӣ анҷом гирифт, ин натиҷа ҳосил мешавад, ки китобе, ки дар чопхонаи Хучанд ҷоп шуда бошаду мустақиман бар он дар варакаи нахусти худ ишора дошта бошад, дида намешавад. Аммо дар мавриди китobi «Риёз-ун-носехин» Ориф Навшоҳӣ мегӯяд, ки: «Ношир: Хучанд (Шӯравӣ) Ҳочӣ Сиддиқҳоаи Хучандӣ» [4, с.419]. Ҳамчунин, аз ишораи зерини Шеглова бармеояд, ки дар Хучанд низ чопхонаи китобҳои сангӣ вуҷуд доштааст: «Аз 1911 чопхонаҳои Демуров, Газаров ва Слиянов дар Самарқанд ва аз соли 1904 чопхонаҳое дар Андиҷону Хучанду Наманғон (чопхонаи Исҳоқия, таъсис дар 1909, давраи фаъолият аз 1910 то 1917) роҳандозӣ шуд» [11, с.66]. Азбаски дар ин давра Хучанд яке аз марокизи муҳимми илмиву фарҳангӣ ба шумор меомад ва аз назари сиёсӣ дар ҳайъати Генерал Губернатории Туркистон марҳилаи дигарро паси сар мекард, бунёд шудани чопхонаи китобҳои сангӣ дар он аз эҳтимол дур наменамояд. Фақат муаммо дар сари ин ки китобҳои дар ин матбаа чопшударо то ҳол пайдо накардем ва ё ин ки онҳо аслан вуҷуд надоранд. Ҳадс задан имкон дорад, ки матбааи биношуда дар Хучанд, агар он воқеан бино шуда бошад, барои нашри китоб не, балки чопи рӯзнома ва амсоли ин будааст. Ё ин ки дар матбааи мазкур танҳо кори ҷилдсозиву шерозабандии китобҳо анҷом мепазирифтааст. Сипас, аз рӯи маҳдуд будани фаъолияти чопхона он баъди инқилоб эҳтимолан аз кор бозмондааст.

Ҳочӣ Сиддиқҳоаи Хучандӣ. Дар мавриди Ҳочӣ Сиддиқҳоаи Хучандии тоҷири кутуб ё саҳҳоф маводи зиёде дар даст надорем ва он чи ки имрӯз барои аҳли таҳқиқ равшан аст, ин маълумоти китobi «Маъвои дил»-и устод Раҳим Ҷалил ва мақолаҳои О.П.Шеглова мебошад, ки ниҳоят муҳтасар аст. Аз он ҷо, ки маълумоти китobi «Маъвои дил» асоси шифоҳӣ дорад, кулли нуктаҳои онро комилан пазирифта наметавонем. Ҳамчунин, аз он манзар, ки маълумоти Шеглова барои аҳли таҳқиқ ниҳоят кам асту манзараи пурраи ҳаёт, шахсият ва фаъолияти Ҳочӣ Сиддиқҳоҷаро инъикос карда наметавонад, мо дар ин



navišta mekӯshem, to dar mawridi shahsияti Xočī Siddiqxocha Xuchandī az digar ravish koviš ančom bidihem. Tabiist, ki vəzəgisi ҷəhonbinivu afkorı shahsияtiro korxoi ba somonrasonidai ū nişon medixad va ҳamin korxost, ki az nubugi akl va ū bárъaks safoxati kirdor xikояt mekunad. Xamchunin, bâze shubxahoro az rӯi maъlumoti mavchud dar mawridi shahsияti pajuhišshawanда raft menamoyd. In ast, ki mo vəzəgihoxi shahsi nošírro az kitobxoi naşrnamudaи ū chustuchū karde. In koviš ba mo bâze masъalaхoe, ki az nazari aҳli taҳқiq durr mondaand, rūnamoyi karde. Masalan, dar «Maъvoi dili» omadaast, ki Xočī Siddiqxocha Xuchandī bo ҷamoai səvdogaroni Xūqand Xuchand soli 1875 ba Turkiya safar mekunad [9, c.16]. In iшora tawzeh mehoxad. Agar in sanai nişondodaи Raҳim Ҷalil durust boşad va maҳzi iшoraи ū xamroxi səvdogoron raftan ҳam daқiq boşad, pas maъlum mешавad, ki Xočī Siddiqxocha ba tichorat ba Turkiya rafta budaast. Maъlum ast, ki korı tichorii ū kitob budva dar sahiifaи avvali ҳama kitobxoi naşrnamudaаш ūro ba in unvon, yāne «tochiри kutub» ёд mekunad. Az in rӯ, meboist ū ba tichorati mazkur равад va dar chophonaҳoi Turkiya kitobero farmoish diҳad. Ammo az rӯi mušoхidaҳoi mo, ki az rӯi sanaxoi kutubi naşrnamudaи ū surat girifit, in sana chanđon durust nest. Tibki pajuhiши mo sanai naхustin chopi Xočī Siddiqxocha 1898 (Mačmūa (shomili risolaҳoi «Kofiya», «Avvali ilm», «Ҳаракот», «Авомил» va g.). –Toşkand, 1898) ast. Yāne, tanҳo pas az 25 soli iшoraи Raҳim Ҷalil. Agar guftai ustod Raҳim Ҷalilro dar ҳaқiqat durust қabul kунem, boyad ҳaddi aқal sinni mawsuф 20 sola boşad. Dar in ҳolat soli tavalлudi ūro takriban soli 1855 ҳads zada metavonem. Agar in sanaro bilfarr қabul namoem, Siddiqxocha saхhof naхustin kitobashro takriban dar 45-solagiаш naşr namudaast. Pas, to in sinnusol rasidan ū chī tichorate doшtaast, ba mo maъlum nameshavad. Xamchunin suoli manтиқie, ki oē naфare, ki to 45-solagī ягон kitob naşr nakardaast, metavonad, ki tochiри muваффaqi kutub shavad va ūro ҳamchun ramzi эътироф az in nukta biduni unvoni «tochiри kutub» dar sarçashmaҳo зикр namanoynd? Xosa dar şaroite, ki ū kitobxoro beshtar dar matbaai Nuvol Kişuri Lakhnav, Ҷalolii Siddiqii Bambej, Gulzori Muhammadi Loхur (Xinduston) va Maҳmudbeki Istanbul (Turkiya) naşr va ba Osiёi Miёna intiқol mekarداast. Oē dar on şaroit, ki in korxo tawassuti korvon dar roxi hushkī ančom mepazirufu vakti ziёd talab mekarde, chī guna ū ba naşru intiқolу paҳni шumoragoni ziёdi kitob muvaффaq mешуд?

İncunin, ҳamkorii ū bo bonufuztarin matbaaҳoi zamonaш. Az chumla jeke az nošíroni ҳameshagii matbaai Nuvol Kişur будани tochiри xuchandī az shahsияti purkoru bogayrat буданаш daрак mediҳad.

Nuktai digare, ki az rӯi kitobxoi naşrnamudaи ū maъlum mешавad, shahsияti iртиҷои va jaksūя nadoshthani tochiри xuchandist. Muurur ba feхristxо nişon medixad, ki ҳatто bextarin nošíron ba naşri kitobxoi mazhabii xususiyati aқidavī doшta dast zadaand. Beshtar dar barrasii aқoидi mazoхib rad va inkori onҳo az digar mazhabxо navišta mешуд. In nošíron, agar aҳli sunnat va ҷamoat boşand, risolaҳoi «Raddi rofizija», «Fazli Muovija» va amсоли inro naşr mekardaанд agar taraфdori tashayju бoşand, dar fazli aҳli bайту imomonu Alī kitob ba tabъ merasoniдан. Goliban, chunin kitobxо ba sababi ba ҷugrofijayoi muайян чudo shudani mazhabxоi musalmoni вa fojaҳoi ziddi ҳamdigar doшthani onҳo xaridori ziёd doшtavu ba savdo tez meraftand. Yāne, moyvu суди onҳo az nigoҳi bозаргонi beshtar ba nazар merasad va maҳz ҳamin omil boisi ba in kor dast zadani nošíron mешуд. Dar in ҳol ҳam, dar baini kitobxoe, ki Xočī Siddiqxocha ba naşr rasonidaast, az in dast kitobxо diда nameshavad. Nuktai mazkur nişongari on ast, ki dar korı naşri kitobxо, pesh az ҳama, ҷiҳati maъrifatii in kor baroи Xočī Siddiqxocha pesh meistodaast, na favoиди molivu pulī.

Як nuktai digar on ki ū barche kitobxoro dar ҳamkorī bo digar nošíron, az қabili Shajh Ilohibahsh, Muҳammad Ҷaloluddini tochiри kutub, Mavlavī Isomuddini



Исфароинӣ, Мулло Акмалхони Мударрис ва Мавлавӣ Юнусхони Хучандӣ ба нашр расонидааст. Ин нукта якчанд хусусиятро дар шинохти шахсияти ношири мавриди назар нишон медиҳад. Нахуст, ўз ашхоси дурӯғгӯ ва фиребкор набудааст, чун беҳтарин ноширони Ҳинд, аз қабили Шайх Илоҳибахш ва Муҳаммад Ҷалолуддини тоҷири кутуб бо ўз ҳамкорӣ мекардаанд. Ногуфта намонад, ки Шайх Илоҳибахши ҳиндинасаб дар замони ҳуд аз ҳаттотони бисёр маъруф ҳам будааст ва дар оғози фаъолияти нашриёти Нувал Кишур барои он баъзе китобҳоро нусханависӣ ҳам мекардааст. Инчунин, номи ўз бештар дар радифи номи Муҳаммад Ҷалолуддини тоҷири кутуб меояд, ки ўз низ аз муваффақтарин ноширони Ҳинд аст, ки асли форсӣ дорад. Ҳамчунин, аз байни ҷанд ҳазор китоби чопи сангии чопнамудаи ду ношири ахируззикр, ки бештар дар ҳамкорӣ бо ҳамдигар ба кори табъу нашр шуғл меварзидаанд (асос феҳристи китобхонаи Ганҷбахш), маълум шуд, ки ба ҷуз Ҳочӣ Сиддиқҳоаи Хучандии тоҷири кутуб дигар бо ягон ношири китобҳо чопи муштарак анҷом надодаанд. Ҳамчунин, номи Шайх Илоҳибахш (баъзан дар шакли Мавлавӣ Илоҳибахш) дар китоби феҳристи китобҳои чопи сангии китобхонаи Ганҷбахш, ки ба эҳтиноми Ориф Навшоҳӣ тартиб ёфтааст, номи ин ду ношири, маҳсусан Шайх Илоҳибахш бештар аз дигарон зикр меёбад. Дар ин радиф танҳо Маликулкуттоби Шерозиро метавонем зикр намоем. Пас, дар ҳамкорӣ бо Ҳочӣ Сиддиқҳоаи Хучандӣ китоб чоп кардани инҳо ва дигар ноширони номӣ аз як нуктаи дигар ҳам буда метавонад. Он нукта тоҷири муваффақ будани Ҳочӣ Сиддиқҳоа аст.

Масъалаи дигар ин танаввуи осори нашрнамудаи Ҳочӣ Сиддиқҳоа мебошад. Яъне, кори табъу нашри ўз ба соҳае аз илму дониш инҳисор надорад. Ўз осори мутафаррики динӣ, адабӣ, таълимӣ ва ғайраро дар манотики гуногун нашр намудаву дар марокизи шаҳрҳои Хучанд, Самарқанд, Ҳӯқанд, Бухоро, Тошканд ва Андиҷон ба фурӯш мегузоштааст. Китобҳои чопнамудаи ўро ба ҷанд даста ҷудо карда метавонем. Аз ҷумла:

Таълими-илми – «Шарҳи «Қофия» ё «Фавоид-уз-зиёя»-и Абдураҳмони Ҷомӣ (Тошканд, 1334), «Авомил» бо «Қофия», «Шарҳи Муиззӣ», Занҷонӣ ва ҷанд рисолаи дигар (Истанбул: Махмудбек, 1318), «Қофия»-и Ибни Ҳочиҷ (Истанбул: Махмудбек, 1318), «Зиё-ул-қулуб»-и Имодуллоҳи Форуқӣ (Бамбей: Ҷалолии Сиддиқӣ, бидуни соли нашр), «Мабдаи нур» (Истанбул: Махмудбек, 1318), «Муҳтасар-ул-виқоя» (Лакҳнав: Нуval Кишур, 1326), «Иршод-ут-толибин»-и Оҳунди Дарвозӣ (ҳамроҳ бо рисолаи «Сайдия». Бамбей: Ҷалолии Сиддиқӣ, 1329/1911), «Фавоид-ул-боқия ало шарҳи «Ақоид-ин-Насафӣ»-и Ҳаёлӣ (Лакҳнав: Нуval Кишур, 1328/1910), «Суол-ус-соликин мааҳу ҷавоб-ут-толибин»-и Ҳоҷа Муҳаммади Ғазнавӣ (Мазори Шариф, бидуни сол), «Чаҳор китоб» (Пешавар: Литуҳупарантанг Парис, 1355/1936).

Адабӣ – «Маснавии маънавӣ»-и Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ (Истанбул, 1319/1901), «Варқа ва Гулшоҳ»-и Айюқӣ (ҳамроҳ бо «Қиссаи Аҳмади Ҷомӣ». Лоҳур, бидуни сол), «Девон»-и Алишери Навоӣ (Тошканд: Мулло Гуломхусайн, 1319/1901), «Мантиқ-ут-тайр»-и Аттори Нишопурӣ (Бамбей: Ҷалолии Сиддиқӣ, 1331/1913), «Девон»-и Мирзо Абдулқодири Бедил (Истанбул: Ориф Афандӣ, бидуни сол), «Панднома» (ҳамроҳ бо Ҷаҳор китоб. Пешавар: Литуҳупарантанг Парис, 1355/1936), «Рисолаи «Муш ва гурба» (Мачмӯа. Лакҳнав: Нуval Кишур, бидуни сол), «Девон»-и Фузулии Бағдодӣ (Дар ҳошия «Лайлӣ ва Мачнун»-и ўз. Истанбул: Махмудбек, 1318), «Девон»-и Ҳофизи Шерозӣ (Тошканд: Матбааи Гуломия, 1324/1906), «Тӯтинома»-и Ҳусайн Ваизи Кошифӣ (Мачмӯа. Лакҳнав: Нуval Кишур, бидуни сол).

Динӣ-ирфонӣ – «Тафсири сураи «Юсуф» мусаммо ба тафсири Нуқракор»-и Муинуддин Соҳиб Воиз (Лакҳнав: Нуval Кишур, 1320/1902), «Риёз-ун-носехин»-и Мавлоно Муҳаммади Ҷомӣ (Истанбул: Муҳаммадибек, 1317) ва «Шарҳи муҳтасари виқояи Гӯримирӣ»-и ўз (Истанбул: Муҳаммадибек, 1317), «Сиёри туркӣ»-и Мавлоно Муин (Бамбей: Ҷалолии Сиддиқӣ, 1329), «Комил-ут-таъбیر»-и Абулфазл Ҳубайш ибни

Иброҳими Тафлесӣ (Бамбей: Музafferӣ. 1335/1916), «Мифтоҳ-ул-чинон ва мисбоҳ-ул-имон» (Истанбул: Маҳмудбек, 1321), «Шарҳ-ут-таарруф»-и Мустамилии Бухорӣ, Абӯибрӯҳим ибни Исмоил ибни Муҳаммад (Лакҳнав: Нувал Кишур, 1328-1330/1910-1912), «Далоил-ул-хайрот»-и Муҳаммади Даҷулий (Бамбей: Ҷалолии Сиддиқӣ, 1330/1912), «Ламъат-ул-анвор фӣ баён-ил-авроди ва-л-аҳзор, ал-маъруф би-л-Ҳидоят-ил-Ҳомидия»-и Муҳаммад Сайдии Атокаримӣ (Лакҳнав: Нувал Кишур, 1320), «Нодир-ул-меъроҷ»-и Шайх Аълами Акбарободӣ (Лакҳнав: Нувал Кишур, 1333/1915).

Насри ривояти – «Далла ва Муҳтор» (Лакҳнав: Нувал Кишур, Бидуни сол), «Достони Амир Ҳамза» (Лакҳнав, бидуни сол), «Қиссаи Одилхон маа се дарвеш» (Мачмӯа. Лакҳнав: Нувал Кишур, 1319/1901).

Фарҳанг – «Мунтаҳаб-ул-луготи Шоҳиҷаҳонӣ»-и Абдурашид Ҳусайнӣ Мадании Таттавӣ (бо «Фиёс-ул-лугот»-и Фиёсуддини Ромпурӣ. Лакҳнав: Нувал Кишур, 1330/1912) мебошад.

Хулоса нашри китобҳои чопи сангӣ дар мамолики Шарқ дар нимаи дуюми асри XVIII ба авҷ расида бошад ҳам, нашри китоб дар ин мавзеъ ҳанӯз қарнҳо пеш ворид шуда буд. Аммо чунон маҳбубияте, ки китобҳои чопи сангӣ пайдо карданд, надошт. Ҳамчунин, бояд гуфт, ки дар кори нашр ва пахн кардани китобҳои чопи сангӣ шаҳсиятҳои зиёде саҳм гирифтаанд ва яке аз ин шаҳсиятҳо Ҳочӣ Сиддиқҳоҳи Ҳуҷандии тоҷири кутуб мебошад. Ӯ ба ҳайси яке аз аввалин шаҳсиятҳоест, ки ба манотики гуногуни Шибҳи кора ва Осиёи Сағир сафар кардаву кутуби муҳталифоро нашр намудааст. Инҷунин, бо ноширону матбааҳои бонуфузтарини замон ҳуд ҳамкориву доду ситад доштааст.

Адабиёт

1. Ақил, Муинуддин. Таъриҳчай чопи китобҳои форсӣ дар Шибҳи қора / тарҷумаи Ориф Навшоҳӣ [Матн] // Оинаи мерос (ду фаслномаи вежагии китобшиносӣ, нақди китоб ва иттилоърасонӣ дар ҳавзази мутун). Давраи ҷадиди соли даҳум. – Замимаи шумораи 25. – Техрон, 1391. – 57 с.
2. Бобоходжаев, М. Тиллоходжаев Бобоходжа [Текст] // Энциклопедия Худжанд. – Душанбе, 1999. – С. 734.
3. Навшоҳӣ, Ориф. Китобшиносии осори форсии чопшуда дар Шибҳи қора (Ҳинд, Покистон, Бангладеш). Аз 1160-1382ҳ.ш./1195-1428 ҳ.к./1781-2008м. Иборат аз 8 ҷилд [Матн]. – Техрон: Мероси мактуб, 1391.
4. Навшоҳӣ, Сайид Ориф. Феҳристи китобҳои форсии чопи сангӣ ва камёби китобхонаи Ганҷбахши Маркази таҳқиқоти форсии Эрону Покистони Исломобод. Ҷ.1 [Матн]. – Исломобод: Маркази таҳқиқоти форсии Эрону Покистон, 1365. – 1011 с.
5. Фазлуллоҳ, Рашидуддин. Таърихи мубораки Ғозонӣ [Матн] / тасҳехи Карл Ян. – Исфаҳон: нашри Пурсиҷ, 1368.
6. Флор, Виллем. Таъриҳчай муҳтасари чоп дар Эрон [Матн] // Чопи сангии форсӣ аз нигоҳи шарқшиносон: маҷмӯаи мақолаҳо / мутарҷим Шаҳрӯз Муҳочир. – Техрон: Пайкара, 1390. – С. 21-34.
7. Ҳошимиён, Ҳодӣ. Феҳристи китобҳои чопи сангӣ ва сурбии китобхонаи Тарбияти Табрез (Форсӣ, арабӣ, туркӣ) [Матн]. – Табрез: Сутуда, 1386. – 800 с.
8. Чопи сангии форсӣ аз нигоҳи шарқшиносон [Матн]: маҷмӯаи мақолаҳо / мутарҷим Шаҳрӯз Муҳочир; бо муқаддимаи дуктур Яъқуби Ожанд. – Техрон: Пайкара, 1390. – 264 с.
9. Ҷалил, Раҳим. Маъвои дил: Повести воқеӣ. Китоби 2 [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 368 с.



10. Шеглова, Олимпиада. Таърихчай чопи сангии форсӣ дар Эрон [Матн] // Чопи сангии форсӣ аз нигоҳи шарқшиносон: маҷмӯаи мақолаҳо / мутарҷим Шаҳрӯз Муҳочир. – Техрон: Пайкара, 1390. – С. 35-48.

11. Шеглова, Олимпиада. Таърихчай чопи сангии форсӣ дар Осиёи Миёна [Матн] // Чопи сангии форсӣ аз нигоҳи шарқшиносон: маҷмӯаи мақолаҳо / мутарҷим Шаҳрӯз Муҳочир. – Техрон: Пайкара, 1390. – С. 65-76.

12. Щеглова, О.П. Роль книготорговцев в развитии литографского книгоиздания (XIX – первое десятилетие XX в.) [Текст] // Письменные памятники Востока. – № 2 (17). Осень-зима. – Москва: Наука, 2012. – С. 195-209.

13. Carter, Thomas F. Islam as a Barrier to Printing // The Moslem World. – № 33. – Hartford, 1943/ – Р. 213-216.

МУХТАСАРИ ТАЪРИХИ НАШРИ КИТОБ ВА САҲМИ ЯК ТОЧИРИ ХУЧАНДӢ ДАР ИН РАВАНД

Дар мақола асосан сухан аз таърихи пайдоиши чопи китоб дар ҷаҳони форсизабон ва марҳилаҳои инкишофи нашри литографӣ (санѓӣ) дар хиттаҳои тоҷикнишини дунё меравад. Муаллиф бо истинод ба қутуби таърихӣ исбот месозад, ки нашри китобҳо ҳанӯз дар асрҳои пеш аз ривоҷи чопи сангӣ дар мамолики Шарқ дар миёни тоҷикон пайдо шуда будааст, вале ба сабабҳои муҳталиф ривоҷ пайдо накардааст. Дар ин миён, аввалин чопхонаҳо дар минтақаи Осиёи Сағир ва сипас дар Шибҳи қораи Ҳинд ва пас он ба ҳудуди Эрони имрӯза ворид гаштаву муштарӣ пайдо намудааст. Дар мақола, инчунин ишора ба асмои баъзе тоҷирони қутуб ҳам шудааст, то ҳонандо бо ному пайкори онҳо дар ин ҷода ошно гардад. Қисмати дигари маълумоти мақоларо саҳми яке аз тоҷирони муваффақи китоб бо номи Ҳоҷӣ Сиддиқҳоҷаи Хуҷандии тоҷири қутуб ва ё саҳҳоф фаро мегирад. Ба ишораи муаллиф ў ба нашри беш аз сад китоб дар соҳаҳои гуногун муваффақ шудааст. Дар қатори китобҳои нашрнамудаи ў китобҳои таълимий-илмий, адабӣ, динӣ-ирфонӣ, насири ривоятий, фарҳангномаҳо ва амсоли ин доҳил мешавад.

Калидвожаҳо: нашри китоб, чопи сангӣ, таърих, таърихи чоп, анвои нашр, Ҳоҷӣ Сиддиқҳоҷаи Хуҷандӣ, тоҷирони китоб, Шибҳи қораи Ҳинд, Осиёи Сағир, Осиёи Марказӣ, ноширони гайрифорсӣ, китобҳои динӣ-мазҳабӣ.

НЕКОТОРЫЕ СВЕДЕНИЯ ОБ ИСТОРИИ КНИГОИЗДАНИЯ, КНИГОРASПОСТРАНЕНИЯ И ВКЛАД ХУДЖАНДСКОГО ТОРГОВЦА В РАЗВИТИЕ ЭТОГО ДЕЛА

В статье рассматриваются история появления книгопечатания в персоязычном мире и этапы развития литографии в населенных таджиками регионах. Автором предпринята попытка с опорой на книги об истории доказать, что еще задолго до распространения книгопечатания литографическим способом, в восточных странах среди таджиков имело хождение издание книг печатным способом, хотя оно не нашло развитие по различным причинам. В этой связи следует отметить, что сначала типографии появились в Малой Азии, затем в Индийском субконтиненте и далее открыли путь к территории современного Ирана. В статье также упоминаются имена некоторых книготорговцев, чтобы довести до читателей их огромный труд и старания, при этом особо напоминается имя и прозвище успешного книготорговца из Худжанда, добившего издания и распространения более ста экземпляров книг различной тематики, в том числе учебно-научного, литературного, религиозно-мистического, повествовательного, лексикографического характера, каким



предстал перед автором торговец книгами и мастер переплётных дел Хаджи Сидикходжа Худжанди.

Ключевые слова: издание книги, литографированное издание, история, дата издания, формы и способы издания, Хаджи Сидикходжа Худжанди, книготорговцы, Индийский субконтинент, Малая Азия, Центральная Азия, издатели неиранского происхождения, книги религиозного содержания.

A SHORT HISTORY OF A BOOK PUBLICATION AND THE CONTRIBUTION OF A KHUJAND'S TRADER IN THIS PROCESS

The article mainly talks about the history of book printing in the Farsi-speaking world and the stages of development of lithographic (stone) publishing in the Tajik regions of the world. The author, referring to the historical book, proves that the publication of books appeared among the Tajiks in the centuries before the development of stone printing in Eastern countries, but it did not develop due to various reasons. In the meantime, the first printing houses in the Asia Minor region, then in the Indian subcontinent, and then entered the territory of present-day Iran and found customers. The article also mentions the names of some of the traders of the Pole, so that the reader can get acquainted with their names in this area. The other part of the article's information is covered by the contribution of one of the successful book traders named Haji Siddiqhoja Khujandi, the seller of the pole or pages. According to the author, he managed to publish more than a hundred books in various fields. Among the books published by him are educational-scientific, literary, religious-mystical books, narrative prose, cultural books and the like.

Keywords: book publishing, lithography, history, history of printing, type of publication, Haji Siddiqhoja of Khujandi, book traders, black Indian image, Western Asia, Central Asia, non-Persian publishers, religious-religious books.

Маълумот дар бораи муаллиф: Рахматов Бахром номзади илмҳои филология, директори МД “Маркази илмии Камоли Хуҷандӣ”. Тел.: +992 92-794-41-09, Email: raxmatov.1987@mail.ru

Сведение об авторе: Рахматов Бахром, кандидат филологических наук, директор Государственного учреждения «Научный центр Камала Худжанди». Тел.: +992 92-794-41 09, E-mail: raxmatov.1987@mail.ru

About the author: Rahmatov Bahram, Candidate of Philological Sciences, Director of the State Institution of «Scientific Center of Kamal Khujandi». Tel.: +992 92-794-41-09, E-mail: raxmatov.1987@mail.ru



ТАНҚИД ВА КИТОБИЁТ КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ CRITICISM AND BIBLIOGRAPHY

ТДУ 01+011/016+008+37точик+9точик+024(575.3)

БИБЛИОГРАФИЯИ ТОЧИКИСТОН: ВАЗЪ ВА ДУРНАМОИ ОН

(андешаҳо дар ҳошияи китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон: солҳои 1991-2022 / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Ш. Комилзода; зери назари М. Акобирова; муҳаррир С. Наимов. – Душанбе: Истеъдод, 2023. – 208 с.»)

Нодирзода Сайзароб Сайалий

Агентии миллӣ Созмони байналмилалии рақамгузории
стандарти китоб – Ҳонаи китоби Тоҷикистон

Библиографиянамоӣ ҳамчун соҳаи фаъолият дар ҷамъоварию коркард, интихоб, феҳристнигорию тавсифнамоӣ, гурӯҳбандиву нигоҳдории осори чопию электронӣ нақши мондагор дошта, пайвандгари иттилооти библиографӣ бо ниёзҳои ҷомеа мебошад.

Маҳз, анҷом додани фаъолияти пурмашаққати библиографиянамоӣ, ба монанди пажуҳишу омӯзиш, коркарду интихоб, таснифоту ороиши дастур ва ба инобат гирифтани эҳтиёҷоти иттилоотии хонандагон ва талаботи ҷомеа, ки дар асл кори сахл нест, аз библиограф, пеш аз ҳама, дониши комили қасбӣ ва сабру таҳаммули таҳассусиро тақозо мекунад.

Дар шароити мусоир нақш ва мақоми дастурҳои библиографӣ ҳамчун манбаи муҳимми муаррифӣ ва тарғиби осори интишоршуда беш аз пеш меафзояд. Ҳамзамон, мутобиқ ба ҳадафу вазифаҳояшон дастурҳои библиографӣ дар самти оммавигардонии хониш мусоидат карда, имкон медиҳанд, ки раванди пажуҳиши ҷиҳати ҷустуҷӯи асари мутолиашаванд асон гардад ва барои шиносоии хонанда бо төъдоди зиёди осори нашршуда шароит муҳайё карда шавад.

Яке аз намудҳои нисбатан кам рушдкардаи дастурҳои библиографӣ – «библиографияи библиография» мебошад. Асосан ин намуди дастурҳои библиографӣ маълумотҳои сеюмдараҷаро инъикос намуда, дар бораи дастурҳои библиографии дар як давраи муайяни таъриҳӣ нашршуда маълумот медиҳанд. Дар Тоҷикистон нашри ҷунин навъи дастурҳои библиографӣ ангуштшуморанд.

Китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1991-2022) [3] аз ин қабил дастурҳои библиографӣ ба шумор рафта, дар таърихи библиографияи тоҷик идомаи мантиқии дастурҳои библиографии таҳиянудаи З. М. Шевченко, Д. С. Лейви «Библиография библиографий Таджикистана» (1920-1964) [2] ва С. С. Нодирзода «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1960-1990) [4] мебошад ва таҷрибаи китобноманигории библиографияи тоҷикро комил мегардонад.

Китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1991-2022) аз ҷониби Пажуҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи татбиқи лоиҳаи илмии «Таҳқиқи вежагиҳои рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол» (барои солҳои 2021-2025) таҳия ва дар ҳаҷми 13 ҷ.ҷ. ба нашр расидааст. Дар китобномаи мазкур 814 маводи ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ интишорёфтai солҳои 1991-2022 ворид шуда, тамоми навъу шакл ва жанри дастурҳои библиографӣ тибқи талаботи муқаррароти соҳавӣ тасниф шудаанд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар таҳияи китобномаи мазкур саҳми яке аз олимони шинохтаи соҳаи китобдории тоҷик Шариф Комилзода ҳамчун мураттиб,

беандоза бузург аст. Ӯ қабл аз таҳияи дастури зикршуда ба ҳайси библиограф тавонистааст, ки барои китобдорон ва муҳаққиқони кишвар дастурҳои намунавии «Иҷлосияи сарнавиштсоз: феҳристи адабиёт» (2012) [6], «Наврӯз: китобнома» (2012, 2013, 2017) [8], «Об – манбаи ҳаёт: феҳристи адабиёт» (2013) [9], «Ваҳдати миллӣ: китобнома» (2014) [5], «Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ: феҳристи осор ва адабиёт доир ба ӯ» (2015) [7], «Эмомалӣ Раҳмон: китобномаи шарҳиҳолӣ» (2013) [11], «Эмомалӣ Раҳмон дар адабиёти бадеӣ» (2016) [12], «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон»: китобнома (2018, 2019, иборат аз 8 ҷилд) [10] ва гайра ҷиҳати омӯзиши ҳамчун дастурамали корбарӣ қарор додан таҳия намояд.

Омӯзиш маълум намуд, ки китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1991-2022) аз дастгоҳи маълумотдиҳии нашр, ба монанди пешгуфтор, мақолаи муқаддимавӣ, мундариҷа, ҷор боб, даҳ фасл ва 39 зерфасл иборат буда, мақсади асосии он номнависӣ ва муаррифии тамоми навъу шакл ва жанри дастурҳои библиографии тӯли солҳои 1991-2022 дар қаламрави чумхӯрӣ интишорёфта мебошад.

Дар пешгуфтори дастур мураттиб оид ба мақсаду вазифаҳо, соҳтор ва таъйини хонандагии дастур, маҳақҳои асосии хостагирий ва усули гурӯҳбандии мавод дар дастур маълумот додааст.

Дар мақолаи муқаддимавии «Вазъи китобноманигории осори чопӣ дар даврони истиқлол», ки дар ҳамкорӣ бо номзади илмҳои таъриҳи Фирдавс Шарифзода навишта шудааст, муаллифон бо дарназардошти талаботҳои илми библиографияшиносии тоҷик ҳар як дастури библиографии тӯли солҳои 1991-2022 ба забонҳои тоҷикию русӣ нашршударо аз нигоҳи мазмуну муҳтаво, услуги китобноманигорӣ ва дигар вежагиҳои дастурсозӣ таҳлилу тасниф намуда, оид ба фаъолияти библиографии Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муассисаи давлатии «Агентии миллии Созмони байналмилалии рақамгузории стандарти китоб – Ҳонаи китоби Тоҷикистон», Китобхонаи марказии илмии ба номи И. Гандии АМИТ, Китобхонаи чумхуриявии илми тиббии Тоҷикистон, Китобхонаи давлатии бачагонаи чумхуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, китобхонаҳои вилоятӣ, китобхонаҳои илмии муассисаҳои таълимӣ, пажуҳишгоҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва дигар муассисаҳое, ки дар таҳияву нашри дастурҳои библиографӣ саҳм гузаштаанд, маълумоти мушахҳас додаанд.

Вобаста ба ин матлаб, дар мақолаи муқаддимавӣ ишора шудааст, ки дар замони соҳибиистиклолӣ дар кишвар бо дарназардошти вазъи интишории осори гуногунмазмуну гуногунсоҳа, таҳия ва нашри навъу шаклҳои муҳталифи дастурҳои библиографӣ роҳандозӣ шудааст. Дар иҷрои ин вазифаи муҳим, қабл аз ҳама, саҳми Китобхонаи миллӣ, АМСБРСҚ – Ҳонаи китоби Тоҷикистон, КМИ ба номи И. Гандии АМИТ, КҔИТТ ва КДБҔ ба номи Мирсаид Миршакар назаррас мебошад [3, с.5].

Дар баробари ин, дар мақолаи муқаддимавӣ муаллиfon аз вазъи ногувори таҳияи дастурҳои библиографии шарҳиҳолӣ изҳори нигаронӣ карда, қайд менамояд, ки «на ҳамаи китобномаҳои шарҳиҳолии интишорёфта аз нигоҳи вежагиҳои китобноманигорӣ, маҳақҳои асосии интиҳобу хостагирии мавод, таъйини хонандагиву мақсаднокии дастурҳо, услуги гурӯҳбандиву таснифнигорӣ, ородиҳию таҳрири библиографӣ ва дигар нозукиҳои банду бости дастурҳои библиографӣ ба талаботҳои оддии омода кардани китобномаҳо ҷавоб медиҳанд. Азбаски бештари мураттибони дастурҳои ин зерфасл ғайриҳирфавӣ буда, аз вежагиҳои таҳия намудани дастурҳои библиографӣ оғоҳӣ надоранд, қоидаҳои мураттабсозии дастурҳо риоя нашудааст ва ин муносибат боиси коста гаштани арзиши илмӣ, иртиботӣ, пажӯҳишӣ ва тарғиботии китобномаҳо шудааст» [3, с.22-23]. Дар робита ба ин масъала, ба андешаи муаллифони мақолаи муқаддимавӣ, ҷиҳати тақвияти фаъолияти библиографии китобхонаҳо ва дигар марказҳои библиографӣ дар самти китобноманигории осори чопӣ, қабл аз ҳама, таъмини иҷрои корҳои зерин зарур мебошад: таҳия ва ба тасвиби санадҳои меъёри доир



ба китобноманигории осори чопӣ; ҳамоҳангсозии фаъолияти кории марказҳои библиографӣ дар самти китобноманигории осори чопӣ; таҳия ва нашр намудани дастурҳои библиографӣ марбут ба масъалаҳои мубрами даврони соҳибистиқлолӣ ва ташабусҳои баёналмилалии Тоҷикистон; роҳандозии нашри доимии дастурҳои библиографии иттилоотӣ дар заминай адабиёти тозанашр; дар кори омода намудани дастурҳои библиографӣ ҳарчи бештар ҷалб намудани библиографони қасбӣ [3, с.23].

Дар пешгуфтари дастур ишора шудааст, ки боби якуми китобнома – «**Масъалаҳои китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ**» унвон дошта, маводи назариявии ба мавзӯи ихтисосдоштаро фаро мегирад. Боиси зикр аст, ки дар бештари маҷмуаҳои илмӣ, аз қабили силсила маҷмуаҳои «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон», «Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон» ва маҷаллаи фарҳангӣ-маърифатии «Китобдор» мақолаҳо аз нигоҳи мазмуну муҳтаво ба ҳар се фасли боби якуми китобнома баҳшида шудаанд, аммо тасвири манбаъ дар яке аз фаслҳои боби якум ҷой дода шудааст. Масалан, дар 11 шумораи маҷаллаи фарҳангӣ-маърифатии «Китобдор» (солҳои 2006-2015) оид ба масъалаҳои илми китобдории тоҷик дар маҷмӯъ 147 мавод дарҷ шудааст. Аз ин ҳисоб доир ба соҳаи китобшиносӣ - 41 мавод, китобхонашиносӣ - 92 мавод ва библиографияшиносӣ - 14 мавод тааллук дорад [3, с.3].

Дар маҷмӯъ дар боби якуми китобнома 180 номгӯи мавод, аз қабили монографияҳо, консепсияҳо, маҷмуаҳои илмӣ, барномаву китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълими-методӣ, маълумотномаҳо ворид шудааст, ки аз ин ҳисоб 24 номгӯй ба соҳаи китобшиносӣ, 119 номгӯй ба соҳаи китобхонашиносӣ ва 37 номгӯи мавод ба соҳаи библиографияшиносӣ даҳл доранд.

Боби дуюми китобнома таҳти унвони «**Манобеи методӣ**» 47 номгӯи дастури методӣ-библиографӣ ва тавсияҳои методиро фаро гирифтааст. Аз ҷумла, дар ин боб дастурҳои методӣ-библиографии «Пӯлод Толис – адиби дӯстдоштаи кӯдакон», «Корнамоии ҷовидона», «Нашъамандӣ – душмани ҷомеаи солим», «Адиби дӯстдоштаи кӯдакону наврасон» (баҳшида ба 90-солагии М. Миршакар), «Асарҳои адибони муосири тоҷик дар ҳазинаи китобхонаҳои Тоҷикистон», «Табиат ва кӯдакон», «Об – манбаи ҳаёт», «Аҷаб шаҳри дилорӣ, Душанбе», «Тоҷикистон дар солҳои Ҷонги Бузурги Ватанӣ» (1941-1945), «Нақши китобхонаҳо дар тарғиби тамаддуни ориёй», «Истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳо», «Менечмент ва маркетинги фаъолияти китобдорӣ», «Садриддин Айнӣ – Қаҳрамони Тоҷикистон», «Хизматрасонии ғайримуқими китобхонавӣ-иттилоотӣ» ва тавсияҳои методии «Ташкил ва гузаронидани таҳқиқоти сотсиологӣ дар китобхона», «Тоҷикистон – соҳибистиқлол», «Аз шаҳрҳаҳои бостонӣ – ба пойтаҳти тозабунёди Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Ҳамкории китобхона, оила, мактаб дар ташкил ва роҳбарии хониши кӯдакон», «Осори адибони муосири тоҷик дар китобхонаҳо», «Давлати бузурги бостонӣ» (ба истиқболи 1100-солагии давлати Сомониён), «Фарзанди бузурги ҳалқи тоҷик» (баҳшида ба 90-солагии зодрӯзи академик Бобоҷон Ғафуров), «Истиқлолият – дастоварди бузурги миллат», «Соли 2003 – соли байнамилалии оби тоза», «Шӯҳрати ҷаҳонии «Шоҳнома», «Сулҳу ваҳдат – баҳти миллат», «Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ – қоғиласолори назми класикии тоҷик», «Соли 2008 – Соли бузургдошти забони тоҷикӣ» ва ғайраҳо ворид шудаанд, ки бештари онҳо қимати илмию методии худро то имрӯз нигоҳ дошта, мавриди истифода қарор мегиранд.

Боби сеюми китобнома «**Манобеи библиографӣ**» ном дошта, аз 5 фаслу 24 зерфасл иборат аст. Дар он 581 номгӯи мавод ворид шудааст ва аз нигоҳи фарогирии мавод қалонҳаҷм мебошад. **Фасли якум – «Манобеи библиографии ҳусусияти умумидошта»** ба ҷунин зерфаслҳо: «Накшҳои мавзуии нашриётҳо», «Манобеи библиографии ҷорӣ» («Солномаи матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Илмҳои ҷамъиятишиносӣ дар Тоҷикистон», «Солонаи нашрияҳои Академияи илмҳои Тоҷикистон», «Илм дар Дошишгоҳи давлатии Тоҷикистон»); **фасли дуюм – «Манобеи библиографии тарҷеӣ»** ба зерфасли «Тақвими санаҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон», **фасли сеюм – «Манобеи**

библиографии соҳавӣ ба зерфаслҳои «Манобеи библиографӣ оид ба илмҳои табиатшиносӣ», «Манобеи библиографӣ оид ба тиб» («библиографияи тарҷейӣ оид ба тиб», «дастурҳои библиографии тавсиявӣ оид ба тиб»), «Манобеи библиографӣ оид ба таъриҳ», «Манобеи библиографӣ оид ба иқтисодиёт», «Манобеи библиографӣ оид ба осори Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ва адабиёт доир ба ӯ», «Манобеи библиографӣ оид ба сиёsat», «Манобеи библиографӣ оид ба ҷашнҳо ва расму оинҳои миллӣ», «Манобеи библиографӣ оид ба хукуқ ва илмҳои хукуқшиносӣ», «Манобеи библиографӣ оид ба фарҳанг», «Манобеи библиографӣ оид ба адабиёти бадӣ, адабиётшиносӣ ва забоншиносӣ», «Манобеи библиографӣ оид ба варзиш», **fasli chorum – «Манобеи библиографии инфиродӣ»** ба зерфаслҳои «Маводҳо доир ба китобномаҳои шарҳҳолии олимони Тоҷикистон» «Манобеи библиографии фардӣ», «Маълумотномаҳои шарҳҳолӣ-библиографӣ» ва **fasli panҷum – «Наирияҳои библиографии иттилоотӣ»** ба зерфаслҳои «Адабиёти нав доир ба Тоҷикистон», «Адабиёти нав оид ба фарҳанг ва ҳунари Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Рӯйхати китобҳое, ки Китобхонаи давлатии ҷумҳуриявии ба номи А. Фирдавсӣ барои мубодилаи байнамилалии китоб пешниҳод менамояд», «Бюллетени ҷомеи маълумотномаҳои библиографии ҳаттӣ, ки китобхонаҳои ш. Душанбе тайёр кардаанд», «Феҳристи китобҳои нави ба Китобхонаи ҷумҳуриявии илмии тибии Тоҷикистон воридшуда», «Бюллетенҳо», «Библиографияи нашрҳои электронӣ», «Бюллетени иттилоотии воридоти нав ба Китобхонаи Доғишгоҳи славянӣ Россияву Тоҷикистон», тақсим шудаанд.

Омӯзиши дақиқи ҳар як фаслу зерфасли боби сеюми китобнома имкон медиҳад, ки вазъи нашри навъу шакл ва жанри дастурҳои библиографӣ доир ба ин ё он соҳаи дониш дар даврони истиқлол муайян карда шавад. Масалан, бори нахуст зерфасли «Манобеи библиографӣ оид ба осори Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ва адабиёт доир ба ӯ», ки дар фасли сеюми боби сеюми китобнома ҷойгир шудааст, муҳаққиқон ва доираи васеи ҳонандагонро ба 14 номгӯи дастурҳои библиографии нашри алоҳида марбут ба осори Пешвои миллат ва адабиёт дар бораи корномаҳои ӯ шинос мекунад. Ҳамзамон, зери тасвири дастурҳои библиографии «Эмомалӣ Раҳмон: китобномаи шарҳҳолӣ» [1], «Эмомалӣ Раҳмон дар адабиёти бадӣ» [12] ва «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» [10] 26 тақризу мулоҳизаҳои олимону коршиносони соҳа, ки дар саҳифаҳои мачаллаҳои «Паёмномаи фарҳанг», «Идоракуни давлатӣ», «Садои Шарқ», рӯзномаҳои «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Минбари ҳалқ», «Народная газета», «Ҳақиқати Суғд», «Адабиёт ва санъат», «Омӯзгор», «Баҳори Аҷам», «Чархи гардун», «Дунёи китоб» ва «Сарҳадҷӣ» ҷоп шудаанд, пешниҳод шудааст. Аз ҷумла, дар яке аз тақризҳо мукарризон оид ба дастури библиографии 8 ҷилдаи «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» андешаҳои худро ҷунин баён кардаанд: «Силсилаи китобномаи мазкур аз ҷиҳати дарбаргирии навъҳои гуногуни мавод, пажуҳишу коркард, интихобу тасниф ва ҷобаҷугузории мавод дар доҳили фаслҳову зерфаслҳо, аз ҷумлаи дастурҳои мукамали библиографӣ буда, аз намунаҳои беҳтарини услуби таҳияи китобномаи шарҳҳолӣ дар қишвар маҳсуб меёбанд ва то ба имрӯз дар зоти хеш собиқа надоранд. Мусанниф ҳангоми таҳияи китобномаҳои шарҳҳолӣ тамоми талаботи стандартҳои мавҷуда ва маъмули тасвири библиографӣ, гурӯҳбандии мавод ва дигар унсурҳои илми библиографияшиносиро риоя намудааст. Аз рӯйи мақсад ва таъйини ҳонандагӣ силсилаи мазкур ба библиографияи илмӣ-ёрирасон ва аз рӯйи мазмун ба библиографияи фардӣ мансуб мебошад. Аз рӯи аломати маъмурӣ-мақсаднокӣ ва замони нашр китобномаҳои мазкур ба библиографияи тарҷей шомил буда, маводи дар як давраи муайянӣ таъриҳӣ интишоргардиدارо инъикос ва манзур менамояд» [1, с.239].

Дар боби чоруми китобнома – **«Библиографияи манобеи библиографӣ»** 4 номгӯи китобномаи дастурҳои библиографии таҳиянамудаи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, Китобхонаи ҷумҳуриявии илмӣ-тибии



Тоҷикистон ва Агенти миллии Созмони байналмилалии рақамгузории стандарти китоб – Ҳонаи китоби Тоҷикистон номнавис шудаанд, ки ҳар қадоми онҳо дар навбати худ метавонанд оид ба нашр шудани навъу шакл ва жанри дастурҳои библиографии ин ё он давраи таърихӣ маълумот диханд.

Тибқи маълумоти мураттиб, дар китобнома увони маводи воридшуда мутобиқи талаботи стандарти маъмул ба забони асл тасвир шуда, тақризҳои марбут ба китобу дастурҳо зери осори тақризшуда ҷой дода шудаанд. Мавод дар қисмҳо ва зерқисмҳои китобнома тибқи замони чопи маводҳо ва дар доҳили онҳо бо тартиби алифбо аввал ба забони тоҷикӣ ва сипас ба забони русӣ ҷобаҷо гузошта шудааст.

Раванди омӯзиш ва корбарии китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1991-2022) [3] маълум намуд, ки ҳангоми омода гардидани дастур яке аз амалиётҳои муҳимми марҳилаи хотимавии библиографинамоӣ – таҳияи кумакфехристҳо сарфи назар шудааст. Маврид ба зикр аст, ки кумакфехристҳо яке аз қисматҳои асосии дастурҳои фундаменталии библиографӣ буда, вазифаи аввалиндараҷаи онҳо ба зудӣ пайдо намудани маводи лозима ва осон гардонидани раванди ҷустуҷӯи мавод дар дастурҳои библиографии фундаменталӣ ба шумор меравад. Азбаски китобномаи мазкур яке аз дастурҳои библиографии фундаменталӣ ба шумор меравад, зарур аст, ки он дорои нишондиҳандаҳои ёрирасони алифбой, мавзӯй ва ашхос бошад. Илова бар ин, дастур бо төъдоди ниҳоят кам, ҳамагӣ 100 нусха ҷоп шудааст. Ҳамзамон дар китобномаи мазкур рӯйхати дастурҳои библиографии доҳиликитобӣ ворид нашудаанд.

Бинобар ин, ба андешаи мо, бисёр хуб мешуд, ки бо дарназардошти кам будани төъдоди нашри китобнома, ҳамзамон дар соҳтори он ворид соҳтани дастурҳои библиографии доҳиликитобӣ ва ба инобат гирифтани эродҳои зикршуда нашри дуюми китобнома бо тағиیرу иловаҳо ба роҳ монда шавад.

Дар маҷмуъ, метавон ҳулоса кард, ки китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1991-2022) дастоварди камназир дар библиографияи муосири тоҷик маҳсуб ёфта, ҳамчун раҳнамои илмӣ барои пажуҳишни истифодаи нашрияҳои библиографӣ метавонад ба муҳаққиқону мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм, донишҷӯёну омӯзгорон, магистрону унвонҷӯён ва баҳусус ба кормандони китобхонаҳо ёрӣ расонад.

Адабиёт

1. Абдураҳимзода, Қ. Б., Надиров, С. С. Инъикоси осори Пешвои миллат дар нишондиҳандаҳои библиографӣ [Матн] // Идоракуни давлатӣ. – 2020. – №3 (47). – С.235-242.
2. Библиография библиографий Таджикистана [Текст]: библиогр. указатель / сост. З. М. Шевченко, Д. С. Лейви; отв. редактор Б.А. Литвинский, А.Н. Максумов; библиогр. ред. Л. В. Турсунова. – Душанбе: Дониш, 1966. – 166 с.
3. Библиографияи библиографияи Тоҷикистон [Матн]: китобнома (1991-2022) / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Ш. Комилзода; зери назари М. Акобирова; муҳаррир С. Наимов. – Душанбе: Истъодд, 2023. – 208 с.
4. Библиографияи библиографияи Тоҷикистон [Матн]: нишондиҳандаи библиографӣ (1960-1990) / мураттиб С. С. Нодирзода; муҳаррир Ш. Комилзода; зери назари С. Ҳ. Шосайдзода. – Душанбе: Аржанг, 2022. – 428 с.
5. Ваҳдати миллӣ: китобнома / мураттиб Ш. Комилзода; зери назари М. Асрорӣ. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 342 с.; Ваҳдати миллӣ: феҳристи адабиёт / мураттиб Ш. Комилзода; зери назари М. Асрорӣ. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 240 с.; Ваҳдати миллӣ:

фехристи адабиёт / мураттиб Ш. Комилзода; зери назари Ч. Файзализода. – Душанбе: Мехроҷ-Граф, 2022. – 628 с.

6. Ичлосияи сарнавиштсоз [Матн]: фехристи адабиёт / мураттибон Ш.Комилзода, М.Акобирова; зери назари Н.Салимов. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 206 с.

7. Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ [Матн]: фехристи осор ва адабиёт доир ба ў/ мураттибон Ш. Комилзода, С. Иброҳимова; муҳаррир Қ. Бӯриев. – Душанбе: Аржанг, 2015. – 128 с.

8. Наврӯз [Матн]: китобнома / мураттиб Ш.Комилзода; муҳаррири масъул Н.Салимов. – Душанбе: Пайванд, 2012. – 330 с.; Наврӯз [Матн]: фехристи адабиёт / мураттиб Ш.Комилзода; муҳаррир Қ.Буриев. – Душанбе: Бухоро, 2013. – 174 с.; Наврӯз [Матн]: фехристи адабиёт / мураттиб Ш.Комилзода; муҳаррир Д.Рахимов. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 280 с.

9. Об – манбаи ҳаёт [Матн]: фехристи адабиёт / мураттибон: Ш.Комилзода, М.Акобирова; зери назари Н.Салимов. – Душанбе: Бухоро, 2013. – 576 с

10. Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Ирфон, 2018. – Ҷ.1. – 496 с.; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Аржанг, 2018. – Ҷ.2. – 479 с.; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Ирфон, 2019. – Ҷ.3. – 440 с.; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Ирфон, 2019. – Ҷ.4. – 416 с.; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Ирфон, 2019. – Ҷ.5. – 512 с.; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Ирфон, 2019. – Ҷ.6. – 496 с.; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Ирфон, 2019. – Ҷ.7. – 612 с.; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ. – иборат аз 8 ҷилд / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: Ирфон, 2019. – Ҷ.8. – 340 с.

11. Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобномаи шарҳиҳолӣ / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари Н.Салимов.– Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 656 с.

12. Эмомалӣ Раҳмон дар адабиёти бадеӣ [Матн]: китобнома / мураттиб Ш.Комилзода; зери назари академик А.Раҳмонзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2016.– 224 с.

БИБЛИОГРАФИЯИ ТОЧИКИСТОН: ВАЗЪ ВА ДУРНАМО

(андешаҳо дар ҳошияи китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон: солҳои 1991-2022 / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Ш. Комилзода; зери назари М. Акобирова; муҳаррир С. Наимов. – Душанбе: Истевъод, 2023. – 208 с.»)

Дар тақриз оид ба мақсаду вазифа, сохтор, дастгоҳи маълумотии дастур, маҳақҳои асосии хостагирии мавод, тавсифнигорӣ, гуруҳбандии мавод ва дигар ҳусусиятҳои таҳияи китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1991-2022) маълумот дода шудааст. Қайд мегардад, китобномаи мазкур дар таърихи библиографияи тоҷик идомаи мантиқии дастурҳои библиографии «Библиография библиографий Таджикистана» (1920-1964) ва «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1960-1990) мебошад ва таҷрибаи китобноманигории библиографияи



точикро идома медиҳад. Китобнома аз пешгуфтор, мақолаи муқаддимавӣ, мундариҷа, чор боб, даҳ фасл ва 39 зерфасл иборат аст.

Таҳлил ошкор соҳт, ки ҳангоми омода гардидан дастур яке аз амалиётҳои муҳимми марҳилаи хотимавии библиографинамоӣ – таҳияи қумакфоҳристҳои алифбоии ҳуҷҷатҳо ва ашхос сарфи назар шудааст. Илова бар ин, дастур бо төъдоди ниҳоят кам, ҳамагӣ 100 нусха чоп шудааст. Ҳамзамон дар китобномаи мазкур рӯйхати дастурҳои библиографии дохиликитобӣ ворид нашудаанд. Аз ин рӯ, ба андешаи муқарриз, бисёр хуб мешуд, ки бо дарназардошти кам будани төъдоди нашри китобнома, ҳамзамон дар соҳтори он ворид соҳтани дастурҳои библиографии дохиликитобӣ ва ба инобат гирифтани эродҳои зикршуда нашри дуюми китобнома бо тағириу иловаҳо ба роҳ монда шавад.

Дар маҷмуъ, муқарриз ба ҳулосае меояд, ки китобномаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (1991-2022) дастоварди камназир дар библиографияи муосири тоҷик маҳсуб ёфта, ҳамчун раҳнамои илмӣ барои пажуҳишни истифодаи нашрҳои библиографӣ метавонад ба муҳаққиқону мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм, донишҷӯёну омӯзгорон, магистрону унвонҷӯён ва баҳусус ба кормандони китобхонаҳо ёрӣ расонад.

Калидвоҷаҳо: Библиографияи библиографияи Тоҷикистон, китобнома, библиографиянамоӣ, дастури библиографӣ, нишондиҳандай библиографӣ, китобхона, марказҳои библиографӣ, библиограф, тақриз, истиқлолият.

БИБЛИОГРАФИЯ ТАДЖИКИСТАНА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ (размышление в контексте библиографического указателя «Библиография библиографии Таджикистана: 1991-2022 гг. / составитель и автор предисловия Ш. Комилзода; под редакцией М. Акобировой; редактор С. Наимов. – Душанбе: Истевдор, 2023. – 208 с.”).

В рецензии представлены сведения о целях и задачах, структуре, справочном аппарате пособий, основных критериях отбора материалов, аннотировании, группировке материалов и других особенностях подготовки библиографического указателя «Библиография библиографии Таджикистана» (1991- 2022). Отмечается, что в истории таджикской библиографии данная книга является логическим продолжением библиографических пособий «Библиография библиографий Таджикистана» (1920-1964 гг.) и «Библиография библиографии Таджикистана» (1960-1990 гг.) и продолжает библиографический опыт таджикской библиографии. Пособие состоит из предисловия, вступительной статьи, оглавления, четырех глав, десяти разделов и 39 подразделов.

В результате анализа выяснилось, что при подготовке пособия была упущена из внимания одна из важных операций завершающего этапа библиографирования – составления вспомогательных алфавитных указателей документов и именной указатель. К тому же пособие было напечатано очень небольшим тиражом, всего 100 экземпляров. При этом перечень внутрикнижных библиографических указателей в данную книгу не включен. Поэтому, по мнению рецензента, было бы очень уместно, если бы, учитывая небольшое количество изданий книги, одновременно включить в неё внутрикнижные библиографические указатели и учсть упомянутые замечания и выпустить второе издание пособия с изменениями и дополнениями.

В целом рецензент приходит к выводу, что пособие «Библиография библиографии Таджикистана» (1991-2022 гг.) является редким достижением в современной таджикской библиографии и как научное руководство по исследованию и использованию библиографических изданий может быть полезным исследователям и специалистам в различных областях науки, студентам и преподавателям, магистрам и аспирантам и особенно помогает сотрудникам библиотеки.

Ключевые слова: Библиография библиографии Таджикистана, библиография, библиографирования, библиографическое пособие, библиографический указатель, библиотека, библиографические центры, библиограф, рецензия, независимость.

BIBLIOGRAPHY OF TAJIKISTAN: STATUS AND PROSPECTS

(reflection in the context of the bibliographic index “Bibliography of bibliography of Tajikistan: 1991-2022 / compiler and author of the preface by Sh. Komilzoda; edited by M. Akobirova; editor S. Naimov. – Dushanbe: Istedod, 2023. – 208 p.”).

The review provides information about the goals and objectives, structure, reference apparatus of manuals, main criteria for selecting materials, annotation, grouping of materials and other features of the preparation of the bibliographic index “Bibliography of the bibliography of Tajikistan” (1991-2022). It is noted that in the history of Tajik bibliography, this book is a logical continuation of the bibliographic manuals “Bibliography of bibliographies of Tajikistan” (1920-1964) and “Bibliography of bibliography of Tajikistan” (1960-1990) and continues the bibliographic experience of Tajik bibliography. The manual consists of a preface, an introductory article, a table of contents, four chapters, ten sections and 39 subsections.

As a result of the analysis, it turned out that during the preparation of the manual, one of the important operations of the final stage of bibliography was overlooked - the compilation of auxiliary alphabetical indexes of documents and a name index. In addition, the manual was printed in a very small edition, only 100 copies. However, the list of internal bibliographic indexes is not included in this manual. Therefore, in the reviewer's opinion, it would be very good if, given the small number of editions of the book, at the same time including in-book bibliographic indexes in the manual and taking into account the mentioned comments, a second edition of the manual with changes and additions would be released.

In general, the reviewer comes to the conclusion that the manual “Bibliography of Bibliography of Tajikistan” (1991-2022) is a rare achievement in modern Tajik bibliography and as a scientific guide to the study and use of bibliographic publications can be useful to researchers and specialists in various fields of science, students and teachers, master's and graduate students and especially helps library staff.

Keywords: Bibliography of Tajik bibliography, bibliography, bibliography, bibliographic guide, bibliographic index, library, bibliographic centers, bibliography, interpretation, independence.

Маълумот дар бораи муалиф: Нодирзода Сайзароб Сайалий, директори генералии Агентии миллии Созмони байналмилалии рақамгузории стандарти китоб – Ҳонаи китоби Тоҷикистон. Нишонӣ: 734018, Чумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Карабоев, 17 (ошёнаи 3). Тел.: (992) 98-800-86-87; E mail: sayzarob_1991@mail.ru

Сведения об авторе: Нодирзода Сайзароб Сайали, генеральный директор Национального агентства международной организации стандартной нумерации книг – Дом книги Таджикистана. Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе Душанбе, улица Н. Карабаева, 17 (3 этаж). Тел: (992) 98-800-86-87; E-mail: sayzarob_1991@mail.ru

Information about the author: Nodirzoda Saizarob Saiiali, director general of the National Agency for International Book Numbering Organization – Book House of Tajikistan. Address: 734018, Republic of Tajikistan, Dushanbe Dushanbe, N. street Karabaev, 17 (3rd floor). Tel: (992) 98-800-86-87; E-mail: sayzarob_1991@mail.ru



**Талабот
ба даствисҳои пешниҳодшуда барои чоп дар мачаллаи илмии
«Паёми Китобхонаи миллӣ»**

1. Муқаррароти умумӣ

1.1. Мачалла матни аслии мақолаҳои мукаммали илмии дорои хусусияти назарӣ ва амалиро, ки дар заминаи масъалаҳои мубрамми соҳаҳои гуногуни таъриҳ, педагогика, психология, китобшиносӣ, китобхонашиносӣ, библиографишиносӣ ва фанҳои ба онҳо алоқаманд анҷом дода шудаанд, барои чоп қабул мекунад.

1.2. Маводи пешниҳодшуда бояд баёнгари ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти китобхонаҳо, марказҳои библиографию иттилоотӣ, ҳаёти илмӣ ва фарҳангии қишвар бошанд.

1.3. Мачалла факат маводи пештар чопнашударо нашр менамояд. Лозим аст, ки корҳои пажуҳишӣ комил ва дорои ҳулосаҳои қобили эътиимод, асоснок ва мудаллал бошанд.

1.4. Мақола бояд бо услуби илмӣ навишта шуда, мағфумҳои нави воридшуда таъриф дошта бошанд. Маводи мақола бояд ба низом дароварда шуда, дорои соҳтори возех, санаду далел бошад, хусусияти проблемавии масъалаҳои матраҳшударо ошкор намояд, роҳҳои ҳалли масъаларо аз рӯи натиҷаҳои дар таҳқиқот бадастомада нишон дихад.

1.5. Дар мақолаҳо бояд нишон дода шаванд:

– сарчашмаҳо (китобҳо, дастурҳо, захираҳои интернетӣ ва ғ.), ки асоси маводи пешниҳодшударо (истифодашуда) ташкил медиҳанд;

– муаллифоне, ки ақоид ва китобҳои онҳо дар маводҳои пешниҳодшуда инкишоф дода шудаанд;

– ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [1, с.12]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №1 ва саҳифаи 12-и он мебошад.

1.6. Мақолаҳо дар ҷаласаҳои ҳайати таҳрири мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд.

1.7. Муҳлати баррасии мақола на камтар аз се моҳ аст.

1.8. Ҳайати таҳрири ҳуқуқ дорад, ки зимни мувофиқат бо муаллиф мазмуну мундариҷаи мақоларо таҳрир намояд.

2. Тартиби пешниҳоди маводҳо

2.1. Мақола барои мачалла ба суроғаи идора ба воситаи почта, почтаи электронӣ ё шахсан фиристода мешавад.

2.2. Мақола бояд ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионӣ оид ба тарҳрезии нашрияҳои илмӣ мувофиқ бошад.

2.3. Мақола аз ҷониби муаллиф бояд бо тартиби зерин пешниҳод карда шавад:

– рамзҳои ТДУ (УДК) ва ТҚБ (ББК);

– унвони мақола;

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар;

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

– тавсиф, калидвожаҳо (бо се забон: тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);

– тавсиф на кам аз 25 сатр иншо шуда, калидвожаҳо бояд аз 8 то 10 мағҳумро дарбар гиранд.

– матни асосии мақола;

– тавсияҳои кафедра, лаборатория, шурои илмӣ, ки барои сифати мавод ва эътиимонкӣ натиҷаҳо масъуланд.

2.4. Ба сифати муқарриз метавонад:

– барои дарёфти рисолаи номзадӣ на камтар аз як мутахассиси дорои унвони докторӣ ё номзади илм аз рӯи ихтисоси ин кор;

– барои рисолаи докторӣ – ҳадди ақал як мутахассис, ки аз рӯи ихтисоси ин кор унвони докторӣ дорад, интихоб шавад.

2.5. Мақола барои гирифтани унвони илмии номзади илм аз тарафи роҳбар зимни тасдиқи шинос будани ӯ бо мазмуни мақола имзо карда мешавад ва барои чоп тавсия намудани онро имконпазир мешуморад.

2.6. Маълумот барои тамос. Дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) барои ҳар як муаллиф маълумоти зерин пешниҳод карда шавад: насад, ном ва номи падар пурра; чойи кор, вазифа, дараҷа ва унвонҳои илмӣ (агар дошта бошад); суроғай чойи кор ё истиқомат; телефонҳо барои алоқа; суроғай почтаи электронии муаллиф.

3. Тартиби баррасии дастнавис

3.1. Ҳамаи мақолаҳои ба идора воридшуда сабт мешаванд. Ба онҳо раками бақайдгирий гузашта мешавад.

3.2. Мақолаҳои барои чоп пешниҳодшуда аз ҷониби қоршиносони соҳае, ки ба масъалаҳои тадқиқот шиносанд, тақризу баррасӣ мешаванд. Тақризу баррасӣ мувоғики “Тартиби тақриз кардани дастнависҳо” сурат мегирад.

3.3. Қарор оид ба чопи мақола дар маҷлиси ҳайати таҳрири қабул карда мешавад.

3.4. Муаллиф дар бораи қарори ҳайати таҳрири дар бораи қабули мақола ба чоп ё рад кардани он тавассути почтаи электронӣ хабардор карда мешавад.

3.5. Пас аз қабули қарори мусбӣ, муҳлати нашри мақола муайян карда мешавад.

3.6. Маводи пешниҳодшуда баргардонида намешавад. Онҳо ба бойгонӣ интиқол дода мешаванд.

4. Талабот оид ба шаклбандии матни мақола

4.1. Мақола дар формати Microsoft Word, шрифти Times New Roman TJ (барои матни тоҷикӣ) Times New Roman (барои матни русӣ ва англисӣ), андозаи ҳарф 14, фосилаи 1 навишта шавад.

4.2. Ҳама саҳифаҳо ракамгузорӣ карда шаванд.

4.3. Ҳаҷми мақола то 15 саҳифа (A4) бошад.

4.4. Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

Сурогай мо: 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Техрон – 5, КМ, Идораи маҷаллаи “ПКМ”. Тел.: (+992 37) 221-04-83; E-mail: payom@kmt.tj

Требования к рукописям, представленным для публикации в научном журнале «Вестник Национальной библиотеки»

1. Общие положения

1.1. Журнал принимает к публикации оригинальные законченные научные статьи теоретического и практического характера, выполненные в контексте актуальных проблем в различных областях историй, педагогики, психологии, книговедения, библиотековедения, библиографоведения и смежных дисциплин.

1.2. Представляемые материалы должны раскрывать различные аспекты деятельности библиотек, библиографических и информационных центров, научной и культурной жизни страны.

1.3. Журнал публикует только ранее не публиковавшиеся материалы. Они должны представлять собой законченные научно-исследовательские работы, выводы которых являются достоверными, обоснованными и доказательными.



1.4. Статья должна быть написана в научном стиле, вводимые новые понятия должны иметь определения. Материал в статье должен быть систематизирован, иметь четкую структуру, доказательную базу, раскрывать проблемность освещаемых вопросов, показывать на результатах, полученных в исследовании, пути решения проблемы.

1.5. В статьях обязательно указываются:

- источники (книги, пособия, интернет ресурсы и пр.), которые легли в основу (использовались) представленного материала;
- авторы, чьи идеи и книги получили развитие в предлагаемых материалах;
- при цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках [].

Образец: [1, с.12]. То есть, литература №4 и ее страница 25.

1.6. Статьи будут рассматриваться на заседаниях редакционной коллегии.

1.7. Срок рассмотрения статьи - не менее трех месяцев.

1.8. Редакция оставляет за собой право по согласованию с автором редактировать содержание статьи.

2. Порядок подачи материалов

2.1. Статья для журнала отправляется на адрес редакции по почте, электронной почте или лично.

2.2. Статья должна соответствовать требованиям ВАК по оформлению научных публикаций.

2.3. Статья должна быть представлена автором в следующем порядке:

- коды УДК и ББК;
- название статьи;
- фамилия и инициалы в сокращенном виде;
- название учреждения, в котором работает автор статьи;
- аннотация, ключевые слова (на трех языках: таджикском, русском и английском);
- аннотация должна состоять не менее чем из 25 строк, а ключевые слова должны содержать от 8 до 10 понятий;
- основной текст статьи;
- рекомендации кафедры, лаборатории, ученого совета, несущего ответственность за качество материалов и достоверность результатов.

2.4. В качестве рецензента может выступать:

- для кандидатской диссертации как минимум один специалист, имеющий ученую степень кандидата или доктора наук по специальности данной работы;
- для докторской диссертации - как минимум один специалист, имеющий ученую степень доктора наук по специальности данной работы.

2.5. Статья на соискание степени кандидата наук подписывается научным руководителем в подтверждение того, что он ознакомлен с содержанием статьи и считает возможным рекомендовать ее к печати.

2.6. Контактная информация. В конце статьи на трех языках (таджикском, русском и английском) для каждого автора должна быть указана следующая информация: фамилия, имя и отчество; место работы, должность, ученая степень и ученое звание (при наличии); адрес места работы или проживания; телефоны для связи; адрес электронной почты автора.

3. Порядок рассмотрения рукописи

3.1. Все статьи, поступившие в редакцию, регистрируются. Им присваивается регистрационный номер.

3.2. Статьи, представленные к публикации, рецензируются специалистами в области, связанной с проблематикой исследования. Рецензирование осуществляется в соответствии с «Порядком рецензирования рукописей».



3.3. Решение о публикации статьи в журнале принимается на заседании редакционной коллегии.

3.4. О решении редакционной коллегии о принятии статьи к публикации или ее отклонении автору сообщается по электронной почте.

3.5. После принятия положительного решения определяются сроки публикации статьи.

3.6. Присланные материалы не возвращаются. Они передаются в архив.

4. Требования к оформлению текста статьи

4.1. Статья должна быть написана в формате Microsoft Word, шрифт Times New Roman TJ (для таджикского текста) Times New Roman (для русского и английского текста), размер шрифта 14, интервал 1.

4.2. Все страницы должны быть пронумерованы.

4.3. Размер статьи до 15 страниц (A4).

4.4. Список используемой литературы должен быть разработан на основании требований ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008.

Наши адрес: 734024, г. Душанбе, улица Тегеран 5, НБ, Редакция журнала «ВНБ». Тел.: (+992 37) 221-04-83; E-mail: payom@kmt.tj

**Requirements
for manuscripts submitted for publication in the scientific journal
«Bulletin of the National Library»**

1. General Provisions

1.1. The journal accepts for publication the original completed scientific articles of a theoretical and practical nature, made in the context of topical problems in various fields of history, pedagogy, psychology, book science, library science, bibliography and related disciplines.

1.2. The materials provided should reveal various aspects of the activities of libraries, bibliographic and information centers, scientific and cultural life of the country.

1.3. The journal publishes only previously unpublished materials. They should be completed research papers, the conclusions of which are reliable, substantiated and evidencebased.

1.4. The article should be written in a scientific style, new concepts introduced should have definitions. The material in the article should be systematized, have a clear structure, evidence base, reveal the problematic nature of the issues covered, show the results obtained in the study, ways to solve the problem.

1.5. The articles should include:

– sources (books, manuals, Internet resources, etc.) that formed the basis (used) of the presented material;

– authors whose ideas and books have been developed in the proposed materials;

– when citing a specific material, references are indicated in square brackets []. Sample: [1, p.12].

That is, literature number 4 and its page 25.

1.6. Articles will be considered at meetings of the editorial board.

1.7. The term for consideration of the article is at least three months.

1.8. The editors reserve the right, in agreement with the author, to edit the content of the article.

2. The order of submission of materials

2.1. The article for the journal will be sent to the address of the editorial office by mail, e-mail or in person.

2.2. The article should comply with the requirements of the Higher Attestation Commission for the design of scientific publications.



2.3. The article must be submitted by the author in the following order:

– UDC and LBC codes;

– article title;

– surname and initials in abbreviated form;

– the name of the institution where the author of the article works;

– abstract, key words (in three languages: Tajik, Russian and English);

– the abstract should consist of at least 25 lines, and keywords should contain from 8 to 10 concepts;

– the main text of the article;

– recommendations of the department, laboratory, academic council responsible for the quality of materials and the reliability of the results.

2.4. The reviewer can be:

– for a Ph.D. thesis, at least one specialist who has a Ph.D. or Doctor of Science degree in the specialty of this work;

– for a doctoral dissertation - at least one specialist who has a doctorate in the specialty of this work.

2.5. An article for the degree of Candidate of Sciences is signed by the supervisor to confirm that he is familiar with the content of the article and considers it possible to recommend it for publication.

2.6. Contact Information. At the end of the article in three languages (Tajik, Russian and English), the following information should be indicated for each author: last name, first name and patronymic; place of work, position, academic degree and academic title (if any); address of place of work or residence; telephones for communication; author's e-mail address.

3. The order of consideration of the manuscript

3.1. All articles received by the editors are registered. They are assigned a registration number.

3.2. Articles submitted for publication are reviewed by experts in the field related to the research problem. Reviewing is carried out in accordance with the "Procedure for Reviewing Manuscripts".

3.3. The decision to publish an article in the journal is made at a meeting of the editorial board.

3.4. The author of the editorial board to accept the article for publication or its rejection is reported to the author by e-mail.

3.5. After a positive decision is made, the timing of the publication of the article is determined.

3.6. Submitted materials will not be returned. They will be delivered to the archives.

4. Requirements for the design of the text of the article

4.1. The article should be written in Microsoft Word format, Times New Roman TJ font (for Tajik text) Times New Roman (for Russian and English text), font size 14, spacing 1.

4.2. All pages must be numbered.

4.3. Article size up to 15 pages (A4).

4.4. The list of used literature should be developed on the basis of the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5-2008.

Our address: 734024, Dushanbe, 5-Tehran Street, National Library, Editorial Board of the "BNL" magazine. Phone: (+992 37) 221-04-83; E-mail: payom@kmt.tj

ПАЁМИ
КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ

Маҷаллаи илмӣ
2024, №3 (7)

ВЕСТНИК
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

Научный журнал
2024, №3 (7)

BULLETIN
OF THE NATIONAL LIBRARY

Science Magazine
2024, №3 (7)

Муҳаррири нашриёт
Шаҳобидин Назаров

Мусаххехи матни тоҷикӣ ва русӣ
Саидагъонд Қурбонов

Мусаххехи матни англисӣ
Каримҷон Гадоев

Тарроҳ
Зокирҷон Рабиев

Барои чоп 12.11.2024 ба имзо расид. Коғази оғсет.
Андозаи 60x84 1/8. Ҷузъи чопии шартӣ 19,25.
Адади нашр 100 нусха.

Дар матбааи ҶДММ «Мехроҷ Граф» ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126

Подписано в печать 12.11.2024 г.
Формат 60x84 1/8. Усл. п. л. 19,25.
Тираж 100 экз.

Отпечатано в типографии ООО «Мехроҷ Граф»
г. Душанбе, ул. Айни, 126